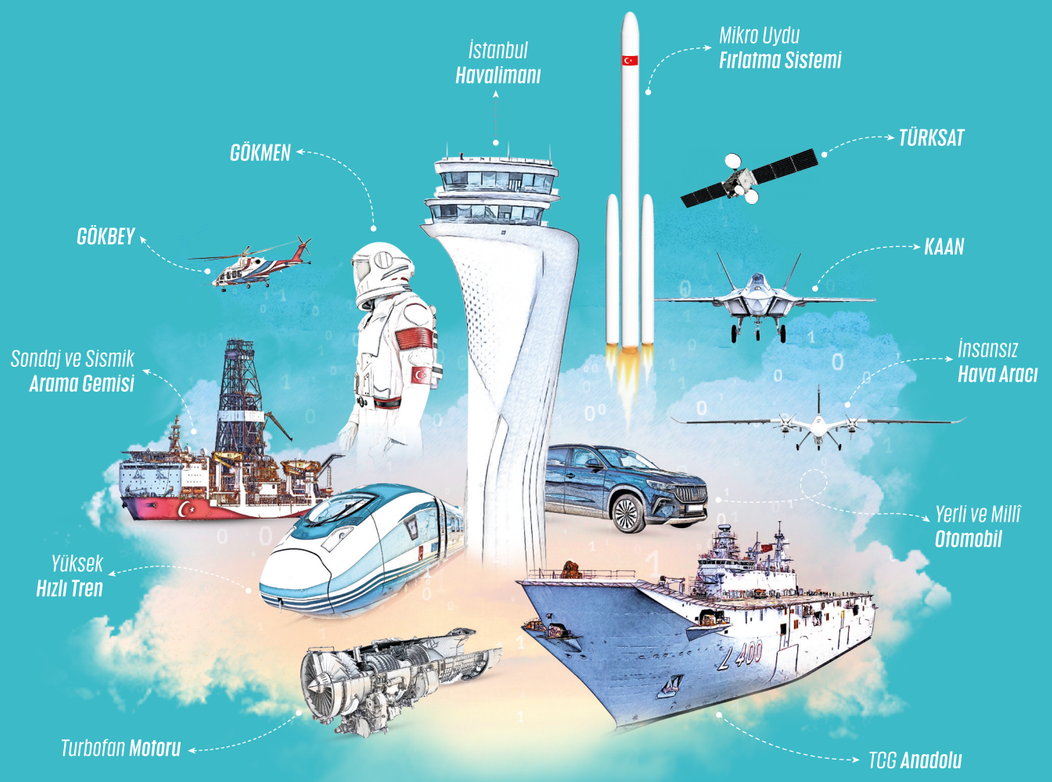
Bu kitaba sığmayan daha neler var!

eba
www.eba.gov.tr

Karekodu okut, bu kitapla ilgili EBA içeriklerine ulaş!

Teknoloji Yolculuğumuz

BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşıması Zorunlu Değildir.

ORTAÖĞRETİM ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ FIKIH OKUMALARI DERS KİTABI

T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI | ORTAÖĞRETİM | DERS KİTABI

ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ

FIKIH OKUMALARI

ORTAÖĞRETİM
ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ

FIKIH OKUMALARI

Ders Kitabı

YAZARLAR

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN
Doç. Dr. Adnan MEMDUHOĞLU
Prof. Dr. Servet BAYINDIR
Doç. Dr. İbrahim YILMAZ
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR
Dr. Öğr. Üyesi Recep ÖZDİREK

....., 2026

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI 9250
DERS KİTAPLARI DİZİSİ 1936

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

Nihal SOYDAŞ

Dil Uzmanı
Ahmet POLAT

Görsel Tasarımcı
Nur Canan ILIKKAN
Öznur ÖZDEMİR

Ölçme Değerlendirme Uzmanı
M. Akif KARAKUŞ

Program Geliştirme Uzmanı
Hasan TOPAL

Rehberlik Uzmanı
Esra DEMİR

ISBN 978-975-11-7790-2

Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 14/06/2024 tarih ve 104539343 sayılı yazısı ile eğitim aracı olarak kabul edilmiştir. Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarın/yazarların sorumluluğunu kaldırmaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

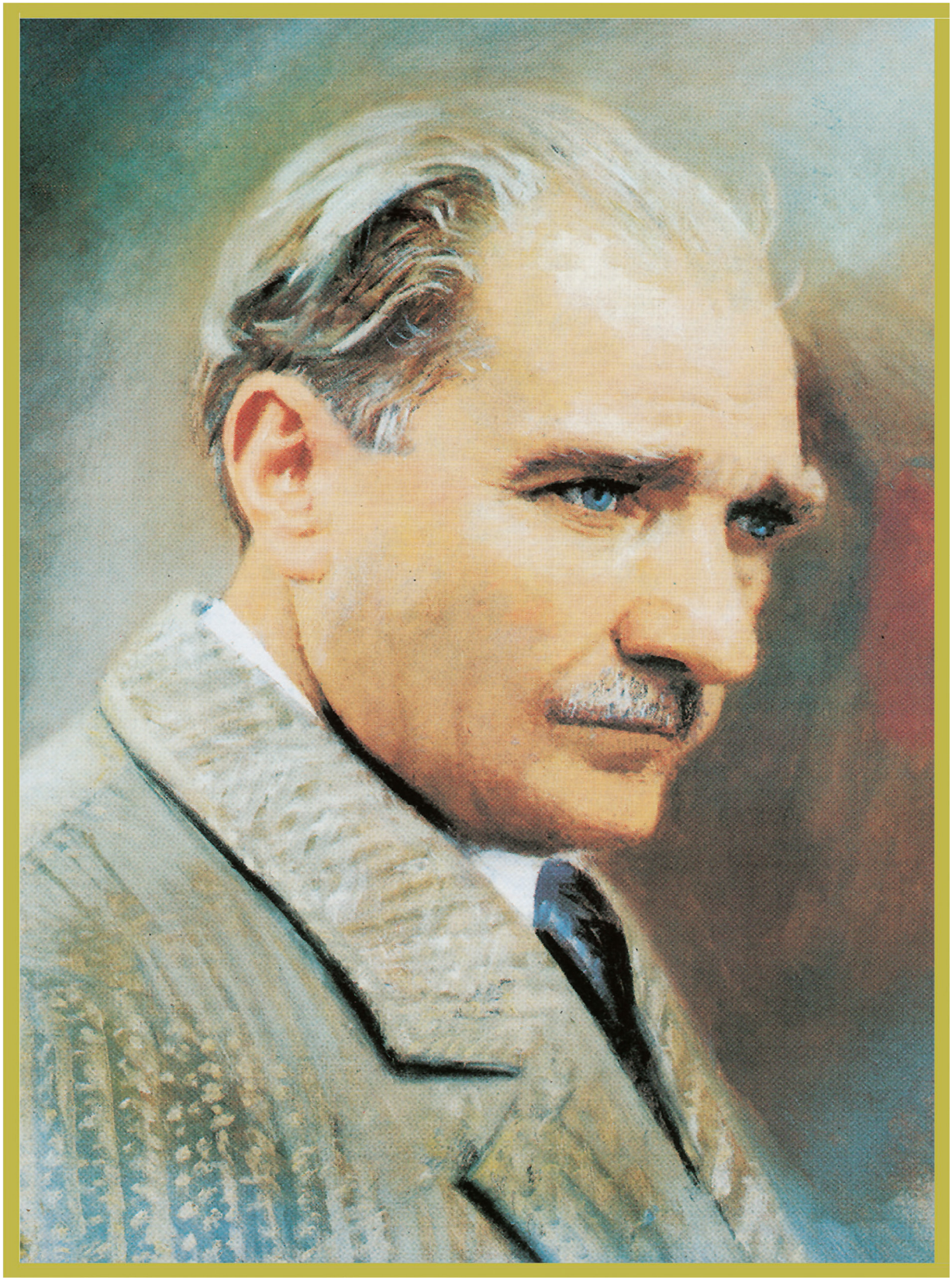
GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER 7
ORGANİZASYON ŞEMASI 9

1. ÜNİTE: FIKIH OKUMALARINA GİRİŞ 11

1. FIKIH OKUMALARI DERSİNİN AMACI VE ÖNEMİ 12
2. FIKIH VE GÜNCEL HAYAT 13
3. İÇTİHAT 14
    3.1. Hz. Peygamber ve Sahabe Dönemi'nde İçtihat 15
    3.2. Tâbiin Dönemi'nde İçtihat 18
    3.3. Mezhepleşme Süreci ve Dört Fıkıh Mezhebinin Gelişmesi.....19
    3.4. Fakihlerin İhtilaf Sebepleri 23
    3.5. Mezhep ve Taklit 25
4. FETVA VE KAZA 26
Ünite Değerlendirme Soruları 27

2. ÜNİTE: TEMİZLİK VE NAMAZ.....29

1. TEMİZLİK 30
2. NAMAZ 34
    2.1. Namaz Vakitleri.....35
    2.2. Namaz Türleri.....37
    2.3. İmamet ve Cemaat.....43
    2.4. Seferilikte Namaz.....45
    2.5. Namazla İlgili Diğer Hükümler 45
Ünite Değerlendirme Soruları 49

3. ÜNİTE: ORUÇ, ZEKÂT VE HAC.....51

1. ORUÇ 52
    1.1. Oruç ile İlgili Kavramlar 54
    1.2. Oruç Türleri 57
    1.3. Oruç ile İlgili Hükümler 58
2. ZEKÂT 64
    2.1. Zekât ile İlgili Kavramlar 65
    2.2. Zekât ile İlgili Hükümler 66
    2.3. Sadaka Çeşitleri 70
3. HAC 71
    3.1. Hac ile İlgili Kavramlar 74
    3.2. Hac ile İlgili Hükümler 77
    3.3. Umre 81
4. KURBAN 81
    4.1. Kurban Çeşitleri 82
    4.2. Kurban ile İlgili Hükümler 83
Ünite Değerlendirme Soruları 87

4. ÜNİTE: İSLAM'DA AİLE.....89

1. FIKIH AÇISINDAN AİLE 90
    1.1. İslam'ın Aile Kurumuna Verdiği Önem 90
    1.2. Aile Kurumunu Tehdit Eden Unsurlar 92

2. EVLİLİKLE İLGİLİ HÜKÜMLER 95
2.1. Evlilik Öncesi Görüşme ve Nişan 95
2.2. Nikâhın Tanımı ve Hükmü 96
2.3. Nikâh Akdinin Unsurları ve Şartları 97
2.4. Evlenme Engelleri 101
2.5. Evlenmenin Hukuki Sonuçları 103
3. NİKÂH AKDİNİN SONA ERMESİ: BOŞANMA 104
3.1. Boşanmanın Hükmü 104
3.2. Boşanmada Başvurulan Yöntemler 105
3.3. Boşanmanın Hukuki Sonuçları 108
4. AİLE BİREYLERİNİN HAK VE SORUMLULUKLARI 109
Ünite Değerlendirme Soruları 113

5. ÜNİTE: GÜNLÜK HAYAT VE İKTİSAT.....115

1. YİYECEK VE İÇECEKLER 116
1.1. Beslenmede İslami Ölçüler 116
1.2. Yiyecek ve İçeceklerde Helaller-Haramlar 117
2. ZARARLI ALIŞKANLIKLAR 119
3. GİYİM VE TESETTÜR 121
4. SANAT, SPOR VE EĞLENCE 122
4.1. Resim 122
4.2. Spor 124
4.3. Müzik 125
4.4. Oyun ve Eğlence 126
5. İSLAM'DA MÜLKİYET VE İKTİSADIN TEMEL ESASLARI 127
6. MEŞRU MAL EDİNME YOLLARI 130
7. HAKSIZ KAZANÇ 131
7.1. Hırsızlık 131
7.2. Gasp 131
7.3. Faiz 132
7.4. Kumar 133
7.5. Rüşvet 134
7.6. Hile 134
7.7. Karaborsacılık 135
Ünite Değerlendirme Soruları 136

6. ÜNİTE: TEKNOLOJİ VE TIP.....138

1. ÇEVRE.....139
2. TEKNOLOJİ 144
3. TIP 145
3.1. Organ Nakli.....147
3.2. Ötanazi 152
3.3. Beyin Ölümü 154
3.4. Plastik Cerrahi 155
3.5. Bebeğin Oluşumunda Yeni Tıp Teknolojileri 156
3.6. Kürtaj 158
Ünite Değerlendirme Soruları 160
Sözlük 162
Kaynakça 166
Cevap Anahtarı 167
Görsel Kaynakça 167
Türkiye'nin Mülki İdare Bölümleri ile Kara ve Deniz Komşuları Haritası 168
Türk Dünya Haritası 169

ORGANİZASYON ŞEMASI

Ünite numarasını ve adını gösteren bölümdür.

Ünite pdf dosyasının ve özet sunusunun bulunduğu bölüme ait karekodlardır.

Ünite hazırlık çalışmalarını gösteren bölümdür.

Sayfa numarasını gösteren bölümdür.

Konu başlıklarını gösteren bölümdür.

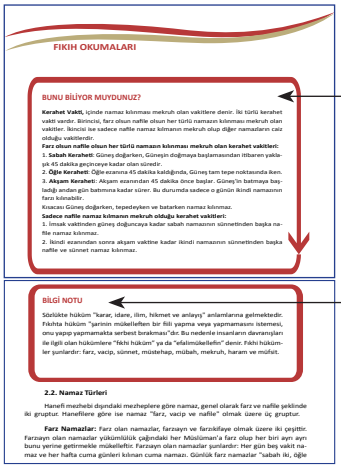
Bilgi Kutusu etkinliğini gösteren bölümdür.

Konu içeriğini destekleyen görseli gösteren bölümdür.

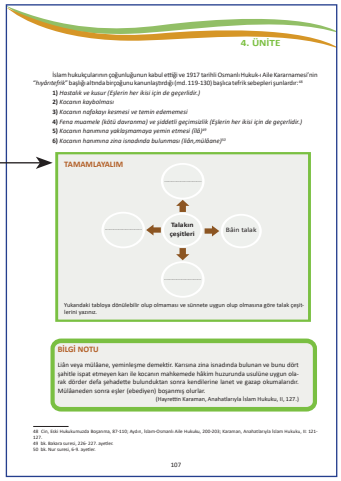

Bunu Biliyor Muydunuz? etkinliğini gösteren bölümdür.

Bilgi Notu etkinliğini gösteren bölümdür.

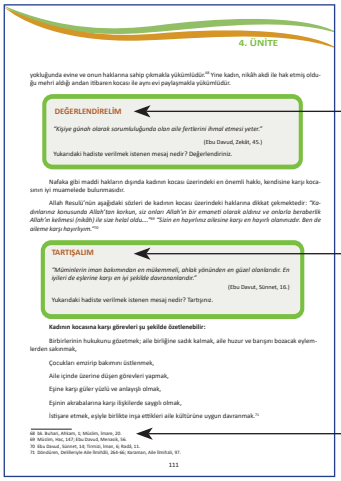
Tamamlayalım etkinliğini gösteren bölümdür.

Değerlendirelim etkinliğini gösteren bölümdür.

Tartışalım etkinliğini gösteren bölümdür.

Dipnotları gösteren bölümdür.

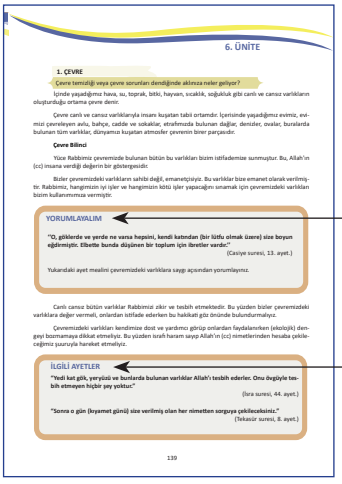

Listeleyelim etkinliğini gösteren bölümdür.

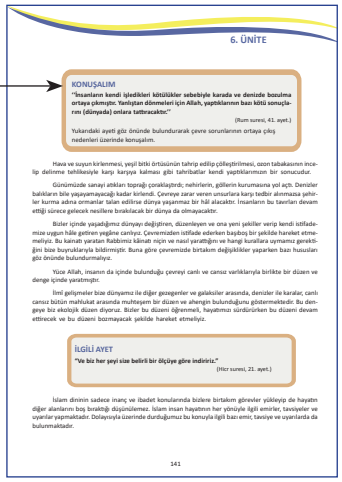

Yorumlayalım etkinliğini gösteren bölümdür.

İlgili Ayet/ Ayetler bölümünü gösteren bölümdür.

Konuşalım etkinliğini gösteren bölümdür.

6. ÜNİTE

KONUŞALIM

"İnsanların kendi işledikleri kötülükler sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Yaptıkları dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı kötü sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır."

(Rum suresi, 41. ayet.)

Yukarıdaki ayeti göz önünde bulundurarak çevre sorunlarının ortaya çıkış nedenleri üzerinde konuşalım.

Hava ve suyun kirlenmesi, yeşil bitki örtüsünün tahrip edilip çölleştirilmesi, ozon tabakasının incelip delinme tehlikesiyle karşı karşıya kalması gibi tahribatlar kendi yaptıklarımızın bir sonucudur.

Günümüzde sanayi atıkları toprağı çoraklaştırdı; nehirlerin, göllerin kurumasına yol açtı. Denizler bakıların bile yaşayamayacağı kadar kirlendi. Çevreye zarar veren unsurlara karşı tedbir alınmasa şehirler kurma adına ormanlar talan edilirse dünya yaşanmaz bir hâl alacaktır. İnsanların bu tavırları devam ettiği sürece gelecek nesillere bırakılacak bir dünya da olmayacaktır.

Bizler içinde yaşadığımız dünyayı değiştiren, düzenleyen ve ona yeni şekiller veriip kendi istifademize uygun hâle getiren yegâne canlıyız. Çevremizden istifade ederken başboş bir şekilde hareket etmemeliyiz. Bu kainatı yaratan Rabbimiz kâinatı niçin ve nasıl yarattığını ve hangi kurallara uymamız gerektiğini bize buyruklarıyla bildirmiştir. Buna göre çevremizde birtakım değişiklikler yaparken bazı hususları göz önünde bulundurmalıyız.

Yüce Allah, insanın da içinde bulunduğu çevreyi canlı ve cansız varlıklarıyla birlikte bir düzen ve denge içinde yaratmıştır.

İlmî gelişmeler bize dünyamız ile diğer gezegenler ve gökcisimleri arasında, denizler ile karalar, canlı canssız bütün mahlukat arasında muhteşem bir düzen ve ahengin bulunduğunu göstermektedir. Bu dengeye bir ekolojik düzen diyoruz. Bizler bu düzeni öğrenmeli, hayatımızı sürdürürken bu düzeni devam ettirecek ve bu düzeni bozmayacak şekilde hareket etmeliyiz.

İLGİLİ AYET

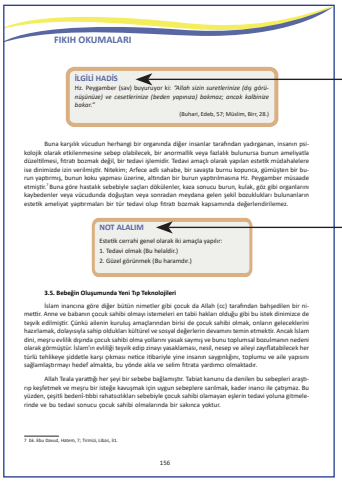
"Ve biz her şeyi size belirli bir ölçüye göre indiririz."

(Hicr suresi, 21. ayet.)

İslam dininin sadece inanç ve ibadet konularında bizlere birtakım görevler yüklediği de hayatın diğer alanlarını boş bırakmış düşünülemez. İslam insan hayatının her yönüyle ilgili emirler, tavsiyeler ve uyarılar yapmaktadır. Dolayısıyla üzerinde durduğumuz bu konuyla ilgili bazı emir, tavsiye ve uyarılarda da bulunmaktadır.

141

İlgili Hadis/ Hadisler bölümünü gösteren bölümdür.

FIKIH OKUMALARI

İLGİLİ HADİS

Hz. Peygamber (sav) buyuruyor ki: "Allah sizin suretlerinize (dış görünüşünüze) ve cesetlerinize (beden yapınıza) bakmaz; ancak kalbinize bakar."

(Buhari, Edeb, 57; Müslim, Birr, 28.)

Buna karşılık vücudun herhangi bir organında diğer insanlar tarafından yadırganan, insanın psikolojik olarak etkilenmesine sebep olabilecek, bir anormallik veya fazlalık bulunursa bunun ameliyatla düzeltilmesi, fıtratı bozmak değil, bir tedavi işlemidir. Tedavi amaçlı olarak yapılan estetik müdahalelere ise önmizde izin verilmiştir. Nitekim; Arfece adlı sahabe, bir savaşta burnu kopunca, gümüşten bir burun yaptırmış, burun kokusu yapması üzerine, altından bir burun yaptırtmasına Hz. Peygamber müsaade etmiştir.[7] Buna göre hastalık sebebiyle saçları dökülenler, kaza sonucu burun, kulak, göz gibi organlarını kaybedenler veya vücudunda doğuştan veya sonradan meydana gelen şekil bozuklukları bulunanların estetik ameliyat yaptırmaları bir tür tedavi olup fıtratı bozmak kapsamında değerlendirilemez.

NOT ALALIM

Estetik cerrahi genel olarak iki amaçla yapılır:
1. Tedavi olmak (Bu helaldir.)
2. Güzel görünmek (Bu haramdır.)

3.5. Bebeğin Oluşumunda Yeni Tıp Teknolojileri

İslam inancına göre diğer bütün nimetler gibi çocuk da Allah (cc) tarafından bahşedilen bir nimettir. Anne ve babanın çocuk sahibi olmayı istemeleri en tabii hakları olduğu gibi bu istek dinimizce de teşvik edilmiştir. Çünkü ailenin kuruluş amaçlarından birisi de çocuk sahibi olmak, onların geleceklerini hazırlamak, dolayısıyla sahip oldukları kültürel ve sosyal değerlerin devamını temin etmektir. Ancak İslam dini, meşru evlilik dışında çocuk sahibi olma yollarını yasak saymış ve bunu toplumsal bozulmanın nedeni olarak görmüştür. İslam'ın evliliği teşvik edip zinayı yasaklaması, nesil, nesep ve aileyi zayıflatabilecek her türlü tehlikeye şiddetle karşı çıkması netice itibariyle yine insanın saygınlığını, toplumu ve aile yapısını sağlamlaştırmayı hedef almakta, bu yönde akla ve salim fıtrata yardımcı olmaktadır.

Allah Teala yarattığı her şeyi bir sebebe bağlamıştır. Tabiat kanunu da denilen bu sebepleri araştırıp keşfetmek ve meşru bir isteğe kavuşmak için uygun sebeplere sarılmak, kader inancı ile çatışmaz. Bu yüzden, çeşitli tedavi-tıbbi rahatsızlıkları sebebiyle çocuk sahibi olamayan eşlerin tedavi yoluna gitmeleri-nde ve bu tedavi sonucu çocuk sahibi olmalarında bir sakınca yoktur.

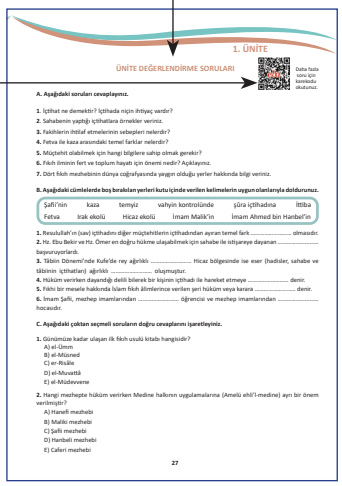
7 Bk. Ebu Davud, Hatem, 7; Tirmizi, Libas, 31.

156

Not alalım etkinliğini gösteren bölümdür.

Ünite değerlendirme sorularının olduğu bölümdür.

Ek e- içerik sorularının bulunduğu bölüme ait karekoddur.

1. ÜNİTE

ÜNİTE DEĞERLENDİRME SORULARI

Daha fazla soru için karekodu okutunuz.

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İçtihat ne demektir? İçtihada niçin ihtiyaç vardır?
2. Sahabenin yaptığı içtihatlara örnekler veriniz.
3. Fakihlerin ihtilaf etmelerinin sebepleri nelerdir?
4. Fetva ile kaza arasındaki temel farklar nelerdir?
5. Müçtehit olabilmek için hangi bilgilere sahip olmak gerekir?
6. Fıkıh ilminin fert ve toplum hayatı için önemi nedir? Açıklayınız.
7. Dört fıkıh mezhebinin dünya coğrafyasında yaygın olduğu yerler hakkında bilgi veriniz.

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri kutu içinde verilen kelimelerin uygun olanlarıyla doldurunuz.

Şafi'inin kaza temyiz vahyin kontrolünde şûra içtihadına İttiba Fetva Irak ekolü Hicaz ekolü İmam Malik'in İmam Ahmed bin Hanbel'in

1. Resulullah'ın (sav) içtihadını diğer müçtehitlerin içtihadından ayıran temel farkı ..... olmasıdır.
2. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer en doğru hükme ulaşabilmek için sahabe ile istişareye dayanan ..... başvuruyorlardı.
3. Tâbiîn Dönemi'nde Kûfe'de rey ağırlıklı ..... Hicaz bölgesinde ise eser (hadisler, sahabe ve tâbiînin içtihatları) ağırlıklı ..... oluşmuştur.
4. Hüküm verirken dayandığı delili bilerek bir kişinin içtihadı ile hareket etmeye ..... denir.
5. Fıkhî bir mesele hakkında İslam fıkıh âlimlerince verilen yeri hüküm veya karara ..... denir.
6. İmam Şafii, mezhep imamlarından ..... öğrencisi ve mezhep imamlarından ..... hocasıdır.

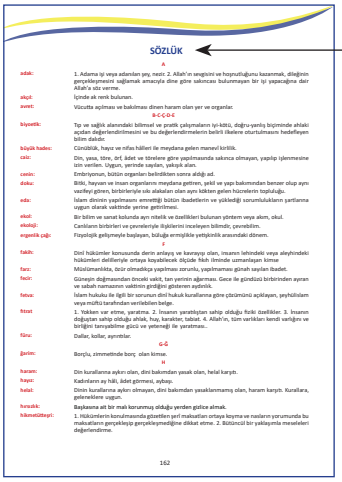
C. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

1. Günümüze kadar ulaşan ilk fıkıh usulü kitabı hangisidir?
   A) el-Ümm
   B) el-Müzenî
   C) er-Risâle
   D) el-Muvattâ
   E) el-Müdevvene

2. Hangi mezhepte hüküm verirken Medine halkının uygulamalarına (Amelü ehli'l-medine) ayrı bir önem verilmiştir?
   A) Hanefî mezhebi
   B) Mâlikî mezhebi
   C) Şafiî mezhebi
   D) Hanbelî mezhebi
   E) Caferî mezhebi

27

Kitapta geçen belli başlı kavramların anlamlarına kolayca ulaşabileceğiniz bölümdür.

SÖZLÜK

A

adak: 1. Ademe işi veya adamları şey, nezir. 2. Allah'ın sevgisini ve hoşnutluğunu kazanmak, dileğinin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla dine göre sakıncası bulunmayan bir işi yapacağına dair Allah'a söz verme.

akçe: İçinde ak renk bulunan.

avret: Vücutta açılması ve bakılması dinen haram olan yer ve organlar.

B-C-Ç-D-E

biyoetik: Tıp ve sağlık alanındaki bilimsel ve pratik çalışmaların iyi-kötü, doğru-yanlış biçiminde ahlaki açıdan değerlendirilmesini ve bu değerlendirmelerin belirli ilkelere oturtulmasını hedefleyen bilim dalıdır.

büyük hades: Cünüblük, hayız ve nifas hâlleri ile meydana gelen manevî kirlilik.

cazı: Din, yasa, töre, örf, âdet ve törelere göre yapılmasında sakınca olmayan, yapılıp işlenmesine izin verilen. Uygun, yerinde sayılan, yakışık alan.

cenin: Embriyonun, bütün organları belirdikten sonra aldığı ad.

doku: Bitki, hayvan ve insan organlarını meydana getiren, şekil ve yapı bakımından benzer olup aynı vazifeyi gören, birbirleriyle sıkı alakaları olan aynı kökten gelen hücrelerin topluluğu.

eda: İslam dininin yapılmasını emrettiği bütün ibadetlerin ve yükledi̇ği sorumlulukların şartlarına uygun olarak vaktinde yerine getirilmesi.

ekol: Bir bilim ve sanat kolunda aynı nitelik ve özellikleri bulunan yöntem veya akım, okul.

ekoloji: Canlıların birbirleri ve çevreleriyle ilişkilerini inceleyen bilimdir, çevrebilim.

ergenlik çağı: Fizyolojik gelişmeyle başlayan, bülûğa ermişlikle yetişkinlik arasındaki dönem.

F

fakih: Dinî hükümler konusunda derin anlayış ve kavrayışı olan, insanın lehindeki veya aleyhindeki hükümleri delilleriyle ortaya koyabilecek ölçüde fıkıh ilminde uzmanlaşan kimse.

farz: Mükellemlerden, özür olmadıkça yapılması zorunlu, yapılmaması günah sayılan ibadet.

fecir: Güneşin doğmasından önceki sekiz, tan yerinin ağarması. Gece ile gündüzü birbirinden ayıran ve sabah namazının vaktinin girdiğini gösteren aydınlık.

fetva: İslam hukuku ile ilgili bir sorunun dinî hukuk kurallarına göre çözümünü açıklayan, şeyhülislam veya müftü tarafından verilebilen belge.

fıtrat: 1. Yokken var etme, yaratma. 2. İnsanın yaratılışın sahip olduğu fizikî özellikler. 3. İnsanın doğuştan sahip olduğu ahlak, huy, karakter, tabiat. 4. Allah'ın, tüm varlıkları kendi varlığını ve birliğini tanıyabilme gücü ve yeteneği ile yaratması..

fünu: Dallar, kollar, ayrıntılar.

G-Ğ

ğarim: Borçlu, zimmetinde borç olan kimse.

H

haram: Din kurallarına aykırı olan, dinî bakımdan yasak olan, helal karşıtı.

hayız: Kadınların ay hâli, âdet görmesi, adetleri.

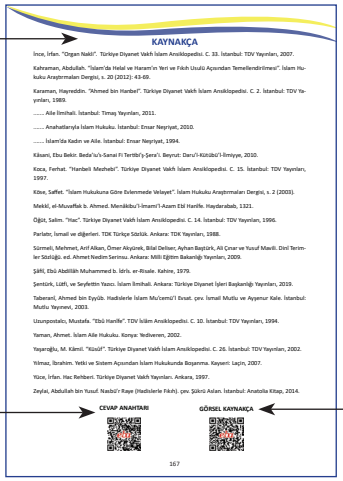
helal: Dinin kurallarına aykırı olmayan, dinî bakımdan yasaklanmamış olan, haram karşıtı. Kurallara, geleneklere uygun.

hurusiki: Başkasına ait bir malı korunmuş olduğu yerden gizlice almak.

hükmetülteşrî: 1. Hükümlerin konulmasında gözetilen şeri maksatları ortaya koyma ve nasların yorumunda bu maksatların gerçekleşip gerçekleşmediğine dikkat etme. 2. Bütüncül bir yaklaşımla meseleleri değerlendirme.

162

Kitap hazırlanırken yararlanılan kaynakların listesinin bulunduğu bölümdür.

KAYNAKÇA

İnce, İrfan. "Organ Nakli". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 33. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Kahraman, Abdullah. "İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi". İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, s. 20 (2012): 43-69.

Karaman, Hayreddin. "Ahmed bin Hanbel". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 2. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

.... Aile İlmihali. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

.... Anahatlarıyla İslam Hukuku. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

.... İslam'da Kadın ve Aile. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994.

Kâsanî, Ebu Bekir. Bedâ'u's-Sanâ'i Fî Tertîbi's-Şerâ'i. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Koca, Ferhat. "Hanbelî Mezhebi". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 15. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Köse, Saffet. "İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velayet". İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, s. 2 (2003).

Mekkî, el-Muvaffak b. Ahmed. Menâkıbu'l-İmami'l-Azam Ebî Hanîfe. Haydarabad, 1321.

Öğüt, Salim. "Hac". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 14. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Parlatır, İsmail ve diğerleri. TDK Türkçe Sözlük. Ankara: TDK Yayınları, 1988.

Sürmeli, Mehmet, Arif Alkan, Ömer Akyürek, Bilal Deliser, Ayhan Beştürk, Ali Çınar ve Yusuf Mavili. Dinî Terimler Sözlüğü. ed. Ahmet Nedim Serinsu. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. er-Risale. Kahire, 1979.

Şentürk, Lütfi, ve Seyfettin Yazıcı. İslam İlmihali. Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

Taberanî, Ahmed bin Eyyûb. Hadislerle İslam Mu'cemü'l Evsat. çev. İsmail Mutlu ve Ayşenur Kale. İstanbul: Mutlu Yayınevi, 2003.

Uzunpostalcı, Mustafa. "Ebû Hanîfe". TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 10. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Yaman, Ahmet. İslam Aile Hukuku. Konya: Yediveren, 2002.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Kisâî". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 26. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Yılmaz, İbrahim. Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma. Kayseri: Laçin, 2007.

Yüce, İrfan. Hac Rehberi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara, 1997.

Zeylaî, Abdullah bin Yusuf. Nasbü'r-Raye (Hadislerle Fıkıh). çev. Şükrü Aslan. İstanbul: Anatolia Kitap, 2014.

CEVAP ANAHTARI GÖRSEL KAYNAKÇA

167

Kitaptaki ünite değerlendirme sorularına ait cevap anahtarının bulunduğu bölümdür.

Kitaptaki görsellere ait kaynakçanın bulunduğu bölümdür.

KISALTMALAR TABLOSU

as	aleyhisselam	öl.	ölüm tarihi
bk.	bakınız	ra	radıyallahüanh/radıyallahüanha
cc	cellecelalüh	sav	Sallallahü aleyhi vesellem
çev.	çeviren	s.	sayfa
ed.	editör	ts.	tarihsiz
Hz.	Hazreti		

Ünite Özet Sunusu

Ünite Pdf

1. ÜNİTE

FIKIH OKUMALARINA GİRİŞ

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Fıkhi konulardaki ihtilafın sebepleri hakkında neler biliyorsunuz?

2. Günlük fıkhi meselelerinizi nasıl çözersiniz?

3. Dinî metinlerin farklı şekillerde yorumlanmasının nedenleri üzerine neler hatırlıyorsunuz?

4. Fıkıh, içtihat, kıyas, maslahat, beyan kelimeleri size ne çağrıştırıyor?

1. FIKIH OKUMALARI DERSİNİN AMACI VE ÖNEMİ

Sizce dinimizin kurallarını bilerek yaşamak niçin önemlidir?

Fıkıh kelimesi sözlükte ‘‘bir şeyi ayrıntısına kadar bilmek’’ demektir. Terim anlamı ise ‘‘şeri-amelî hükümleri yani ibadetler, cezalar ve insanlar arasındaki hukuki muameleler ile ilgili hükümleri delilleriyle bilmek’’tir.[1]

Fıkıh ilmi; Müslümanların hayatının her aşamasına yön veren, kulun Allah Teala’ya karşı görev ve sorumluluklarını öğreten, bireysel ve toplumsal ilişkileri düzenleyen bir ilimdir. Bu sebeple fıkıh, Müslüman fert ve topluluklar için hayati öneme sahiptir.

Fıkıh okumaları dersinde fıkıh ilminin geçirdiği tarihî süreç, ibadetler, evlilik ve aile hayatı, fıkhın sosyal ve ekonomik hayata etkisi, günlük yaşantımızda sıkça karşılaşılan fıkhi meseleler işlenecektir. Ayrıca teknolojinin ortaya çıkardığı güncel fıkhi konular ele alınacaktır. Yaradan’ın rızasına uygun bir hayatın yolu öğretilecektir.

BİLGİ KUTUSU

İmam Ebu Hanife fıkhı, “kişinin lehine ve aleyhine olan şeyleri bilmesi”; İmam Şafii de “kişinin dinin amelî hükümlerini muayyen delil ve kaynaklarından çıkararak bilmesi” olarak tarif etmiştir.

Dinî ilimler sahasında eğitim alanlar, toplumda İslam dini hakkında kendisine başvurulan birer rehber konumundadırlar. Muhatap olacakları problemlerin büyük bir kısmı da fıkıh ilminin sınırları içerisinde yer almaktadır. Bu nedenle fıkıh ilmine dair problemlerle karşılaşıldığında hangi kaynaklardan yararlanılabileceği ve bu konuda nasıl bir yaklaşım sergilenmesi gerektiğini kavratmak bu dersin temel amaçlarındandır.

Fıkıh okumaları dersi, meselelerin çözüm yolları hakkında da bilgilendirmeyi hedeflemektedir. Fıkıh ilminin literatürü içindeki temel kaynaklar olan klasik fıkıh metinlerini tanıma ve onlardan istifadeyi sağlama imkânları da bu dersin amaçları arasındadır.

Fıkıh okumaları dersi, fıkıh ilminde nasıl bilgi üretildiğine dair temel düzeyde bir anlayış geliştirmeye ve fıkıh ilminin Türkiye özelinde öne çıkan çağdaş metinleri hakkında bilgi sahibi olmaya imkân sağlayacaktır.

Görsel 1.1: Fıkhın temel kaynağı Kur’an-ı Kerim’dir.

1 MEB, Dinî Terimler Sözlüğü, 95.

2. FIKIH VE GÜNCEL HAYAT

Fıkhi kurallar şartların değişmesiyle değişir mi? Niçin?

İnsanlara hayatı bahşeden Allah Teala, dünya ve ahiret mutluluğumuz için gerekli bilgileri ve ölçüleri peygamberleri aracılığıyla bize bildirmiştir. İslam dininin hayata bakan penceresi konumundaki fıkıh ilmi, her asırda insanlara yol gösterici olma durumundadır. Bunun sağlanabilmesi için fıkhın hayattan kopmaması ve her an canlılığını devam ettirmesi gerekmektedir.

Fıkıh; Müslümanın hayatına şekil veren, bireysel ve toplumsal faaliyetlerin Allah Teala'nın muradına uygun olmasına katkı sağlayan bir ilim dalı olduğu için her zaman inananların hayatının bir parçası durumundadır. Diğer yandan çağımızda daha önce bahsedilmeyen birçok fıkhi mesele gündeme gelmiştir. Bu durumun pek çok sebebi bulunmaktadır.

Batı dünyasında ortaya çıkıp tüm dünyayı etkisi altına alan sanayileşme hareketi ile yeni fabrikalar açılmış ve daha önce bulunmayan mallar üretilmeye başlanmıştır. Üretimde fabrikasyona geçilmesi, ihtiyaç fazlası mal üretimine yol açmış, bu problemi gidermek için de reklam ve pazarlama konularında yeni teknikler geliştirilmiştir. Reklamcılık ve pazarlama, işçi-işveren ilişkileri, bankacılık, sigorta, düzensiz şehirleşmenin getirdiği problemler, yeni üretilen yiyecek, giyecek ve eşyaların fıkhi hükümleri, cevabı aranan meseleler olarak gündeme gelmiştir.

Görsel 1.2: Gelişen teknolojiyle birlikte ortaya çıkan yeni hayat şartları fıkıh ilminin rehberliğine ihtiyaç duymaktadır.

Çağımızda bilim ve teknoloji sahasında büyük gelişmeler ve yenilikler yaşanmıştır. Daha önce hayal edilmesi bile mümkün olmayan birçok teknolojik yenilik insanların hayatına girmiştir. İnsanoğlu uzayı keşfetmeye başlamış, canlıların genetik yapısı hakkında önemli bilgiler elde etmiş, birçok hastalığa çare bulmuş, iletişim sahasında da baş döndüren keşifler yapmıştır. Tıp, astronomi, fizik, ziraat, iletişim gibi konularda yaşanılan gelişmeler Müslümanların hayatlarını da doğrudan etkisi altına almış ve bunun sonucunda da fetva konuları arasına bazı yeni meseleler girmiştir. Bunlara örnek olarak organ nakli, estetik ameliyat, sinema ve televizyon, tüp bebek yoluyla çocuk sahibi olmak, hayvanlarda suni tohumlama ve genetik kopyalamayı gösterebiliriz.

Dünyada yaşanılan ekonomik gelişmeler kısa sürede Türkiye'de de etkisini göstermiştir. İnsanların hem para kazanma hem de kazandığı paraları değerlendirme alışkanlığında büyük değişmeler görülmüştür.

Daha önce mevcut olmayan akit çeşitleri Müslümanların günlük hayatlarına girmiştir. Bu durum fetva konuları arasına zekâtta yeni nisap miktarları, borsa, hisse senedi, tahvil, faizsiz finans kurumları, tasarrufu teşvik fonu, döviz alım satımı ve borcu dövize çevirme gibi yeni meselelerin girmesine yol açmıştır.

İslam dini, belli bir zamana ve döneme değil tüm zamanlara hitap eden bir dindir. Fıkıh ilmi, bütün bu yeni gelişmeler karşısında canlılığını koruyarak çözümler üretmek durumundadır.

3. İÇTİHAT

Sizce dinî sorulara cevap verebilmek için ne gibi özelliklere sahip olunmalıdır?

Sözlükte İçtihat, "bir işi yapmak için olanca gayreti harcama, güç ve imkânı sarfetme, zahmet çekme ve ısrarlı olma" manalarında kullanılmaktadır. kullanılmaktadır.[2] İçtihat terim anlamıyla "ayet ve hadislerden hareketle fıkhi konularda fıkıh usulü ilkeleri doğrultusunda, bütün ilmî ve zihnî gücü kullanarak yeni hükümler ortaya çıkarmak"tır. Kur'an-ı Kerim ve hadisler çerçevesinde açıkça karşılığı bulunamayan yeni konulara çözüm üretmek için çalışan İslam hukuk bilginlerine "müçtehit" denir.[3]

Nasların sayı itibarıyla sınırlı, fıkha konu olan olayların ise günden güne arttığını düşündüğümüzde içtihadın zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. İslam, son ilahî din olup her çağa hitap eden ve kendini yenileyebilen bir özelliğe sahiptir. İçtihada başvurmadan karşılaşılan meselelerin tamamına çözüm bulabilmek mümkün değildir.

Müslümanlar, içtihat sayesinde kıyamete kadar karşılaşacakları her meseleyi çözebilecek bir yönteme sahiptir. İçtihat aracılığı ile karşılaştıkları dinî meselelere çözüm üretebilmektedirler.

İçtihat yapmaya ehil olmanın şartları:

1. Arapçayı bilmek: Fıkıh usulü bilginleri müçtehidin Arapçaya hâkim olması gerektiği noktasında ittifak etmişlerdir. Çünkü ''İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve sünnet Arapçadır." Müçtehit "açık, kapalı, gerçek, mecaz anlam" ile "özel, genel, doğrudan ya da dolaylı anlatım"ı ayırabilmelidir. ''Dildeki incelikleri anlayabilecek seviyede Arapça bilmelidir." Müçtehit, Kur'an'ı dil bakımından bilmelidir. Bu bağlamda "sözlük, sarf, nahiv, meânî ve beyan" bilgisine sahip olmalıdır. Lafızların "hâs-âm, müşterek, mücmel, müfesser, nâsih ve mensuh" gibi durumlarını da bilmelidir.

2. Kur'an ilmine sahip olmak: Müçtehit, başta ahkam ayetleri olmak üzere Kur'an'ın tamamını bilmenin yanı sıra Kur'an ilimlerini de bilmelidir. Bu bağlamda müçtehit; esbab-ı nüzul, nasih-mensuh, muhkem-müteşabih, Mekki-Medeni, garibülkur'an, icazülkur'an gibi Kur'an ilimlerini bilmelidir. Bu ilimler sayesinde müçtehit, "Kur'an-ı Kerim'in nasıl bir ortamda indiği, neleri ihtiva ettiği, sure ve ayetlerin nasıl tertip edildiği" gibi hususları bilir. Bu, Kur'an-ı Kerim'in anlaşılması ve ondan doğru hükümler çıkarılması açısından önemlidir.

3. Tefsir ilmine sahip olmak: Müçtehit, dil bilimleri ve Kur'an ilimleri yanında hadis ve tarih gibi rivayet ilimlerinden; mantık ve fıkıh usulü gibi yöntem bilimlerinden yararlanarak Kur'an'ın mânalarını açıklayabilmeli ve ondan hüküm çıkarabilmelidir.[4]

4. Sünneti bilmek: Bu şart üzerinde de ittifak vardır. Hadislerin "âmm-has, mutlakımukayyed, nasih-mensuh"durumları ile "rivayet yolları, ravilerin derece ve hâlleri, adalet ve zabt" gibi vasıflarını bilmek gerekir.

5. Üzerinde icma veya görüş ayrılığı olan konuları bilmek: Üzerinde ittifak (icma) edilen konuları bilmenin yanı sıra, sahabe ve onlardan sonra gelen müçtehitlerin ihtilafa düştükleri konuları da bilmek gerekir.

2 MEB, 156.
3 MEB, 255.
4 bk. Abdülhamit Birışık, "Tefsir", TDV İslam Ansiklopedisi (TDV Yayınları, 2011), 40/281.

6. Kıyası bilmek: İçtihat, bütün yönleriyle kıyası bilmeyi gerektirir.
7. Hükümlerin amaçlarını bilmek.
8. Doğru bir anlayış ve takdir gücüne sahip olmak.
9. İyi niyetli ve sağlam inanç sahibi olmak.

Bunların dışında ayrıca içtihat mertebesine ulaşabilmek için şeri delillerden hüküm çıkarma yolları, lafızlarla ilgili kurallar, deliller arasında tercih kaideleri, hikmetütteşri ve makasıdüşşeria gibi konuların da bilinmesi gereklidir. Bu bilgilere sahip olmanın yolu ise fıkıh usulünü öğrenmekti.

NOT ALALIM
İçtihat, ayet ve hadislerden hareketle fıkhi konularda fıkıh usulü ilkeleri doğrultusunda, bütün ilmî ve zihnî gücü kullanarak yeni hükümler ortaya çıkarmaktır. Yeni hüküm çıkaran kişiye "müçtehit" denir.

3.1. Hz. Peygamber ve Sahabe Dönemi'nde İçtihat

Hz. Peygamber ilahi vahyi en doğru şekilde anlayıp uygular. Onun örnek kişiliği ve Kur'an'ı anlama yöntemi fıkıh ilmi için somut bir örnektir. Dolayısıyla vahyi doğru anlamanın yolu Hz. Muhammed'i doğru anlamaktan geçmektedir.

Hz. Peygamber Dönemi'ni fıkıh tarihi açısından "Mekke ve Medine Dönemi" diye ikiye ayırmak gerekir. Mekke Dönemi'nde sahih iman ile ahlaki olgunluğun gerektirdiği ilkeler ön planda iken Medine Dönemi'nde fert ve toplum hayatında uygulanması gereken hukuki kurallar daha yoğun düzenlenir.

Hz. Peygamber, dinî ve hukuki konulardaki soruları vahiy yoluyla ya da bizzat kendi içtihadı ile cevaplandırır. Mesela deniz suyu ile abdest alınıp alınamayacağı sorulduğunda Hz. Peygamber: *"Onun suyu temizdir ve ölüsü de helaldir."*[5] diye cevap verir.

Resulullah'ın (sav) içtihadını diğerlerinin içtihadından ayıran temel fark, vahyin kontrolünde olmasıdır. Hz. Peygamber, geçerli mazereti olmadığı hâlde Tebük Seferi'ne katılmayanlara izin verdiği için vahiyle uyarılır. Hz. Peygamber'in içtihadı verilen hükme aykırı bir ayet gelmediği zaman kesindir.

Kur'an-ı Kerim'de "Sana soruyorlar, senden fetva istiyorlar." gibi ifadelerin yer aldığı sorular bizzat ayetlerle cevaplandırılır. Örneğin **"Sana haram ayı ve bu ayda savaşmanın hükmünü sorarlar. De ki: "O ayda savaşmak büyük bir günahtır. Fakat insanları Allah yolundan engellemek, Allah'ı inkâr etmek, Mescid-i Haram'ı ziyareti yasaklamak, o mescidin cemaatini yani Müslümanları oradan çıkarmak ise Allah nazarında daha büyük günahtır. Dinden döndürmek için işkence, öldürmekten beterdir..."[6]; "Kendileri için nelerin helal kılındığını sana soruyorlar; de ki: Bütün iyi ve temiz şeyler size helal kılınmıştır..."[7]** ayetleri bu özelliktedir.

Hz. Peygamber kendisi içtihat ettiği gibi yeri geldikçe sahabeyi de içtihada teşvik eder. Onları bu konuda eğitmeye çalışır. Sahabeden bu konuda ehliyetli olanlar da gerekli durumlarda içtihat eder. Hz. Peygamber bir hadisinde *"Hâkim hükmedip isabet ettiğinde kendisine iki ecir, hata ettiğinde ise bir ecir vardır."*[8] buyurur. Böylece sahabeye, doğruyu bulma yolunda sarf edilen her gayretin mükâfatlandırılacağını söyler ve onları teşvik eder.

5 Ebu Davud, Taharet, 41; İbni Mace, Taharet, 38.
6 Bakara suresi, 217. ayet.
7 Maide suresi, 4. ayet.
8 Buhari, İ'tisâm, 21:8; İbni Kayyım, İ'lâmu'l-muvakkıîn, II: 17.

Hz. Peygamber Muaz bin Cebel'i Yemen'e vali olarak gönderir. Ona "Gittiğin yerde ne ile hükmedeceksin?" diye sorar. Muaz bin Cebel "Allah'ın Kitabı ve Peygamber'inin sünneti ile hüküm veririm. Bu ikisinde de cevabını bulamadığım konularda içtihat ederek meseleyi çözerim."[9] diye cevap verir. Bu sözlerle Hz. Peygamber'in takdirini kazanır. Bu durum Resulullah'ın (sav) gerektiğinde içtihada başvurmaya sahabeyi teşvik ettiğini gösterir. Hz. Peygamber Dönemi'nde "Hz. Aişe, Hz. Ömer, Hz. Ebu Bekir, Hz. Osman, Hz. Ali, Muaz bin Cebel, Zeyd bin Sabit, Abdullah bin Ömer, Abdullah bin Abbas, Abdullah bin Mesud ve Huzeyfe" fetva veren sahabedendir.

Görsel 1.3: Sahabe Dönemi'nde meselelerin çözümünde önce Kur'an-ı Kerim'e başvuruluyordu.

Sahabenin yaptığı içtihada şu hadise örnek verilebilir: "Hendek Savaşı biter. İslam ordusu savaşta ihanet eden Kureyzaoğullarına gereken cezayı vermek üzere yola çıkar. Resulullah (sav) 'Kurayzaoğulları Mahallesi'ne varmadan hiç kimse ikindi namazını kılmasın!' buyurur. Bir kısım sahabe lafzi bir yorumla namazını oraya varmadan kılmaz. Bir kısım sahabe ise 'Resulullah'ın (sav) gayesi oyalanmadan bir an önce yola çıkmamızdır. Bu emri yerine getirip yola çıktığımıza göre yolda ikindi namazını kılmamızda bir sakınca olmaz." diyerek sözün amacını dikkate alır. Böylece namazlarını eda ederler. Uygulamadan haberdar olan Resulullah (sav) her iki yorumu da olumlu karşılar.[10]

Hz. Peygamber Dönemi'nde meseleyi çözerken kaynağa ulaşma ve kaynaktaki bilgiyi anlama konusunda sorun çıkmaz. Bu, Asrısaadet Dönemi'nin bir özelliğidir. Bu durumun pek çok nedeni vardır. Öncelikle Kur'an ayetleri iner inmez yazıya geçirilir. Ayrıca ayetler sahabenin çoğu tarafından ezberlenir. Sahabe Hz. Peygamber'e her an ulaşma imkânı bulur. Yaşanan coğrafya ise fazla geniş değildir.

Hz. Peygamber Dönemi'nin fıkıh tarihi açısından dikkat çeken bir diğer yönü de tedriciliğin olmasıdır. Kur'an-ı Kerim'in nüzulü yirmi üç yıl sürer. İçki aşama aşama yasaklanır. Bu örneklerde olduğu gibi bazı hükümler bir anda konmaz. Zamana yayılarak beyan edilir. Bu, tedriciliğin örneklerindendir.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra artarak devam eden fetihlerle İslam coğrafyası genişler. Sahabe Dönemi'nde, farklı kültürlerden insanlar Müslüman olur. Bunun neticesi olarak daha önce karşılaşılmayan sorulara cevap verme gereği doğar.

9 Tirmizi, Ahkâm, 3.
10 Müslim, Cihad ve Siyer, 1770.

Sahabe Dönemi'nde meselelerin çözümünde önce Kur'an-ı Kerim'e sonra da sünnete başvurulur. Bu iki kaynak ile sonuca varılamayınca rey içtihadına başvurulur. Rey içtihadı ile kastedilen, naslarla açıklanmayan meseleleri nasların ve İslami ilkelerin ışığı altında hükme bağlamaktır.

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer sahabe ile istişarelerde bulunur. İstişare sonucunda hüküm verirler. Buna "şûra" içtihadı denir.

Bu dönemde insanlar "Bu konuda senin görüşün nedir?" diye sormaz. Daha çok "Bu konuda ayet veya hadis var mı?" diye sorar. Dinî meseleleri hep aynı kişiye sorma zorunluluğu yoktur. Bir konu bir sahabeye diğeri farklı bir sahabeye sorulabilir.

Sahabe Dönemi'nde farklı fıkıh akımları ortaya çıkar. Bununla birlikte henüz mezhepler kurulmaz. Bilgisi az olan, daha bilgili olandan meselelerin çözümünü delilleriyle öğrenir. Ona göre dinî hayatını yaşar. Delil ön planda tutulduğu için yapılan bu faaliyet "ittibâ" niteliği taşır.

Sahabe Dönemi'nde fetva verenler; Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmiş, Arap kültür ve edebiyatını çok iyi bilen, ayetlerin nüzul ve hadislerin vürud sebeplerine vâkıf kişilerdir. Bu sebeple onlar, delillere ulaşma, elde edilen delilleri sahih bir şekilde anlama ve doğru bir hükme ulaşma hususunda daha sonraki nesillere örnek teşkil etmişlerdir.

Görsel 1.4: İstişare, meselelerin çözümünde doğru karara varmak için önemli bir yaklaşımdır.

Sahabe arasında fetva verme hususunda uzmanlaşma söz konusuydu. Hz. Ömer bir konuşmasında "Kim Kur'an hakkında soru sormak istiyorsa Ubey bin Kâb'a sorsun, miras konularında soru sormak isteyenler Zeyd bin Sabit'e sorsun. Fıkıh meselelerini sormak isteyenler Muaz bin Cebel'e gitsinler. Mali konularda sorusu olanlar bana sorsunlar. Çünkü Allah bana hazineyi teslim etti ve adaletli bir şekilde taksim etmemi emretti."[11] demiştir.

Bu devirde fıkhi konularda yorum farklılıkları ortaya çıkmaya başlamıştır. Düşünce, bilgi, yetenek ve bölgelerin farklılığı sebebiyle nazari fıkıh ile meşgul olunmamıştır. Sadece meydana gelen olayların hükümleri araştırılmıştır.

NOT ALALIM

Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer döneminde sahabe ile istişare ederek hüküm vermeye ''şûra içtihadı'' denilirdi.

3.2. Tâbiin Dönemi'nde İçtihat

Bu dönem, hicri 40 yılında Emevi Devleti'nin kuruluşu ile başlar. Hicri 132 yılına kadar devam eder. İslam ülkesinin sınırları batıda Atlas Okyanusu, doğuda Çin kıyıları ve Afganistan, kuzeyde kısmen Küçük Asya ve İspanya'ya kadar genişlemiştir. Hz. Osman'ın şehit edilmesi ile başlayan anlaşmazlıklar Ehli sünnet, Şia ve Haricî fırkalarının doğmasına sebep olmuştur. Bu dönemde çıkan siyasi olay, isyan ve bölünmeler teşri faaliyetini etkilemiştir. Yine bu dönemde henüz vuku bulmamış meseleler hakkında da hükümler verilmiş ve böylece nazari fıkıh gelişmiştir. Yeni milletlerin İslam ülke sınırlarına dâhil olmasıyla birlikte yeni meseleler ortaya çıkmış ve bu nedenle de fıkhi yorumlar ve yorum farklılıkları artmıştır.

Bu dönemde:

- Belirli merkez ve şehirlerde fıkıh bilgisi ile öne çıkan ve öğrenci yetiştirerek daha sonraki asırlarda fıkhın gelişerek devam etmesini sağlayan müçtehitler yetişmiştir. Medine'de Said bin el-Müseyyeb, Urve bin ez-Zübeyr; Mekke'de Atâ bin Ebî Rebah, Mücâhid, İkrime; Basra'da Hasanü'l-Basrî, Muhammed bin Sîrîn; Kufe'de Alkame bin Kays, İbrahim en-Nehaî, Hammad bin Ebî Süleyman bu kapsamda zikredilmesi gereken müçtehitlerdendir.

- İslam âlimleri çeşitli şehirlere dağılmıştır. Arap olmayan birçok İslam âlimi yetişmiştir. Hadisleri toplama faaliyeti başlamış, Emevi halifesi Ömer bin Abdülaziz hadislerin tedvini için Zührî ile Ebu Bekir Muhammed bin Amr'ı görevlendirmiştir.

- Fıkıh sahasında eser yazımı hareketi başlamıştır. Fıkıh sahasında ihtilaflar artarak devam etmiştir. Hadisleri sahih kabul etme şartları ile örf ve âdet farklılığı ihtilafların temel sebebini oluşturmuştur. Hoca, bölge ve bilgi farkına dayalı olarak Hicaz ve Irak medresesi ortaya çıkmıştır. Nazari fıkıh çalışmaları başlamıştır.[12] Kufe'de rey ağırlıklı bir yaklaşım benimsenirken Hicaz bölgesinde ise eser ağırlıklı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu eserler "sahabe ve tâbiin içtihatları ile hadisler"den oluşur.

- Hem yeni Müslüman olan bazı Arapların dillerinin Mekke ve Medine'de konuşulan Arapçadan farklı olması hem de başka dilleri konuşan insanların İslam'a girmesi sebebiyle naslarda yer alan bilgiyi anlama sorunu ortaya çıkmıştır.

11 İbni Kayyımi'l-Cezviyye, İlamu'l-muvakkiin an Rabbi'l-Alemin, 17.
12 Hudari, İslam Hukuku Tarihi, 159-69.

3.3. Mezhepleşme Süreci ve Dört Fıkıh Mezhebinin Gelişmesi

Hicri 132 yılında başlayıp dördüncü asrın ortalarına kadar devam eden bir dönemdir. İslam coğrafyası İspanya'dan Çin'e kadar genişlemiştir. Bu durum da çok farklı kültürlere sahip insanların İslam ile tanışmasına sebep olmuştur. Geleneklerin çeşitliliği farklı içtihatlara sebep olmuştur. Böylelikle de fıkıh kültürü zenginleşmiştir.

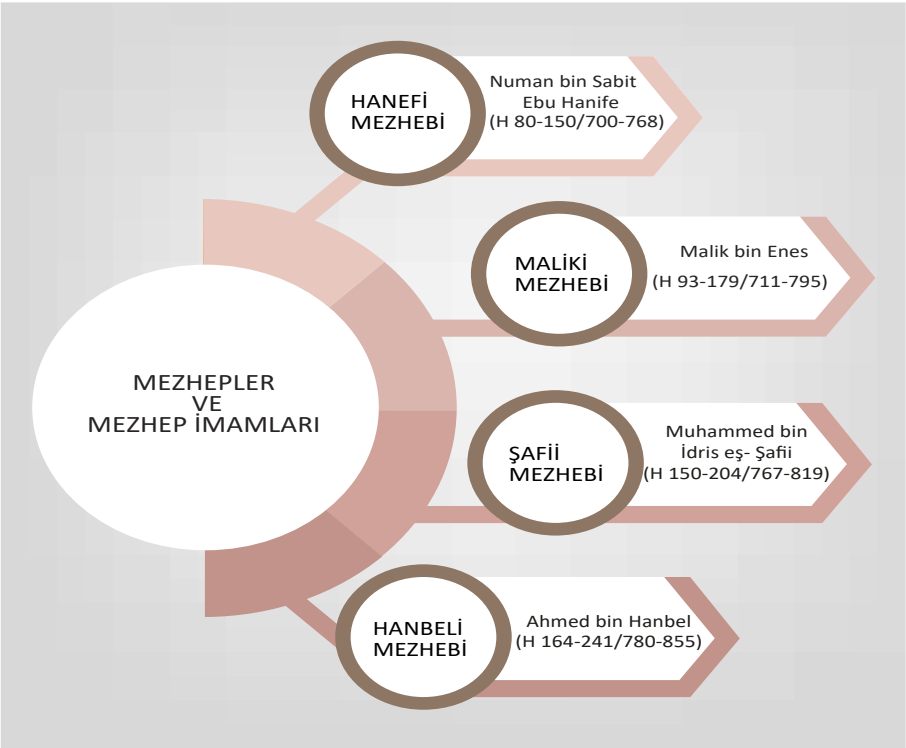
Bu dönemde

- İçtihat hürriyetinin olması, kabiliyetli kişilerin fıkıh ilmiyle meşgul olması, ülkeyi yöneten Abbasi halifelerinin dinî ilimlere ve âlimlere yakın ilgi göstermesi, fıkhi ıstılahların (farz, vacip, mendup, haram, illet, sebep, batıl, fasit…) kullanılmaya başlanması, fıkıh ve fıkıh usulü kitaplarının yazılması, ilmî seyahat ve münazaraların yaygınlaşması fıkıh ilminin büyük bir gelişim göstermesindeki başlıca etkenlerdir.

- Bu devirde hem müftüler hem de hâkimler belli bir kanuna veya mezhebe bağlı değillerdi. Müçtehit olmayanlar, istedikleri âlimden fetva istiyorlardı. Herhangi bir müçtehide bağlanma mecburiyeti taşımıyorlardı.

- Fakihler arasında ıstılah birliğinin sağlanamaması, hadisleri kabul etme hususunda farklı ölçülerin esas alınması, yaşanılan bölgenin örfünün fıkha tesiri, sünnetin fıkhi hükümlere kaynak değeri konusunda farklı değerlendirilmelerin yapılması, nasların yorumlanmasında birbirinden farklı yöntemlere başvurma gibi sebepler önceki devirlere nispetle bu dönemde fıkhi ihtilafların artmasına neden olmuştur.

- Fıkıh mezheplerinin teşekkül ettiği bu dönemde fikir ve içtihat hürriyeti olduğu için farklı içtihatlar Müslümanlar arasında bölünmeye yol açmamıştır. İçtihat farklılıkları ümmet için bir rahmet olarak kabul edilmiştir. İçtihada gücü olmayan bir kimse karşılaştığı meseleyi istediği bir müçtehide sormuş ve dinî hayatını ona göre düzenlemiştir.

Görsel 1.5: Mezhepler ve mezhep imamları

- Fıkıh mezheplerinin oluştuğu bu süreçte Ebu Hanife, Muhammed bin İdris eş-Şafii, Malik bin Enes, Evzâî, Süfyanü's-Sevrî, Davud ez-Zâhirî, Ahmed bin Hanbel, Cafer es-Sadık gibi mezhep imamları yetişmiştir. Bu dönemde fıkıh mezheplerine ait temel kaynak eserler yazılmıştır. Böylece "Fıkhın Altın Çağı" diye adlandırılan bir süreç yaşanmıştır.

Hanefi Mezhebi

Dört fıkıh mezhebinin kronolojik sıra bakımından ilki Hanefi mezhebidir. Kufe'de Hz. Ali ve Abdullah bin Mesud'un temelini attığı fıkıh ilmi, tâbiin fakihlerinin gayretleri ile gelişimini devam ettirmiştir.

Görsel 1.6: Bağdat tarihte büyük bir ilim, kültür ve tercüme merkeziydi. (Temsili)

İmam Ebu Hanife hicri (öl. 150/767) Kufe'de doğmuştur. Irak'ın ünlü fıkıh âlimi Hammad bin Ebî Süleyman'ın derslerine uzun müddet katılmıştır. Hocasının vefatından sonra onun kürsüsüne geçerek ders vermeye başlamıştır. Bilgi, zekâ, takva ve konulara hâkimiyeti ile büyük bir ilgiye mazhar olmuştur. Binlerce öğrenci yetiştirmiştir. Yetiştirdiği öğrencilerden bazıları "İmam Ebu Yusuf, İmam Züfer, Hasan bin Ziyad ve İmam Muhammed"dir. Bunlar eserleriyle Hanefi Mezhebi'nin oluşması ve geniş halk kitleleri tarafından tanınmasını sağlamışlardır.

Hanefi Mezhebinin Temel Kaynakları

Ebû Hanîfe fıkhî meseleleri, geniş tabanlı ictihad şûrası sayılabilecek ders halkasında istişareye açıp çeşitli müzakerelerden sonra ortaya çıkan çözümleri talebelerine yazdırmıştır. Öğrencisi Muhammed b. Hasan'ın kaleme aldığı zâhirü'r-rivâye metinleri, ona isnat edilen ve Hanefîler'ce de kendisine ait olduğunda ittifak bulunan görüş ve ictihadları ihtiva eden sağlam kaynaklar olarak değerlendirilebilir.[13] Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'in eserlerinden çoğu bu mecliste tutulan notlar ve derlenen bilgilerden hareketle kaleme alınmıştır.[14]

İmam Muhammed'e ait Zahir-i Rivaye kitapları altı tanedir. Bunlar *el-Mebsût, ez-Ziyâdât, el-Câmiu's-Sagīr, es-Siyerü's-Sagīr, el-Câmiu'l-Kebîr ve es-Siyerü'l-Kebîr'*dir. *Zâhirü'r-Rivâye* isimli eserler Hanefi literatürünün temel kaynaklarından ilkidir. Yine Ebu Hanife'nin bir diğer öğrencisi olan İmam Ebu Yusuf'un *Kitâbü'l-Harâc*'ı da ilk dönem Hanefi eserlerinin başında yer alır. Hanefi mezhebine ait usul-i fıkh eserlerinden en meşhur olanları Cessas'a ait *el-Fusûl fi'l-Usûl*, Pezdevî'ye ait *Kenzü'l-Vüsûl ila Marifeti'l-Usûl*, Serahsî'ye ait *Usûlü's-Serahsî* ile *el-Mebsût* isimli eserlerdir.

Sonraki dönemlerde yazılan ve geniş kitlelerce de kabul görmüş fürû-i fıkh eserlerinden bazıları ise şunlardır: Ebu'l-Leys es-Semarkandî'ye ait *Nevâzil*, Kasânî'ye ait *Bedâiu's-Sanâi'* , Merginaniye ait *el-Hidâye*, İbnü'l-Hümâm'a ait *Fethu'l-Kadîr* ve İbni Âbidîn'e ait *Reddü'l-Muhtâr*.

Fıkıh öğretim usulü olarak takrir yöntemi yerine müzakere yolunu tercih eden Ebu Hanife içtihat yöntemini şu şekilde açıklamıştır: "Resulullah'tan (sav) gelen başüstüne, sahabeden gelenleri seçer ve birini tercih ederiz fakat toptan terk etmeyiz, bunlardan başkalarına ait olan hüküm ve içtihatlara gelince biz de onlar gibi ilim adamlarıyız." Bir başka sözünde ise yöntemini şu şekilde ifade etmiştir: "Allah'ın

13 Mustafa Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/134; bk. Bardakoğlu, "Hanefi Mezhebi", 3.
14 Bardakoğlu, "Hanefi Mezhebi", 3.

Kitabındakini alır kabul ederim. Onda bulamazsam sünnetiyle amel ederim. Onda da bulamazsam sahabeden dilediğim kimsenin görüşünü alırım. Fakat iş İbrahim en-Nehaî, Şa'bî, Atâ gibi âlimlere gelince bir ilim adamı olarak ben de onlar gibi içtihat ederim." [15]

Hanefi mezhebi günümüzde Türkiye, Balkanlar, Bosna-Hersek, Ukrayna, Kırım, Azerbaycan, Kafkasya, Kazan, Ural, Sibirya, Türkistan, Afganistan, Horasan, Tayland, Hindistan, Keşmir ve Pakistan gibi bölgelerde yaygındır.[16]

Maliki Mezhebi

İmam Malik (öl. 179/795) Medine'de doğmuş ve orada yetişmiştir. Medine'de elli yılı aşkın bir süre ders veren İmam Malik hadis ve fıkıh ilmindeki yetkinliği ile hem kendi devrinde hem de sonraki dönemlerde büyük takdir toplamıştır.

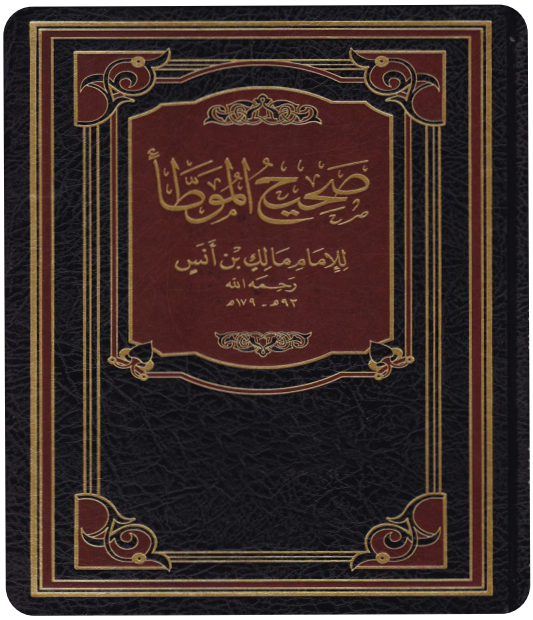
Medine hadis, sahabe ve tâbiin fetvaları bakımından zengin bir merkezdir. İmam Malik burada yaşar. Vefatına kadar oradan hiç ayrılmaz.

Amelü ehlil Medine "Medine halkının uygulaması" için kullanılan bir ifadedir. İmam Malik Medine halkının uygulamasına ayrı bir önem verir. Bu, onun fıkhının en dikkat çeken özelliğidir. Ayrıca bunu mütevatir sünnet derecesinde kabul eder.

Fıkıh ilminin temelleri Hz. Ömer, Hz. Osman, Abdullah bin Ömer, Hz. Aişe, Abdullah bin Abbas, Zeyd bin Sâbit tarafından Medine'de atılmıştır. Medineli yedi fakih tarafından da geliştirilmiştir. İmam Malik hocaları Zührî, Nafi', Ebu'z-Zinad ve Rabîatu'r-Rey vasıtası ile bu ilmî birikime sahip olmuştur.

İmam Malik'in fıkhi görüşleri öğrencisi İbni Kasım vasıtasıyla yayılmıştır. İmam Malik'in *el- Muvatta*'sı temel eserdir. Bunun yanında öğrencilerinden Esed b. Furat'ın *el- Esediyye* ve Sahnûn'un *el-Müdevvene* Maliki mezhebinin temel kaynaklarıdır.

Maliki mezhebi, önce Hicaz bölgesinde ortaya çıkmıştır. Daha sonra Mısır, Kuzey Afrika ve Endülüs'te yayılmıştır. Endülüs Emevi Devleti'nin resmî mezhebi olmuştur. Günümüzde Mısır, Tunus, Cezayir, Fas ve Sudan'da Maliki mezhebi oldukça yaygındır.[17]

Görsel 1.7: İmam Malik'in en önemli eseri el-Muvatta adlı eserdir.

BUNU BİLİYOR MUYDUNUZ?

İmam Malik'in en önemli eseri olan el-Muvatta ahkâm hadislerinin toplandığı bir hadis kitabıdır.

15 Mekki, Menâkibu'l-İmami'l-Azam Ebî Hanîfe, 74-78.
16 Bardakoğlu, "Hanefi Mezhebi", 9.
17 Erkal, "Maliki mezhebi", 143.

BİLGİ KUTUSU

Tâbiin Dönemi'nde yaşamış birinci nesil Medineli yedi fakihe **fukaha-yı seb'a** denir.

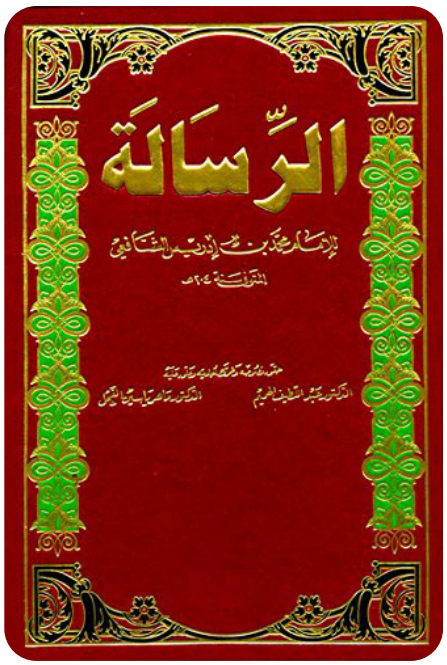
Bu fakihler şunlardır:

1. Said bin el-Müseyyeb
2. Urve bin ez-Zübeyr bin Avvâm
3. Kasım bin Muhammed bin Ebi Bekr
4. Harice bin Zeyd
5. Ebu Bekir bin Abdurrahman bin Haris
6. Süleyman bin Yesar
7. Ubeydullah bin Abdullah bin Utbe

Şafii Mezhebi

Muhammed bin İdris eş-Şafii (öl. 204/820) Gazze'de doğmuş, Mısır'da vefat etmiştir. Mekke'de başladığı ilim tahsiline Medine'de İmam Malik'ten aldığı derslerle devam etmiştir. Hocası İmam Mâlik'in vefatından sonraki ilim ve fikir hayatı Mısır öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönemde ele alınır ve birinci döneme ait görüşleri mezheb-i kadîm ikinci döneme ait olanlar ise mezheb-i cedîd diye anılır. Hicri 184 yılında Irak fıkıh külliyatı ile tanışması İmam Şâfiî'nin düşünce hayatında bir dönüm noktası teşkil etmiştir. İmam Şâfiî başlangıçta Irak fıkhını eleştiren ve Hicaz fıkhını savunan bir telif faaliyetine girişmiş ve mezheb-i kadîmini bu anlayışla telif etmiş olsa da muhalif anlayışın itiraz edilemeyecek güçlü tezleri bulunduğuna vâkıf olduğu için sonrasında iki anlayış arasında bir sentez yapma sürecine girmiştir. Ehl-i hadîs ve ehl-i re'y yaklaşımlarını yeterince tanımış, bunların güçlü ve zayıf yanlarını öğrenmiş bulunan Şâfiî, Mısır'a vardığında iki kesimin anlayışlarını tarafsız bir şekilde değerlendirebilme imkânını elde etmiş ve kendi özgün çizgisini tesis etmeye koyulmuştur.[18]

İmam Şafii, kendi içtihat usulü hakkında şu açıklamaları yapmıştır: "Kitap ve mütevatir sünnetle hükmolunur. Bu hüküm için 'Görünüşte ve gerçekte hak ile hükmettik.' deriz. Üzerinde ittifak edilmeyen ve ahad yolla gelen sünnetle hükmolunur; bunun için, 'Görünüşte hak ile hükmettik.' deriz, fakat 'Gerçekte hak ile hükmettik.' diyemeyiz. Çünkü hadisi rivayet eden yanılmış olabilir. İcma ve daha sonra da kıyas ile hükmederiz. Bu, ondan da zayıftır. Fakat zaruret bulunduğu yerde kullanılır, çünkü haber varken kıyası kullanmak helal değildir."[19]

Görsel 1.8: İmam Şafii, *er-Risale* adlı fıkıh usulü eserinin müellifidir.

İmam Şafii'nin, hocası İmam Malik'in vefatından Mısır'a gidişine kadarki döneme (h. 795-815) ait fıkhi görüşleri "mezheb-i kadîm"; Mısır'a gittikten sonraki görüşleri "mezheb-i cedîd" diye anılır. İmam Şafii'nin *Risale* isimli eseri Fıkıh usulüne dair yazılan ilk eserdir. Fıkhi görüşlerini ise *el-Ümm* adlı eserinde açıklamıştır.

İmam Şafii; Mekke, Bağdat ve Mısır'da birçok öğrenci yetiştirmiştir. Mısır'daki öğrencileri Büveytî ve Müzenî'nin *el-Muhtasar* adlı eserleri, mezhebin temel kaynakları arasında yer almaktadır.[20]

Günümüzde Şafii mezhebi Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgelerinde, Mısır, Suriye, Irak, Horasan, Filipinler, Kafkasya, Azerbaycan, Hindistan, Filistin, Endonezya, Seylan, Malaya ve Maveraünnehir'de yaygın durumdadır.[21]

18 bk. Aybakan, "Şafii", 223-225.
19 Şafii, er-Risale, 599-600.
20 Aybakan, "Şafii Mezhebi", 243.
21 Aybakan, 240.

Hanbeli Mezhebi

Hanbeli mezhebi dört mezhep içinde dördüncü sırada yer alır. Mezhebin kurucusu İmam Ahmed bin Hanbel'dir (öl. 241/855). Bağdat'ta doğmuştur. İlim tahsilinin başlangıcında Hocası Huşeym bin Beşir'in teşviki ile daha çok hadis ilmiyle meşgul olmuştur. Bu sahada "hadis imamı" ünvanı alacak mertebeye ulaşmıştır. Kütübitisa (dokuz hadis kitabı) olarak isimlendirilen temel hadis kaynaklarından birisi olan *el-Müsned*'i telif etmiştir.

İmam Ahmed bin Hanbel'i fikha yönlendiren Hocası İmam Şafii olmuştur. Dönemindeki tüm ilim merkezlerini dolaşarak bilgisini artırmıştır. Bizzat kendisine ait fıkıh kitabı yoktur. Bu nedenle onun fikhi görüşleri ve içtihat yöntemi, öğrencileri aracılığıyla sonraki nesillere aktarılmıştır.

Ahmed bin Hanbel'in yöntem olarak en dikkat çeken yönü hüküm verirken rey ve kıyasa çok yer vermeyişidir. Onun hükümleri daha çok hadis ve sahabe kavli gibi naklî delillere dayanır. Ayrıca zayıf rivayetleri kıyasa tercih eder. [22]

Hanbeli fıkhını Ahmed bin Hanbel'in oğulları Salih ve Abdullah yaymıştır. Ebu Bekr el-Hallâl, *el-Câmiu'l-Kebîr*; Hırâkî, *el-Muhtasar*; İbni Kudâme, *el-Muğnî* adlı eserleri ile Hanbeli mezhebinin temel görüşleri sonraki nesillere aktarılmıştır. İbni Teymiyye ve öğrencisi İbni Kayyım'ın eserleri ile de Hanbeli mezhebi gelişmiş ve yayılmıştır.[23]

Günümüzde Hanbeli mezhebi mensupları Irak, Suriye, Ürdün, Filistin ve Mısır'da ve çok az da Hindistan ve Kuzey Afrika'da bulunmaktadır. Suudi Arabistan, Katar ve Umman'da ise Hanbelilerin sayısı diğer mezhep mensuplarından daha fazladır.[24]

3.4. Fakihlerin İhtilaf Sebepleri

Kur'an-ı Kerim fıkhın asli delillerinden biridir. Her ayeti şüpheye yer bırakmayacak şekilde tüm insanlığa ulaşmıştır. Fıkıhta bu durum sübut-u kat'i kavramı ile ifade edilmektedir.

Sübut bakımından ayetler kesinlik taşıdığından fakihler arasında ihtilafa sebep olmamakla birlikte, ayetlerin geniş mana ve muhtevaya sahip olması yani delaletinde (anlamının) zannilik olması sebebiyle bir ayetin yorumunda âlimler arasında farklılıklar olabilmektedir. İşte ayetin tefsir ve te'viline dair farklı görüş ve yaklaşımlar fakihlerin ihtilaf sebeplerinden birisidir. Bu konuda örnek vermek gerekirse abdesti bozan durumları beyan eden Maide suresinin 6. ayetinde geçen "...lâmestümü'n-nisâe (kadınlara dokunduğunuzda)..." ifadesini Şafiiler hakikat manası ile alıp kadına dokununca abdestin bozulacağını söylemişlerdir. Hanefiler ise bu ifadeyi mecaz manasında anlamışlardır. Kadına dokunmakla değil ancak cinsî münasebetle abdestin bozulacağına hükmetmişlerdir. Fakihlerin bazı konularda ihtilaf etmelerinin diğer sebebi de Arap lügatının genişliğidir. Arapçada bir kelime birden fazla anlama gelebilmektedir. Arapçada kelimeler "hakikat, mecaz, efrad, terkip, umum ve husus" gibi dilin özellikleri nedeniyle farklı anlamları çağrıştırır. Arapça lafızların kastedilen manaları ifade etmesi hususu fakihler arasında bazı ihtilaflar meydana getirmiştir.

Fıkhın asli delillerinden bir diğeri sünnettir. Sınırlı sayıdaki mütevatir hadisler dışındaki meşhur ve ahad hadisler sübut bakımından zannilik taşımaktadır. Buna göre Hz. Peygamber'in sözü olarak nakledilen bir rivayet bir fakih tarafından sahih olarak kabul edilirken başka bir fakih aynı rivayeti sahih görmemektedir. Hadislerin sıhhatine dair âlimlerin farklı metot ve kriterleri benimsemeleri, fıkhi mezheplerin oluşmasında en büyük etkenlerden biri olmuştur.

22 Karaman, "Ahmed bin Hanbel", 80-82.
20 Koca, "Hanbeli Mezhebi", 526-27.
21 Koca, 533.

Fıkıh ilminin yaşanılan zaman dilimi ve bölge ile sıkı irtibatı vardır. İslam evrensel ve çağlarüstü bir din olduğu için bazı konularda genel ilkeleri verip ayrıntısının düzenlenmesini müçtehitlere bırakmıştır. Fakih, naslardan öğrendiği temel ilkelerden istifade ederek yaşadığı ortama ve asra uygun somut çözümler üretmekle yükümlüdür. Böylece nispi durumlar ortaya çıkmakta, bir toplumda meşru görülen bir durum başka toplumlarda gayrimeşru görülmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda İmam Şafii'nin, Bağdat'ta iken verdiği bazı fetvalarını (mezheb-i kadîm), Mısır'da yaşamaya başladıktan sonra değiştirmesini (mezheb-i cedîd) yaşanılan bölgenin içtihatlara etkisine örnek olarak gösterebiliriz.

Düzenlenen fıkhi hükümler, yaşanan zamanın şartlarına göre tekrar ele alınabilir. Bazı hükümlerde değişikliğe gidilebileceği "Ezmânın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz. (Zamanın değişmesi ile hükümlerin değişmesi inkâr olunamaz.)" fıkhi kaidesi ile ifade edilmiştir. Örf ve âdete dayalı hükümlerin şartlara göre değişebileceği bütün fakihlerin kabul ettiği bir esastır.

Fıkıh usulünde asli delillerin yanında istihsan, istishab, mesalihimürsele, Medine halkının ameli, örf ve âdetler, sahabe kavli, şeru men kablena, seddizerai' gibi ayrıntı deliller de bulunmaktadır. Fıkıh mezheplerinde hangi ferîlik delillere başvurulabileceği konusunda farklılıklar vardır. Medine halkının amelini hükme kaynak olarak sadece Maliki mezhebi kullanmaktadır. Hanefi mezhebi istihsana göre hükümler verirken İmam Şafii istihsanı ferîlik bir delil olarak kabul etmemektedir. Sahabe kavli ile fetva vermede fakihler farklı yaklaşımlar ortaya koymaktadır. Bu ve benzeri usul farklılıkları fakihlerin ihtilaf etmeleri sonucunu doğurmuştur.

Ayet veya hadislerde geçen bir ifadenin anlaşılmasında farklı yöntemler söz konusudur. Fakihlerin bir kısmı nassın sadece lafzını esas alır. Bazıları ise lafzi mananın yanında sözün amacını göz önünde tutmaktadır. Bu yöntem farklılığı da bir meselede farklı hükümler verilmesine yol açmaktadır. Ayrıca her bir müçtehit aynı fıkhi birikime de sahip değildir. Müçtehitlerin dereceleri ise kısaca şu şekildedir:

1. Müçtehid-i Mutlak (Dinde Müçtehit)

Usul ve şeri meselelerde başka bir müçtehidi taklit etmeyen mutlak olarak içtihat sahibi müçtehitlerdir. Usul ve kaideleri hazırlayarak naslardan hükümlerini çıkaran âlimlerdir. Bunlar mezhep sahipleri, mezhep kurucuları olan zatlardır. İmam-ı Azam Ebu Hanife, İmam Malik, İmam Şafii, İmam Ahmed bin Hanbel bu alimlerden bazılarıdır.

2. Müçtehid fi'l-Mezheb (Bir mezhepte müçtehit olanlar)

Müçtehitler doğrudan doğruya naslardan hüküm çıkarma yeterliliğine sahiptirler. Lakin böyle yapmayıp bağlı bulunduğu mezhep imamının içtihat yoluna uyanlar vardır. İmam-ı Azam'ın içtihatlarına tabi olan İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed bu alimlerden bazılarıdır.

3. Müçtehid fi'l-Mes'ele (Muayyen bir meselede müçtehit olanlar)

Mensubu bulunduğu fıkhi mezhepte hükmü bulunmayan meseleler hakkında içtihat etmeye yetkin olan kişiye denir. Bunlar mezhep kurucusu imamın görüşlerine muhalefet etmezler. Tahâvi, Serahsî, Pezdevî bu alimlerden bazılarıdır.

4. Ashâb-ı Tahric (Tahriç yapan fakihler)

Bağlı bulundukları mezhepte hükmü bulunmayan, sonradan meydana gelmiş meselelerin hükümlerini o mezhebin yöntemleriyle çıkarırlar. Kendileri içtihat edemezler. Ebu Bekir Cassas, Ebu Bekir er-Razi, Cürcani bu alimlerden bazılarıdır.

5. Tercih Yapabilen Müçtehitler

İçtihat edememekle beraber, müçtehitten gelen iki görüşten birisini delillere dayanarak tercih eder. Bunlar "Bu kavil sahihtir, essahtır, bu kıyasa daha uygundur." diyebilen zatlardır. Kuduri, İmam Merginani, İbni Hümam bu alimlerden bazılarıdır.

6. Temyiz Yapabilen Fakihler

Mezhepte zahir olan rivayetlerle nadir olanları, kuvvetli ile zayıf olanları birbirinden ayırabilirler. İmam Nesefi, Ebu'l-Fazl el Mavsili bu alimlerden bazılarıdır.

7. Taklid Ehli Fakihler

Bu gruptakiler yukarıdaki hiçbir mertebeye yetişememiştir. Ancak mezhebin mesailini ezberleyip eserlerinde derleyen kimselerdir. Bir bakıma ''nakilciler'' de denilebilir. Hicri 800'den sonra Hanefi fukahasının ekserisi bu kısma dâhildir. İbni Abidin diye bilinen Seyyid Muhammed Emin bin Ömer bin Abdülaziz ve Alaüddin el Haskafi bu alimlerden bazılarıdır.[25]

3.5. Mezhep ve Taklit

Mezhep sözlükte gidilecek yer, yol ve görüş gibi anlamlara gelmektedir. Mezhep terim olarak "içtihat ehliyeti olan âlimlerin ortaya koyduğu, kendi içinde tutarlı bir düşünce sistemine sahip fıkhi görüşler"i ifade eder.[26]

Taklit, sözlükte "kılıç takmak, bir kimsenin omzuna kılıcın askısını yerleştirmek ve bir kimseye gerdanlık takmak" gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh usulünde taklit, ''delilini bilmeksizin bir müçtehidin içtihadı ile amel etmektir.''[27] Hüküm verirken dayandığı delili bilerek bir kişinin içtihadı ile hareket etmeye ise ''ittibâ'' denir.[28] İttibâ, içtihat ile taklit arasında orta bir mertebedir.

Bu süreç hicri dördüncü yüzyılın yarısında başlayıp asırlarca devam etmiştir. Bu süreçte mezhep imamlarına aşırı saygı duyulmuştur. Belli mezheplere bağlı kişiler kadı olarak tayin edilmiştir. Mezhep hükümleri tedvin edilmiştir. Hükümlerin delilleri ile değil, sadece sonuçları ile ilgilenilmiştir. Devlet adamları bir mezhebi desteklemiştir. Vakıflar bazı mezheplere tahsis edilmiştir. İşte bu sebeplerle toplumda taklit yaygınlaşmıştır.

Bir kişinin bulunduğu mezhepten tamamen ayrılıp başka bir mezhebe geçmesine **külli intikal** denir. Hanefi olan bir kişinin Şâfii olması külli intikale örnektir. Bir kişinin bazı konularda kendi mezhebinden farklı bir mezhebin içtihadı ile amel etmesine ise **cüzi intikal** denir. Mâliki olan bir kişinin namaz kılarken Şafii mezhebini taklit etmesi **cüzi intikal** olarak isimlendirilir.

Müslümanlar bir ihtiyaç durumunda kendi mezhebinden başka fıkıh mezheplerinden yararlanabilirler. Hanefi mezhebine bağlı bir kişi yolculuk ederken namaz kılmaya imkân bulamayabilir. Zorunluluk nedeniyle diğer mezheplerin "Öğle ile ikindi ya da akşam ile yatsı namazı cemedilerek kılınabilir." görüşüne uyar. Böylece namazı cemedebilir.

25 Bilmen, Hukukı İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhîyye Kamusu, I: 313.
26 MEB, 238.
27 MEB, 349.
28 Atar, "İttibâ", Ek-1: 670.

4. FETVA VE KAZA

Dinî konularda fetva almak istediğinizde kimlere danışırsınız?

Fetva, fıkıh terimi olarak ‘‘fıkhi bir meselenin şeri çözümü ve beyanı doğrultusunda yöneltilen sorunun cevabıdır.” Fetvanın çoğulu “fetava ve fetavî”dir. Fetva veren kişiye “müfti”, fetva isteyen kişiye ‘‘müsteftî”, fetva isteme işine de “istifta” denir. Müfti kelimesinin günümüz Türkçesinde müftü olarak kullanılması yaygındır.[29]

Müslümanlar, İslam dinini hayatlarına tatbik ederken zaman zaman problemlerle karşılaşmaktadırlar. Böyle bir sorunla karşılaşan kişi kendi bilgisi ile meseleyi çözebiliyorsa başkasının görüşüne başvurmasına gerek yoktur. Bilgi seviyesi fetva verecek düzeyde değilse bilen bir kişiye başvurmalıdır. Müftünün verdiği fetva ile hayatını düzenlemelidir.

Fetva vermek mesuliyetli bir iştir. Fetva verirken hataya düşmemek için fetva verme kurallarına uymak gerekir.

Fıkıhta, hâkimin muhakeme sonucunda verdiği karara **kaza** denir.[30] İnsanlar arasında meydana gelen ihtilafları, usulüne uygun olarak çözmek ve adaletli karar vermek üzere yetkili makamlarca görevlendirilen kişiye **kadı** denir.[31] Kadılar yürürlükteki hukuk kurallarını tarafsız bir şekilde uygulamakla yükümlüdür.

Fetva ve Kaza Arasındaki Farklar

Fetva isteme, bilgi alma mahiyetinde olduğu için müfti, kendisinden fetva alıp buna uygun hareket etmeyenleri zorlayamaz. Kaza ise bağlayıcı mahiyette bir hükümdür. Taraflar kadı tarafından verilen hükmü uygulamakla yükümlüdür. Aksi durumda cezai müeyyide uygulanır.

Fetva hukuki konuların yanında ibadete ait hususlarda da verilir. Kaza ise yalnız hukuki olaylarda söz konusu olur. İbadetler doğrudan kazanın konusu olmaz.

Fetvalar genel ve külli mahiyettedir. Bir fetvadan aynı durumda olan başka fertler de yararlanabilir. Kaza ise kişiye özeldir. Bir başkası kadının izni olmadan bu hükümden istifade edemez.

Müfti fetva verirken fıkıh usulündeki asli ve ikinci dereceden delillerden yararlanır. Kadılar ise bu delillerin yanında şahit, yemin ve ikrar gibi ispat vasıtalarından da yararlanır.

Kaza da meselenin zahirî yönü esas alınır. Fetvada olayın vicdani tarafı esastır. Kadı, borcunu ödediği hâlde bunu ispatlayamayanın borcunun devam ettiğine hükmedebilir. Müfti ise o kişiye “Borcunu gerçekten ödemiş isen diyaneten borçlu değilsin.” fetvasını verir.

29 Atar, “Fetva”, 486.
30 Atar, “Kaza”, 114.
31 MEB, 189.

ÜNİTE DEĞERLENDİRME SORULARI

Daha fazla soru için karekodu okutunuz.

A. Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. İçtihat ne demektir? İçtihada niçin ihtiyaç vardır?

2. Sahabenin yaptığı içtihatlara örnekler veriniz.

3. Fakihlerin ihtilaf etmelerinin sebepleri nelerdir?

4. Fetva ile kaza arasındaki temel farklar nelerdir?

5. Müçtehit olabilmek için hangi bilgilere sahip olmak gerekir?

6. Fıkıh ilminin fert ve toplum hayatı için önemi nedir? Açıklayınız.

7. Dört fıkıh mezhebinin dünya coğrafyasında yaygın olduğu yerler hakkında bilgi veriniz.

B. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri kutu içinde verilen kelimelerin uygun olanlarıyla doldurunuz.

Şafii'nin	kaza	temyiz	vahyin kontrolünde	şûra içtihadına	İttiba
Fetva	Irak ekolü	Hicaz ekolü	İmam Malik'in	İmam Ahmed bin Hanbel'in	

1. Resulullah'ın (sav) içtihadını diğer müçtehitlerin içtihadından ayıran temel fark ..... olmasıdır.

2. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer en doğru hükme ulaşabilmek için sahabe ile istişareye dayanan ..... başvuruyorlardı.

3. Tâbiin Dönemi'nde Kufe'de rey ağırlıklı ..... Hicaz bölgesinde ise eser (hadisler, sahabe ve tâbiinin içtihatları) ağırlıklı ..... oluşmuştur.

4. Hüküm verirken dayandığı delili bilerek bir kişinin içtihadı ile hareket etmeye ..... denir.

5. Fıkhi bir mesele hakkında İslam fıkıh âlimlerince verilen şeri hüküm veya karara ..... denir.

6. İmam Şafii, mezhep imamlarından ..... öğrencisi ve mezhep imamlarından ..... hocasıdır.

C. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

1. Günümüze kadar ulaşan ilk fıkıh usulü kitabı hangisidir?

A) el-Ümm
B) el-Müsned
C) er-Risâle
D) el-Muvattâ
E) el-Müdevvene

2. Hangi mezhepte hüküm verirken Medine halkının uygulamalarına (Amelü ehli'l-medine) ayrı bir önem verilmiştir?

A) Hanefi mezhebi
B) Maliki mezhebi
C) Şafii mezhebi
D) Hanbeli mezhebi
E) Caferi mezhebi

3. Bir fakihe başvurup ondan fetva isteyen kişiye ne denir?
A) Mesbuk
B) Fetava
C) Kadî
D) Müstefti
E) Müfti

4. Aşağıdakilerden hangisi Tâbiin Dönemi'nin fıkhi özelliklerinden değildir?
A) Fıkıh sahasında eser yazma hareketi başlamıştır.
B) Fıkıh sahasında ihtilaflar artarak devam etmiştir.
C) Hadisleri sahih kabul etme şartları ile örf-âdet farklılığı ihtilafların temel sebebini oluşturmuştur.
D) Hoca, bölge ve bilgi farkına dayalı olarak Hicaz ve Irak medresesi ortaya çıkmıştır.
E) Nazari fıkıh çalışmaları henüz başlamamıştır.

5. Mezheb-i kadîm, mezheb-i cedîd kavramları hangi mezhepte bulunmaktadır?
A) Hanefi mezhebi
B) Maliki mezhebi
C) Şafii mezhebi
D) Hanbeli mezhebi
E) Caferi mezhebi

D. Aşağıda verilen bilgilerden doğru olanların başına "D" yanlış olanların başına "Y" yazınız.

1. (.....) Hz. Peygamber, sahabenin içtihat etmesine izin vermemiştir.
2. (.....) Maliki fıkhı Kufe'de Abdullah bin Mesud'un attığı ilmî temele dayanmaktadır.
3. (.....) Mezhep kavramı, kendi içinde tutarlı bir düşünce sistemine sahip, içtihat ehliyeti olan âlimlerin ortaya koydukları fıkhi görüşleri ifade eder.
4. (.....) Fetva verebilmek için resmî bir görevlendirme gerekli değildir.
5. (.....) Mütevatir hadisler dışındaki meşhur ve ahad hadisler sübut bakımından zannilik taşımaktadır.
6. (.....) İbni Teymiyye ve öğrencisi İbni Kayyım'ın eserleri, Hanefi mezhebinin gelişimini ve geniş halk kitlelerine yayılmasını sağlanmıştır.

Ünite Özet Sunusu

Ünite Pdf

2. ÜNİTE
TEMİZLİK VE NAMAZ

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Günlük hayatınızdan örneklerle "Temiz ve düzgün bir kıyafet iyi bir tavsiye mektubudur." sözünü değerlendiriniz.

2. Sizce temizlik uygulamalarından hangileri sünnet olarak kabul edilebilir? Bu konu hakkındaki bilgilerinizi paylaşınız.

3. Namazların birleştirilmesi konusunda mezheplerin farklı uygulamalarını konuşunuz.

4. İslam'da "seferilik" kavramı hakkındaki bilgilerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

FIKIH OKUMALARI

1. TEMİZLİK

Yüce Allah'ın inananlardan temiz olmalarını istemesinin sebebi nedir?

İslam dini getirdiği hükümlerle insanların dünya ve ahiret hayatında mutlu olmalarını arzulamıştır. Bundan dolayı temizliğin her türünü dinî yükümlülük kapsamında kabul etmiştir. Maddi temizliği farz kılmış, bu konuda mükelleflere birtakım görev ve sorumluluklar yüklemiştir. Dinimiz bireyin, toplumun ve çevrenin temizlik anlayışını korumak ve geliştirmek istemektedir.

Peygamberimize bu görev verilirken kendisine yapılan ilk hitapta yer alan hususlardan biri de temizlikle ilgilidir. Peygamberimize şöyle buyrulmuştur: **"Ey elbisesine sarılıp örtünen (Resul!), kalk ve (insanları) uyar ve sadece Rabb'ini yücelt, elbiseni temiz tut, murdar şeylerden uzak dur."**[1] Bu ayetler özelde Peygamberimize genelde tüm inananlara hitap etmektedir. Buna göre Müslüman bilgili, bilinçli ve her yönüyle temiz olmalıdır. Bir başka ayette **"Ey Âdemoğulları! Her mescide gidişinizde güzel giysilerinizi giyin..."**[2] buyrulur. Böylece cemaatle namazda temizliğin önemi vurgulanır. **"...İbrahim ve İsmail'e: Tavaf edenler, ibadete kapananlar, rüku ve secde edenler için Evim'i temiz tutun, diye emretmiştik."**[3] ayeti, çevre temizliğini de kapsamaktadır.

Temizlikle iman arasında sıkı bir ilişki vardır. Kirlilik imanla bağdaşmayan bir durumdur. Peygamberimiz hadislerde temizliğin imanın yarısı olduğunu söylemiş, İslam'a yeni girenlere kelimeişehadet getirmelerini ve gusül abdesti almalarını emretmiştir. Bu uygulama da imanla temizlik arasındaki tamamlayıcı ilişkiye işaret etmektedir.

Peygamberimiz, temizlik konusunda da söz ve davranışlarıyla Müslümanlara rehberlik etmiştir. Onun temizlikle ilgili açıklama ve uygulamalarında ruh, beden, elbise, ev ve çevre temizliğine dair örnekler bulunmaktadır. Peygamberimiz (sav) camiye veya insan içine çıkarken en temiz elbiselerini giymiştir. Güzel koku sürmüştür. Böyle davranmayı tavsiye etmiştir. Camiye gideceği zaman çiğ soğan ve sarımsak yemekten sakınmıştır. Cemaate katılacak olanlara bunları yemeyi önermemiştir. İnsanların geçtiği yerlere ve gölgeliklere abdest bozmayı yasaklamıştır. Boy abdesti almayı ve bedeni düzenli olarak temizlemeyi ısrarla tavsiye etmiştir. Bu güzel örnekler Peygamberimizin (sav) temizlik konusundaki rehberliğini göstermektedir.

İLGİLİ HADİSLER

"Her kim gusleder, sonra cumaya gelip belirlenen namazı kılar, sonra hutbesini bitirinceye kadar sessizce (imamı) dinler, sonra onunla beraber namazını kılarsa, o cuma ile sonraki cuma arasındaki günahları ayrıca üç günlük günahları daha bağışlanır."

(Müslim, Cum'a, 26.)

''Allah temizdir ve temiz olan şeyleri sever...''

(Tirmizi, Edeb, 41.)

''Yemeğin bereketi, yemekten önce ve sonra (elleri ve ağzı) yıkamaktır.''

(Ebu Davud, Etıme, 11.)

''Eğer ümmetime zorluk vermeyecek olsaydım her namaz vakti misvak kullanmayı onlara emrederdim.''

(Müslim, Taharet, 42.)

1 Müddessir suresi, 1-5. ayetler.
2 Araf suresi, 31.ayet.
3 Bakara suresi, 125. ayet.

Temizliğin nasıl olması gerektiği dinimizde açıklanmıştır. Beden, elbise ve çevreyi temiz tutmak maddi temizliktir. Dinin ve aklın pis kabul ettiği şeylerden arınmak hakiki temizliktir.İnsanın beden ve elbisesinin temizliği yeterli görülmemiştir. Çevresini de temiz tutması istenmiştir. Bir de kalbi kötü duygulardan arındırmak anlamındaki "manevi temizlik" vardır. Sadece maddeden ibaret olmayan insanın sağlığı ve mutluluğu için dinimizde manevi temizlik de şart koşulmuştur. Bu iki tür temizlik yanında tamamen dinî bir belirleme ve özellik arz eden hükmi temizlik de emredilmiştir. Düzenli ibadet ve ahlaki erdemlerle hedeflenen de esasen bu temizliktir.

Bazı temel ibadetleri yapmak için maddi temizlik zorunludur. Mesela namaz kılmak için abdest farz kılınmıştır. Abdest, belli organları su ile yıkamayı ve mesh etmeyi ifade eder.

Kur'an'da Peygamberimizin özelliklerinden ve görevlerinden bahsedilirken tezkiyeden de bahsedilmiştir. Tezkiye; insanların şirk, günah, cehalet gibi çirkin düşünce ve davranışlardan temizlenip arınmasıdır.

Beden, elbise, ev ve çevre temizliği Müslüman'ın ibadetlerine yansır. **"Şüphesiz Allah çokça tövbe edenleri ve çok temiz olanları sever."**[4], **"Doğrusu, hem (maddi ve manevi olarak) temizlenen hem de Rabb'inin adını anıp namaz kılan kurtuluşa ermiştir."**[5] ayetleri ibadet ve temizlik ilişkisinin ayrılmaz olduğuna işaret etmektedir. Bu ayetlere göre Allah'ın hoşnut olduğu kimse maddi ve manevi açıdan temiz olandır.

Görsel 2.1: Namaz kılabilmek için abdest almak farzdır.

Maddi Kirlilik

Aslen veya geçici olarak temiz olmama pislik, murdarlık ve kirlilik durumuna "necis" denir. Dinin pis olduğunu kabul ettiği nesnelerden birinin bulaştığı şey de "kirli" ve "pis" kelimeleriyle ifade edilir. Pislik taşımayan nesneler dinen temiz yani "tahir" olarak kabul edilir.

Kan, domuz eti, sarhoş edici içecekler, insan ve hayvanlara ait idrar ve dışkı dinen necis sayılan maddelerdir.

Kara hayvanlarından etlerinin yenmesi haram olan ve dinî usule uygun biçimde boğazlanmadan kesilen ya da öldürülen hayvanların da etleri necistir.

Manevi Kirlilik

Dinimiz bazı durumları maddi boyutunun ötesinde, hükmen kirlilik kabul etmiştir. Din, bu gibi durumları kirlilik kabul ettiği için dindar insan böyle hâllerde kendisini manen kirli hisseder. Bu gibi durumlarda olanlar madden temiz olsalar bile dinin önerdiği özel temizlik şekilleriyle temizlenmedikçe kirli sayılır. Hükmi kirlilik, abdestsizlik veya cünüplük sebebiyle insanda meydana geldiği varsayılan kirlilik hâlidir. Bu, hades terimiyle ifade edilir. Hades ise büyük hades ve küçük hades olmak üzere ikiye ayrılır. Cünüplük, hayız ve nifas gibi hükmi kirlilikler büyük hades; abdest gerektiren hükmi kirlilik de küçük hadestir. Büyük hükmi kirlilikten gusül ile küçük hükmi kirlilikten de abdest ile temizlenilir. Suyun bulunmaması veya bulunduğu hâlde kullanma imkânının olmaması hâlinde her ikisinden temizlenme yolu ise teyemmümdür.

4 Bakara suresi, 222. ayet.
5 Ala suresi, 14-15. ayetler.

Maddi ve Hakiki Temizlik

Maddi ve hakiki temizlik; beden, elbise ve namaz kılınacak yeri dolayısıyla çevreyi necasetten temizlemektir. Maddi ve hakiki pislikten temizlenmek için önerilen başlıca yollar şunlardır: su ile yıkama, suda kaynatma, ateşe sokma, silme, ovalama, kurutma, kazıma, üzerine toprak serpme, içindeki suyun tamamını veya bir kısmını boşaltma, kimyasal yapısını değiştirme (istihale), tabaklama ve boğazlama.

Maddi kirlilik söz konusu olduğunda kişisel temizlik hususunda istibra ve istinca kavramları öne çıkmaktadır.

İstibra, küçük abdest bozduktan sonra idrar yolunda kalabilecek idrarın tamamen kesilmesi için bir süre beklemektir. Bu beklemeden sonra uzvun dışına çıkan idrar yaşlığı temizlenir ve abdest alınır. Namazın sıhhati için özellikle erkekler için istibranın önemi büyüktür. Özür hâli dışında, vücuttan idrar sızıntısı olduğu sürece abdest geçerli olmaz. Bunun için son damlaların kesildiğinden emin olmadan abdeste başlanmamalıdır. İdrarın vücuttan iyice çıkması için bir süre beklemek, biraz hareket etmek, yürümek ve öksürmek gibi istibra yöntemlerine başvurulabilir. İdrardan hemen sonra abdest alınması hâlinde sızıntıların elbiseyi kirletme durumu söz konusu olmaktadır. Peygamberimiz konuyla ilgili uyarıda bulunmuştur. Peygamberimiz, *"İdrardan sakınınız. Çünkü kabir azabının çoğu ondandır."*[6]

Görsel 2.2: Maddi pislikten temizlenmenin başlıca yollarından biri su ile yıkamadır.

İstinca, büyük abdest bozduktan sonra temizlenme işlemidir. Günlük hayatın bir parçası olan bu temizlik, fertlerin sağlığı, insani ilişkileri ve ibadet hayatı bakımından önemlidir. İstincanın su ile yapılması esasdır. Suyun bulunmadığı durumlarda ise temizliğe ve sağlığa elverişli araçlarla yapılması gerekir. Tuvalet kağıtlarının bu amaçla kullanılmasında dinen bir sakınca bulunmamaktadır. Tuvalet kağıdı istinca amacıyla kullanılsa da İslam'ın öngördüğü temizlik için tek başına yeterli olmayabilir. Bunun için su ve tuvalet kâğıdını beraber kullanmanın daha doğru olacağı söylenebilir.

İstinca sol elle yapılır. Bu esnada suyun ve diğer temizlik malzemelerinin israfından kaçınılmalıdır. Su ile temizlendikten sonra kurulanmak temizlik ve sağlık açısından önemlidir.

Manevi ve Hükmi Temizlik

Manevi veya hükmi temizlik, abdest almak ve cünüplükten temizlenmektir. İnsanın dinin önerdiği şekilde madden, hükmen temiz olabilmesi için abdest ve gusül alması gerekir. Kişi abdest aldığında küçük hadesten temizlenmiş olur. Abdesti elverişli bir su kullanarak ve şartlarına uygun olarak almalıdır. Hayız kanı kesilen ve lohusalığı sona eren kadın, cünüp kadın ve erkek şartlarına uygun gusül aldığında büyük hadesten arınır. Gusül ve abdest almak için su yoksa "teyemmüm" edilir. Teyemmüm "su yokluğunda" başvurulan özel ve sembolik mahiyet taşıyan hükmi temizliktir. Teyemmüm alırken kollar dirseklerin yukarısına kadar sıvanır. Ne için teyemmüm edilecekse ona niyet edilir. Parmaklar açık bir hâlde eller temiz bir toprağa veya toprak cinsinden bir şeyin üzerine konur. Eller önce ileri sürülür, sonra geriye çekilerek kaldırılır, yan yana getirilip birbirine hafifçe vurularak silkelenir ve ellerin içi ile yüzün tamamı bir kere mesh edilir. Eller ikinci defa toprağa vurulduktan sonra, sol elin içi ile sağ kol, dirseklerle beraber, sağ elin içi ile de sol kol dirseklerle beraber bir kere mesh edilir.[7]

6 İbni Mace, Tahâret, 26.
7 Lütfi Şentürk - Seyfettin Yazıcı, İslam İlmihali (Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), I:118.

Özürlünün Abdesti

İbadetler ve temizlik bakımından özürlülük; devamlı burun kanaması, idrarı tutamama, devamlı kusma ve kanayan yara bulunma gibi abdesti bozan ve kısmen süreklilik taşıyan bedenî rahatsızlıkların bulunma durumudur.[8] Bunların sonucunda meydana gelen rahatsızlıklara özür (mazeret) adı verilir. Akıntısı bulunan kadınlar ile tıbbi cihazlara bağlı olarak tedavi gören hastalar bu gruba dâhildir. Özür sahiplerine abdesti bozan durumlar konusunda özel hükümler getirilmiştir. Böylece onların ibadet etmesine fırsat tanınmıştır. Mazeretin en az bir namaz vakti sürmesi gerekir. Ayrıca özrün her vakit içinde en az bir kere tekrar etmesi gerekir. Bu durumda özür sahibi olunur. Özür sahipleri her vakit için abdest alır. Mazereti dışında bir sebeple abdesti bozulmadığı sürece iki vakit arasında her türlü ibadeti yapabilirler. Ancak vaktin çıkmasıyla abdestlerini yenilemeleri gerekir. Özür sebebi olan durum bir tam vakit görülmediği zaman özür durumu biter. Kişi normal kimseler gibi hareket eder.

Görsel 2.3: Kişi abdest aldığında küçük hadesten temizlenmiş olur.

Kadınların Özel Hâlleri

İslam, hak ve yükümlülükler ve Allah'ın hükümlerine muhatap olma bakımından kadınla erkek arasında bir ayrım yapmamıştır. Allah'a (cc) sunulacak ibadetler, emir ve yasaklarına karşı gösterilecek itaat ve bunun sonucu elde edilecek mükâfatlar bakımından kadınla erkek arasında bir fark yoktur. Kadınların fizyolojilerinden kaynaklanan özel durumları için hükümler vardır. Bunlar "hayız, nifas ve istihaze" gibi özel hâllerdir. Özel durumlar, fıkıh ilminde kadınlar için farklı hükümler koymayı gerektirir. Bunları öğrenmek farzıayndır. Bu hususlarda ebeveynlere büyük sorumluluk düşer.

Hayız

Ergenlik çağına giren sağlıklı bir kadının döl yatağından hastalık ve lohusalık dışında belirli aralıklarla ve bir süre kan gelmesidir.[9] Bu durum kadınlarda ergenlikten menopoz dönemine kadar her ay devam eder. Dilimizde bu durumu ifade etmek için "âdet hâli", "aybaşı" gibi ifadeler kullanılır. Hanefi mezhebine göre âdet hâli üç günden az, on günden çok olmaz. Şafii mezhebine göre ise bu süre en az bir gündüz ve bir gecedir (yani 24 saattir). En fazla ise on beş gündür.

İslam'da hayız hâli, bazı ibadetlerin yapılmasına ve cinsel ilişkiye girilmesine engel hükmi bir kirliliktir. Bu durum, kadının madden de kirli olduğu ve ondan uzak durulması anlamına gelmez. Çünkü bu, kadının iradesiyle meydana gelen bir durum değildir.

Nifas (Lohusalık)

Nifas, doğumdan sonra gelen kandır. Bu kanın gelmesiyle kadında bazı ibadetleri yapmaya engel olan hükmi kirlilik durumu oluşur. Dilimizde bu duruma lohusalık, nifas hâlindeki kadına da ''lohusa'' denir. Hayızlı kadın gibi lohusa da madden temiz sayılır.[10]

8 Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihâl, I: 201.
9 MEB, 131.
10 Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihâl, I: 192, 204.

Lohusalık hâli, Hanefilere göre alt sınırı olmamakla birlikte, en çok kırk gün sürer. Peygamberimiz bir hadisinde *"Lohusaya (azami) kırk gün müddet tayin edilmiştir. Kırk gün sonunda temizlenirse (ne ala!) Aksi hâlde (lohusa), namaz kılmak için o kırk günü aşmaz."*[11] buyurmuştur. Şafii mezhebinde ise bu süre en çok altmış gündür.

Hayızlı ve Nifaslıya Ait Dinî Hükümler

Hayız ve nifas durumunda olan kadınların tabi oldukları dinî hükümler kısaca şöyledir:

1. Gusül gerekmesi ve cinsel ilişkinin yasak olması: Hayız ve nifas durumunda olan kadınların bazı ibadetleri yapmaları ve cinsel ilişkiye girmeleri haramdır. Bu durumları sona eren kadınların gusül almaları gerekir. Hayız ve nifas durumundaki kadınlara "namaz, oruç, tavaf ve Kur'an'ı eline alarak okumak" gibi ibadetler caiz değildir.

2. Kadının âdet görmekle ergen sayılması: Genç kız âdet görmeye başlayınca ergen sayılır ve namaz, oruç, hac, zekât gibi dinî emir ve yasakların muhatabı olur.

3. Namazdan muaf tutulma ve orucu erteleme: Hayzın bu iki ibadetin ifasına engel bir mazeret sayıldığında fıkıh bilginleri görüş birliğine varmıştır. Hayız süresince kılınmayan namazlar kaza edilmez. Oruçlar ise temizlendikten sonra tutulur. Bu konularda görüş birliği vardır.

Nitekim Hz. Aişe kendisine "Neden hayızlı kadın orucu kaza ediyor da namazı kaza etmiyor?" şeklindeki bir soruya "(Vaktiyle) Bu iş bizim başımıza gelirdi de orucu kaza etmekle emrolunur, namazın kazası ile memur olmazdık." şeklinde cevap verir.[12]

İstihaze

İstihaze, rahmin içindeki damarlardan hayız ve nifas hâli dışında ve bir hastalık veya yapısal bozukluk sebebiyle gelen kana denilir.[13] İstihaze, kadının âdet ve lohusalık dışındaki kanamalarının adıdır. Bir başka ifade ile istihaze ile kastedilen, kadının âdet ve lohusalık dışındaki kanamaların tümüne verilen addır. Âdet çağı içerisinde bulunan kadının, üç günden az ve on günden fazla gördüğü, doğum yapan lohusanın 40 günden fazla gördüğü, 9 yaşından küçük kızların veya menopoz dönemindeki kadınların gördükleri kanlar istihaze kanıdır.

İstihaze kanı, dinmeyen burun kanaması, tutulamayan idrar veya bir yaradan sürekli kan akması gibi bir özür hâlidir. Bu durumda olan kadının sadece abdesti bozulur. O, gerekli maddi-bedenî temizliği yapar. Elbisesine kan bulaşmasına karşı tedbir alır. Özürlü kimselere tanınan ruhsat ve muafiyetlerden yararlanır.

2. NAMAZ

Size göre "Namaz dinin direğidir. " hadisi ile anlatılmak istenen nedir?

Namaz, akıllı ve ergenlik çağına girmiş her Müslüman'a farzdır. Namaz risaletle birlikte farz kılınmıştır. İlk dönemlerde üç vakit olarak kılınan namaz, Miraç Gecesi'nde beş vakit olarak düzenlenmiştir.[14] Namaz, Peygamberimiz Hz. Muhammed'e (sav) hicretten önce miraca çıktığı gece farz kılınmıştır. Namazın farz oluşu bir ayette şöyle dile getirilmiştir: "...Namaz müminlere vakitleri belli bir farzdır."[15] Yüce Allah gerçek manada huzur ve mutluluğa ulaşan mümin kullarının özelliklerini sayarken birinci sırada namaza yer vermiştir. Kur'an'da Müminun suresinin, 1 ve 2. ayetlerinde şöyle buyrulmuştur: **"Müminler, gerçek-**

11 Darimi, Kitabu'l Vudu, 98: 956.
12 Müslim, Hayız, 69.
13 Beyhakî, Şuabü'l-iman, 3: 39.
14 bk. Buhari, Salat, 1; Müslim, İman, 259; Mesâcid, 176,179.
15 Nisa suresi, 103. ayet.

ten kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki namazlarında huşuludurlar." Huşu, Allah'ın yüceliği karşısında hissedilen büyük ve derin saygıdır. Bu duygu, namaz kılan kimseyi başka duygu ve düşüncelerden arındırarak sadece Allah'a (cc) bağlar.

Görsel 2.4: Namaz Yüce Allah'ı anmaktır.

Günlük beş vakit namazın pek çok hikmeti vardır. İnsan, sabah uyandığında yeni bir hayata kavuşur. Karanlıktan aydınlığa çıkmış bir ruh hâli ile güne ve işine başlar. Bu hayatı insana bahşeden ise onu ve her şeyi yaratan Yüce Allah'tır. İnsan, bu hayat nimetine şükretmelidir. Günlük işlerinde iyilik ve hayır dilemelidir. Hayata iyi bir başlangıç yapmalıdır. Onun için dinimiz pek çok hikmetin yanı sıra günü ibadet ile başlatmak maksadıyla Müslümanları sabah namazını kılmakla yükümlü tutar. Dünyaya dalmış olan insanın imdadına günün en yoğun saatlerinde öğle ve ikindi namazları yetişir. Günlük uğraşılar genellikle akşam olunca son bulur. Akşam namazı ile günün ibadetle bitirilmesi hedeflenir. İnsan günlük hayatını ibadetle noktalar. Yatsı namazı ile Rabb'ine sığınır. Beş vakit namaz, hayatın maddi ve manevi yönü arasında güzel bir denge kurmayı sağlar.

2.1. Namaz Vakitleri

Kur'an'da namaz vakitlerine işaret eden birçok ayet vardır. Her bir namaz vaktinin başlangıç ve sonu açıkça belirtilmemiştir. Yerkürenin şekline göre namaz vakitleri her yerde farklılık arz etmektedir. Namaz vakitlerinin başlangıç ve sonu Peygamberimizin uygulamalarından öğrenilmiştir. Peygamberimiz bu vakitleri, kendisi Cebrail'den (as) öğrenmiştir.[16]

1. Sabah namazının vakti: İkinci fecrin meydana gelmesiyle yani tan yerinin ağarmasıyla başlar. Güneş'in doğmasıyla son bulur. Fecir, sabaha karşı doğu ufkuna yayılmaya başlayan bir aydınlıktan ibarettir. Bununla sabah namazının vakti girmiş olur. Güneş'in doğmaya başlamasıyla sabah namazının vakti biter.

2. Öğle namazının vakti: Güneş'in gökyüzünde çıktığı en yüksek noktadan batıya doğru meyletmesiyle başlar. Bu vaktin sonu ile ilgili iki görüş vardır. Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Şafii'ye göre öğle vakti, cisimlerin gölgesi bir misli uzayıncaya kadar devam eder. Cisimlerin Güneş tepe noktasında iken yere düşen gölgesine "feyizeval" denir. Öğlen namazının son vakti hesap edilirken feyizeval dikkate alınmaz. Böylece feyizeval hariç, cisimlerin gölgesi kendilerinin bir misli olunca öğle vakti çıkmış ve ikindi vakti girmiş olur. Buna "asrıevvel" (birinci ikindi) denir. Ebu Hanife'ye göre ise öğle vakti, feyizeval dışında, cisimlerin gölgesi iki katına uzayıncaya kadar devam eder. Buna da "asrısani" (ikinci ikindi) denir. Bu görüş farklılığı dikkate alınarak öğle namazını her şeyin gölgesi, feyizeval dışında, gölgesi bir misli olana kadar geciktirilmez. İkindi namazı her şeyin gölgesi, feyizeval dışında, iki misli olmadıkça kılmamak daha iyidir.

İLGİLİ AYETLER

"...Şüphe yok ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir."

(Nisa suresi, 103. ayet.)

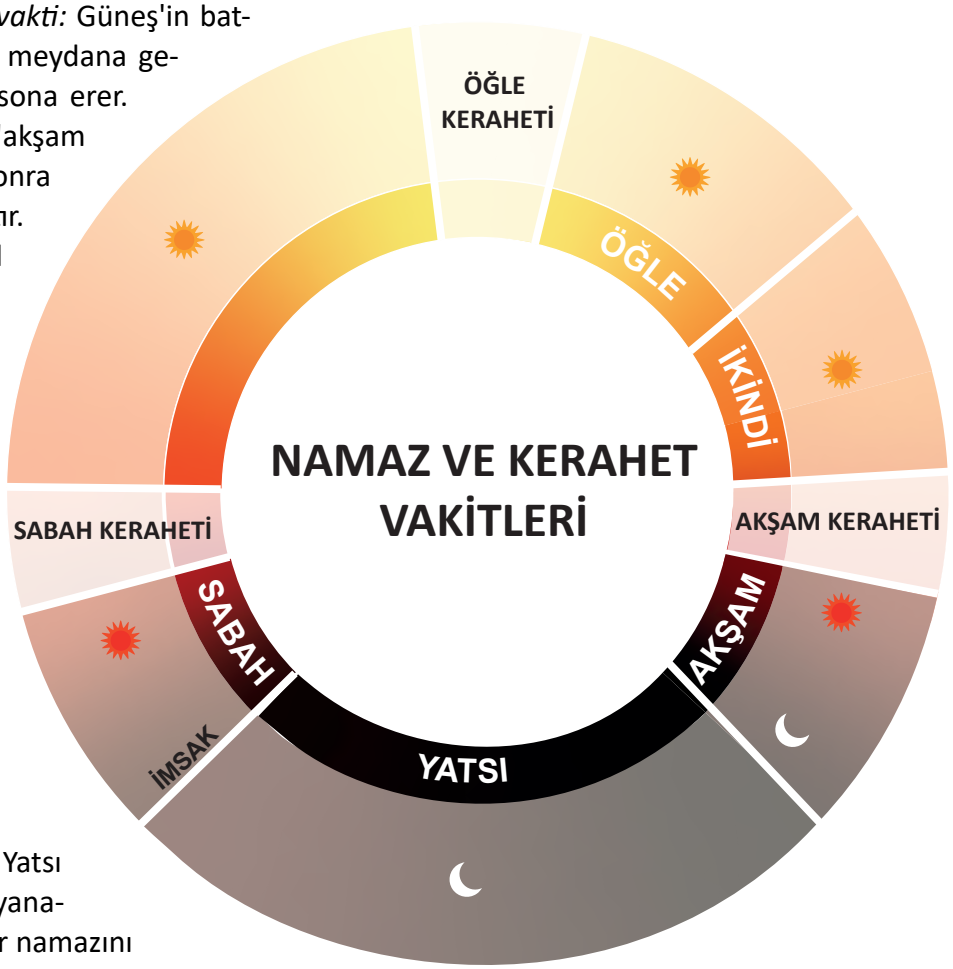
"Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah'ı tesbih edin (namaz kılın), ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur."

(Rum suresi, 17-18. ayetler.)

16 bk. Tirmizi, Salat,1:149; Ebu Davud, Salat, 2: 393.

3. İkindi namazının vakti: Öğle vaktinin çıktığı andan itibaren başlar. Güneş'in batması ile son bulur. Bu namazın, kerahet vakti olarak bilinen Güneş'in sararıp gözleri kamaştırmayacağı vakte kadar geciktirilmemesine dikkat edilmelidir. Ancak ikindi namazının farzı kılınmamış ise Güneş batıncaya kadar kılınmalıdır.

4. Akşam namazının vakti: Güneş'in batmasıyla başlar. Batı ufkunda meydana gelen "şafak"ın kaybolmasıyla sona erer. Ebu Hanife'ye göre şafak, "akşam batı ufkundaki kızıllıktan sonra meydana gelen aydınlık"tır. Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve diğer üç mezhebe göre "şafak" ufukta meydana gelen kızıllıktır. Bu kızıllık gidince akşam namazının vakti çıkmış, yatsı vakti girmiş olur. Tercih edilen görüş de budur.

5. Yatsı namazının vakti: Batı ufkunda beliren şafağın kaybolmasından itibaren başlar. İkinci fecrin oluşumuna kadar devam eder.

Vitir namazının vakti: Yatsı namazının ardından kılınır. Uyanabileceğinden emin olanın vitir namazını gece kılması müstehaptır.

BİLGİ NOTU

Sözlükte hüküm "karar, idare, ilim, hikmet ve anlayış" anlamlarına gelmektedir. Fıkıhta hüküm "şarinin mükelleften bir fiili yapma veya yapmamasını istemesi, onu yapıp yapmamakta serbest bırakması"dır. Bu nedenle insanların davranışları ile ilgili olan hükümlere "fıkhi hüküm" ya da "efalimükellefin" denir. Fıkhi hükümler şunlardır: farz, vacip, sünnet, müstehap, mübah, mekruh, haram ve müfsit.

BUNU BİLİYOR MUYDUNUZ?

Kerahet Vakti, içinde namaz kılınması mekruh olan vakitlere denir. İki türlü kerahet vakti vardır. Birincisi, farz olsun nafile olsun her türlü namazın kılınması mekruh olan vakitler. İkincisi ise sadece nafile namaz kılmanın mekruh olup diğer namazların caiz olduğu vakitlerdir.

Farz olsun nafile olsun her türlü namazın kılınması mekruh olan kerahet vakitleri:

1. **Sabah Keraheti**: Güneş doğarken, Güneş'in doğmaya başlamasından itibaren yaklaşık 45 dakika geçinceye kadar olan süredir.
2. **Öğle Keraheti**: Öğle ezanına 45 dakika kaldığında, Güneş tam tepe noktasında iken.
3. **Akşam Keraheti**: Akşam ezanından 45 dakika önce başlar. Güneş'in batmaya başladığı andan gün batımına kadar sürer. Bu durumda sadece o günün ikindi namazının farzı kılınabilir.

Kısacası Güneş doğarken, tepedeyken ve batarken namaz kılınmaz.

Sadece nafile namaz kılmanın mekruh olduğu kerahet vakitleri:

1. İmsak vaktinden güneş doğuncaya kadar sabah namazının sünnetinden başka nafile namaz kılınmaz.
2. İkindi ezanından sonra akşam vaktine kadar ikindi namazının sünnetinden başka nafile ve sünnet namaz kılınmaz.

2.2. Namaz Türleri

Hanefi mezhebi dışındaki mezheplere göre namaz, genel olarak farz ve nafile şeklinde iki gruptur. Hanefilere göre ise namaz "farz, vacip ve nafile" olmak üzere üç gruptur.

Farz Namazlar: Farz olan namazlar, farzıayn ve farzıkifaye olmak üzere iki çeşittir. Farzıayn olan namazlar yükümlülük çağındaki her Müslüman'a farz olup her biri ayrı ayrı bunu yerine getirmekle mükelleftir. Farzıayn olan namazlar şunlardır: Her gün beş vakit namaz ve her hafta cuma günleri kılınan cuma namazı. Günlük farz namazlar "sabah iki, öğle dört, ikindi dört, akşam üç ve yatsı namazı dört rekâttır. Toplam on yedi rekâttır. Cuma günü, öğle namazının vaktinde cemaatle iki rekât cuma namazı kılınır. Cuma namazı kılınınca ayrıca öğle namazı kılınmaz.

Cenaze namazı farzıkifayedir. Müslümanlardan bazılarının cenaze namazı kılması diğerlerinin üzerindeki sorumluluğu ortadan kaldırır. Sevap ve fazileti ise sadece namazı kılanlar elde eder.

Cuma Namazı: Cuma, Müslümanların haftalık bayram günüdür. Müslümanlar cuma günü cami ve mescitlerde toplanır. Okunan hutbeleri dinler ve bilgilerini artırırlar. Hep birlikte cuma namazını kılar. Namazdan sonra birbirlerine hâl hatır sorarlar. Tekrar günlük işlerine dönerler. Cuma gününün ve cuma namazının fazileti hakkında pek çok hadis nakledilmiştir. Cuma günü "bedeni temizlemek, gusül almak, güzel ve temiz elbiseler giymek, camiye erken gitmek, mescide girince iki rekât namaz kılmak, Kehf suresini okumak veya dinlemek" müstehaptır.

Cuma namazı iki rekâttır. Hükmü ise farzıayndır. Bu namazın farz oluşu Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Cuma namazı **"Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağrıldığınız (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alışverişi bırakın. Bilesiniz ki bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınınca yeryüzüne dağılın, Allah'ın lutfundan isteyin, Allah'ı çok zikredin; umulur ki kurtuluşa erersiniz."**[17] ayetiyle farz kılınmıştır. Cuma namazının bazı özel şartları vardır.

BUNU BİLİYOR MUYDUNUZ ?

Peygamberimiz (sav), Hicret esnasında Medine'ye yakın bir yer olan Salim bin Avf yurdundaki Ranuna denilen vadi içerisinde Beni Salim Mescidi'nde ilk cuma hutbesini okumuş ve ilk cuma namazını kıldırmıştır.

Cuma Namazının Farz Oluşunun (Vücup) Şartları

Hz. Peygamber, *"Cuma namazına gitmek buluğa ermiş olan herkese farzdır."*[18] buyurmuştur. Bu nedenle cuma namazının bir kimseye farz olması için Müslüman, akıllı ve baliğ olmasına ilave olarak şu şartları da taşıması gerekir:

1. Erkek olmak: Cuma namazı kadınlara farz değildir. Kadınlar cuma namazını kılarlarsa sahih olur ve o günün öğle namazını kılmazlar.

2. Mukim olmak: Cuma namazı, cuma namazı kılınan yerde ikamet eden kimselere farzdır. Dinen yolcu (seferî) sayılan kimseye cuma namazı farz değildir. Ancak yolcu bu namazı kılarsa sahih olur artık öğle namazını kılmaz.

3. Sağlıklı olmak: Hasta olup cuma namazına çıktığı takdirde hastalığının artmasından veya uzamasından korkan kimseye cuma namazı farz değildir. Yürümekten aciz bulunan yaşlı kimse ile hasta bakıcı da böyledir.

4. Mazereti olmamak: Dinen geçerli bir mazereti olanlara veya cumaya gittiği takdirde mal, can ve namusunun zayi olacağından endişe eden kimselere cuma namazı farz değildir. Mahkûm olmak, düşman korkusu, çok çamur; can, namus ve mal güvenliği için nöbet tutmak; şiddetli soğuk, sıcak, yağmur, vb. cuma namazına gitmemeyi mübah kılan engellerden bazılarıdır.

Cuma Namazının Sahih Olmasının Şartları

Kılınan cuma namazının sahih ve muteber olması ve öğle namazının yerini tutabilmesi için aranan şartlar da şunlardır:

1. Devlet başkanının kıldırması: Cuma namazını, devlet başkanı veya görevlendirdiği kişi kıldırmalıdır.

2. Genel izin: Cuma namazı, yöneticiler tarafından namaz kılınmasına izin verilen, halka açık camilerde kılınır.

3. Vakit: Cuma namazı öğle namazı vaktinde kılınmalıdır.

17 Cuma suresi, 9-10. ayetler.
18 Nesai, Cuma, 2.

4. Cemaat: Cuma namazı için imam dışında Ebu Hanife'ye göre en az üç, Ebu Yusuf'a göre iki, İmam Şafii'ye göre de kırk kişilik bir cemaat olmalıdır.

5. Hutbe: Cuma namazından önce hutbe okunması şarttır. Cemaatin acil işleri olduğu düşünülerek hutbe kısa tutulmalıdır. Peygamberimiz bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kişinin namazının uzun, hutbesinin kısa olması dini iyi anladığının işaretidir; namazı uzatın, hutbeyi ise kısa tutun, kuşkusuz bazı sözler vardır ki bir sihir gibi kalpleri büyüler."*[19] Sahabe, Peygamberimizin namaz ve hutbesinin orta hâlli olduğunu rivayet etmiştir.

6. Şehir: Cuma namazı şehir ve civarında kılınmalıdır. Şafiilere göre cuma namazı, halkın devamlı oturduğu köy ve şehirlerde kılınmalıdır.[20]

Cuma Namazının Kılınışı: Cuma namazı öğle vaktinde ve cemaatle kılınır. Dış ezandan sonra cuma namazının dört rekâtlık ilk sünneti, öğle namazının ilk sünneti gibi kılınır. Hatip (İmam) minbere hutbe okumak üzere çıkıyorsa ilk sünnete başlanmaz. Önceden başlanmış ise tamamlanır. Hatip minbere çıkmaya başlayınca müezzin iç ezan okur, hatip ezanı minberde oturarak dinler. Ezan bittikten sonra hutbesini ayakta cemaate dönerek sunar. Hatip hutbesini sunarken cemaat bir işle meşgul olmaz, sessiz olur, dikkatle hutbeyi dinler. Hatip hutbeyi bitirdikten sonra müezzin kamet getirir. Bu esnada hatip minberden inerek mihraba geçer, iki rekât cuma namazını kıldırır. Cuma namazının farzı kılındıktan sonra cuma namazının dört rekâtlık son sünneti, öğle namazının ilk sünneti gibi kılınır. Böylece namaz tamamlanır.

Kur'an-ı Kerim'de, cuma namazı için ezan okunduğu zaman alışveriş gibi kişiyi ibadetten alıkoyan işlerin yasaklandığı bildirilmiştir. Yasak, namaz bitinceye kadar devam eder. Yasak yalnız cuma namazını kılmakla yükümlü kişilerle ilgilidir. Yasağa rağmen yapılan alışveriş mekruh olmakla birlikte geçerlidir. Ancak bu tam anlamıyla helal bir kazanç sayılmaz.

Zuhriahir, "son öğle namazı" anlamına gelir. Cuma namazından sonra ihtiyaten kılınan dört rekâtlık bir namazdır. Bir yerleşim yerinde birden fazla camide cuma namazı kılınıp kılınamayacağı konusunda âlimler arasında farklı görüşler vardır. Birden fazla camide cuma namazı kılınmasının geçerliliği konusunda tereddüt eden âlimlerin görüşü öğle namazı yerine geçen zuhriahir namazını kılmaktan yanadır. Bununla birlikte her bir camide kılınan cuma namazının ayrı ayrı sahih olduğu görüşüne sahip âlimlere göre ise cuma namazı kılanların ayrıca zuhriahir kılmalarına gerek yoktur.

TARTIŞALIM

Cuma vakti alışverişin dinen yasaklanmasının nedenini arkadaşlarınızla tartışınız.

Vacip Namazlar

Vacip namazlar, liaynihî vacip (vacip oluşu kulun fiiline bağlı olmayan) ve ligayrihi vacip (vacip oluşu kulun fiiline bağlı olan vacip) olmak üzere ikiye ayrılır. Liaynihî vacip namazlar yatsı namazından sonra kılınan üç rekâtlık vitir namazı ile Ramazan ve Kurban Bayramı namazlarıdır. Tilavet secdesi de her ne kadar namaz olmayıp bir secdeden ibaret olsa da bu grupta sayılmaktadır. Ayrıca Hanefilere göre vacip olan küsuf namazı da (Güneş tutulduğunda kılınan namaz) bu gruptadır.[21] Ligayrihi vacip namazlar ise nezir (adak) namazı, sehiv secdesi ve başlandıktan sonra bozulan (ifsat edilen) nafile namazlardır.

19 Müslim, Cuma, 47.
20 Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihâl, I: 296.
21 Yaşaroğlu, "Küsûf", 577.

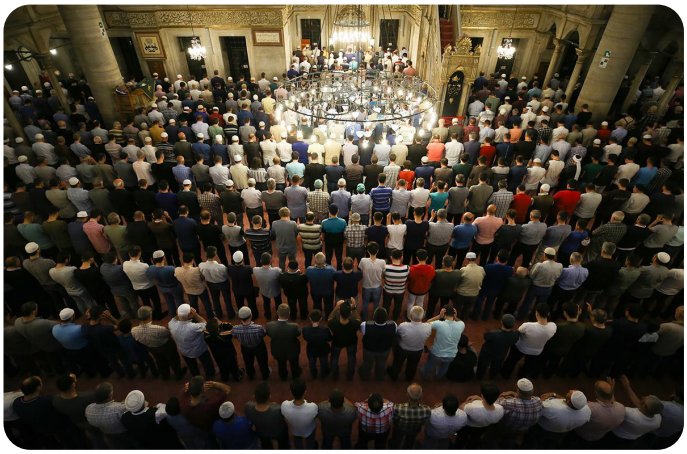
Nafile Namazlar

Farz veya vacip olanların dışındakilere "nafile namaz" denir. Nafile namaz, bir vakti bulunan sünnetler (müekked sünnet ve gayri müekked sünnet) ve vakte bağlı olmayan tatavvu namazı olmak üzere iki kısımdır. Bunlardan birincisine, sünen-i revatib, ikincisine de regaib denilmiştir. Revatib, "belli bir düzen içinde, beş vakit farz namazla, belli bir devamlılık içinde kılınan namazlar"dır. Hz. Peygamber'in sünnetine uyularak vakit namazlarından önce veya sonra kılınan namazlardır. Bu namazlar da kendi içinde Peygamberimizin devam edip etmemesine göre sünnetimüekkede, sünnetigayrimüekkede olarak ikiye ayrılır. Teravih namazı sünnetimüekkededir.

Revatib sünnetler dışındaki nafile namazlar ise ''regaib'' adını alır. Bunlar, Hz. Peygamber'in uygulamalarına dayanılarak belirli zamanlarda veya bazı vesilelerle kılınan ya da kişinin kendi isteğiyle herhangi bir zamanda Allah'a (cc) yakınlaşmak ve sevap kazanmak amacıyla kıldığı namazlardır. Bunlar gönüllü olarak kendiliğinden kılındığı için "gönüllü (tatavvu) namazlar veya arzuya bağlı namazlar" olarak da adlandırılır. Teheccüt namazı, kuşluk (duha) namazı, istihare namazı, istiska namazı, husuf namazı, küsuf namazı, tahiyyetülmescit namazı, tövbe namazı, evvabin namazı, tespih namazı, ihrama giriş namazı, yolculuğa çıkış ve yolculuktan dönüş namazı, hacet namazı ile abdest ve gusül sonrası kılınan namaz "regaib" türünden nafile namazlardır. İslam geleneğinde sünnet namazlar, özellikle vakit namazlarının öncesinde sonrasında kılınan sünnet namazlar, farz namazlara hazırlayıcı ve onları koruyucu ibadetler olarak değerlendirilmiştir. Bu namazlar Hz. Peygamber'e bağlı olmanın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu namazları kılmaya özen göstermek gerekir.

Teravih Namazı: Teravih, ramazan ayına mahsus bir namazdır. Yatsı namazının vaktinde, vitirden önce ve yirmi rekât olarak kılınır. Teravih namazının her dört rekâtının sonunda bir süre oturularak istirahat edildiği için bu dört rekâta bir "terviha" adı verilmiştir. Terviha, "nefsi dinlendirmek, rahatlatmak" gibi anlamlara gelir. Peygamberimiz (sav) *"Her kim ramazanda faziletine inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek teravih namazı kılarsa onun geçmiş günahları bağışlanır."*[22] hadisiyle Müslümanları teravih namazı kılmaya teşvik etmiştir.

Teravih namazı, müekked sünnettir. Teravih namazı tek başına kılınabilmekle birlikte cemaatle kılınması daha faziletlidir. Teravih namazı, her iki rekâtta bir selam vermek suretiyle kılınabildiği gibi dört rekâtta bir selam vererek kılmak da mümkündür. İki rekâtta bir selam verildiği takdirde, bu namaz akşam namazının sünneti gibi; dört rekâtta bir selam verilmesi hâlinde, ikindi namazının sünneti gibi kılınır. Teravih vaktin sünneti olduğu için hasta ve yolcu gibi mazeretleri sebebiyle oruç tutmakla yükümlü olmayanlar için de bu namazı kılmak sünnettir. Teravih namazı başladıktan sonra mescide gelen kimse önce yatsı namazını kılar, daha sonra teravih namazı için imama uyar. Teravihte eksik kalan rekâtlarını ise vitir namazından önce ya da sonra tamamlayabilir.

Görsel 2.5: Teravih namazı ramazan ayında kılınan sünnet bir namazdır.

22 Buhari, İman, 37.

TERAVİH NAMAZI

Teravih namazını ilk olarak Sevgili Peygamberimiz (sav) bir ramazan gecesi ashabı ile birlikte kılmışlardır. Ertesi gün duyulunca cemaat artmış yine teravih namazı beraber kılınmıştı. Üçüncü gece cemaat daha da çoğalmış yine Resullullah hanesinden çıkıp teravih namazını ashabıyla kılmışlar ancak dördüncü gece cemaat mescide sığmayacak derecede çoğalınca Peygamberimiz yalnız yatsı namazını kıldırarak hanesine çekilmiş, teravih namazı için çıkmamış ve sabah namazına kadar bekleyen cemaata namazdan sonra: "Teravih için beklediğinizi biliyordum fakat üzerinize farz olur da edasından aciz kalırsınız diye korktum." buyurmuştur. O günden sonra herkes teravih namazını evinde veya mescitte kendi kendine kılmaya devam etmiştir. Hz. Ömer devlet başkanlığı sırasında teravih namazı kılmadaki dağınıklığı görmüş, bunu önlemek için cemaati bir imam arkasında toplamanın daha hoş olacağını arkadaşlarına söylemiş ve ashabın ileri gelen hafızlarından U'bey İbni Kâ'b'ı imam tayin ederek cemaatle teravih namazının kılınmasını başlatmıştır. Hz. Ömer halkın dinî bir vect ile namaz kıldığını görünce "Bu ne güzel bir âdet oldu." diye sevincini belirtmiştir.

(Buhari, Salâtü't-terâvîh, 2; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 178.)

Tahiyyetülmescit

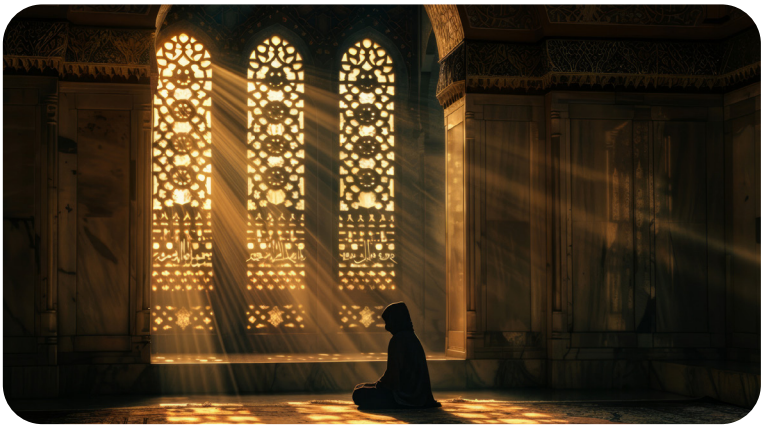
Tahiyyetülmescit, "mescidin Rabbine selam vermek, O'na tazimde bulunmak" demektir. Ziyaret, eğitim, öğretim gibi bir maksatla bir mescide giren Müslüman'ın, mescidde Rabbine tazimde bulunmak üzere iki rekât nafile namaz kılması müstehaptır. Bu namazın mescide girip oturmadan kılınması daha faziletlidir. Bir mescide herhangi bir namazı kılmak veya farz namazı cemaatle kılmak niyetiyle girmek de tahiyyetülmescit yerine geçer.

Evvabin Namazı

Evvab, "işlediği bir günahtan hemen tövbe ve istiğfar eden" demektir. Evvabin namazı ise "tövbe edip Allah'a sığınanların namazı" anlamına gelir. Evvabin namazı, akşam namazından sonra veya kuşluk vaktinde kılınan, altı rekâtlık bir namazdır. Tek selamla kılınabileceği gibi üç selamla da kılınabilir.

Kuşluk (Duha) Namazı

Güneş doğup kerahet vakti çıktıktan sonra güneş tepe noktasına gelinceye kadar iki, dört, sekiz veya on iki rekât namaz kılmak müstehaptır. Bu, Peygamberimizin sünnetiyle sabittir. Kuşluk namazının sekiz rekât kılınması daha faziletlidir.

Görsel 2.6: Kuşluk namazı Güneş doğduktan sonra kılınan sünnet bir namazdır.

Teheccüt Namazı

Yatsı namazının ardından bir süre uyuduktan sonra kalkılıp kılınan namaza, "teheccüt namazı" denir. Teheccüd, Allah'a yaklaşmaya vesile olan ve en değerli kulluk amelleri arasında yer alan bu namazın kılındığı zaman da ona özel bir değer kazandırmaktadır. Teheccüt namazının en azı iki, en çoğu sekiz rekâttır. Her iki rekâtta bir selam verilmesi daha faziletlidir.

Hacet Namazı

Ahirete veya dünyaya ait bir ihtiyacı bulunan kişi, yatsı namazından sonra iki veya dört rekât namaz kılar. Ardından da bir dua yaparak ihtiyaç duyduğu işin meydana gelmesi için Allah'tan (cc) niyazda bulunur. Hacet namazının ilk rekâtında Fatiha'dan sonra üç defa "Ayetelkürsi", diğer rekâtlarda Fatiha'dan sonra birer defa İhlas ve Muavvizeteyn (Felak ve Nâs) sureleri okunur.

Yağmur (İstiska) Namazı

Kuraklık olduğu zaman Müslümanlar, yağmur duasına çıkar. Yüce Allah'tan yağmur yağdırmasını niyaz ederler. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre, cuma namazını kıldıran imamın cuma namazı gibi açıktan iki rekât namaz kıldırması menduptur. Namazın ardından bir hutbe okur. Yağmur duasına üç gün çıkılması müstehaptır. İmamın üzerindeki ceket veya hırkasını ters çevirip giymesi de sünnettir.

Kandil Gecelerinde Namaz

Kültürümüzde Mevlit, Regaip, Berat ve Miraç Kandili gecelerinde minareler kandillerle donatılırdı. Halk arasında bu gecelerin "kandil geceleri" şeklinde isimlendirilmesi yaygınlık kazanmıştır. Kandil gecelerine mahsus bir namaz bulunmamaktadır. Müslümanlar kandil gecelerini" namaz kılarak, vaaz dinleyerek, Kur'an okuyarak, dua ederek ve istiğfarda bulunarak, fakirlere yardım ederek, gönül alarak" değerlendirebilirler.

İstihare Namazı

İstihare, bir şeyin hayırlısını istemek demektir. İstihare namazı, kararsız kalınan mübah işlerde hayırlı olanı belirlemek üzere manevi bir işarete nail olmak için iki rekât kılınır.

İSTİHARE DUASI

"Ey Allah'ım! Sen bildiğin için, senden hakkımda hayırlısını bana bildirmeni dilerim. Ve gücün yettiği için, senden güç ve takat isterim. Hayra ermemi, senin büyük fazl ve kereminden niyaz eylerim. Senin her şeye gücün yeter. Benim ise gücüm yetmez. Sen her şeyi bilirsin, ben bilemem. Sen gayb âlemini de bilirsin. Ey Allah'ım! Sen bilirsin. Eğer bu iş benim dinim, yaşayışım, işimin sonucu, dünya ve ahiretim hakkında hayırlı ise bunu bana nasip ve müyesser eyle.Sonra bunda benim için feyiz ve bereket meydana getir. Ve eğer bu iş, benim dinim, yaşayışım, işimin sonucu, dünya ve ahiretim hakkında benim için bir şer varsa bunu benden çevir; beni de bundan çevir. Benim için gönlümde bir meyil bırakma ve benim için hayır nerede ise onu müyesser kıl, sonra da beni bu takdir edilen hayır ile hoşnut kıl."

(Buhari, Teheccüt, 25; Tirmizi, Vitr, 15.)

Güneş ve Ay Tutulması (Küsuf ve Husuf) Namazı

Görsel 2.7: Ay tutulduğu zaman evde tek başına iki veya dört rekât namaz kılmak menduptur.

Güneş tutulmasına "küsuf", ay tutulmasına ise "husuf" denir. Güneş tutulduğu zaman cuma namazını kıldıran imam, ezansız ve kametsiz iki rekât namaz kıldırır. Ebu Hanife'ye göre kıraati sessizce, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise açıktan yapar. İmam, namazın ardından dua okur ve cemaat de "amin" der. Bu namaz, camilerde kılınacağı gibi açık alanda da kılınabilir. Ebu Hanife'ye göre küsuf namazında hutbe okunmaz. İmam Şafii'ye göre ise hutbe okunması müstehaptır.

Peygamberimizin oğlu İbrahim bir buçuk yaşında iken vefat etti. Onun vefat ettiği gün güneş tutulmuştu. İnsanlar, masum çocuğun vefatından dolayı güneşin tutulduğunu zannetmişlerdi. Bunun üzerine Peygamberimiz, şöyle bir konuşma yapmıştır: *"Güneş ve ay, Allah'ın varlığını gösteren ayetlerdir. Hiçbir kimsenin ne ölmesinden ne de hayat bulmasından dolayı tutulmazlar. Böyle bir tutulma durumu gördüğünüz zaman, Ay ve Güneş tutulması sona erinceye kadar namaz kılın ve Allah'a dua edin."*[23] Ay tutulduğu zaman evde tek başına iki veya dört rekât namaz kılmak menduptur. İmam Şafii'ye göre bu namaz cemaatle kılınır.

2.3. İmamet ve Cemaat

Görsel 2.8: Cemaatle namaz kılmak, Müslümanlar arasında sevgi ve dayanışma duygusunu artırır.

Namaz ibadetinde cemaat, namaz kılmak için bir araya gelen ve imama uyan topluluğu ifade eder. Cemaat, imam ile birlikte en az iki kişi olmalıdır. Bu sayı cuma ve bayram namazlarında mezheplere göre değişmektedir.

Cemaatle namaz kılmak, İslam'ın sembol (şiar) hükümlerinden biridir. Cemaatle kılınan namaz ile Müslümanların birliği, birbirlerine bağlılığı gösterilmiş olur, Müslümanlar arasında sevgi ve dayanışma duygusu uyanır, bilmeyenler bilenlerden istifade eder. Salih kişilerle birlikte kılınacak namazların, yapılacak duaların Allah katında kabul edileceği ümit edilir. Peygamberimiz, cemaatle kılınan namazın daha faziletli olacağını bildirmiştir. "صَلاَةُ الْجَمَاعَةِ تَفْضُلُ صَلاَةَ الْفَذِّ بِسَبْعٍ وَعِشْرِينَ دَرَجَةً" *"Cemaatle kılınan namaz tek başına kılınan namazdan yirmi yedi derece daha faziletlidir."*[24] anlamındaki hadis buna örnek olarak gösterilebilir. Bir başka hadisinde de *"Bir kişinin sürekli mescide gittiğini görürseniz onun imanına şahit olun!* Çünkü Allah Teala şöyle buyurur: **"Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekatı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder..."**[25]

23 Buhari, Küsuf, 1.
24 Buhari, Ezan, 30; Müslim, Mesâcid, 345.
25 Tevbe suresi, 18. ayet.

buyurmaktadır[26]; *"Her kim sabah akşam mescide giderse, her sabah ve akşam gidişinde Allah ona cennette bir yer hazırlar."*[27]; *"Bir kimse camiye gitme niyetiyle evinden çıktığında, attığı bir adımla kendisine bir sevap yazılır, diğer adımıyla bir günah silinir."*[28] vb. anlamdaki hadis-i şerifler de cemaatle namazın önemini vurgulamaktadır. Günlük beş vakit namazın farzları, cuma ve bayram namazları, teravih namazı, ramazan ayında vitir namazı cemaatle kılınır. Cuma namazının cemaatle kılınması farzdır. Diğer namazların cemaatle kılınması müekked sünnettir.

Cemaatle kılınan namazda kendisine uyulan kişiye "imam", bu kişinin görevine de "imamet" denir. İmama uymaya "iktida", uyan kimseye "muktedi", tek başına namaz kılana da "münferit" denir.

Namazda imam olmak için şu şartlar aranır: Müslüman olmak, baliğ olmak, akıllı olmak, namazın caiz olabileceği kadar sure ve ayeti ezberden okuyabilmek, erkek olmak,âlim ve müttaki olmak, istikamet üzere olmak ve özürlü olmamak.

İmam, cemaatin içindeki "yaşlı, hasta ve ihtiyaç sahipleri"ni dikkate almalıdır. Namazı uzatıp insanları cemaatten uzaklaştıracak davranışlardan kaçınılmalıdır. Namaz uzatılmamalıdır.

Cemaatle namaz kılan kişi, namaza ve imama uymaya niyet etmelidir. İmama uymanın geçerli olabilmesi için imam ile cemaatin namaz kıldıkları yerin bir bütünlük hâlinde olması gerekir. İmam ile cemaatin arasında örneğin duvar olup imamın sesinin işitilmesi mümkün olmazsa bu durumda imama uyulmuş olmaz. İmam ile muktedi arasında taşıt geçecek genişlikte bir yol, su yolu, ark vb. bulunması da imama uymaya engeldir.

Sehiv secdesi

Sehiv secdesi, "yanılma, unutma veya dalgınlık" nedeniyle yapılır. Farzın geciktirilmesi, vacibin terk edilmesi veya geciktirilmesi durumunda namazın sonunda sehiv secdesi yapılır. Müslüman, namazı ibadet bilinciyle ve huşu içinde kılar. Namazın farz, vacip ve sünnetlerine riayet eder. Namaz kılanın gizli okunacak yerde açıktan, açıktan okunacak yerde gizli okuduğu görülebilir. Oturulacak yerde ayağa kalktığı, ayağa kalkılacak yerde oturduğu olabilir. Bu davranışlar, dalgınlık veya yanılma sonucu olmalıdır. Peygamberimiz *"Sizden biri namazında şüpheye düşerse doğrusunu içinden araştırsın ve namazını kanaatine göre tamamlasın, sonra selam versin ve sehiv secdesi yapsın."*[29] buyurur. Peygamberimiz (sav), sehiv secdesinin amacını "Namaz kılanın şüphelerini gidermek ve onu manen rahatlatmak" olarak ifade eder.

Görsel 2.9: Sehiv secdesi, namazda farzın geciktirilmesi, vacibin geciktirilmesi veya terk edilmesi durumunda namazın sonunda yapılır.

Namazda farzı bilerek veya yanılarak terk etmek, o namazı yeniden kılmayı gerektirir. Çünkü bir farzın eksikliğini telafi etmek için sehiv secdesi yeterli olmaz. Sünneti kasten veya yanılarak terk etmek, bir kusurdur. Sünnetin terkinde sehiv secdesi yapılmaz.

26 Tirmizi, İman, 8.
27 Buhari, Ezan, 37.
28 İbni Hanbel, II: 320.
29 Buhari, Salât, 31.

Sehiv secdesi hem imama hem de tek başına kılana vaciptir. Namaz kılarken birden fazla vacibi sehven terk eden kişi tek sehiv secdesiyle yetinir. Kendisine sehiv secdesi vacip olup onu yerine getirmeyen bir kişinin namaz borcu düşer. Kendisine namazının eksikliklerini giderme fırsatı tanınan bu kişi, bu fırsattan yararlanıp namazının eksikliklerini gidermediği ve vacipleri tamamlamadığı için günahkâr olur. İmama uyan kişi, namazda yanılsa bile onun üzerine sehiv secdesi vacip olmaz. Cuma ve bayram namazlarında kalabalık bir cemaat varsa cemaat arasında karışıklığa yol açmamak için imamın sehiv secdelerini terk etmesi daha uygundur.

Sehiv secdesi namazın son oturuşunda yapılır. Tek başına kılan kişi bu secdeyi, tahiyyat ve salli-barik dualarını okuyup sağ ve sol taraflara selam verdikten sonra yapar. İmam ise cemaatin karışıklığa uğrayıp dağılmasına yol açmamak için tahiyyatı okuyup sağ tarafa selam verdikten sonra sehiv secdesini yapar. Selam verdikten sonra namazda yanıldığını hatırlayan bir kimse yüzünü kıbleden çevirmemiş ve konuşmamış ise yine sehiv secdesi yapabilir.

2.4. Seferîlikte Namaz

Namazların kısaltılarak kılınmasına "**kasrussalat**" denir. Namazla yükümlü olan bir kişi, ikamet ettiği yerden belli bir mesafeye yolculuk yaptığı zaman (seferîlikte) dört rekâtlı farz namazları iki rekât kılar. Namazları kısaltarak kılınabilecek mesafe, ortalama yürüyüşle onsekiz saatlik bir yolculuktur. Bu mesafe yaklaşık 90 km olarak belirlenmiştir. 90 km'lik mesafeye yolculuk yapacak kimse dinen seferî (yolcu) sayılır ve namazı kısaltarak kılar. Yolculuk mesafesinin hesaplanmasında sadece gidiş veya sadece dönüş dikkate alınır. İkisi birleştirilerek hesaplama yapılmaz. Hanefilere göre yolcuların dört rekâtlı farz namazları kısaltarak kılması vaciptir. Yolcunun namazlarını bilerek iki rekâttan fazla kılması mekruhtur. Bir yolcu iki rekâtı tamamlayıp tahiyyatı okuduktan sonra kalkıp iki rekât daha kılsa, ilk iki rekât farz, son iki rekât ise nafile sayılır. Ancak bu şekilde namazın selamını geciktirdiği ve kısaltma ruhsatını terk ettiği için uygun olmayan bir davranışta bulunmuş olur.

Yolcular, farz namazları cemaat hâlinde de ikişer rekât olarak kılar. Mukim olan kişi yolcuya, yolcu da mukime uyabilir. Yolcu, yolcu olmayan (mukim) imama uyarsa imam ile birlikte dört rekât namazı tam kılar. Yolcu olmayan, yolcu olana uyarsa imam iki rekâtta selam verdikten sonra yolcu olmayan, ayağa kalkıp iki rekât daha kılarak dört rekâtı tamamlar. İmamın kendisinin yolcu olduğunu cemaate namaz öncesinde söylemesi müstehaptır. Böylece cemaatin namazı dörde tamamlaması sağlanmalıdır.

2.5. Namazla İlgili Diğer Hükümler

İki Namazı Birleştirmek (Cemussalateyn)

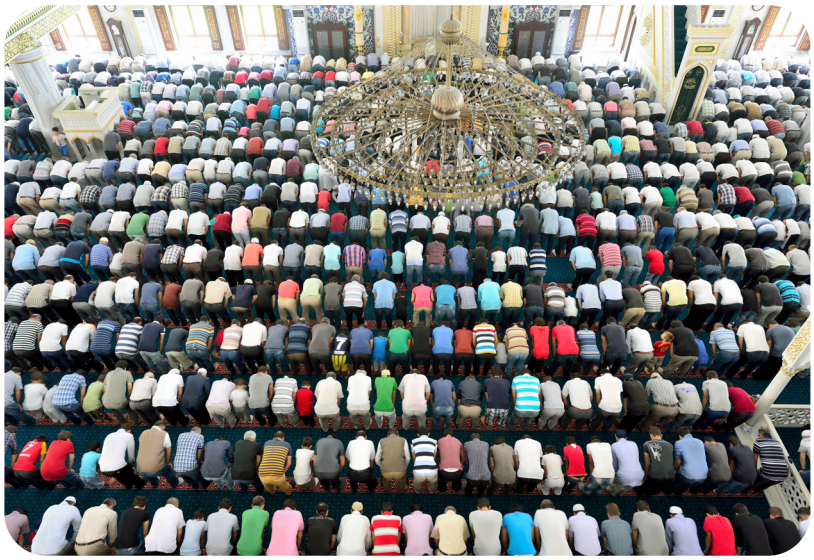
İki namazı bir vakitte kılmaya **cemussalateyn** denir. İki namazın birleştirilerek bir vakitte kılınması "öğle ile ikindi" ve "akşam ile yatsı" namazları için söz konusudur. İki namazın, bunlardan birincisinin vakti içinde birleştirilerek peş peşe kılınmasına "cemitakdim" (öne alarak birleştirmek), ikincisinin vakti içinde birleştirilerek peş peşe kılınmasına ise "cemitehir" (sona bırakarak birleştirmek) adı verilmiştir. Buna göre öğle ile ikindiyi öğle vaktinde, akşam ile yatsıyı akşam vaktinde birleştirilerek peş peşe kılmak cemitakdim olur. Buna karşılık, öğle ile ikindiyi ikindi vaktinde, akşam ile yatsıyı yatsı vaktinde birleştirilerek peş peşe kılmak da cemitehir olur.

Öğleyi geciktirerek kendine ait son vaktinde, ardından ikindiyi de kendisine ait ilk vaktinde kılmak, akşamı son vaktinde ve ardından yatsıyı kendisine ait ilk vaktinde kılmak da görünüş itibarıyla cem sayılır. Bu şekildeki ceme, "cemisuri" denir. Hanefiler iki namazın gerçekten birleştirilerek kılınmasını sadece hac esnasında Arafat ve Müzdelife'de caiz görürler. Şafiilere göre gerek hacda gerekse belirli şartlar dâhilinde yolculuk, korku, aşırı yağmur ve benzeri mazeretler sebebiyle namazlar birleştirilebilir. İhtiyaca binaen ve belirli şartlar altında cevaz verilen cemetme ruhsatını amacı doğrultusunda kullanmak gerekir. Bunun için namazın beş vakit olarak farz kılınmasındaki hikmetlerden uzaklaştıran ve namaz vakitlerini üçe indirme izlenimi verecek davranışlardan kaçınmak gerekir. Yani namaz ibadetinin vakitli bir ibadet olması nedeni ile cemetmenin bir mazerete dayanması gerekir. Mesela yolculuğa çıkarken öğle namazının vakti girmiş ise ikindi namazını da vaktinde kılmak mümkün olmayacaksa önce öğle namazının farzı, hemen ardından da ikindi namazının farzı kılınır ve yola çıkılır. Aynı şekilde ameliyata giren doktor ve benzeri mazereti olan kişilerin normal vakitler içerisinde namaz kılması mümkün olmayacaksa namazlarını birleştirerek kılması mümkündür.

İmamet ile İlgili Bazı Hükümler

Müdrik, namazın başından sonuna kadar imama uyup bütün rekâtları onunla birlikte kılan kimsedir. Namazın ilk rekâtında imama rükûda yetişen kimseye de ''müdrik'' denir.

Lahik, namaza imamla birlikte başladığı hâlde bir mazeretten dolayı namazın tamamını veya bir kısmını imam ile kılamayan kimsedir. Bu mazeretler uyku, dalgınlık, aşırı kalabalıktan dolayı sıkıntı veya abdestin bozulması gibi bir durum olabilir. Lahik durumuna düşen kişi, kaçırdığı rekâtları sanki imamın arkasında imama uyuyormuş gibi kılarak namazını tamamlar. Yani kıraat yapmaz. Bir müddet bekleyerek rükû ve secdeleri yapar. Bununla birlikte bu uygulama zordur. Bu nedenle bu durumda olan kişi usulünü biliyorsa abdest alıp geldikten sonra namazına imama uyarak devam eder. Usulünü bilmiyorsa namazı baştan tekrar kılmalıdır.

Görsel 2.10: Namazın başından sonuna kadar imama uyup bütün rekâtları onunla birlikte kılan kimseye ''müdrik'' denir.

Namazın ikinci, üçüncü veya dördüncü rekâtında imama yetişen kişiye **"mesbuk"** denir. Mesbuk, imam selam verdikten sonra "Allahüekber" diyerek ayağa kalkar ve imam ile kılamadığı rekâtları tek başına kılar. Örneğin dört rekâtlı namazın son rekâtında imama uyan kimse iman ile teşehhütte bulunduktan sonra ayağa kalkar, Sübhaneke, Fatiha ve bir sureyi okuyup oturur ve Tahiyyat okunduktan sonra ayağa kalkar. Geri kalan iki rekâtı tamamlar.

Zelletü'l-kârî (namazda okuma hataları): Kur'an-ı Kerim'i okumadaki bir hataya, "zelletü'l-kârî" denir. Örneğin namazda kasıtlı olarak Kur'an'ın bir kelimesini, anlamı değiştirecek şekilde okumak namazı bozar. Ancak herhangi bir kasıt olmaksızın yanlış yapıldığında ise eğer Kur'an lafızlarından olmayan bir lafız okunmuş olursa namaz yine bozulur. Okunan şey Kur'an lafızlarından biri ise namaz bozulmaz. Kelime sonlarındaki hareke yanlışları da bu anlamı değiştirse bile namaz bozulmaz. Bir harf yerine başka bir harf okunması durumunda; eğer bu harfler sin ve sad harfi gibi mahreç yakınlığı bulunan harflerden ise namaz bozulmaz. Mesela "Allahüssamed" diyecek yerde "Allâhüssemed" demek "felâ takher" diyecek yerde "felâ tekher" demek, "fethun karîb" diyecek yerde "fethun garîb" demek namazı bozmaz. Bununla birlikte mahreç yakınlığı olmayan ancak genel olarak karıştırılan ve ayırt etmekte güçlük çekilen harflerin birbiri yerine geçirilmesi durumunda birçok fakihe göre namaz bozulmaz. Örneğin "dat" yerine "dal", "zel" veya "zı" harfinin okunması böyledir. Şeddeli harfi şeddesiz veya şeddesiz harfi şeddeli; uzun okunacak yerde kısa veya kısa okunacak yerde uzun; idgam yapılacak yerde idgamsız veya idgam yapılmayacak yerde idgam yaparak okumak namazı bozmaz. Örneğin "iyyâke nabüdü" diyecek yerde "iyâke nabüdü" demekle namaz bozulmaz.

Fakihlerin çoğunluğuna göre bir kelime tam okunmasa örneğin "elhamdü…" diyecekken unutmak veya nefesi yetmemek veya nefesi bir sebeple tıkanmaktan dolayı, "el…" deyip durduktan sonra "elhamdü…" denilse veya okunacak kelime unutulsa ve onun yerine başka bir kelimeye geçilse namaz yine bozulmaz. Ayetlere harf eklenmesi durumunda eğer mana değişmiyorsa namaz bozulmaz. Ancak "Allahüekber" ifadesinin başına bir "e" harfi eklenecek olsa anlam bütünüyle değişeceği ve inanç noktasından riskli bir anlam çıkacağı için namaz bozulur. Çünkü "Allahüekber" sözü, "Allah en büyüktür." demektir. Bu sözün başına "e" harfi eklendiği zaman anlam "Allah en büyük müdür?" olur ki bu durumda namaz bozulur. Diğer taraftan kişi namazda fahiş hata ile okuduktan sonra, dönüp yeniden düzgün şekilde okursa namazı caiz olur. Kıraat esnasında az veya çok miktarda ayet atlamakla da namaz bozulmaz. Şafiilere göre ise Fatiha dışındaki okuyuşlarda kasıtlı olmamak şartıyla meydana gelen hata sebebiyle namaz bozulmaz. Dolayısıyla Fatiha hatasız öğrenilmelidir.[30]

Kaza namazı

Farz namazlar vaktinin girmesinden önce eda edilemeyeceği gibi vaktinin çıkmasından sonra da eda edilemez. Farz bir namazın vakti içinde kılınmasına **eda**, vaktinin çıkmasından sonra kılınmasına ise **kaza** denilir. Dinimize göre farz bir namazın özürsüz olarak vaktinde kılınmaması ve kaza edilmek üzere ertelenmesi doğru değildir ve günahtır. Ancak unutma, uyuma veya bilinç kaybı gibi özürler nedeni ile vaktinde kılınamamış olan namazın daha sonra kılınması gerekir. Kişi ayrıca tövbe etmelidir.[31]

30 Diyanet İşleri Başkanlığı, I: 245-46.
31 bk. Şentürk - Yazıcı, İslam İlmihali, I:216.

Kaza namazı sadece günlük namazların farzları ile vitir namazı için söz konusudur. Cuma ve bayram namazları ile nafile namazların kazası olmaz. Kaza namazlarını kılarken niyette vakti belirlemeye gerek yoktur. Kazaya kalmış bir vaktin namazı için "Niyet ettim Allah rızası için, vaktine yetişip de kılamadığım ilk öğle namazını" ya da "Son öğle namazını kılmaya" denilerek niyet edilebilir.[32]

Bir vaktin namazı kaza edileceği zaman önce bir ezan okunur, sonra kamet getirilir. Birden fazla kaza namazı peş peşe kılınacağı zaman da hepsi için bir ezan yeterlidir. Her farz namazı için ise ayrı ayrı kamet getirmek sünnettir.

Kutuplarda Namaz

Vakit, namazın şartı olduğu gibi namazın farz olmasının da sebebidir. Buna göre bir bölgede namaz vakitlerinden biri veya ikisi gerçekleşmiyorsa o vakitlere ait namazların, o bölge halkına farz olmaması gerekir. Diyelim ki bazı yerlerde senenin bir mevsiminde daha şafak kaybolmadan fecir doğarak sabah namazının vakti girmektedir. Bu durumda orada yatsı namazının vakti gerçekleşmeyeceği için, yatsı namazı kılmak gerekmez. Fakat meselenin özü üzerinde düşünen dikkatli fakihlere göre vakit namazın bir şartı, sebebi ve alameti olsa da, namazın asıl sebebi ilahi hitaptır. Bütün Müslümanlar beş vakit namaz ile mükelleftir. Bir bölgede herhangi bir namazın vakti gerçekleşmiyor veya tam olarak belirlenemiyor olabilir. Bu durumda orada yaşayanlar, en yakın bölgedeki namaz vakitlerine göre namazlarını kılarlar.Aynı şekilde güneşin uzun süre batmadığı veya doğmadığı yerlerde en yakın bölge esas alınır. Nitekim bu bölgelerde yaşayan insanlar günlük hayatlarını da Güneş'e göre değil 24 saatlik bir zaman dilimine göre düzenlenir.

Görsel 2.11: "...Çünkü namaz, mü'minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır."
(Nisa suresi, 103. ayet.)

32 bk. Şentürk - Yazıcı, İslam İlmihali, I:216-217.

Daha fazla soru için karekodu okutunuz.

ÜNİTE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Hükmi kirlilik nedir? Bilgi veriniz.
2. Dinen pis sayılan maddeler nelerdir? Maddeler hâlinde sıralayınız.
3. Namaz vakitleri hakkında bilgi veriniz.
4. Başlıca nafile namazlar hangileridir?
5. Namazlar hangi durumlarda cemedilebilir? Açıklayınız.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Aslen veya geçici olarak temiz olmayan şeyler için kullanılan fıkhi kavramdır. Tanımı verilen kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Hades
B) Necis
C) Avret
D) Taharet
E) İstihâle

2. Büyük abdestten sonra bağırsaklarda kalan dışkı, idrar, kan ve meni gibi pislikleri temizleme işlemidir. Burada tanımı verilen kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) İstibra
B) İstihale
C) İstinca
D) İstifta
E) İstihaze

3. "Öğle namazının vakti cisimlerin gölgesi bir misli uzayıncaya kadar devam eder." Aşağıdaki fakihlerden hangisi bu görüşü benimsemiştir?

A) Ebu Hanife
B) Ebu Yusuf
C) İmam Muhammed
D) İmam Şafii
E) İmam Malik

4. İmamla birlikte başlasa da mazereti nedeniyle namazı tamamlayamayan kimsedir. Aşağıdakilerden hangisi tanımı verilen kavramdır?

A) Müdrik
B) Mesbuk
C) Muktedi
D) Münferit
E) Lahik

5. Aşağıdakilerden hangisi Cuma namazının vücub şartlarından biri değildir?

A) Erkek olmak
B) Mukim olmak
C) Sağlıklı olmak
D) Mazereti olmamak
E) En az üç kişi olmak

C. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri kutu içinde verilen kelimelerin uygun olanlarıyla doldurunuz.

Cemussalateyn	müdrik	üç	kırk	iki	küsuf	hayız
mesbuk	zelletü'l-kârî	lahik	nifas	istihaze	husuf	

1. İlmihâl dilinde "kadınların özel hâlleri" denilince " ..... ", " ..... " ve " ..... " gibi kadınlara ait ve onların fizyolojisinden kaynaklanan üç özel durum kastedilir.

2. İki namazı bir vakitte kılmaya ..... denir.

3. Namazın başından sonuna kadar imama uyup bütün rekâtları onunla birlikte kılan kimseye ..... denir.

4. Cuma namazı için Ebu Hanife'ye göre en az imam dışında ....., Ebu Yusuf'a göre imam dışında ....., İmam Şafii'ye göre de ..... kişilik bir cemaat olmalıdır.

5. Güneş tutulmasına " ..... " ; Ay tutulmasına ise " ..... " denir.

D. Aşağıdaki cümlelerin doğru olanlarını (D), yanlış olanlarını (Y) ile işaretleyiniz.

1. (.....) İkindi namazının vakti, öğle vaktinin çıktığı andan itibaren başlar ve güneşin batması ile son bulur.

2. (.....) Namazların kısaltılarak kılınmasına "cem'u's-salâteyn" denir.

3.(.....) Cemaatle namazda kendisine uyulan kişiye "imam" imama uymaya "iktida", uyan kimseye "muktedi" denir.

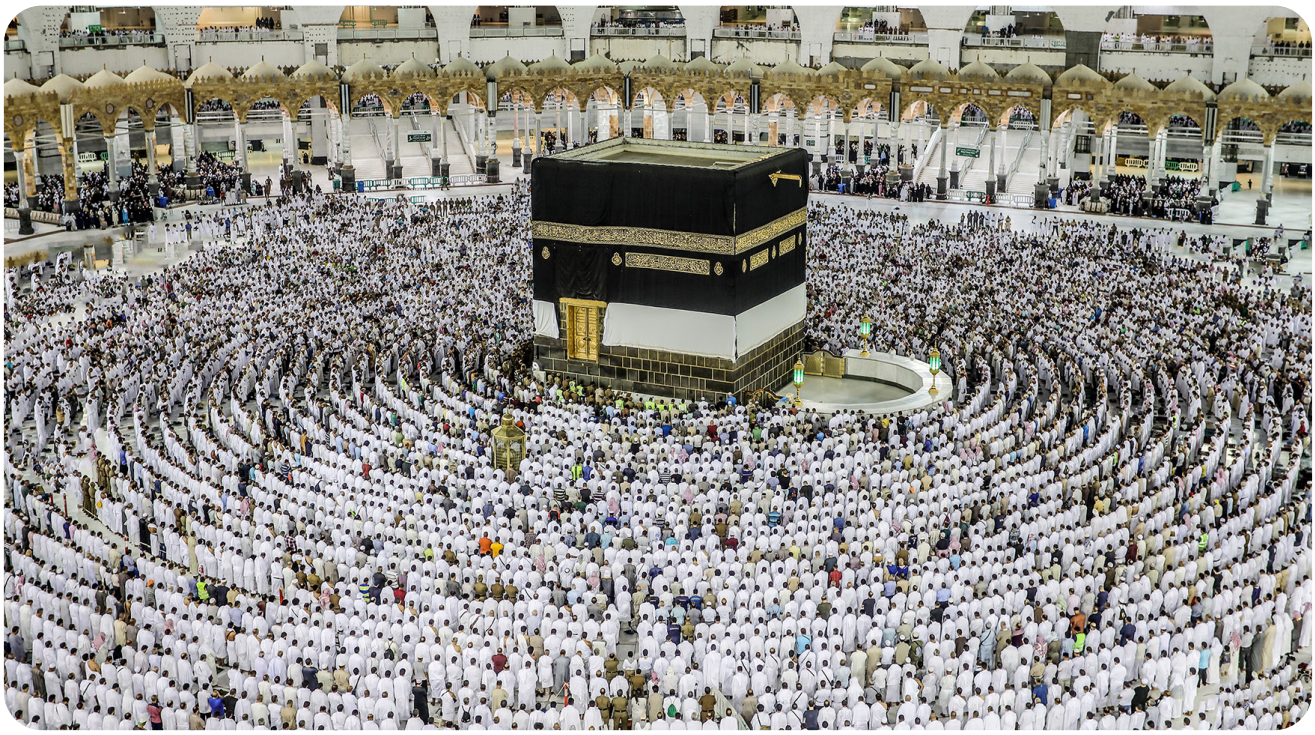
4. (.....) Mahreçleri yakın olan "sin, sad" ve "zel, zı" gibi harfleri birbirinin yerine okumak namazı bozmaz.

5. (.....) Güneş doğup kerahet vakti çıktıktan sonra güneş tepe noktasına gelinceye kadar iki, dört, sekiz veya on iki rekât olarak kılınan namaza ''evvabin namazı'' denir.

Ünite Özet Sunusu

Ünite Pdf

3. ÜNİTE
ORUÇ, ZEKÂT VE HAC

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Kefaret, fidye, nisap, öşür, ihram kavramları hakkında neler biliyorsunuz?

2. Orucun bireysel ve toplumsal faydaları konusunda bildiklerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

3. Zekât konusunda Kur'an'dan hatırladığınız bir ayeti sınıfta paylaşınız.

4. Haccın Müslümanlar açısından önemi nedir?

1. ORUÇ

Sizce sabır ve iradenin insan hayatındaki önemi nedir?

Oruç, İslam'ın beş şartından biridir. Sözlükte "bir şeyden uzak durmak, kendini tutmak" anlamına gelir. Arapçası "savm" kelimesidir. Terim olarak oruç, tan yerinin ağarmasından Güneş'in batmasına kadar ibadet niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı ifade eder.

Görsel 3.1: Ramazan ayı Müslümanların oruç ibadetini eda ettiği mübarek bir zamandır.

Kur'an-ı Kerim'de, önceki toplumlara da orucun farz kılındığı haber verilmektedir.[1] Kur'an'da oruçla ilgili ayetler vardır. Bu ayetlerden orucun vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu anlaşılır. Oruç, Allah'a kul olma bilinci sağlar. Mümine yaraşmayacak hâl ve davranışlardan sakındırır. Kulluk görevini belirli bir disipline bağlar.

Peygamber Efendimiz bir hadisişerifte şöyle buyurur: *"İnsanın oruç dışındaki bütün ameli on misliden yedi yüz misline kadar mükâfatlandırılır. Ancak oruç konusunda Yüce Allah, 'Oruç benim içindir, mükâfatını da ben vereceğim. Kulum benim için yemesini, içmesini ve cinsel arzularını terk etmiştir.' buyurur."*[2] Cennetin özel olarak oruç tutanların girmesi için ayrılmış bulunan "reyyân" adlı kapısından girme hakkı[3] bu karşılığın ilk basamağı sayılmıştır.

Hz. Peygamber birçok hadisinde orucun faziletlerini açıklarken bu ibadetin ahlakı güzelleştirmedeki eğitici rolüne de vurgu yapmış ve oruçluların cennette yüksek derecelere nail olacaklarını haber vermiştir.[4] Samimi bir inançla, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak üzere ramazan ayını oruçlu geçirenin günahlarının bağışlanacağını bildirir. Gündüzleri oruç, geceleri teravihle ihya etmenin karşılığının ancak Allah Teala tarafından bağışlanmak olduğunu müjdeler. Bir hadisinde *"Her kim inanarak ve karşılığını Allah'tan bekleyerek ramazanı oruçla geçirirse geçmiş günahları bağışlanır."*[5] buyurur.

Orucun farziyeti ve oruçla ilgili bazı hükümler ise şu ayetlerde açıklanmıştır:

"Ey iman edenler! Oruç sizden önce gelip geçmiş ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki korunursunuz."[6]

"Oruç, sayılı günlerdedir. Sizden kim hasta, ya da yolculukta olursa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Oruca gücü yetmeyenler ise bir yoksul doyumu fidye verir. Bununla birlikte, gönülden kim bir iyilik yaparsa (mesela fidyeyi fazla verirse) o kendisi için daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır."[7]

1 bk. Bakara suresi, 183. ayet.
2 Buhari, Savm, 2.
3 bk. Buhari, Savm, 4.
4 bk. Buhari, Savm, 2, 4, 8, 9.
5 Nesai, Sıyam, 38-39.
6 Bakara suresi, 183. ayet.
7 Bakara suresi, 184. ayet.

Bütün ilahî emir ve yasakların dünyevi ve uhrevi yararlar sağlayan hikmetleri bulunmaktadır. Orucun hikmetlerinden bazıları şunlardır:

- Oruç, en güzel şükür vesilesidir.
- Oruç insana, sahip olduğu ruhi ve bedenî donanımları kulluğa yaraşır bir biçimde dengeli ve verimli kullanabilmesi için aklın ve ruhun bedene ait basit arzuların güdümünden kurtarılması gerektiğini öğretir. Oruç isteklerin dengede tutulabilmesi için ciddi bir irade eğitimi sağlar.
- Oruç, aşırılıkları törpülemenin en güzel yollarından biridir. Resulü Ekrem Efendimiz'in ifadesiyle kötülüklere karşı *"oruç bir kalkandır."*[8] Oruçlu helallerden bile kendi iradesiyle Allah (cc) rızası için vazgeçer. Oruçlu, kul haklarını ihlal eden davranışlardan sadece oruçlu iken değil her zaman uzak durmalıdır. Nitekim Resuliekrem, orucun kişinin davranışlarına mutlaka olumlu yansımaları olacağına dikkat çekmiştir.[9] Oruç tuttuğu hâlde hâlâ çirkin işler yapan ve fenalıktan sakınmayanlar hakkında ise; *"Oruç tutan öyle insanlar vardır ki, kârları sadece açlık ve susuzluk çekmektir."*[10] ve *"Yalanı ve yalana göre hareket etmeyi terk etmeyenin yemeyi içmeyi bırakmasına Allah"ın ihtiyacı yoktur!"*[11] buyurmuştur.
- Kur'an'ın nazil olduğu bu ayda tutulan oruçlar sayesinde insan ruhen yücelir. Yüksek ahlaki erdemlerle bezenir. Yıllık bir muhasebeyle kendisine verilen ömrü nasıl geçirdiği hakkında dürüst bir değerlendirme yapma fırsatı bulur. Bir yandan sahip olduğu nimetlerin büyüklüğünü daha iyi idrak ederken öte yandan mahrumiyet içinde olanların hâlini düşünüp onları anlama fırsatı bulur ve toplum içinde kendisine düşen görevlerin farkına varır.
- Ramazan ayında sahur, iftar, teravih, sadaka, mukabele, itikâf, dua, salavat gibi ibadetlerin güzelliği bir arada yaşanır. İnsan "Allah, kendisi, ailesi, toplum ve diğer varlıklara karşı sorumluluk bilinci kazanır.
- Ramazan ayında toplumun yoksul kesimiyle ilgilenmek, onların ihtiyaçlarını gidermek, oruçlulara iftar yemeği vermek, sevgi ve merhameti, birlik ve beraberlik duygularını güçlendirir. Hz. Peygamber: *"Kim bir oruçluyu iftar ettirirse ona o oruçlunun sevabı kadar sevap olur. Bu, oruçlunun sevabından hiçbir şey de eksiltmez."*[12] buyurur.
- Ramazan ayında, çeşitli yardım kuruluşları ihtiyaç sahibi kimselere yardım etmek amacıyla ulusal ve uluslararası düzeyde büyük gayret gösterir.
- Bütün bunlara ilaveten orucun ruh ve beden sağlığı üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu hadisişeriflerde ifade edilmiş ve bilimsel araştırmalarla ortaya konmuştur. Ramazan orucu, mide ve sindirim organlarının dinlenmesi için iyi bir mola, bir yıl boyunca çalışan vücut makinesinin dinlenmeye ve bakıma alınması gibidir. Bu yönüyle de sağlık açısından pek çok yararları bulunduğu, uzman hekimler tarafından ifade edilmiştir.

DEĞERLENDİRELİM

Orucun kişiye kazandırdıklarını arkadaşlarınız ile değerlendiriniz.

8 Buhari, Savm, 9; Müslim, Sıyam, 30.
9 Ahmed bin Hanbel, Müsned, V: 363.
10 İbni Mace, Sıyam, 21.
11 Buhari, Savm, 8.
12 Tirmizi, Savm, 82; İbni Mace, Sıyam, 45.

DEĞERLENDİRELİM

"Oruç bir kalkandır. Sizden biriniz oruçlu olduğu bir günde kötü söz söylemesin, kavga etmesin. Ona biri kötü söz söylerse 'Ben oruçluyum.' desin."

(Buhari, Savm, 9.)

"Kim kötü söz ve davranışları bırakmazsa onun yeme ve içmesini terk etmesine Allah'ın ihtiyacı yoktur."

(Buhari, Savm, 8.)

"Oruç sabrın yarısıdır."

(İbni Mace, Oruç, 44.)

Yukarıdaki hadisleri orucun faydaları açısından değerlendiriniz.

1.1. Oruç ile İlgili Kavramlar

Fecr-i kâzip: Birinci fecir. Sabaha karşı doğuda tan yerinde ufuktan göğe doğru dikey olarak yükselen, piramit şeklinde, akçıl ve donuk bir beyazlıktır. Bu durum geçici bir aydınlanmadır. Kısa bir müddet sonra tekrar karanlık olur.

Görsel 3.2: Oruç, tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar devam eder.

Fecr-i sâdık: İkinci fecir. Sabaha karşı doğu ufkunda tan yeri boyunca genişleyerek yayılan bir aydınlıktır. Orucun başlama ve sabah namazının giriş vaktidir.

Fidye: Yaşlılık ve iyileşme ümidi olmayan bir hastalık sebebiyle oruç tutacak gücü olmayanların her günün orucuna karşılık verdikleri bedeldir.

Fitre: Fıtır da denilmektedir. Sözlükte; "orucu açmak", fıtra da "yaratılış" anlamına gelir. Dinî bir terim olarak fıtır, Ramazan Bayramı'na kavuşan ve temel ihtiyaçlarının dışında belli bir miktar mala sahip olan Müslümanların kendileri ve velayetleri altındaki kişiler için yerine getirmekle yükümlü oldukları mali bir ibadettir. Buna aynı zamanda zekâtu'l-fıtr veya fıtır sadakası da denir. Hanefiler fıtır sadakasının vacip, Şafiiler ise farz olduğunu söylemişlerdir. Fitre bir yoksulun bir günlük karnını duyuracağı miktarda para veya yiyecektir. Hicret'in ikinci senesinde, zekât farz olmadan önce vacip olmuştur. Hür, Müslüman ve asıl ihtiyacından fazla nisap miktarı bir mala sahip olan kişilerin fıtır sadakası vermesi gerekir. Fakihlerin çoğunluğu, kişinin fitreden mükellef tutulabilmesi için akil baliğ olmasının, ramazanı oruçlu geçirmesinin şart koşulmadığını kabul ederler, bazı fakihler ise bu görüşe katılmazlar. Sadakayıfıtrın edasının vakti, bayram sabahıdır. Sadakayıfıtır bayram sabahından önce ve sonra her ne zaman verilse sahihtir ve eda olur. Sadakayıfıtır, buğday, arpa, kuru hurma, kuru üzümden verilir. Bu dört maddenin herhangi birine göre verilebileceği gibi kıymet olarak da verilebilir. Fakirin menfaatine uygun olanı vermek daha faziletlidir. Sadaka-i fıtrın rüknü, onu ehline vermektir. Zekât kimlere verilirse sadakayıfıtır da onlara verilir. Sadakayıfıtır yalnız bir fakire verilmeli, onu birkaç fakire vermek için parça-

lamamalıdır. Sadakayıfitır verirken niyet etmek gerekir. Ancak fakire sadakayıfitır olduğunu söylemeye gerek yoktur. Sadakayıfitır öncelikle mükellefin bulunduğu yerdeki fakirlere verilmelidir. Yakınında biri varken başka yerlere göndermek mekruhtur. Gönderilecek olan kişiler akraba veya daha muhtaç kişilerse mekruh olmaz. Herkesin alt sınıra göre değil de mali durumuna göre fitre vermesi daha uygundur.

İftar: Oruç tutanların oruçlarını açtığı vakittir. Bu vakit ile beraber akşam namazı vakti girmiş olur. İftar vaktinde oruç tutan kimselerin oruçlarını açmak için yedikleri yemeğe de iftar yemeği denir. Ayetteki **"... Orucu geceye kadar tamamlayınız..."**[13] ifadesi, iftarın Güneş battıktan sonra yapılmasını ifade eder. Resulullah (sav) iftar zamanının sevincinden söz ederken şöyle buyurmuştur: *"Müminin kendisiyle neşelendiği iki sevinci vardır. Birisi iftar vaktindeki oruç bozma sevinci, diğeri Rabb'ine kavuştuğu zamanki (orucunun mükâfatı ile)sevincidir."*[14]

Görsel 3.3: "Herhangi biriniz iftar etmek istediği zaman orucunu hurma ile açsın..." (Ebu Davud, Savm, 21.)

İhtilâf-ı metâli': Yeni ayın (hilal) doğuşunun, dünyanın farklı yerlerinde farklı zamanlarda olmasına denir. Kabul edilen görüşe göre dünyanın herhangi bir bölgesinde görülen hilal ile bütün Müslümanların oruca başlaması ve bayramlarını yapması gerekir.

ARAŞTIRALIM

İhtilâf-ı metâli' konusu ile ilgili güncel tartışmaları araştırınız.

İmsak: Sözlükte tutmak anlamına gelen imsak, oruç için yeme ve içme zamanının sona erdiği ve orucun başladığı andır. Tan yerinin ağarmaya başladığı bu andan itibaren sabah namazı vakti girmiş olur. Tan yerinin ağarması fecr-i sadık denilen doğu ufkunda yatay beyazlığın görülmesi anıdır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur: **"...Fecirde beyaz iplik siyah iplikten ayırdedilinceye kadar yeyin, için. Sonra orucunuzu geceye kadar sürdürün..."**[15] Beyaz ve siyah ipliğin görünmesinden maksat, gündüzün aydınlığı ile gecenin karanlığının birbirinden ayrılmasıdır. Günümüzde şehirde ışıkların çoğalmasından dolayı bu anı gözlemek yerine takvimlerde belirlenen imsak saatine göre hareket etmek daha doğrudur. Oruca başlama vakti olan imsak, aynı zamanda sabah namazının kılınma vaktinin başlangıcını ifade eder. Yani oruca başlarken sabah namazının vakti de girmiş olur.

İtikâf: "A-k-f" fiilinden türetilmiş olup sözlükte bir yerde beklemek, durmak ve kendini orada hapsetmek, bir şey üzerinde devam etmek gibi anlamlara gelir. Terim olarak "Bir mescitte Allah'ın rızasını kazanma niyetiyle bir süre kalmak" anlamında kullanılır. İtikâf Ramazan ayına özel bir ibadettir. Hz. Peygamber her ramazan ayının son on günü, mescitte itikâfa çekilirdi.Bundan dolayı itikâf yapmak, İslam'a göre sünnettir.

Mukabele: Sözlükte karşılaştırma, yüzleştirme, karşılık verme anlamına gelen mukabele, karşılıklı Kur'an-ı Kerim okumaktır. Peygamber Efendi'miz her yıl ramazan ayında Cebrail (as) ile birlikte mukâbele yapardı.[16]

Mukim: Yerinde duran, yerleşik olan, yolcu olmayan, ikamet eden kimse anlamlarına gelmektedir. Vatanında ya da vatanı hükmünde olan bir yerde on beş günden fazla kalmaya niyet eden kişidir.

13 Bakara suresi, 187. ayet.
14 Buhari, Savm, 9.
15 Bakara suresi, 187. ayet.
16 Buhari, Bed'ü'l-vahy, I; Savm,7.

Oruç kefareti: Ramazanda özürsüz olarak oruç tutmamak büyük günahtır. Ramazanda mazeretsiz olarak kasten oruç yemek, ramazanın saygınlığını ihlâl etmek anlamına geleceği için kefâret ödemek gerekir. Kefâret için genel olarak önerilen üç seçenekten sadece ikisinin günümüzde tatbik imkânı vardır ki bunlardan birisi iki ay peş peşe oruç tutmak, ikincisi 60 fakiri doyurmaktır. Toplumsal şartlar gereği ve bir anlamda köleliğin kaldırılması hedefine yönelik olarak önerilen köle âzat etme seçeneği köleliğin ortadan kalkmasıyla uygulama dışı kalmıştır.[17]

Pir-i fani: Yaşlılık sebebiyle oruç tutamayacak hâle gelmiş kişilere denir.

Ramazan: Ay takvimi olarak bilinen kamerî aylardan biridir. Kur'an-ı Kerim'in indirilmeye başladığı ve bu sebeple Allah'ın rahmet ve mağfiretinin bol olduğu bu ayda oruç farz kılınmıştır. "**(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolun ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır."**[18]

Rüyetihilal: Yeni doğan ayın (hilalin) görülmesine denir. Kamerî ayların belirlenmesinde ayın evreleri esas alındığından hilal görülmeye başlandığı andan itibaren yeni bir kamerî ay başlamış olur. Ramazan ayı özelinde ifade edilecek olursa hilalin görülmesiyle ramazan ayı başlar, hilalin tekrar görülmesiyle de sona erer. Hz. Peygamber (sav) bu konuda şöyle buyurmuştur:

"صُومُوا لِرُؤْيَتِهِ وَأَفْطِرُوا لِرُؤْيَتِهِ فَإِنْ غُبِّيَ عَلَيْكُمْ فَأَكْمِلُوا عِدَّةَ شَعْبَانَ ثَلاَثِينَ"

"Ramazan ayının hilalini görünce oruç tutunuz (Şevval ayının) hilalini görünce iftar ediniz, oruç tutmayı bırakınız. Şayet gök yüzü kapalıysa Şaban ayının günlerini otuza tamamlayınız."[19]

Sahur: Oruç tutmak amacıyla yemek yenilen vaktin adıdır. Bu vakitte yenilen yemeğe de sahur yemeği denir. Orucun geçerliliği ile doğrudan ilgili olmamakla birlikte, Peygamberimizin tavsiyeleri doğrultusunda, oruç tutmayı biraz daha kolaylaştırmak üzere yapılan bir sünnettir. Peygamberimiz bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "تَسَحَّرُوا فَإِنَّ فِي السَّحُورِ بَرَكَةً" *"Sahura kalkın, çünkü sahur yemeğinde bereket vardır."*[20]

Savm-i visal: İki veya daha fazla günü, arada iftar etmeksizin birbirine ekleyerek oruç tutmaya denir. Bu şekilde oruç tutmak mekruhtur.

Seferîlik: Yolculuk ve sefer mesafesine yolculuk yapma anlamına gelir. Sefer mesafesi orta yürüyüşle üç günlük bir mesafedir. Bu mesafe yaklaşık 90 km. olarak belirlenmiştir. Yolculuk hâli genel olarak güçlük ve sıkıntılardan uzak değildir. Bu yüzden İslam dini yolcular hakkında bazı kolaylıklar getirmiştir. Bazı yolculukların rahat, meşakkatsiz ve çok kısa sürede yapılabilmesi, sonucu değiştirmez. Çünkü hüküm ferde göre değil, cinse göre meydana geleceğinden, bütün yolculuk hâllerini kapsamına alır. Ramazanda yolculukta bulunan için orucu sonraya bırakmak mübahtır. Seferîlik süresi Hanefilerde en fazla onbeş gün, Şafiilerde ise dört gündür.

TARTIŞALIM

Gelişen ulaşım araçlarının seferîlik ile ilgili hükümlere etkisini tartışınız.

Teravih: Sözlükte oturmak, istirahat etmek manasına gelen ve Arapça, "Terviha" nın çoğulu olan teravih, ramazan ayına mahsus, yatsı namazının ardından topluca ya da tek olarak kılınan ve hükmü (sünnet-i müekkede) olan namazdır. Teravih, orucun sünneti değil, vaktin sünnetidir.

Görsel 3.4: Teravih namazı, ramazan ayında kılınan nafile bir namazdır.

17 bk. Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihâl, I:411-412.
18 Bakara suresi, 185. ayet.
19 Buhari, Savm, 5, 11.
20 Buhari, Savm, 20; Müslim, Sıyam, 45.

Bir mazereti dolayısıyle oruç tutamayanlar da teravih namazı kılabilirler. Teravih namazının yirmi rekât olarak ve cemaatle kılınması, Hz. Ömer dönemindeki icmaya dayanır. Bu dönemden sonra, başta mezhep imamları olmak üzere Müslümanlar teravih namazını yirmi rekât olarak benimsemişlerdir.

Yevm-i şek (şek günü): Havanın bulutlu olması gibi sebepler yüzünden şaban ayının yirmi dokuzundan sonraki günün, şaban ayına mı, yoksa ramazan ayına mı ait olduğu konusunda şüphe meydana gelirse, bugüne "şek günü" denilir. Bugünün ramazan ayına ait olup olmadığında kuşku bulunduğu anlamına gelir. Şek gününde oruç tutmak mekruhtur.

1.2. Oruç Türleri

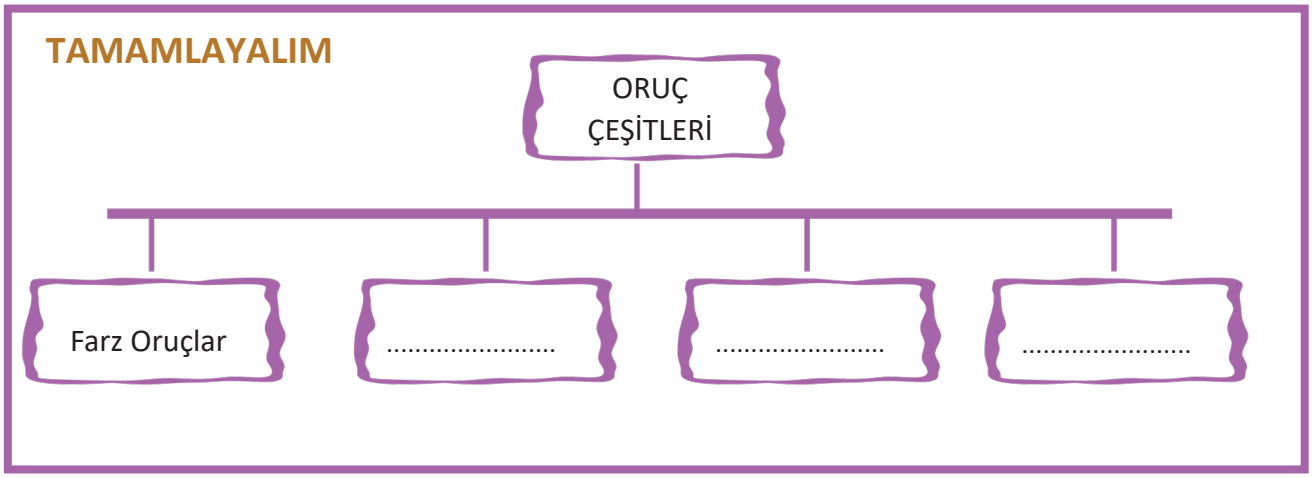
Oruç, hükmü itibarıyla farz, vacip, sünnet, mendup ve nafile olmak üzere çeşitlere ayrılır.

Farz oruç: Ramazan ayında tutulan oruç olup mükellef olan herkesin bu ayı oruçlu geçirmesi, eğer ayın tamamını veya bazı günlerini oruçsuz geçirmişse onları kaza etmesi gerekir. Ramazan orucunun bu ayda tutulmasına eda, daha sonra tutulmasına da kaza denir. Kefaret oruçları da farzdır.

Vacip oruç: Adak (nezir) oruçları ve başlanıp bozulan nafile oruçların kazası olarak tutulacak oruçlar vaciptir. Belli bir vakitte veya vakit belirtmeksizin oruç tutmayı adayan kişi, kendisini oruç borçlusu hâline getirmiş olur; dolayısıyla bunu yerine getirmesi vaciptir. Şafiilere göre ise bozulmuş olan nafile orucun kazası yoktur.

Nafile oruç: Kişiye farz veya vacip olmadığı hâlde, isteğe bağlı olarak ramazan ayının dışında sevap niyetiyle tutulan oruçtur. Hz. Peygamberin genellikle oruç tutmayı âdet edindiği veya tavsiye ettiği günlerde, mesela haram aylar olarak anılan zilkade, zilhicce, muharrem ve receb aylarında, oruç tutmak sünnet veya menduptur. Muharrem ayında bilhassa dokuzuncu ve onuncu günü (aşure günü) veya onuncu ve on birinci günü, recebin birinci, şabanın on beşinci, zilhiccenin ilk dokuz günü, kamerî takvime göre her ay üç gün ve özellikle de on üç, on dört ve on beşinci günleri (eyyâm-ı bîd), şevval ayında altı gün, hafta içinde pazartesi, perşembe günleri tutulan oruç, Savm-ı Davud denen ve günaşırı oruçlu olmak şeklindeki uygulama, kurban bayramından bir önceki (arefe) gün tutulan oruç bu tanıma uymaktadır.[21]

Ramazan ayının başladığına hükmedilemediği hâlde şaban ayının otuzuncu gününde (yevm-i şek) kişinin mutat oruçlarından birini tutmasında dört mezhebe göre sakınca bulunmamakla beraber ramazan orucu veya başka vacip bir oruç niyetiyle oruç tutulması Hanefi mezhebine göre tahrimen mekruhtur. Bu günde nafile oruç tutmayı Hanefiler caiz görürken Şafiiler haram olarak nitelendirir; Şafiilere göre ramazan orucunun edası dışında farz/vacip bir oruç tutmak ise caizdir.

20 bk. Buhari, Savm, 60, 69; Müslim, Sıyam, 113-137, 194-204.

Oruç tutmanın yasak olduğu günler: Oruç tutmanın yasak olduğu günler de vardır. Ramazan Bayramı'nın ilk günü ve Kurban Bayramı'nın dört günü oruç tutmak tahrimen mekruhtur. Zayıflık ve sıkıntı kaynağı olacaksa hac esnasında arefe günü ve öncesinde oruç tutulması da mekruh görülmüştür. Çünkü hac ibadetini yaparken hacıların daha zinde ve canlı olmaları, öncesinde nafile oruç tutmuş olmalarından hayırlıdır. Hz. Peygamber'in de arefe günü Arafat'ta oruçlu olmadığı rivayet edilmiştir.[22] Bunların dışındaki bazı günlerde oruç tutmak ise çeşitli sebeplerle mekruh sayılmıştır. Mesela; sadece Aşure gününde (Muharrem ayının 10. gününde) oruç tutmak, Yahudilere benzemek ve onları taklit etmek anlamını içerdiği için mekruh görülmüştür. Ayrıca iki veya daha fazla günü, arada iftar etmeksizin birbirine ekleyerek oruç tutmak da mekruhtur.[23]

1.3. Oruç İle İlgili Hükümler

Ramazan orucunun vücûb sebebi: Ramazan ayına erişmiş olmaktır.

Orucun vakti: Tan yerinin ağarmasıyla Güneş'in batması arasındaki süredir. Diğer bir ifadeyle başlangıcı imsak, sonu ise iftar vaktidir. İmsak vakti, tan yerinin ağardığı vakit (fecr-i sadık) olup, bu andan itibaren yatsı namazının vakti çıkmış, sabah namazının vakti girmiş olur. Bu vakit aynı zamanda sahurun sona erip orucun başladığı vakittir. İftar vakti ise oruç yasaklarının sona erdiği vakit anlamında olup güneşin batma vaktidir. Bu vakitle akşam namazının vakti de girmiş olur.

Ayette orucun başlangıç ve bitiş vakti, mecazi bir anlatımla şöyle belirtilir: **"...Fecrin beyaz ipliği (aydınlığı) siyah ipliğinden (siyahlığından) ayırt edilecek hâle gelinceye kadar yiyip içiniz; sonra, akşama kadar orucu tamamlayın..."**[24]

Gündüz ve gecenin tam teşekkül etmediği bölgelerde ise oruç süresi, buralara en yakın normal bölgelere göre belirlenir.

Ramazan orucunun şartları deyince, farz olması, edası ve geçerli olmasının şartları anlaşılır.

Farz olmasının şartları; akıllı, baliğ (ergen) ve Müslüman olmaktır.

Edasının farz olmasının şartları; sağlıklı ve mukim olmaktır.

Geçerli (sahih) olmasının şartları; niyet etmek (Şafiilere göre orucun rükünlerindendir.) ve kadınlar hakkında hayız (ay hâli) ve nifas (loğusalık) hâlinde olmamaktır.

Orucun rüknü; imsak, yani bu ibadetin vakti içinde yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmaktır.

Rüyetihilal (hilalin görülmesi) meselesi: Ramazan ayının başlangıç ve sona eriş vakitlerinin belirlenmesi hususunda hilalin görülmesi meselesi özel bir öneme sahip olduğundan bu konu fıkıh eserlerinde geniş biçimde incelenmiştir. Adından anlaşıldığı gibi kamerî aylar, başlangıcı ve bitişi ayın hareketlerine göre belirlenen aylardır. Ramazan orucu, ramazan ayında tutulduğundan ve ramazan ayı da ay takvimine göre her sene değiştiğinden, oruca baş-

Görsel 3.5: Ramazan ayının başlangıç ve bitiş vakitlerinin belirlenmesinde ''hilali görmek'' esastır.

22 bk. Buhari, Savm, 65.
23 bk. Müslim, Sıyâm, 61, 133.
24 Bakara suresi, 187. ayet.

layabilmek için öncelikle, ramazan ayının başladığını tesbit etmek gerekmektedir. Peygamberimiz'in bu konudaki hadisleri[25] doğrultusunda her yıl Müslümanlar, ramazandan önceki ay olan şaban ayının 29. gününü takip eden akşam yeni ayı gözlerler. Eğer yeni ay görülürse ramazan ayı girmiş olacağından o gece teravih namazına başlarlar ve ertesi gün de oruç tutarlar. Yeni ay görülmezse ertesi günü, şaban ayının otuzuncu günü kabul ederler ve ondan sonra oruca başlarlar. Ramazanın 29. gününü takip eden akşam da aynı şekilde yeni ay gözlenir. Eğer görülürse ramazan sona ermiş olacağından ertesi gün bayram yapılır. Yeni ay görülmezse ertesi gün ramazanın otuzuncu günü sayılır ve ondan sonraki gün bayram olur.

TARTIŞALIM
Rüyetihilal ile ilgili görüşleri tartışınız.

Günümüzde rüyetihilal meselesinde yapılan tartışmanın esası şudur: Ramazan hilalinin görülmesinde çıplak gözle görmeye mi itibar edilecektir, yoksa bu hususta astronomik hesaplar mı esas alınacaktır?

Hilalin Güneş battıktan sonra görülmesi, kamerî takvime göre içinde bulunulan ayın sonunu, bir sonraki ayın başlangıcını gösterir. Hilal ilk doğduğunda çok ince olduğu ve çok kısa bir süre sonra kaybolduğu için ilk günün hilalini görmek büyük bir dikkat ve tecrübeyi gerektirir. O anda hafif bir sis veya bulut olması durumunda hilalin görülmesi mümkün olmaz. Bunun için Peygamberimiz bu gibi durumlarda içinde bulunulan ayı, otuz güne tamamlamayı emretmiştir.

Diğer taraftan Dünya'nın yuvarlak olması sebebiyle hilalin bir yerde görülürken aynı zamanda başka yerde görülmemesi de mümkündür. Buna "ihtilâf-ı metâli" yani ayın doğuş yer ve vakitlerinin değişmesi denilir. Her ülke veya şehrin kendi görmesine mi itibar edeceği, yoksa bir yerde görülmüşse bundan haberdar olan başka şehir ve ülke Müslümanlarının da ona göre hareket etmesi gerekip gerekmeyeceği meselesi fıkıh kitaplarında tartışma konusu olmuştur. Ancak bu konu, zamanımızdaki iletişim imkânlarının ve teknolojilerinin gelişmişliği, dünya Müslümanlarının birlik ihtiyacı, "dünyanın küçük bir köye" dönüştüğü gerçeği karşısında uygulamada eski önemini kaybetmiştir. Günümüzde artık, bütün Müslümanların ramazana hep beraber başlamaları ve aynı zamanda bayram coşkusunu birlikte ve gerçek manada yaşamaları için uygulamada birliğe gidilmesi kaçınılmaz bir durum olmuştur.

Oruç tutmaya engel olan hâller: Fıkıh kitaplarında ayrıntıları açıklanan kadınlara ait aybaşı hâli (hayız) ile loğusalık (nifas) durumu oruç tutmaya manidir.[26] Bu hâldeki kadınların oruç tutmaları haramdır; oruç tutmaları hâlinde tuttukları oruç geçerli olmayacağı gibi günah işlemiş olurlar. Onlar, bugünlere denk gelen ramazan oruçlarını daha sonra kazâ ederler. Nitekim neden, âdet gören bir kadın temizlendikten sonra âdet günlerinde kılmadığı namazları kaza etmiyor da tutmadığı oruçları kaza ediyor? diye soru soran Muaze adlı hanıma Hz. Aişe: *"... Vaktiyle bu iş bizim başımıza geldiğinde, orucu kaza etmekle emrolunduk, namazın kazasıyla emrolunmadık."*[27] demiştir.

Oruç tutmamayı mübah kılan mazeretler: İslam dini, insandan gücünün yetmeyeceği veya onu önemli sıkıntılara düşürecek görevler istemez. Bundan dolayı başta hastalık ve sefer[28] olmak üzere yaşlılık, aşırı açlık veya susuzluk, hamilelik veya emzirme,[29] tehdit altında olma ve savaş gibi ramazan ayında oruç tutmamayı mübah kılan bazı durumlar vardır. Bu tür durumlarda bir kimse eğer oruç tuttuğu takdirde hasta ve zayıf düşecekse o günlerde oruç tutmayıp sonra kaza edebilir.

25 bk. Buhari, Savm, 5, 11; Müslim, Sıyam, 3-4, 7-10.
26 Tirmizi, Savm, 68; Buhari, Savm, 40.
27 Müslim, Hayz, 15.
28 bk. Bakara suresi, 184-185. ayet.
29 bk. Nesai, Sıyam, 50-51, 62; İbni Mace, Sıyam, 3.

Oruç tutamayacak kadar yaşlı olan kimseler ile iyileşme umudu olmayan hastalar, oruç tutmayıp yerine fidye verebilirler. Fidye ise bir fakiri, bir gün doyurmaktır. Bu da sadakayıfitır miktarıdır. Hasta ve yaşlılar, tutamadıkları her bir oruç için bir yoksulu doyurabilecekleri gibi bir fakir doyumluğu fidyeyi ramazanın başında veya sonunda, nakit para veya mal olarak da verebilirler. Bu fidyeyi sağlıklarında ödeyemezlerse fidyenin ödenmesini vasiyet etmeleri gerekir.

Vaktinde tutulmamış oruçların kazası: Yukarıda açıklanan mazeretler dolayısıyla veya herhangi bir mazerete bağlı olmaksızın vaktinde tutulamayan, başlanıp da bozulan oruçlar, daha sonra ilk fırsatta kaza edilmelidir. Hiçbir mazereti olmadığı hâlde orucu vaktinde tutmamış olanlar, hem kaza etmeli hem de bunun büyük bir günah olduğunu bilerek tövbe ve istiğfar edip Allah'tan af dilemelidir.[30]

Ramazan orucunu zamanında tutmama veya bozma sebebiyle bir güne karşılık bir gün şeklinde daha sonra tutulması gereken kaza orucunun Hanefilere göre -mümkün olan en kısa zamanda ifa edilmesi tavsiye edilmekle birlikte- belirli bir süresi yoktur. Diğer üç mezhebe göre ise mazereti olmaksızın kaza orucunu bir sonraki ramazan ayına kadar tutmayan kimse ayrıca fidye ödemelidir. Şafiilerde kuvvetli bulunan görüşe göre fidye borcu ramazan sayısınca tekerrür eder.

Orucu bozan ve kaza ile beraber kefaret gerektiren durumlar: Hanefi mezhebine göre ramazan ayında oruca niyet edildikten sonra, bir mazeret olmaksızın, kasten yemek, içmek ve cinsî münasebette bulunmak oruç kefareti gerektirir. Diğer mezheplere göre ise sadece cinsî münasebette bulunmak, oruç kefareti gerektirir. Şafiilere göre bu durumda bile kadına kefaret gerekmez.

Ramazan ayı dışındaki orucun bozulması kefaret sebebi değildir. Aynı senenin ramazan ayında birden çok günde kefaret gerektirecek şekilde orucunu bozan bir insana her gün için bir kefaret mi gerekeceği yoksa (daha önce kefareti yerine getirilmemişse) hepsi için bir kefaretin yeterli mi olacağı tartışmalı bir konudur. Hanefilere göre bir kefaret yeterlidir. Şafiilere göre ise her seferinde ayrı kefaret gerekir.

Oruç keffareti 60 gün (iki kamerî ay) peş peşe oruç tutmaktir. Ayrıca bozulan orucun da kaza edilmesi lazımdır. Oruç tutmaya gücü yetmeyen, 60 fakiri bir gün ya da bir fakiri 60 gün doyurur.

Orucu bozan ve sadece kazayı gerektiren durumlar: Orucu bozduğu hâlde yalnızca kazayı gerektiren durumlar fıkıh kaynaklarında üç başlık altında incelenir: Yeme ve içme ile ilgili olanlar, cinsel hayatla ilgili olanlar ve diğer sebepler. Beslenme veya tedavi amacı olmayan alışılmadık maddelerin yenmesi, içilmesi veya yutulması de yalnızca kazayı gerektiren durumlar arasında değerlendirilir. Bu tür maddelere şu örnekler verilir: kabuklu fındık ve badem, çekirdek, taş, toprak, çamur, un, hamur, pirinç, tuz, kâğıt ve pamuk. Ancak bir kişi bu tür maddeleri sürekli tüketiyor ve bundan haz alıyorsa, bunların yenmesi de Hanefi mezhebine göre kefaret gerektirir.

İmsak vakti geçtiği hâlde daha vakit vardır zannederek yemek, Güneş batmadığı hâlde-battı zannederek-iftar etmek orucu bozar ve sadece kazayı gerektirir.

Abdest esnasında ağza ve burna su verirken kişinin elinde olmaksızın boğazına su kaçması orucu bozar. Boğazına kar veya yağmur tanelerinin kaçması da benzer şekilde değerlendirilir. Eğer oruçlu olduğunu bilerek bu suyu yutmak zorunda kalırsa oruç bozulur ve kaza gerekir. Oruçlu olduğunun bilincinde olmadan yutmuşsa bu, unutarak yeme-içme sayılacağından orucu bozulmuş sayılmaz.

Dişleri arasında kalan nohut tanesi büyüklüğündeki yiyeceği bilerek yutmak orucu bozacağı gibi ağza dışarıdan alınan susam tanesi büyüklüğündeki herhangi bir maddeyi bilerek yutmak da orucu bozar.

30 bk. Buhari, Savm, 27, 29;Ebu Davud, Savm, 39; Tirmizi, Savm, 27.

Sigara dumanı gibi keyif verici maddelerin içe çekilmesi, ilaç yutulması veya ağız dışı yollarla alınan ilâcın vücudun içine ulaştırılması, birleşme gerçekleşmese de cinsel haz sağlayacak hareketler neticesinde meni gelmesinin orucu bozacağı hususunda fikir birliği vardır. Kendi isteği ile ağız dolusu kusmak ve isteyerek mideye geri göndermek de orucu bozar.

Orucunu iradesi dışında tehdit ve zorlama sebebiyle bozmak zorunda kalan kimse tutamadığı orucunu sonradan kaza eder.

BULALIM

Orucu bozan durumlara örnekler bulunuz.

Orucu bozmayan durumlar: Bilerek ve isteyerek yapılması halinde orucu bozan şeyler unutarak yapıldığında orucu bozmaz. Oruçlu olduğunu unutarak yemek ve içmek orucu bozmaz. Hz. Peygamber (sav); "Bir kimse oruçlu olduğunu unutarak yer, içerse orucunu tamamlasın. Şüphesiz ona Allah yedirmiş ve içirmiştir."[31] buyurmuştur. Unutarak yiyen içen kişi, oruçlu olduğunu hatırlarsa hemen ağzındakileri çıkarıp ağzını yıkar ve orucuna devam eder.

Oruçlunun ihtilam olması ve imsakten önce cünüp olan birisinin o hâliyle sabahlamış olması da orucu bozmaz.[32] Oruçluyken gusletmek, duş almak, denize veya havuza girmek orucu bozmaz. Ancak suyun boğaza kaçmamasına dikkat edilmelidir. Kişinin tozlu veya dumanlı bir ortamda istemeden toz veya duman yutması, boğazına sinek kaçması gibi iradesi dışında gelişen olaylar da orucun geçerliliğini engellemez.

Ağza, dişe konan ilacın kendisi boğazdan geçmedikten sonra orucu bozmaz. Kan veya başka bir şey yutulmaması şartıyla diş tedavisi de yaptırılabilir.

Oruçlu kimselerin iğne yaptırması Ebu Hanife'ye göre orucu bozar. Bu durumda iğnelerini mümkünse iftardan sonra yaptırmaları yerinde olur. Bu imkâna sahip olmayanlar ise İmam Malik, İmam Şafii, Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşleri doğrultusunda, tedavi ve aşı amaçlı iğne yaptırabilirler; oruçları bozulmaz. Ancak, oruçlu iken gıda ve vitamin iğneleri yaptırılması uygun değildir.

Hanefi mezhebine göre şu durumlarda da oruç bozulmaz. Ağız dolusu bile olsa kendi isteğiyle olmaksızın kusmak, balgam veya burun akıntısını yahut ağzı çalkaladıktan sonra kalan yaşlığı tükürükle yutmak (Şafii mezhebinde bozar), suyla ıslatılmış bile olsa misvak veya diş fırçası kullanmak, göze sürme çekmek, güzel koku sürünmek veya koklamak.

Görsel 3.6: Herhangi bir şey yutmamak şartıyla yaptırılan diş tedavisi orucu bozmaz.

31 Buhari, Savm, 26; Müslim, Sıyam, 171.
32 bk. Buhari, Savm, 22, 25; Müslim, Sıyam, 75-80.

DOLDURALIM

Orucu bozan ve kefaret gerektiren durumlar	Orucu bozmayan durumlar
•	• .....
•	• .....
•	• .....
•	• .....
•	• .....
•	• .....

Orucu bozmayan fakat oruçluya mekruh olan davranışlar: Orucu, bozulma tehlikesi ile karşı karşıya getirebilecek bütün davranışlar mekruh sayılmıştır. Mesela abdest veya gusül için ağız çalkalanırken boğaz kısmının da iyice ıslanması için aşırı hassasiyet gösterilmesi böyledir. Bu esnada boğaza su kaçarsa oruç bozulur. Buruna su çekmedeki aşırı hassasiyet de aynıdır.

Annenin, katı bir yiyeceği ağzında çiğneyerek küçük çocuğu tarafından yenebilecek hâle getirmesi eğer buna mecbur değilse mekruhtur. Anne başka çare bulamadığı için mecburen bunu yaparsa mekruh da olmaz. Çünkü çocuğun beslenmesi önemlidir. Yalnız bu sırada o yiyecekten herhangi bir şey yememiş olmalıdır. Eğer yerse orucu bozulur.

Oruçlunun sağlığını bozacak veya kendisini zayıf düşürecek işler yapması mekruhtur. Sağlığını tehdit edecek ağır işler yapmak ve eğer vücudu zayıf düşecekse kan aldırmak da böyledir.

Oruç ve tedavi: Dinimiz, hasta olan ve tedavi sürecinde bulunan kişilerin oruç tutmamalarına ruhsat vermektedir. Bu nedenle, tedavisi devam eden kimseler, sağlıklarına kavuşup tedavileri tamamlanıncaya kadar oruçlarını erteleyebilirler. Ancak hastalığın durumuna göre bu, iznin ötesinde bir mecburiyet hâlini de alabilir. Oruç tuttuğu takdirde sağlığı zarar görecek kimselerin bir an önce tedavileri ile meşgul olup sağlıklarına kavuştuktan sonra oruç tutmaları uygun olur.

Diğer taraftan bazen oruç, uygulanan tedavi programını aksatmayabilir veya oruç dikkate alınarak yapılacak bir tedavi programı ile de hasta, sağlığına kavuşabilir. Bu durumda kullanılacak ilaçların oruca etkisinin bilinmesi gerekir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, 22 Eylül 2005 tarihli kararında aşağıda belirtilen durumların orucu bozmayacağı kanaatine varmıştır:

Gıda ve keyif verici olmayan enjeksiyonlar; astım hastalarının kullandığı sprey; göz, kulak ve burun damlası; kulak zarında delik bulunmayanların kulak yıkatması; dil altı haplarını kullanma; idrar kanalına ilaç akıtma; su, yağ vb. gıda özelliği taşıyan başka bir maddenin vücuda girmemesi kaydıyla endoskopi,

kolonoskopi yaptırma; lokal anestezi uygulama; fitil kullanma; suyun bağırsaklara verilmesinden sonra bekletilmeyip bağırsakların hemen temizlenmesi kaydıyla lavman yaptırma; hastaya herhangi bir sıvı maddesi verilmeden hemodiyaliz yaptırma; anjiyo, biyopsi yaptırma; kan verme; merhem sürme, vücuda ilaçlı bant yapıştırma...

Kurulun aynı kararında orucu bozacağını belirttiği durumlar: Gıda ve keyif verici enjeksiyon yaptırma; hastaya serum veya kan verilmesi; gıda içerikli sıvıların bağırsaklara verilmesi veya orucu bozacak kadar su emilecek şekilde lavman yaptırma; su, yağ vb. gıda özelliği taşıyan başka bir maddenin vücuda girmesi durumunda endoskopi, kolonoskopi yaptırma; bölgesel ve genel anestezi; kulak zarı delik olup orucu bozacak kadar su mideye ulaşacak şekilde kulak yıkatma; periton diyaliz ve damara serum verilerek yapılan hemodiyaliz

İslam Konferansı Teşkilâtına bağlı İslam Fıkıh Akademisi X. Dönem Toplantısı'nda da (Cidde, 28 Haziran-03 Temmuz 1997) bu hususların birçoğu hakkında benzer sonuçlara ulaşılmış, orucu bozmayan maddeler belirtilmiştir: Göz damlası, kulak damlası, kulağın yıkanması, burun damlası, burun spreyi, göğüs sıkışması gibi rahatsızlıkların tedavisinde kullanılan dil altı hapları, dolgu yaptırmak, diş çektirmek, gargara yapmak, ağızda lokal tedavi için kullanılan sprey.

Ancak günümüz İslam âlimleri ve fetva kurulları, kendi incelemeleri neticesinde orucu bozmayacağı kanaatine varmış olsalar da orucun sıhhati bakımından tereddüde yol açan tedavi yöntemlerinin -eğer hastanın sağlığı açısından bir sakınca taşımıyorsa- olabildiğince iftar sonrasına bırakılmasını tavsiye etmektedir. Bunun mümkün olmadığı durumlarda kişi herkesle birlikte oruç tutmak ve bu ibadeti zamanında yerine getirmenin hazzını yaşamak istiyorsa orucun bozulmayacağı görüşünü esas alabilir veya hastaya tanınan ruhsattan yararlanarak orucu erteleyip tedavi tamamlandıktan sonra kaza edebilir.

İtikâf: Akıl baliğ veya temyiz kudretine sahip bir Müslümanın beş vakit namaz kılınan bir mescitte ibadet niyetiyle bir süre durması anlamında bir fıkıh terimidir. Farklı görüşlere göre bu tarife, kalınacak sürenin miktarı, caminin durumu ve orada kalan kişinin oruçlu olması gibi diğer unsurlar ilave edilir. İtikâf, Kur'an[33] ve Sünnetle sabittir. Peygamberimizin özellikle ramazan içinde ve ramazanın son on gününde itikâf yaptığını bildiren çeşitli hadisişerifler vardır. Hz. Âîşe'nin şöyle dediği nakledilmiştir: *"Resulullah (sav), ramazanın son on gününde itikâf yapardı. Bu durum vefat zamanına kadar bu şekilde devam etmiştir. Daha sonra zevceleri itikâfı sürdürmüşlerdir."*[34]

Görsel 3.7: İtikâf, Peygamberimizin sünnetlerindendir.

31 bk. Bakara suresi, 187. ayet.
34 Buhari, İ'tikâf, 1-18; Müslim, İ'tikâf, 1-6; Ebu Davud, Ramazan, 3.

İslam âlimleri itikâfın hükmünü sünnet olarak tesbit etmişlerdir. Bir Müslümanın adak yoluyla onu kendisi için vacip hâle getirmesi de mümkündür. Ramazan ayının son on gününde sünnet (bazılarına göre sünnet-i kifâye), diğer günlerde müstehap (mendub) diyenler de vardır.

İtikâfın sahih olması için ona niyet edilmesi ve guslü gerektirecek bir hâlin olmaması şarttır. Mescitte beklemek itikâfın rüknüdür. Fıkıh âlimlerinin çoğunluğuna göre itikâf konusunda erkeklerle kadınlar arasında önemli bir fark yoktur. Yalnız kadınların özel hâllerinde camiden ayrılmaları gerekir. Hanefilere göre ise kadınların, kendi evlerinde namaz için tahsis ettikleri yerler varsa orada itikâfa girmeleri daha iyi olup camide itikâfa girmeleri mekruhtur.

Ebu Hanife'ye göre nafile itikâfın en azı bir gündür. İmam Şafii ise bir anı bile yeterli bulur.

İtikâfa giren kimse mescidden ancak şeri, zaruri ve tabii ihtiyaçları için çıkabilir. Herhangi bir ihtiyaç yokken ve mazeret dışında mescidden çıkmak itikâfı bozar. İtikâfda olan kimsenin yemesi, içmesi ve uyuması mescidde olur. Ramazanın son on gününü ve cemaatı kalabalık olan mescidi tercih etmek, kötü ve çirkin söz söylemekten sakınmak, Kur'an, hadis okumak, araştırmak, Allah'ı zikir ve ibadetle meşgul olmak ve temiz elbise giyip güzel kokular sürünmek itikâfın adabındandır.

2. ZEKÂT

Sizce İslam dininde yardımlaşmaya niçin büyük önem verilmiştir?

İslam'ın beş şartından birisi olan zekât, toplumun varlıklı kesiminden yoksul kesimine mal ve beraberinde saygı ve sevgi akışını sağlayan mali bir ibadettir. Kelime anlamı "artma, çoğalma, temizleme, arınma ve berekettir."[35]

Zekât ibadeti, hicretin 2. yılında ramazan orucundan önce kurumsal hâle gelmiştir. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslümanlar zekât fikrine alıştırılmış, daha sonra da zengin olanların bu imkânını belli oranda fakirlerin ve toplumun ihtiyacı için harcaması gerektiği, bunun namaz ibadeti kadar önemli olduğu hususu vurgulanmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in sünnetinde zekât daima namazla birlikte zikredilmiştir. Bu husus namazla zekât arasındaki kuvvetli bağa, kişinin Müslümanlığının ancak bu ikisini eda etmekle olgunluk derecesine ereceğine bir delildir. Namaz bedenî, zekât ise mali bir ibadettir. İki ibadete de hâkim olan ruh Allah'a yaklaşmak ve onun rızasını kazanmaktır.

İLKELER ÇIKARALIM

"Mallarını Allah yolunda harcayıp da arkasından başa kakmayan, fakirlerin gönlünü kırmayan kimselerin Allah katında ödülleri vardır. Onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir."

(Bakara suresi, 262. ayet.)

"Ey iman edenler! Kazandıklarınızın iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın. Size verilse gözünüzü yummadan alamayacağınız kötü malı, hayır diye vermeye kalkışmayın. Bilin ki Allah zengindir, övgüye layıktır."

(Bakara suresi, 267. ayet.)

Yukarıdaki ayetlerden zekâtın nasıl verilmesi gerektiği ile ilgili ilkeler çıkaralım.

35 MEB, 398.

Zekâtın ibadet manası yanında bir de yüce insani hedefleri, üstün ahlaki değerleri ve iktisadi gayeleri vardır. Kur'an-ı Kerim zekâtın hedeflerini "tathîr" (temizleme) ve "tezkiye" (arıtma) kelimeleriyle özetler: **"Onların mallarından sadaka (zekât) al. Onunla kendilerini temizlemiş ve tezkiye etmiş olursun."**[36]

İslam dini insanın Allah'tan başka her şeyin esaretinden kurtulup sadece Allah'a kul olmasını ister. Bunun bir yolu da zenginin her sene malının zekâtını vererek hem Allah'ın emrine boyun eğmesi hem de dünya malının kendisine geçici bir süreliğine emanet edildiği bilincine varmasıdır. Bu bilinç sayesinde bencillikten, para ve mala düşkünlükten kurtulan, darda kalmışların yardımına koşmayı huy edinen kimseler, Allah'ın halis kulları arasına girmeyi başarırlar.

Zekât, Allah'ın verdiği nimetlere şükürdür. Namaz ve oruç gibi bedenî ibadetler, Allah'ın ihsan ettiği vücut sıhhat ve selametinin şükrüdür. Başta zekât olmak üzere yapılan gönüllü mali ödemeler de mal nimetinin şükrüdür.

Zekât teriminin taşıdığı artma ve üreme (nema) dikkat çekicidir. Yoksul zümrelerin eline geçen para her şeyden önce insan onurunu geliştirir, iş gücü kalitesini artırır, bunun yanında artan satın alma gücü sayesinde yükselen umumi talep hacmi ekonomik hayata dinamizm getirir. Zekât sermayeyi yatırıma zorlar. Çünkü elde atıl tutulup yatırıma yönlendirilmeyen sermaye, yıldan yıla zekât ödemeleri sebebiyle erimeye yüz tutar.

Zekât, zenginler ve fakirler arasındaki toplumsal denge, barış ve huzurun sigortası olduğu gibi kamu yararına ibadet aşkıyla katılım bilincini yerleştirici bir kurum vazifesi görür. Ancak üretim biçim ve ilişkilerinin çok hızlı değiştiği günümüzde zekâtın, teorik bakımdan zihinlerdeki önem ve anlamını koruduğu söylenebilse de, uygulamaya yansıyan ve Müslüman toplumlarda sürdürülen şekliyle gerçek anlam ve amacına hizmet ettiği kolaylıkla söylenemez. Bu konuda geniş çaplı ve kamu destekli organizasyonların da bulunmayışı sebebiyle hem kapsamı hem de alıp verme işlemi giderek fertlerin dinî-vicdani sorumluluklarına bağlı özel bir ilişki hâline gelmiş ve hayli zayıflamıştır.

2.1. Zekât İle İlgili Kavramlar

Âmil: Zekât işinde çalışan kişiye denir. Zekât gelirlerini toplamak ve dağıtmakla görevli kimseler için kullanılan Kur'anî bir kavramdır.

Ayn: Kişinin zekât için ayırdığı ve yanında hazır bulunan mala denir.

Fakir ve miskin: Maddi ihtiyaç içinde bulunan, yeterli miktarda malı ve geliri bulunmamakla birlikte bu hâliyle geçinmeye çalışan kimseye fakir; hiçbir şeyi bulunmayan, yiyeceği ve giyeceği için başkalarına muhtaç olan kimseye de miskin adı verilir.

Ğarim: Borçlu, zimmetinde borç olan kimse.

Havâic-i asliyye: Kişinin bir yıl süre ile kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişiler (ve hayvanlar) için asgari düzeyde ihtiyaç duyacağı temel ihtiyaçlarıdır.

Havelânü'l-havl: Nisap miktarına ulaşmış olan malın üzerinden bir kamerî yılın geçmesine denir.

İbnü's-sebîl: Yolcu demektir. Kendi memleketinde zengin bile olsa yolculuk sırasında fakir ve muhtaç duruma düşen, bu sebeple zekât almaya hak kazanan kimsedir.

36 Tevbe suresi, 103. ayet.

İnfâk: Allah'ın hoşnutluğunu kazanma amacıyla kişinin kendi servetinden harcamada bulunması, ihtiyaç sahiplerine yaptığı her türlü ayni ve nakdî yardımlardır.

Karz: Bir başkasına mislini geri vermek şartıyla ödünç vermeye denir.

Kenz: Yer altında bulunan definelere denir.

Müellefe-i kulûb: Kalpleri İslam'a ısındırılmak veya kötülüklerinden emin olmak istenen kişilerdir.

Nâmî /Nema: Nâmî, malın artıcı vasfı; nema ise bir malın artıcı nitelikte olmasıdır. Hakiki (gerçek) nema: Bir malın ticaretle, doğum yoluyla veya tarımla artmasıdır. Ticaret malları, hayvanlar ve toprak ürünleri böyledir. Takdiri (hükmi) nema: Bir malın kendisinde nema imkânının bizzat (potansiyel olarak) mevcut olmasıdır. Altın, gümüş ve parada olduğu gibi.

Nisap: Zengin olmanın asgari sınırı veya asgari zenginlik ölçüsüdür. Zekât, sadakayıfıtır ve kurban gibi mali yönü bulunan ödevlerle yükümlülük, dinimizde belli bir asgari zenginlik ölçüsüne bağlanmıştır. Dinen asgari zenginlik ölçüsü olarak belirlenen bu miktara nisap denir. Zekâtın vücubuna alamet ve ölçü olmak üzere tesbit edilen bu belirli bir miktar, kişinin borçları ve asli ihtiyaçları dışında 20 miskal (80,18 g) altına ya da buna denk bir paraya veya mala sahip olmasıdır.

Öşür: Toprak ürünlerinden alınan 1/10 oranındaki zekâttır.

Temlîk: Mülkiyetine geçirmek demektir. Zekâtı, gerçek ihtiyacı olan ehil kimselere vermektir.[37]

NOT ALALIM

"Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah'ın lütfu geniştir. O her şeyi bilir."

(Bakara suresi, 261. ayet.)

2.2. Zekât İle İlgili Hükümler

Zekâtla ilgili bilinmesi gereken fıkhi hükümlerin başında, zekâtın kimlere hangi şartlarda farz olduğu ve verilen zekâtın geçerli olabilmesi için ne gibi şartların gerektiğidir.

Zekâtın vücûb sebebi: Zenginliktir. Artıcı vasıfta belirli bir miktar mala malik olan kimse zekât açısından zengin sayılır. Zenginliğin ölçüsü sayılan miktara ve alt sınır "nisap" tabir edilir. Borcundan ve tabii ihtiyaçlarından fazla nisap miktarı artıcı mala sahip olan ve bu malının üzerinden bir kamerî yıl geçen kimse zekât ödemekle mükellef olur.

Zekâtın rüknü: Zenginlik ölçüsü sayılan miktardaki maldan zekât borcunu çıkarmak ve onu hak sahibine temlik ve teslim etmektir.

Zekâtın şartları: Zekâtın farz olabilmesi için hem mükelleflerle ve hem de mallarla ilgili şartlar vardır. Aynı şekilde bu farzın edasının sıhhati için de birtakım şartlar aranmaktadır.

a. Yükümlülük (vücup) şartları: Bir kimsenin zekâtla yükümlü (mükellef) tutulabilmesi için gereken şartlar, ilmihâl dilinde, vücup şartları veya zekâtın farziyetinin şartları olarak da anılır. Zekâtla yükümlülük için gereken şartların bir kısmı mükellefte, bir kısmı da malda aranan bazı özelliklerdir.

37 Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihâl, I: 419-92.

Mükellefle ilgili olarak: Zekât şu kimselere farzdır: Müslüman, hür, tabii ihtiyaçlarından fazla artıcı vasıftaki mala tam bir mülkiyetle malik olan ve bunun üzerinden bir (kamerî) senesi geçen kimselere farzdır. Ebu Hanife akıllı ve baliğ olmayanları, toprak ürünleri ve kamu hukukunun bir parçası olarak alınan zekât türü hariç, zekâtla mükellef tutmamıştır. Fakihlerin çoğunluğuna göre ise akıl hastalarının ve çocuğun malları zekâta tabidir. Bu borcu veli ve vasileri öderler.

Zekât bir ibadet sayıldığı için öteden beri zengin gayri müslim vatandaşların zekâtla yükümlü olmaları hiç gündeme gelmemiş, bunun yerine onlardan cizye ve haraç gibi başka vergiler alınmıştır.

Mal ile ilgili olarak: "Tam mülk olma"(el-milkü't-tâm), "artıcı özelliğe sahip olma" (nema), "nisaba ulaşmış olma", "tabii ihtiyaçlardan (havâic-i asliyye) fazla olma", "üzerinden bir yıl geçmiş olma"(Havelânü'l-havl) gibi şartların arandığı görülür. Zekâta tabi mallarda aranan "tam mülk" şartının bir gereği de zekâta tabi olan malın borç karşılığı olmamasıdır.

Nisabın esas alınmasında Hadis kitaplarındaki bilgi ve rivayetleri esas alan mezhep imamları gümüşün zekât nisabının 200 dirhem, altının nisabının 20 miskal, her ikisinin de zekât nisbetlerinin 1/40 (%2.5) olduğunda görüş birliğine varmışlardır. Din İşleri Yüksek Kurulu, nisabın esas alınmasında 20 miskal altının 80.18 g, 200 dirhem gümüşün ise 561 g olmasını esas almıştır.[38] Tarihsel süreç içerisinde gümüş, altına karşı değerini koruyamamıştır. Bu sebeple nisap konusunda günümüzde altının esas alınması daha isabetli olacaktır.

b. Geçerlilik (sıhhat) şartları: Niyet ve temliktir.

Zekâta tabi mallar: Altın, gümüş ve para, ticaret malları, toprak ürünleri, bal ve diğer hayvan ürünleri, madenler ve deniz mahsulleri, fabrikalar, bina ve nakil vasıtaları gibi gelir getiren mallar ile maaş, ücret ve serbest meslek kazançlarıdır. Bu mallardan verilecek zekât oranları vb. konular fıkıh kitaplarında detaylı olarak ele alınmıştır.

Görsel 3.8: Zekât, toplumda yardımlaşma ve dayanışmaya katkı sağlar.

Altın ve gümüşten yapılan ziynet eşyasının zekâta tabi olup olmayacağı meselesi eskiden beri tartışma konusu olmuştur. Hanefi mezhebine göre altın ve gümüşten yapılmış süs eşyaları zekâta tabidir. Mesela altın ve gümüşten yapılmış bilezik, kolye, gerdanlık gibi kadın süs eşyası nisaba ulaşır ve üzerinden bir sene geçerse o günkü altın fiyatları ile değeri bulunur ve 1/40 zekâtı verilir. İmam Şafii'ye göre ise mübah olan kadın süs eşyası zekâta tabi değildir. Ancak Şafiiler'e göre kadın süs eşyalarında israfa kaçarsa mesela 200 miskal ağırlığında ziynet eşyası bulundurursa bunların zekâtını vermesi gerekir. Altın ve gümüş dışında, hangi maddeden olursa olsun bütün süs eşyalarının zekâta tabi olmadığı hususunda ve erkekler tarafından kullanılan veya dince kullanılması haram sayılan altın-gümüş mamulü bütün süs eşyasının ise zekâta tabi olduğu konusunda görüş birliğine varılmıştır.

Ebu Hanife'ye göre bütün toprak ürünleri zekâta tabidir. İmam Şafii'ye göre ise bir sene muhafaza edilebilen gıda maddesi özelliğine sahip toprak ürünleri zekâta tabidir. Günümüz İslam âlimleri genellikle, bütün toprak ürünlerinin zekâta tabi olduğu hususundaki görüşü tercih etmektedir.

38 Diyanet İşleri Başkanlığı, I: 440-41.

Yer altında bulunan define ve madenlerin zekâtı konusunda fakihler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Hanefi mezhebi fakihleri madenlerden 1/5; İmam Şafii, Mâlik ve Ahmed bin Hanbel ise 1/40 (%2.5) nisbetinde zekât alınacağı görüşünü benimsemişlerdir.

Fakihlerin çoğunluğu deniz mahsullerinin zekâta tabi olmadığı görüşündedirler. Ebu Yusuf'a göre ise denizden çıkarılan tüm kıymetli ürünler 1/5 oranında zekâta tabidir.

Zekâtı Kim, Nelerden, Ne Kadar ve Kimlere Vermelidir?

Zengin Olan Her Müslüman	**Altın, gümüş, nakit para ve menkul değerler Ticaret malları**	**1/40 ya da %2.5**	• Fakirler • Miskinler • Borçlular • Yolda kalmış yolcular • Mükatep köleler • Kalbi İslam'a ısındırılmak istenenler • Allah yolunda çalışanlar • Zekât memurları (Tevbe suresi, 60. ayet.)
	Koyun	**40'dan 120'ye kadar — 1 adet koyun** **121'den 200'ye kadar — 2 adet koyun** **200'den 399'a kadar — 3 adet koyun** **400'den 500'e kadar — 4 adet koyun**	
	Sığır	**30'dan 40'a kadar — 1 adet iki yaşına basmış buzağı** **40'dan 60'a kadar — 1 adet üç yaşına girmiş dana** **60 olunca — 2 adet birer yaşını bitirmiş buzağı** (*Ayrıntılı bilgi için bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihal, C 1, s. 454.)	
	Deve	**5'ten 9'a kadar — 1 adet koyun** **10'dan 14'e kadar — 2 adet koyun** **15'ten 19'a kadar — 3 adet koyun** **20'den 24'e kadar — 4 adet koyun** **25'den 35'e kadar — 1 adet 2 yaşında dişi deve** (*Ayrıntılı bilgi için bkz. Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihal, C 1, s. 454.)	
	Toprak ürünleri	**1/10 ya da 1/20** *"Yağmur ve nehir sularıyla sulanan toprak mahsullerinde öşür (10/1), kova (el emeği) ile sulananlarda nısf öşür (20/1) vardır."* (Buhârî, Zekât, 55.)	

Klasik dönem fıkıh kaynaklarında, oturulan evlerin ve binek hayvanlarının insanın temel ihtiyaçlarından sayıldığı ve bunların zekâttan muaf tutulduğu kaydedilir. Gerçekten insanın çoluk çocuğu ile sığındığı ev, şahsi işi için kullandığı nakil aracı temel ihtiyaçlardandır ve bunlar artıcılık özelliğine de sahip değildir. Oysa bugün kiraya verilen büyük binalar, daireler, dükkânlar, düğün salonları ile kara, hava, deniz taşımacılığında kullanılan nakil araçlarından elde edilen gelirler, dünden farklı olarak günümüzde yaygın ve önemli gelir kaynakları hâline gelmişlerdir. Değişen şartlar çerçevesinde çağdaş âlimlerin çoğu, bu çeşit yeni gelir kaynaklarının zekâta tabi olacağında ittifak etmiş, ancak bu mallardan hangi statüye göre ve ne nisbette zekât alınacağı hususunda farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Tercih edilen görüşe göre akarların yalnızca gelirleri zekâta tabidir. Bu zekât da elde edilen gelir nisaba ulaşır ve üzerinden bir kamerî yıl geçince tahsil edilir. Din İşleri Yüksek Kurulunun görüşü ile İslam Konferansı Teşkilâtına bağlı İslam Fıkıh Akademisinin 1985 tarihli ikinci dönem toplantısında alınan karar bu yöndedir. Buna göre kiraya verilmiş arazi ve ev, dükkân gibi taşınmazların ve nakil araçlarının yıllık gelirinden nisap miktarını bulması ve diğer şartların da gerçekleşmesi halinde, yıl sonunda %2.5 oranında zekât verilir.

Zekât verilmesi gereken yerler: Kur'an-ı Kerim, zekâtın kimlere verileceğini özellikle belirtmiş ve Tevbe suresinin 60. ayetinde bu kişiler ayrı ayrı sayılmıştır:

﴿إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾

"Sadakalar (zekâtlar) Allah'tan bir farz olarak fakirlere, miskinlere, zekât işinde çalışanlara, kalpleri İslam'a ısındırılacaklara, kölelere, borçlulara, Allah yolunda olanlara ve yolda kalmışlara aittir. Allah bilendir, hakîmdir."

Görsel 3.9: Zekât, maddi gücü olmayanların ihtiyaçlarının giderilmesine katkı sağlar.

Zekâtın dağıtımı: Zekâtın ilgili ayette geçen sekiz gruba nasıl dağıtılacağı konusunda mezheplerin farklı görüşleri olmuştur. Hanefi fakihlerine göre zekât mükellefi zekâtını bunların her birine verebileceği gibi sadece bir sınıfa da ödeyebilir. Şafiilere göre zekât, sahibi veya vekili tarafından dağıtılıyorsa zekât işinde çalışanlar (el-âmilîn) dışında yedi sınıftan bulunabilenlere eşit olarak dağıtılmalı ve her sınıftan en az üç kişiye verilmelidir.

Zekât verilemeyecek yerler: Nisap miktarı mala sahip olan zengin kimseler ile gayrimüslimlere zekât verilemez. Ancak gayri müslim olan kişiler kendilerine zekât verilecek sekiz sınıftan biri olan 'müellef-i kulûb'tan yani kalbi İslam'a ısındırılmaya çalışılan gruptan biri ise zekât verilebilir. Bu durumda gayri müslimlere de belli şartlar dâhilinde zekât verilebilir. Ancak zekâtta önceliği Müslümanlara vermek daha doğru bir davranış olacaktır. Görüldüğü üzere İslam toplumlarında gayrimüslim de olsa fakirler korunup gözetilmiştir. Ayrıca devlet hazinesinden onlar için belirli bir fonda ayrılmıştır. Zekât usul (baba, anne, dede, nine) ve fürûa (çocuk ve torun) verilemez. Aynı şekilde kişi zekâtını karısına da veremez. Ebu Hanife'ye göre kadın da zekâtını kocasına veremez. Ebu Yusuf, İmam Muhammed ve İmam Şafii'ye göre ise kadının yoksul bulunan kocasına zekât vermesi caizdir.[39] Bunlara ek olarak Hz. Peygamber kendi soyuna verilmesini yasakladığı için zekât Haşimoğullarına da (Hz. Ali, Abbas, Ca'fer, Akil ve Hâris bin Abdülmuttalib soyundan gelenler) verilemez.[40]

İslam hukukçularının büyük çoğunluğuna göre cami, okul, yol, köprü, çeşme yapımı gibi hayır kuruluşlarına zekât verilmez; ölü kefenleri alınmaz ve ölülerin borçları zekâtla ödenmez. Hayır kurumlarına zekâtın dışında yardımlar yapılmalı, zekât ise sadece ayette zikredilen sekiz sınıfa verilmelidir. Çünkü İslam dininde imkânı olan Müslümandan sadece zekât borcunu vermesi değil, bunu da aşarak Allah'ın kendisine verdiği malını hayırlı faaliyetlere sarfetmesi istenmektedir. İslam'ı yaymak, korumak, Müslümanlara düşmanlarından zarar gelmesini önlemek amacıyla yapılan harcamalar ise zekât yerine geçer.

Zekâtın ödenme zamanı: Fakihler şartları gerçekleşen malda zekâtın derhâl (fevri) yani sene biter bitmez ödenmesi gerektiğinde görüş birliğine varmışlardır. Çünkü malda gerçekleşen zekât borcu, artık kul hakkıdır. Bu borcun ödenmesini -özürsüz olarak- geriye bırakmak caiz değildir. Öteden beri Müslümanlar zekât borçlarını rahmet ayı olan ramazan ayında ödemeyi âdet hâline getirmiş iseler de zekâtın ödenmesi için tayin edilmiş bir gün veya ay yoktur. Aslolan, vücûb şartları gerçekleşince zekâtın ödenmesidir.

Zekâtın ödenme şekli: Zekât bir ibadet olduğu için kural olarak doğrudan mükellef birey tarafından yerine getirilir.

39 bk. Ebu Davud, Zekât, 44; Talâk, 19.
40 bk. Buhari, Zekât, 57; Müslim, Zekât, 167; Ebu Davud, Zekât, 29.

Fakihlerin çoğunluğuna göre zekât borcu ancak zekâta tabi olan maldan verilir. Mesela hayvanlar zekâta tabi ise zekât bu hayvanlardan, toprak ürünleri zekâta tabi ise zekât bu ürünlerden verilmelidir. Ancak Şafiiler ticaret mallarında kıymetin verilebileceği görüşündedirler. Hanefilere göre zekât borçları, o malların kendilerinden verilebileceği gibi kıymetleri de verilebilir.

Zekâtın toplumsal ibadet olma yönü ve toplumsal denge ve barışı sağlamadaki rolü dikkate alındığında, kural olarak zekâtın toplandığı yerden başka bir yere ihtiyaç olmaksızın gönderilmesi pek hoş karşılanmamıştır. Hanefiler fakir akrabayı gözetmek, daha muhtaç bir kişiye veya kişilere vermek, âlim bir kişiye yahut öğrenciye ulaştırmak gibi amaçlarla zekâtın, zekât malının bulunduğu yerden başka bölgelere nakledilmesini caiz görmüşlerdir. Şafiiler, zekâtın malın bulunduğu yerde dağıtılmasının gerekli olduğunu, ancak o yerde zekâtı alacak kimse bulunmadığında başka bir yere nakledilebileceğini söylemişlerdir.

Görsel 3.10: Toprak ürünleri zekata tabi mallar arasındadır.

Zekât vermenin adabı: Zekât şehadet ve namazdan sonra İslam binasının üzerine kurulduğu beş temel esasın üçüncüsüdür. Bu itibarla Müslüman mükellefler bu önemli ibadeti usul ve adabına uyarak en iyi ve en güzel bir şekilde yapmalıdırlar.

Müslüman, zekâtını sadece Allah'ın rızasına kavuşmak için vermeli, bu farizayı "başa kakmadan" ve "eza vermeden" yerine getirmelidir. Yüce Allah sırf kendi rızası için yapılan harcamaları kat kat mükâfatlandıracağını, malını gösteriş için sarfedenlerin bu ödemelerinin boşa gideceğini bildirmektedir.[41] Müslüman, zekâtı temiz ve helal kazancından vermelidir. Eğer zekâtını ayni, yani mal olarak veriyorsa bu malın iyi cinsten olmasına özen göstermeli, kendisine verilmesini istemediği malları başkalarına zekât olarak vermemelidir. Ayrıca sadakaların en sevilen maldan verilmesinin daha faziletli olduğu unutulmamalıdır.[42] Hanefilere göre zekât ibadetinin kişinin onuru zedelenmeden ve gösteriş şaibesinden uzak olacak şekilde gizlice yapılması daha uygundur. Şafiilere göre ise insanları bu ibadeti yapmaya teşvik etmek için zekâtın açıkça verilmesi daha faziletlidir.

2.3. Sadaka Çeşitleri

Sadaka kelimesi; "doğru söylemek, sözünü tutmak" anlamında sıdk kökünden gelir. Kur'an ve Sünnet'te zekât anlamında da kullanılmış olan sadaka kavramı, daha sonraki devirlerde Allah rızası gözetilerek yapılan bütün gönüllü mali ödemeler için kullanılmaya başlanmıştır. Sadaka, yükümlünün durumuna göre farz, vacip veya nafile hükmünde olur.

Sadakanın farz olan kısmı zekâttan ibarettir. Fıtır sadakası ise vacip hükmünde bir sadaka türüdür. Buna kısaca, "fitre" denir ki zekât ve fitre, miktarları belirli bulunan sadakalardır. Birincisinde nisaba malik olduktan sonra bir yıl geçmesi, ikincisinde ise sadece nisaba malik olmak şarttır.

Görsel 3.11: Kültürümüzde yer alan sadaka taşları yardımların gösterişten uzak ve gizlice verilmesi amacıyla kullanılmıştır.

41 bk. Bakara suresi, 261-265. ayet.
42 bk. Bakara suresi, 267; Al-i İmran suresi, 92. ayet.

İslam'da farz ve vacip olan sadakalardan başka, kapsamı çok geniş bir sadaka anlayışı vardır. Mal veya parayı tasadduk etme yanında, mümin kardeşinin güler yüz veya tatlı dille gönlünü hoşnut etmek, hatta hayvanlara yapılan iyi muamele gibi pek çok fiil ve davranış sadaka olarak nitelendirilmiştir. Sadakayıcariye, vakfedilmiş sadaka ile diğer hayır ve hasenat da bu niteliktedir. Bir hadiste sürekli ecir kaynağı olan ameller arasında sayılan sadaka-i cariye;[43] yol, köprü, çeşme, mescid, yoksullar için aşevi, hastahane ve okul gibi hayır yerlerini kapsamına alır. İnsanlar bu gibi yerlerden yararlandığı sürece, bunları yaptıranlar, yapılmasına sebep olanlar, yol gösterenler ve destek olanlar, gerek sağlıklarında ve gerekse vefatlarından sonra ecir almaya devam ederler. Sadaka kapsamının genişliğini şu hadiste görmek mümkündür: *"İçinde Güneş doğan her gün, insanların her bir mafsalı için kendilerine bir sadaka gerekir. Mesela iki kişinin arasında adaletle hükmetmen bir sadakadır. Hayvanına binmek isteyen bir kimseye yardım ederek hayvana bindirmen veya eşyasını hayvana yüklemen bir sadakadır. Güzel söz bir sadakadır. Namaza giderken attığın her adım sadakadır. Gelip geçene sıkıntı veren şeyleri yoldan kaldırman bir sadakadır."*[44]

İslam âlimlerine göre zekât ve vergi ayrı ayrı mükellefiyetlerdir. Devlete verilen vergi, aynı maldan verilmesi gereken zekât borcunu düşürmez. Verginin zekâta benzeyen bazı yönleri bulunsa da vergiden doğan hukuki ilişki bir borç ilişkisidir. Mükellef vergi borcunu çıkardığı gibi mali bir ibadet olan zekâtını Allah'ın emrine uyarak, O'nun rızasına kavuşmayı dileyerek gönül hoşnutluğu ve halis bir niyetle yerine getirmelidir.

3. HAC

Dinimizde kutsal olarak kabul edilen mekânlardan hangilerini biliyorsunuz?

Hac sözlükte, "kastetmek, yönelmek" anlamına gelen bir kelimedir. Fıkıh terimi olarak ise hac, "Mekke şehrindeki Kâbe'yi ve civarındaki kutsal sayılan özel yerleri, özel vakit içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer menasiki yerine getirmek" demektir. Bunların hepsine birden hac ile ilgili işler ve ibadetler anlamında "menasikü'l-hac" denir.[45]

Tarihsel açıdan bakıldığında Kâbe'nin İslam'dan önce de kutsal sayıldığı, insanların dinî duygularla onun etrafında tavaf ettikleri bilinmektedir. İslam, hicri dokuzuncu yılda (631) haccı farz kılarak Kâbe'yi İslam dışı uygulamalardan arındırmıştır.

Hac görevini yerine getiren Müslüman, beden sağlığı ve zenginlik nimetlerinin şükrünü yerine getirmiş olmanın huzurunu hisseder. Allah'ın nimeti olarak saydığı sağlık ve zenginliği yine onun yolunda kullanmak insana bir iç huzuru ve mutluluk verir.

Hac, insanı Rabb'i karşısında mütevazı bir ortama çeker. Lüks ve süsten uzak bir şekilde onun emrine boyun eğerek ve onun rızasını kazanmak gayesiyle zevklerinin önemli bir kısmından geçici bir süre için zorunlu olarak uzaklaşır, günlük hayatında önemli değişiklikler yaşar.

NOT ALALIM

Haccın farzı üçtür:

1. İhram
2. Kâbe'yi tavaf
3. Arafat'ta vakfe

43 bk. Darimi, Mukaddime, 46.
44 Buhari, Sulh, 11; Müslim, Zekât, 56; Ebu Davud, Tatavvu, 12.
45 Diyanet İşleri Başkanlığı, I: 514.

Hac, Müslümanı düzen ve disipline alıştırır. Namazın insanı bir taraftan bireysel hayatta, bir taraftan da toplumsal hayatta düzenli olmaya alıştıran yönü hacda çok daha kapsamlı hâlde ve ümmet şuuru içinde karşımıza çıkar.

Hac, inanan bir kimsenin inanç kökleriyle bağlantısını tazelemesi bakımından önemlidir. İslam peygamberinin ve arkadaşlarının tevhit ve adaleti hâkim kılma mücadelesi, bu süreçte yaşanmış acı tatlı anılar, âdeta bir film şeridi gibi bu kutsal mekânları ziyaret eden kişinin gözünün önünden geçer. Bu durum, inanan kişiye haz ve mutluluk verir, daha yoğun bir dinamizm kazandırır ve daha üst düzeyde bir sahiplenme şuuru verir. İnsan, inanç kökleri ile olan bağlantısını âdeta soyuttan somuta dönüştürerek kuvvetlendirir.

Her sene hac mevsiminde dünyanın çeşitli bölgelerinden Mekke'ye akın eden Müslümanlar, "mîkat" denilen belirli sınırlarda dünyayı, dünyevi farklılığı, hatta bencilliği ve ihtirasları temsil eden elbiselerini çıkarıp hepsini eşitleyen, birleştiren, onları dünya Müslümanlığının bir üyesi olmanın bilincine erdiren ihram elbiselerini giyerler. Artık "ben" yok, "biz" vardır.

Hac, adeta Müslümanların sorunlarının ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin konuşulduğu, karara bağlandığı önemli bir ibadettir. Örneğin geri kalmış ülkelerin temsilcileri ile gelişmiş ülkelerin temsilcileri bir araya gelir ve yardımlaşma ve dayanışma merkezli görüşmeler yapabilirler. Hac mevsiminde dünyanın dört bir yanından gelen Müslümanlar, birlik ve beraberliklerini pekiştirme, güç ve kuvvetlerini tüm dünyaya gösterme fırsatı bulurlar. Birbirleri ile tanışan ve kaynaşan Müslümanlar, karşılıklı kültürel alışverişte de bulunurlar.

Görsel 3.12: Hac ibadeti, Müslümanlar arasındaki kardeşlik bağlarını pekiştirir.(Arafat Dağı/Mekke)

Hac, mahşeri andırır. Farklı dil, ırk, bölge ve kültürlere, sosyal konum ve ekonomik güce sahip insanların eşit statüde ve aynı renk ve tip elbiseler içinde toplanması, akın akın koşuşturması ve topluca ibadetler etmesi, bir bakıma ahirette yaratıcının huzurunda dirilişi ve toplanışı hatırlatır. Hac, mümini ahiretteki bu diriliş ve toplanmaya hazırlar, bu bilinci kazanmasında ona yardımcı olur.

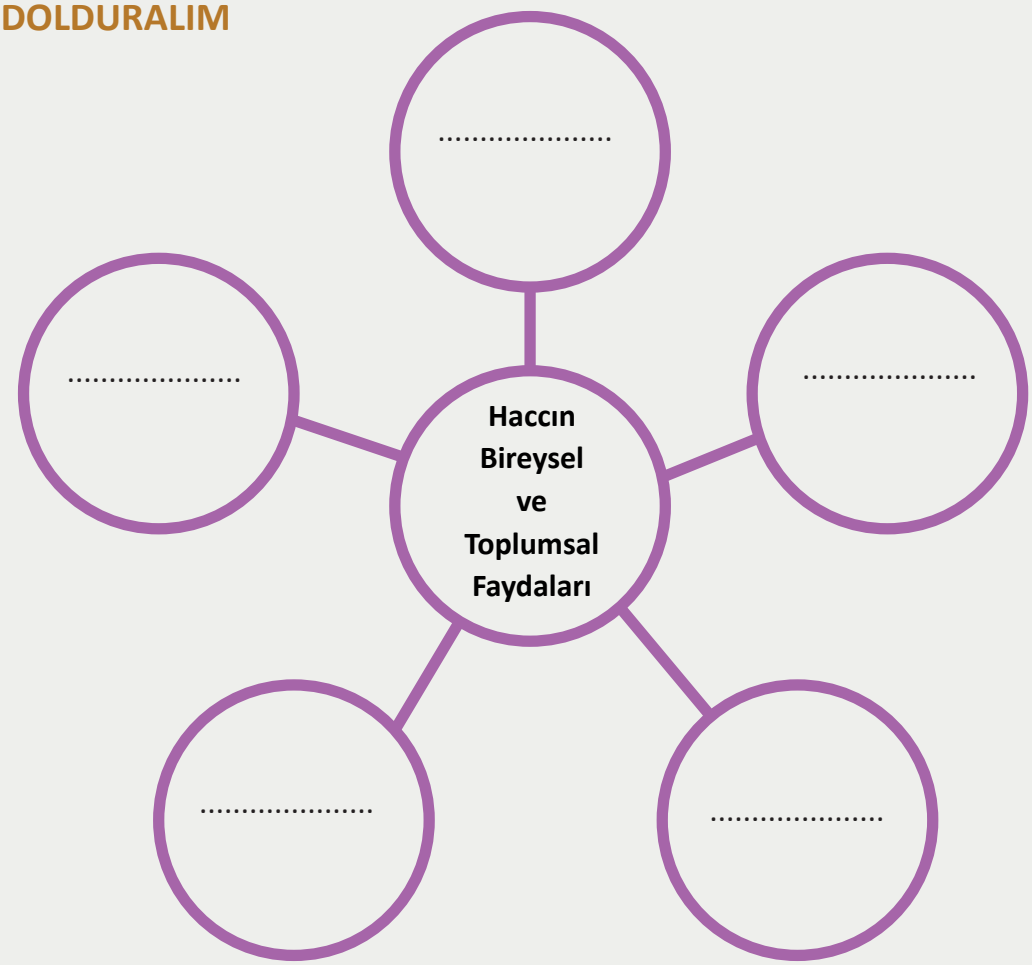
Arafat vakfesi, insanın dünyaya ayak basışını, ahiret hayatını, bütün ölülerin dirilip beyaz kefenler içinde mahşerde toplanıp Allah'ın huzurunda bekleyişini hatırlatır. Mahşerde hesabı ve peşinden sevkıya-

tı bekler gibi hacılar da o gün Güneş'in batmasını ve ardından Müzdelife istikametinde hareket için emir verilmesini bekler, Mina'da sembolik olarak şeytanı taşlamanın heyecanını yaşar. Kâbe etrafında dönerek gerçekleştirilen tavaf, kâinatın ve yaratılışın özeti, teslimiyetin ve ilahi kadere boyun eğişin sembolü sayılır. Koşmak anlamına gelen sa'y, bir canlılık, bir arayıştır, esbaba tevessüldür.

İhramlı için konulan yasaklar, hiç kimseye hatta haşerelere bile zarar vermeme, bütün yaratıklara şefkat ve merhamet, zorluklara sabır, kısaca kişiye düzenli ve disiplinli yaşama melekesi kazandırır. Böylece hac farizasını eda eden Müslümanlar, Allah'ın hoşnutluğunu kazandıkları gibi çevresindekilere faydalı olma, onlara zarar vermeme alışkanlığı kazanmış olurlar. Hz. Peygamber işte bu anlayışla haccedenler için; *"Kim Allah için hacceder de kötü söz ve davranışlardan ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsa annesinin onu doğurduğu günkü gibi (günahlarından arınmış olarak hacdan) döner."*[46] buyurmuştur.

Netice olarak hac, insana hayatta yeni ve beyaz bir sayfa açma imkânı verir. Hacda kötü alışkanlıklarını ve hatalı davranışlarını terk etmiş mümin, artık hayatını yeniden Müslümanca şekillendirme konusunda Allah'a söz vermiş olarak evine döner. Hac esnasında edindiği yeni arkadaşlarının da desteği ile Müslüman'a yakışır yepyeni bir hayata adım atar.

DOLDURALIM

Yukarıdaki kavram haritasını dolduralım.

46 Buhari, Hac, 4; Müslim, Hac, 438.

3.1. Hac İle İlgili Kavramlar

Âfâkî: Harem ve Hill bölgelerinin dışında yaşayan kimselere denir. Bir başka ifade ile Mekke'nin etrafındaki "mîkat" denilen noktaların sınırladığı bölgenin dışında ikâmet edenlerdir.

Arafat: Mekke'nin yaklaşık 25 km güneydoğusunda (yaya 6 saat mesafede) Harem sınırları dışında bir bölgenin adıdır. Haccın iki rüknünden biri olan "Vakfe" Zilhicce'nin 9. günü burada yapılır. "Cebel-i rahme" denilen tepe de buradadır. Burada bulunan Nemire Mescidi'nin güney kısmı, Arafat bölgesinin dışında kalır.

Bedel: Başkası adına hacceden, vekil olarak hacca gönderilen kimse demektir.

Bedene: Deve ve sığır cinsinden olan kurbana "bedene" adı verilir.

Cemre: Hacda şeytan taşlama işleminin yapıldığı sembolik yerlerden her birine denir.

Cinâyet: Suç, yasak ihlali demektir. Hac ve umre için ihrama giren kişinin cezayı gerektirecek ihram yasaklarından birini işlemesine denir.

Dem: Koyun ve keçi cinsinden olan kurbana "dem" adı verilir. Dem-i cübrân, ceza kurbanı; dem-i şükrân ise şükür kurbanı demektir.

Fevât: Bir şeyin vaktinin geçmesi demektir. Hac için ihrama giren bir kişinin arefe günü Arafat vakfesine yetişememesi, vakfe süresi içinde bir an olsun Arafat'ta bulunamaması ve böylece o seneki haccın vaktini kaçırması durumudur.

Eşhuru'l-hac (Hac ayları): Hac menasikinin başladığı ve devam ettiği aylardır ki şevval ve zilkade ayları ile zilhiccenin ilk on günüdür. Bu aylardan önce ihrama girmek kerâhetle caiz ise de, haccın diğer menasikini yapmak caiz değildir.

Eyyamü'-hac (Hac günleri): Eyyam-ı malumat (belirli günler) olarak da bilinir. Zilhiccenin ilk 10 günü Terviye, Arafe ve kurban günleri bunlardandır.

Eyyam-ı madûdât (Sayılı günler): Beş vakit namazın farzlarından sonra "tekbir" alınan günlerdir. Arefe günü (9 Zilhicce) sabahından bayramın dördüncü (13 Zilhicce) gününe kadar beş gündür. Bunlara "Eyyam-ı Teşrîk" (Teşrik tekbirlerinin alındığı günler) de denir.

Hacerülesved: 18-19 cm çapında, kırmızımsı, esmer, parlak bir taştır. Kâbe inşa edilirken Hz. İsmail tarafından Ebu Kubeys Dağı'ndan getirilen bu mübarek taş, tavafa başlanacak yere işaret olmak üzere hâlen bulunduğu köşeye konulmuştur. Tavafa başlarken her şavtın sonunda ve sa'ye başlarken bu taşı istilâm etmek sünnettir.

Görsel 3.13: Hacerülesved

Halk ve Taksîr: "Halk", saçların dipten tıraş edilmesi; "taksîr" ise saçların kısaltılmasıdır.

Harem Bölgesi: Mekke ve etrafında bitkileri koparılmamak ve hayvanları avlanmamak üzere sınırları belirlenmiş bölgeye "Harem" denir. Bu sınırların dışında kalan yerlere ise "Hıll" denir.

Hatîm ve Hıcr-i Kâbe: Kâbe'nin kuzeybatı duvarının (Rükn-i Irâkî ile Rükn-i Şâmî arası) karşısında, yarım daire şeklinde bir duvar vardır ki buna "Hatîm"; bu duvar ile Beytüllah arasındaki boşluğa "hıcr"

(Hıcr-i Kâbe, Hıcr-i İsmail veya Hatîra) denir. Hıcr-i Kâbe'de namaz kılınır, dua edilir, fakat kıble olarak buraya karşı namaz kılınmaz. Çünkü Hz. İbrahim'in yaptığı Kâbe binasına bu kısım da dâhildi. Kâbe'ye dâhil olduğu için tavafın, bu duvarın dışından yapılması vaciptir.

Görsel 3.14: Hatîm ve Hıcr-i Kabê

Hedy: Hac menasikiyle ilgili olarak Harem bölgesinde kesilen kurbandır.

Hervele: Sa'yın her şavtında, Safa Tepesi'yle Merve Tepesi arasında yer alan işaretli düz bölgede, erkeklerin süratli ve canlı yürümesidir. Erkeklere sünnet olan bu fiili kadınlar yapmazlar.

Hıll: Harem bölgesi ile mîkat sınırları arasında kalan yerlere "Hıll" denir. Bu bölgede ikamet edenlere Mîkatî veya Hillî denir. Mîkatîler gerek hac gerek umre için Harem bölgesine girmeden bulundukları hill bölgesinde ihrama girerler.

Görsel 3.15: İhram, hac ve umre süresince giyilmek üzere hazırlanmış beyaz renkli dikişsiz dokumaya bürünmeyi ifade eder.

Iztıbâ': Tavaf esnasında ihramın üst kısmı olan ridânın bir ucunu sağ koltuk altından geçirip sol omuz üzerine atmak, böylece sağ omuz ve kolu ihramın dışında bırakmaktır. Remel yapılması gereken tavafların bütün şavtlarında "ıztıbâ'" sünnettir. Tavaf bitince omuz örtülür; tavaf namazı, omuz örtülü olarak kılınır. Remel yapılan tavaflar dışında hiçbir zaman ıztıbâ' yapılmaz.

İhram: Hac ve umre niyetiyle, diğer zamanlarda helal olan bir kısım fiil ve davranışları, kişinin kendisine belirli bir süre için haram kılması demektir. Bu esnada erkeklerin büründükleri "ridâ ve izâr" denilen iki parça örtüye de halk arasında "ihram" denilmektedir. İhram niyet ve telbiye ile olur. İhrama giren kimseye ihramlı olduğu sürede "muhrim" denir.

İhram Yasakları: İhramlı iken yapılması cezayı gerektiren fiil ve davranışlardır (Tırnak kesmek, dikişli elbise giymek...gibi).

İstilâm: Tavaf esnasında imkân bulanın Hacerülesved'i öperek selamlaması demektir. Tavafa başlarken tavaf esnasında her bir şavtı tamamlayıp hizasına geldikçe ve sa'ye başlanacağı zaman, Hacerü'l Esved'i istilâm sünnettir. İzdiham olursa uzaktan selamlamak yeterlidir.

İzâr: Belden aşağıya dolanan peştemal gibi örtüye "izâr" denir.

Makam-ı İbrahim: Hz. İbrahim'in Kâbe'yi inşa ederken iskele olarak kullandığı veya halkı hacca davet ederken üzerine çıktığı taşın bulunduğu yerdir. Mümkün olursa tavaf namazının burada (Makam-ı İbrahim'in arkasında) kılınması efdaldir.

Menâsik: Hac ve umre ile ilgili fiil ve ibadetlerden her birine "nüsük" veya "mensek" denir. Bunun çoğulu "menasik" tir. Hac ve umre ile ilgili işler ve ibadetler demektir.

Mîkat: Doğrudan harem bölgesine veya Mekke'ye gelen âfâkîlerin ihramsız geçmemeleri gereken beş noktanın her birine denir.

Mina: Müzdelife ile Mekke arasında, Harem sınırları içinde bir bölgenin adıdır. Büyük, Orta ve Küçük Cemreler buradadır. Bayram günleri "şeytan taşlama" denilen "remy-i cimâr" burada yapılır. Hac ile ilgili kurbanlarda genellikle burada kesilir.

Müzdelife: Arafat ile Mina arasında Harem sınırları içinde bir bölgenin adıdır. "Muhassir Vadisi" dışında, Müzdelife'nin her yerinde vakfe yapılabilir.

Remel: Hac veya Umre'de, arkasından sa'y yapılacak tavafların ilk üç şavtında; erkeklerin kısa adımlarla koşarak ve omuzları silkeleyerek çalımlı ve süratli yürümeleridir. Sonrasında sa'y yapılacak tavaflarda "remel" sünnettir. Sonunda sa'y yapılmayacak tavaflarda remel yapılmaz.

Remy-i Cimâr (Şeytan Taşlamak): Mina'da "Cemre" adı verilen taş kümelerine ufacık taşlar atmak demektir. Hac'da bayram günlerinde Mina'da "Akabe, Orta ve Küçük Cemre" adı verilen, üç Cemre'ye usulüne göre yedişer taş atmak vaciptir.

Görsel 3.16: Sa'y ibadetinden bir görünüş

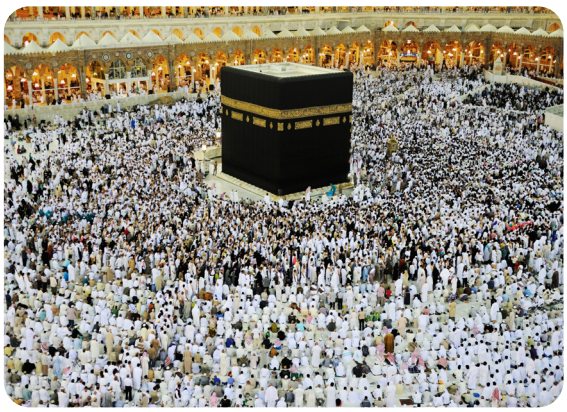
Ridâ: Belden yukarıya örtülen havlu ve benzeri örtüye "ridâ" denir.

Sa'y: Koşmak, çaba göstermek gibi anlamlara gelen sa'y, Hac veya Umre esnasında Safa'dan başlanıp Merve'de tamamlanmak üzere yedi defa gidip gelmeyi ifade eder. Safa'dan Merve'ye gidiş bir şavt ve Merve'den Safa'ya dönüş bir şavt olur.

Şavt: Tavafta, Hacerülesved'den başlayıp tekrar aynı yere gelinceye kadar, Kâbe'nin etrafını bir defa dolaşmaktır. "7" şavt, bir tavaf olur. Sa'y'de ise Safa'dan Merve'ye gidiş ve Merve'den Safa'ya dönüşlerden her birine "şavt" denir.

Tavaf Namazı: Bütün tavaflardan sonra iki rekât olarak kılınan namazdır. Hanefilere göre vacip olan bu namazın "Makam-ı İbrahim"in arkasında kılınması müstehaptır.

Tavaf: Hacerülesved'in bulunduğu köşeden veya hizasından başlayıp Kabe'nin etrafında yedi defa dolaşmaktır. Devirlerden her birine "şavt" denir. Çeşitli nevileri vardır:

Görsel 3.17: Hacılar farz olan tavafın dışında zaman buldukça Allah (cc) rızasını kazanmak niyetiyle Kâbe'yi tavaf ederler.

Kudüm tavafı: Hac niyetiyle ihrama giren kişinin Mekke'ye varınca yaptığı ilk tavaftır.

Ziyâret tavafı: Buna "İfâda tavafı" da denir. Haccın rükünlerinden biri ve farz olan tavaf budur. Arafat vakfesinden sonra ve bayramın ilk üç gününde yapılması gerekir.

Veda tavafı: "Sader tavafı" da denir. Mîkat sınırları dışından gelen hacıların ziyaret tavafından sonra Mekke'den ayrılırken son defa yaptıkları tavaftır.

Umre tavafı: Sadece Umre yapmak üzere Mekke'ye gelenler ile temettü veya kıran haccı yapanların Mekke'ye geldiklerinde ilk yapacakları tavaftır.

Nezir (adak) tavafı: Herhangi bir sebeple adanmış olan tavaftır. Bu tavafı yapmak vaciptir.

Tahiyyetülmescit tavafı: Tahiyyetülmescit namazı yerine, Mescid-i Harama her ne zaman gidilse hürmeten ve mescidi selamlamak için yapılan nafile tavaftır.

Nafile (tavavvu') tavaf: Mekke'de bulunan süre içinde, hacla ilgili olarak yapılması gereken tavaflar dışında, fırsat buldukça Allah rızasını kazanmak niyetiyle zaman zaman yapılan tavaf.

Görsel 3.18: Gerekli şartları taşıyan Müslümanların ömründe bir defa haccetmesi farzdır.

Tehallül: İhramdan çıkmak, ihram yasaklarının sona ermesi demektir. Hac ve umre için ihrama giren kimse belirli menasiki eda ettikten sonra tıraş olarak ihramdan çıkar.

Telbiye:

"لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ إِنَّ الْحَمْدَ وَالنِّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ لاَشَرِيكَ لَكَ"

"Lebbeyk, Allâhümme lebbeyk, lebbeyke lâ şerîke leke lebbeyk, inne'l-hamde ve'nni'mete leke ve'l-mülk, lâ şerîke lek." Rabbim, davetine sözüm ve özümle tekrar tekrar icabet ettim, emrine boyun eğdim. Rabbim senin davetine icabet, boynumun borcudur. Senin eşin ve ortağın yoktur. Rabbim, bütün varlığımla sana yöneldim. Hamd senin, nimet senin, mülk de senin. Bütün bunlarda eşin ve ortağın yoktur senin."[47] demektir. Telbiye yüksek sesle söylenir; hanımlar, gerek telbiye gerek diğer dua ve zikirlede seslerini yükseltemezler. Telbiye, ihramlı bulunulduğu sürece, ayakta, otururken, yürürken, binek üzerinde, her hâlde ve fırsatta yapılabilir. Telbiye, hacda Zilhicce'nin 10'uncu (bayramın birinci günü) Akabe Cemresi'ne taş atmağa başlamakla; umrede ise umre tavafına başlamakla son bulur, daha sonra yapılmaz.

Teşrik tekbirleri: Kurban Bayramı arefe günü sabah namazından başlayıp bayramın dördüncü günü ikindi namazına kadar farz namazların ardından okunan tekbirlerdir. Teşrik tekbirleri, Hanefi mezhebinde vacip, Şafii mezhebinde sünnettir.

Udhiyye: Kurban Bayramı'nda belirli şartları haiz kimseler tarafından kesilen kurbandır.

Umre: Belirli zamana bağlı olmayarak ihrama girip Kâbe'yi usulüne göre tavaf ve Safa ile Merve arasında sa'y etmekten ibaret olan ibadettir.

Vakfe (Vukuf): Belirli bir yerde, belirli süre kalmak demektir. Hacda, Arafat ve Müzdelife denilen iki yerde vakfe vardır. Bunlardan "Arafat vakfesi" haccın rüknü olup, farzdır. "Müzdelife vakfesi" ise vaciptir.[48]

3.2. Hac İle İlgili Hükümler

Haccın farziyeti, Kur'an-ı Kerim ve sünnette bildirilmiş ve bu hüküm konusunda Müslümanların görüş birliği (icma) gerçekleşmiştir. Kur'an-ı Kerim'de

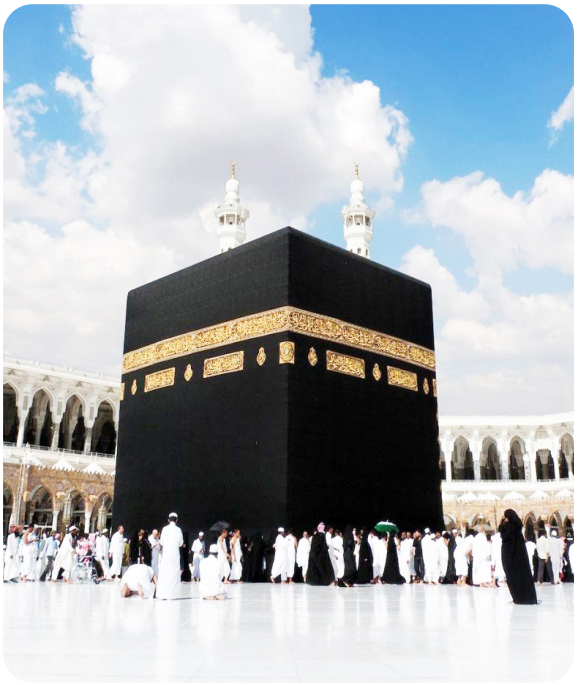
﴿ فِيهِ اٰيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ اِبْرٰهِيمَ ۚ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ اٰمِنًا وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيلاً وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴾

"Orada apaçık deliller, İbrâhim'in makamı vardır. Oraya giren emniyette olur. Gitmeye gücü yetenin o evi ziyaret etmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkâr ederse bilmelidir ki, Allah hiçbir şeye muhtaç değildir."[49] buyrulmuştur.

Gücü yeten, yani sağlık ve servet yönünden haccetme imkânına sahip olan Müslümanların ömründe bir defa haccetmeleri farz olup imkân elde edilince geciktirmeden yerine getirmesi gerekir. Ebu Hanife ve Ebu Yusuf, gerekli şartları taşıyan hac yükümlüsünün bu ibadeti önündeki ilk hac mevsiminde

47 Müslim, Hac, 19.
48 Hac kavramları ile ilgili geniş bilgi için bk. Yüce, Hac Rehberi.
49 Al-i İmran suresi, 97. ayet.

eda etmesi gerektiği, sonraki yıllara tehir etmesinin günah olduğu görüşündedirler. İmam Şafii ve İmam Muhammed ise ileride yerine getirmeye azmedilmesi ve eda imkânının normal şartlarda elden çıkması gibi bir endişenin bulunmaması şartıyla haccın tehir edilebileceğini söylemişlerdir. Bu görüşlerden yola çıkılarak İslam alimleri de, hac ibadetinin ilk fırsatta yerine getirilmesinin sünnete uygun ve daha ihtiyatlı bir tutum olduğunu belirtmişlerdir.

Görsel 3.19: Hükmü itibarıyla farz, vacib ve nafile olmak üzere üç çeşit hac vardır.

Hükmü itibarıyla hac: Farz, vacip ve nafile olmak üzere üç çeşittir:

1. Farz olan hac: Belirli şartlara sahip olan kimselerin ömürlerinde bir defa yapmaları gereken hacdır.

2. Vacip olan hac: Üzerine farz veya vacip olmadığı hâlde, bir kimsenin adayarak üzerine vacip kıldığı hacdır. Başladıktan sonra bozulan nafile haccın kazası da vaciptir.

3. Nafile hac: Farz olan hac eda edildikten sonra, ikinci, üçüncü defa yapılan hac nafile hac olur. Bunun gibi haccetmekle yükümlü olmayan çocuk veya kölenin yapacağı hac da nafile olur.

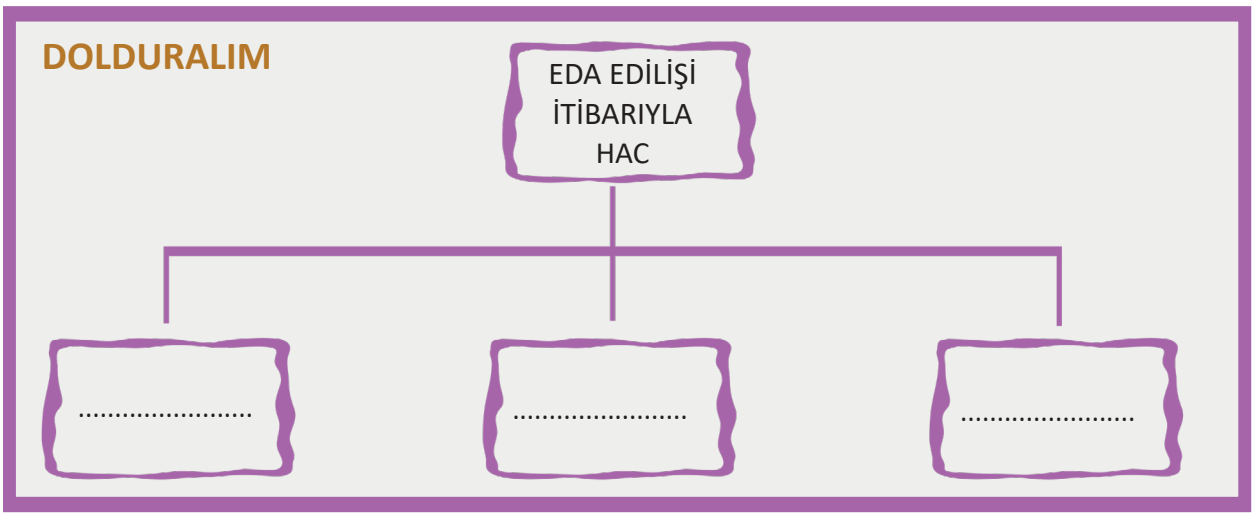
Eda edilişi itibarıyla ise hac: İfrad, temettu ve kıran haccı olmak üzere üç kısımdır.

1. İfrad haccı: Umresiz yapılan hacdır. Hac ayları içinde, hacdan önce umre yapmayıp sadece hac niyetiyle ihrama girerek hac menasikinin yapılması şeklinde ifa edilen hacdır.

2. Temettu haccı: Aynı yılın hac aylarında umre ve haccı ayrı ayrı ihramlarla eda etmektir. Hac yapmak isteyen kişinin; önce umre niyetiyle ihrama girip umre menasikini tamamladıktan sonra ihramdan çıkması, daha sonra bayram günü yaklaşınca hac niyetiyle tekrar ihrama girip hac yapmasıdır.

3. Kıran haccı: Her ikisine birden niyetlenerek umre ve haccı bir ihramda birleştirmektir. Hac ayları içinde önce umre yapıp ihramdan çıkmadan (aynı ihram ile) hac menasikini de eda eden kimseler, "kıran haccı" yapmış olurlar.

DOLDURALIM

Haccın yükümlülük şartları: Müslüman, akıl, buluğ ve hac yapmaya bedenî ve mali imkânların yeterli olmasıdır. Beden ve mali imkânın yeterli düzeyde bulunmasına yapabilme, güç yetirebilme anlamında "istitâat" denilir. İstitâat, haccın vücub şartıdır.

Ayrıca kişinin hac ile yükümlü sayılabilmesi ve hac yükümlülüğünün zimmetinde borç olarak sabit olabilmesi için belirtilen dört şarta ilave olarak bu farizayı yerine getirecek vakte erişmiş olması da gerekir. Belirtilen tüm şartları taşıdığı hâlde, bu tarihten itibaren haccı ifaya elverişli zaman bulamadan yani hac mevsimine erişemeden ölen kişi hac ile yükümlü olmadan ölmüş kabul edilir.

Haccın edasının şartları genel hatlarıyla şunlardır: Sağlıklı olmak, yol güvenliği, yolculuğa çıkmayı engelleyen arızi bir engelin bulunmaması, kadınlara ilişkin olarak da yanlarında eşlerinin veya bir mahremlerinin bulunması ve iddet bekliyor olmamasıdır.

Haccın geçerli yani sahih olabilmesinin şartları: Hac yapmak niyetiyle ihrama girmek, özel vakit ve özel mekândır. İhram; hac veya umre yapmaya niyet eden kişinin diğer zamanlarda mübah olan bazı fiil ve davranışları belirli bir süre boyunca yani hac veya umrenin rükünlerini tamamlayıncaya kadar kendi nefsine haram kılması anlamındadır. Bu yasaklar niyet ve telbiye anından itibaren başlar ki zaten niyet ve telbiye ihramın rüknüdür. İhramın vacipleri ise mîkât sınırını ihramsız geçmemek ve ihram yasaklarından sakınmaktır. Özel vakit ile kastedilen eyyamü'l-hac'tır. Özel mekân ise hac menasikinin yapıldığı Kâbe ve çevresidir.

Haccın rükünleri (farzları): Hanefiler'e göre haccın ihram, arafat vakfesi ve ziyaret tavafı olmak üzere üç farzı vardır. Şafiiler ise bunlara saçları kısaltmayı veya tıraş etmeyi (halk veya taksîr) ilave ederek rükün sayısını beşe çıkarmışlar ve bu rükünler yerine getirilirken bir kısmında (ilk üçünde) sıraya riayet etmenin de farz (rükün veya şart) olduğunu söylemişlerdir. Rükünlerin tamamı, usulüne göre yapılmadıkça, ceza ve kefaret ödemekle hac sahih olmaz. Böyle bir durumda eksik kalan rüknün tamamlanması veya haccın kazası gerekir.

Haccın vacipleri: Hanefi mezhebine göre Safa ve Merve arasında sa'y, müzdelife vakfesi, akşam ve yatsı namazlarının cem'-i te'hir ile kılınması, minada şeytan taşlama (remy-i cimâr), saçların tıraş edilmesi veya kısaltılması ve veda tavafı haccın vaciplerindendir.

Haccın sünnetleri: Hacda farz ve vacipler dışında kalan diğer menasik haccın sünnetleridir. Hanefi mezhebine göre haccın başlıca sünnetleri kudüm tavafı, hac hutbeleri, arefe gecesini Mina'da geçirmek, bayram gecesini Müzdelife'de geçirmek (diğer üç mezhepte ise vaciptir), hac sonunda Mina'dan dönüşte, Mekke girişinde, Cennetü'l-muallâ civarında, Muhassab denilen vadide bir süre dinlenmektir (tahsîb). Sünnetlerin yerine getirilmesi haccın sevabını arttırır. Mazeretsiz terki mekruh olsa da bundan dolayı herhangi bir maddi ceza gerekmez.

Haccın cinayetleri: İhramlı iken Harem bölgesinde yapılması yasak olan şeylerin yapılmasıdır. Cinayet cezayı gerektirir. Hac esnasında işlenen kimi cinayetler, haccın bozulmasını ve kazasını gerektirirken kimileri ağırlık derecesine göre çeşitli ceza ve kefareti gerektirirler. Cinayetin durumuna göre ödenmesi gereken kefaret ve cezalar şunlardır: Kaza, bedene, dem, sadaka, bedel ödeme ve oruç. Hangi ihlallerin hangi ceza veya kefareti gerektirdiği fıkıh kitaplarında hac ve umre konusunda "Cinayetler" başlığı altında ele alınır.

Haccın adabı: Hac farizası helal kazanç ile eda edilmelidir. Üzerlerinde kul hakkı bulunanlar yola çıkmadan önce hak sahiplerinin haklarını ödeyerek onlarla helalleşmelidir. Bir daha işlememek azim ve kararı ile günahlara tövbe edilmelidir. Gösterişten sakınmalı, mütevazı ve ihlaslı olmalıdır. Gerek yolcu-

lukta gerek hac esnasında başkalarıyla tartışmaktan ve kırıcı davranışlardan sakınmalıdır. Boş ve faydasız şeylerle meşgul olmayıp vakitler ibadet ve faydalı işlerle değerlendirilmelidir.

Haccın Eda Edilişi: Fıkıh kitaplarında farz, vacip, sünnet ve müstehaplarıyla, adap ve hikmetiyle ilgili olarak yer alan hüküm ve öneriler göz önünde tutulduğunda haccın, hazırlık ve yolculuk safhasından başlayarak çeşitli bölgeleri ziyarete ve oralarda belli şekil şartlarını ve ibadetleri yerine getirmeye kadar uzanan bir dizi fiilden oluştuğu görülür. Bütün bu fiillerin belli bir sıraya göre icra edilmesiyle hac ibadeti tam olarak yerine getirilmiş olur. Hac ibadetini yerine getirecek Müslümanlar eş dost ve akrabaları ile helalleşir ve vedalaşır. Mikat bölgesine ihramlı girilecek şekilde hazırlıklar yapılır.

Hac menasiki ihrama girmekle başlar. İhrama girmeden önce tırnaklar kesilir, koltuk altı ve kasık kılları temizlenir, gerekiyorsa saç, sakal tıraşı olup bıyıklar düzeltilir. Mümkünse gusledilir veya abdest alınır. "Allahım, senin rızânı kazanmak için haccetmek istiyorum. Onu bana kolaylaştır ve kabul buyur!" ifadeleriyle hacca niyet edilir ve telbiye yapılır. Kudüm tavafı yapılır. Hac sa'yi kudüm tavafını takiben yapılacaksa, tavafta ıztıbâ' ve remel yapılır, aksi halde yapılmaz. Terviye günü (8 Zilhicce) Mekke'den Mina'ya veya Arafat'a geçilir. Arefe günü (9 Zilhicce) Arafat'ta zeval vaktinden sonra öğle ve ikindi namazları cem'-i takdîm ile kılındıktan sonra vakfe yapılır. Güneş battıktan sonra Arafat'tan Müzdelife'ye geçilir. Yatsı vakti girdikten sonra akşam ve yatsı namazları cem'-i tehîr ile kılınır. Şeytan taşlamada kullanılmak için yeteri kadar taş toplanır.

Kurban bayramın ilk günü (yevm-i nahr; 10 Zilhicce) Müzdelife'de sabah namazı kılınır. Namazdan sonra ortalık aydınlanıncaya kadar vakfe yapılır. Güneş doğmadan Mina'ya geçilir. Mina'da Akabe Cemresi'ne gidilir. Daha sonra Harem bölgesi sınırları içinde kurban kesilir veya vekâlet yolu ile kestirilir (İfrad haccı yapanların kurban kesmeleri gerekmez; isterlerse nafile olarak keserler.) Daha sonra saç tıraşı ile birlikte ihramdan çıkılır. Kurban bayramının birinci günü imkân olursa ziyaret tavafı yapılır. Daha önce hac sa'yini yapmamış olanlar ziyaret tavafından sonra hac sa'yini de yaparlar. Ziyaret tavafının en geç bayramın 3. günü güneş batmadan önce yapılması gerekir. Bayramın 2 ve 3. günleri zeval vaktinden sonra sırayla Küçük, Orta ve Akabe cemrelerine yedişer taş atılır. Mekke'den ayrılmadan önce vedâ tavafı yapılır ve hac tamamlanmış olur.[50]

Hacda vekâlet: İbadetler yalnız bedenle, yalnız mal ile veya hem beden hem de mal ile yapılanlar olmak üzere üçe ayrılır. Hangi şekilde yapılırsa yapılsın, ibadetin sevabı başkasına bağışlanabilir. Kendisine sevap bağışlanan kişi de bundan yararlanır. Namaz, oruç, itikâf gibi sadece bedenle yapılan ibadetlerde vekâlet mutlak olarak caiz değildir. Hiç kimse başkası adına, onun yerine oruç tutamaz, namaz kılamaz. Bu tür ibadetlerin vekâleten yapılması ile yükümlünün sorumluluğu kalkmaz. Zekât, kurban, sadaka gibi yalnız mal ile yapılan ibadetlerde vekâlet, mutlak olarak caizdir. Bir kimse zekâtını bizzat verebileceği gibi kendi adına vermek üzere başkasını vekil de edebilir. Hac gibi hem bedenî hem de malî ibadetlerde ise yükümlünün bizzat edadan aczi hâlinde vekâlet caizdir; aksi hâlde caiz değildir. Ölüm, yaşlılık, devamlı hastalık, kadınların birlikte yolculuk yapacak mahremlerinin bulunmayışı gibi sebeplerle bizzat haccedemeyecek kimseler adına vekâleten yapılan hac, onlar adına yapılmış olur.

Medine'de Mescid-i Nebî'yi ve Peygamberimizin Kabrini Ziyaret: Hac veya umreye giden Müslümanın, Mekke'ye gitmeden önce veya sonra Medine'de Mescid-i Nebî'yi ve Hz. Peygamber'in kabrini de ziyaret etmesi müstehap görülmüştür. Medine-i Münevvere, Resuliekrem Efendimizin hicret yurdudur. Allah resulünün hicret yurdunu görmek, yürüdüğü yerlerde yürümek, vefat ettiği yeri, defnedildiği kabr-i şerifini ve ashabının kabirlerini ziyaret etmek, onlarla ilgili hatıraları yadetmek, vahyin indiği ve tebliğ edildiği bu kutsal yerlerin havasını solumak, her Müslümanın özlemidir. İşte bu duygularla kendisini ziyaret

50 bk. Diyanet İşleri Başkanlığı, İlmihâl, c. I (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998), 550-54.

edenler için Resuliekrem (sas) Efendimiz; *"Beni vefatımdan sonra ziyaret edenler, hayatımda ziyaret etmiş gibidir.", "Kabrimi ziyaret edenlere şefaatim hak olur."*[51] buyurmuştur.

3.3. Umre

Umre, yılın herhangi bir gününde ihramlı olarak Kâbe'nin tavaf edilmesi ve ardından Safa ile Merve arasında sa'y yapılıp tıraş olunarak ihramdan çıkılması şeklinde yapılan bir ibadettir.

Umre tek başına veya hac ibadetiyle birlikte eda edilebilir. Tek başına umre yapmak istendiğinde ihrama girerken yalnız umreye niyet edilir. Hac ayları dışında veya hacdan sonra yapılan ya da hac aylarında yapılmakla birlikte kendisinden sonra hac yapılmayan umre bu kısma dahildir. Hacla birlikte eda edilen umreye gelince bu da temettu' ve kıran haccıyla beraber olmak üzere iki türlüdür.[52]

Hanefilere göre Müslümanın ömründe bir defa umre yapması müekked sünnettir. Şafiilere göre ise farzdır.

Kâbe'yi ziyaret belirli zamanda ve Arafat vakfesiyle birlikte olursa "hac"; belirli bir zamana bağlı olmayarak vakfesiz yapılırsa "umre" adını alır. Hac ve umreyi birbirinden ayırmak için hacca, "hacc-ı ekber" (büyük hac), umreye "hacc-ı asgar" da (küçük hac) denir.

Umrenin faziletiyle ilgili olarak Resuliekrem: *"Umre, daha sonraki umreye kadar, ikisi arasında işlenen günahlar için kefarettir. Allah katında makbul haccın karşılığı ise ancak cennettir."*[53] buyurmuştur.

Hanefilere göre, umrenin farzları ihram ve tavaf olmak üzere ikidir. Bunlardan ihram şart, tavaf ise rükündür. Şafiilere göre dört nüsük yani ihram, tavaf, sa'y ve tıraş birer rükündür. Hac için ihrama girenlere ait yasaklar aynen umre ihramında da geçerlidir.

Umre için belirli bir zaman yoktur, her zaman yapılabilir. Ramazanda yapılması mendup ve daha faziletlidir. Ancak Hanefi mezhebinde "teşrîk günleri" denilen, yılda beş gün yani arefe günü sabahından bayramın 4. günü Güneş batıncaya kadarki süre içinde umre yapmak, tahrîmen mekruhtur. Diğer üç mezhepte, haccetmeyen kişilerin teşrik günleri dâhil her zaman umre yapmaları, kerahetsiz caiz görülmüştür. Haccedenler ise Şafiilere göre veda tavafı dışında haccın bütün menasiki tamamlanmadıkça umre yapamazlar.

BULALIM

Umre ile hac arasındaki farkları bularak yazınız.

4. KURBAN

Sevdikleriniz için ne gibi fedakârlıklarda bulunursunuz?

Sözlükte "yaklaşmak, Allah'a yakınlık sağlamaya vesile olan şey" anlamına gelen kurban, dinî bir terim olarak "ibadet maksadıyla belirli bir vakitte belirli şartları taşıyan hayvanı usulünce boğazlamak ya da bu şekilde boğazlanan hayvan" demektir. Arapçada buna "udhiyye" denilir.

Hz. Âdem zamanına kadar uzanan[54] kurban ibadeti, Hz. İbrahim'den gelen bir uygulama olarak günümüze kadar gelmiştir.[55] İnsanlık tarihi boyunca hemen bütün dinlerde kurban uygulaması mevcut olmakla birlikte şekil ve amaç yönüyle aralarında farklılıklar bulunur.

51 Dârekutnî, II: 278, nr. 192,194; Beyhaki, Şuʿabü'l-îmân, III: 488, nr. 4151, 4159.
52 bk. Boynukalın, ''Umre'', 150-153.
53 Buhari, Umre, 1; Müslim, Hac, 437.
54 bk. Maide suresi, 27. ayet.
55 bk. Saffat suresi, 100-107. ayetler.

Kurban kesmenin meşruiyeti Kitap, Sünnet ve icmâ-ı ümmet ile sabittir. **Kur'an'da: "Rabbin için namaz kıl, kurban kes."**[56] buyrulmuş, Hz. Peygamber'in birçok hadisinde de hâli vakti yerinde olanların kurban kesmesi emredilmiş veya tavsiye edilmiş, hatta; *"Kim imkânı olduğu hâlde kurban kesmezse bizim mescidimize yaklaşmasın."*[57] buyrulmuştur.

Hicretin ikinci yılında meşru kılınmış olan kurban, gerek fert gerekse toplum açısından çeşitli yararlar taşıyan mali bir ibadettir. Herşeyden evvel kişi kurban kesmekle Allah'ın emrine boyun eğmiş ve bu sayede kulluk bilinci gelişmiş olur. Müminler her kurban kesiminde Hz. İbrahim ile oğlu İsmail'in Cenab-ı Hakk'ın buyruğuna mutlak itaat konusunda verdikleri başarılı sınavın hatırasını tazelemiş ve kendilerinin de benzeri bir itaate hazır olduklarını sembolik olarak göstermiş olurlar.

Kurban, Müslümanların kaynaşmasına vesile olduğu gibi sosyal adaletin gerçekleşmesine ve toplumsal barışa da katkıda bulunur. Kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu canlı tutar. Zengine malını Allah'ın rızası, yardımlaşma ve başkalarıyla paylaşma yolunda harcama zevk ve alışkanlığını verir, onu cimrilik hastalığından, dünya malına tutkunluktan kurtarır. Fakirin de kendini toplumunun bir üyesi olarak hissetmesine ve Allah'a şükretmesine vesile olur.

Görsel 3.20: Kurban toplumda yardımlaşma ve dayanışmayı artırır.

İslam kurbanlık olsun veya olmasın hayvanlara iyi muameleyi tavsiye eder, onlara eziyet etmeyi yasaklar. Hayvan, kesim yerine incitilmeden götürülür, kurban edileceği zaman kıbleye karşı ve sol tarafı üzerine yatırılır. Elinden geldiği takdirde her mükellefin kurbanını kendisinin kesmesi menduptur, değilse bir başkasına vekâlet verip kestirir. Kurbanı kesecek kimsenin Müslüman olması tercihe şayandır.

4.1. Kurban Çeşitleri

Kurban kelimesi Türkçede, başta Kurban Bayramı'nda kesilen hayvan olmak üzere Allah'a yaklaşmak maksadıyla başka zamanlarda ve başka sebeplerle kesilen hayvanları da kapsar.

Kurban çeşitleri şöyle sıralanabilir: Kurban Bayramı'nda kesilen kurban (udhiye), kıran ve temettü haccı yapanların kestikleri ve hedy adı verilen kurban, hacda yasakların ihlali hâlinde kesilmesi gereken ceza ve kefaret kurbanı, adak (nezir) kurbanı ve akika kurbanı.

Udhiyye: Kurban Bayramı (ıdüladha) içinde Allah'a yaklaşmak maksadıyla kesilen ve belli şartları taşıyan kurbanlara denir. Deve, sığır ve davar cinsinden olur. Deve ve sığır yedi kişi için davar (koyun ve keçi) bir kişi içindir.

Hedy kurbanı: Hac ve umre menasikiyle ilgili olarak Kâbe'ye ve Harem bölgesine hediye olmak üzere kesilen kurbanlara hedy denir. Hedy kurbanları, tatavvu (nafile) ve vacip olmak üzere iki kısımdır. Mükellefiyet yönünden birbirinden tamamen ayrı ise de hedy kurbanı keyfiyet bakımından, aynen udhiyye gibidir. Koyun ve keçi cinsinden olan kurbana dem, sığır ve deve cinsi kurbana ise bedene denir. Temettü ve kıran haccı yapanların, hedy kesmeleri vaciptir. Temettü veya kıran haccı yapanlardan, çeşitli sebeplerle temettü ve kıran hedyi kesme imkânı bulamayanlar; üçü hac esnasında, yedisi de hacdan sonra olmak üzere toplam on gün oruç tutarlar.[58]

56 Kevser suresi, 2. ayet.
57 İbni Mace, Edâhî, 2; Müsned, II: 321.
58 bk. Bakara suresi, 196. ayet.

Ceza ve kefaret hedyi: Hac ve umre ile ilgili düzenlemelere riayet etmemekten (cinayet) dolayı ceza olarak veya meydana gelen eksikliği gidermek üzere (kefaret) kesilmesi vacip olan kurbandır.

Adak kurbanı (nezir): Dinen yükümlü olmadığı hâlde, kişinin farz ya da vacip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allah'a (cc) vaatte bulunmasıdır. Kur'an'da kişinin yaptığı adağa uygun davranması iyi kulların vasıfları arasında sayılmıştır.[59] Hadislerde de Hz. Peygamber, Allah'a (cc) itaat kabilinden adakların yerine getirilmesini emretmiş, Allah'a (cc) isyan veya masiyet kabilinden olan konularda adakta bulunulmamasını, şayet yapılmışsa buna uyulmamasını istemiştir.[60]

Bazı hadislerinde de Hz. Peygamber'in adakta bulunmayı hoş karşılamadığı görülür.[61] Bu sebeple de İmam Şafii ve Ahmed bin Hanbel başta olmak üzere fakihlerin önemli bir kısmı adak adamanın mekruh olduğu görüşündedir. Hanefiler ise Allah'a ibadet ve taat kabilinden adakta bulunmayı mübah görürler. Bununla birlikte, Allah'a (cc) isyan ve masiyeti içermediği sürece, hangi grupta yer alırsa alsın, adakta bulunulduğunda yerine getirilmesi dinen vacip görülmüştür.

Adak kurbanı, istendiği zaman kesilebilir. Fakat belli bir zamanda kesilmesi adanmışsa özürsüz olarak o zamandan sonraya bırakılması günah olur. O zaman gelmeden önce de kesilebilir. Kurban kesmeyi adayan kimse bu adak kurbanın etinden yiyemeyeceği gibi bakmakla yükümlü olduğu kimseler de yiyemez. Şayet yerlerse bunun bedelini fakirlere tasadduk etmeleri gerekir.

Akika kurbanı: Akika, insan ve hayvan yavrularının ana rahmindeyken başında biten tüylere, yeni doğan çocuğun başındaki saça denir. Akika kurbanı kesildiği gün çocuğun başı da tıraş edildiği için kurban bu adı almıştır. Çocuğun doğumunun ilk günlerinde Allah'a (cc) bir şükran nişanesi olarak kesilen akika kurbanı Hanefilere göre mübah (bazı rivayetlerde mendup), diğer üç fıkıh mezhebine göre sünnettir. Hz. Peygamber torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin için birer koçu akika kurbanı olarak kesmiş ve ümmetine de yeni doğan kız ve erkek çocukları için akika kurbanı kesmelerini tavsiye etmiştir.[62] Resuliekrem'in bu tür uygulama ve tavsiyeleri, doğum gibi mutlu olayların yakın çevreye duyurulması, sevincin onlarla paylaşılması ve neticede sosyal yapının ve dayanışmanın sağlamlaştırılması yönünde önem arzeder. Akikanın etinden kurban sahibi ve ailesi, yakın dostları yiyebileceği gibi tasadduk da edilebilir.

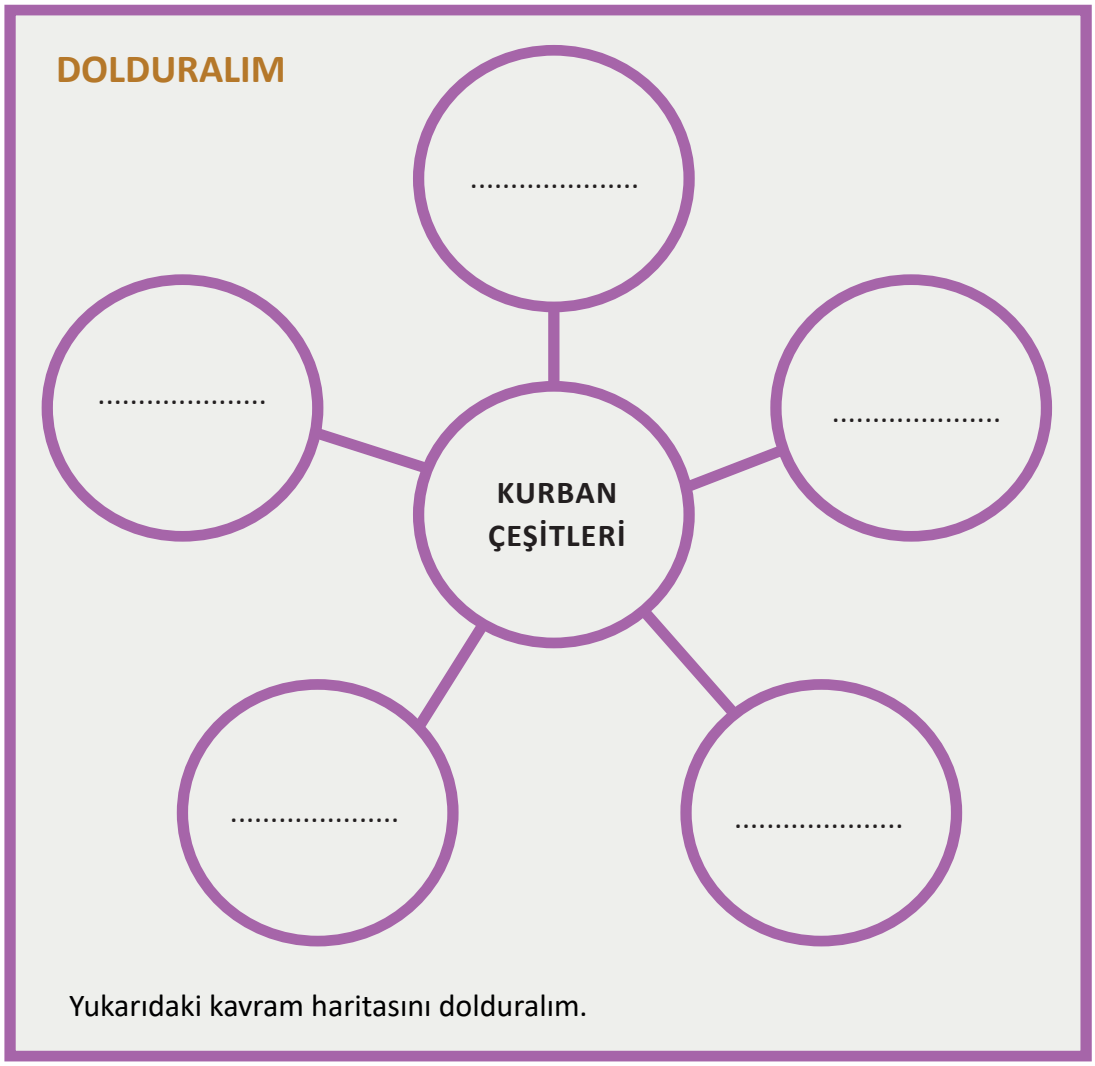

Görsel 3.21: Çocuğun doğumunun ilk günlerinde Allah'a bir şükran nişanesi olarak akika kurbanı kesilir.

4.2. Kurban İle İlgili Hükümler

İslam'da kurbanın dinî hükmüyle ilgili olarak Kur'an'da, Hz. Peygamber'in sünnetinde önemli açıklamalar yer almış, bu çerçevede oluşan fıkıh kültüründe de konu hakkında ayrıntılı bilgi ve hükümler derlenmiştir. Hanefi mezhebine göre dinen aranan şartları taşıyan kimselerin kurban kesmeleri vacip, diğer fakihlerin çoğunluğuna göre ise müekked (kuvvetli) sünnettir.

59 bk. İnsan suresi, 7. ayet.
60 bk. Buhari, Eymân, 26-27; Müslim, Nezir, 8; Ebu Davud, Eymân, 12.
61 bk. Buhari, Eymân, 26; Müslim, Nezir, 2.
62 bk. Buhari, Akika, 2.

Vasiyetinin veya adağının bulunması hâlinde ölmüş kimse için kurban kesilmesi ve kesilen kurbanın etinin tamamı fakirlere dağıtılması gerekir. Vasiyet veya adak olmasa bile, Şafiiler hariç, fakihlerin çoğunluğuna göre sevabı ölüye bağışlanmak üzere onun adına kurban kesilebilir.

Kurban Kesme Yükümlülüğü (Kurbanın Vücup Şartları): Bir kimsenin kurban kesmekle yükümlü olabilmesi için Müslüman olması ve belirli bir mali güce sahip bulunması gerekir. Hanefi mezhebine göre kurban kesmeyi vacip kılan zenginliğin ölçüsü, fıtır sadakasında ve zekâtta aranan zenginlik ölçüsüyle aynıdır.

Bazı fıkıh âlimlerine göre kurbanla yükümlü sayılmak için akıl ve buluğ şart olmayıp gerekli mali güce sahip olan küçük çocuklar ve akıl hastaları adına kanuni temsilcileri tarafından kurban kesilmesi gerekir. Hanefi fakihlerinden İmam Muhammed'e ve Şafiilere göre kurban mükellefiyeti için akıl ve buluğ şarttır.

Yolcu hükmünde olan kimse (seferî), Hanefi mezhebine göre kurban kesmekle yükümlü değildir. Diğer mezheplere göre kurban mükellefiyeti açısından yolcu olanla mukim olan arasında, kurban kesmenin onlara göre sünnet olması sebebiyle zaten bir farklılık yoktur.

Görsel 3.22: Kurban keserek Allah'a (cc) yaklaşmak amaçlanır.

Kurbanın Sıhhat Şartları:

Kurban kesmekle mükellef olan kimsenin bu ibadeti geçerli olarak yerine getirmiş sayılabilmesi için gerek kurbanlık hayvanla gerekse bu hayvanın kesimiyle ilgili bazı şartlar vardır. Dinen kurban olarak kesilmesi kabul edilmiş hayvan türleri şunlardır: Koyun, keçi, sığır, manda ve deve. Koyun ve keçi sadece bir kişi için; deve, sığır ve manda ise yedi kişiyi aşmamak üzere ortaklaşa kurban olarak kesilebilir.

Kurbanın rüknü, kurban olması caiz olan hayvanın kesilmesidir. Sığır, manda, koyun ve keçi cinsinden hayvanlar boğazlanmak suretiyle (zebh), deve ise göğsünün hemen üzerinden (nahr) kesilir. Kesimin vaktinde ve usulüne uygun biçimde kurban niyetiyle yapılması şarttır. Bedelinin tasadduk edilmesi (sadaka olarak verilmesi) kurban yerine geçmez.

Bir Müslüman kurbanını kendisi kesebileceği gibi başka bir Müslümanı vekil kılarak da kestirebilir. Ancak kendisinin kesmesi daha faziletlidir.

Kurbanın sahih olabilmesi için belirlenmiş vakit içinde kesilmesi gerekir. Kurban, Kurban Bayramı'nın ilk üç günü yani zilhicce ayının 10, 11 ve 12. günleri; bayram namazının kılınmasından, üçüncü günün akşamına kadarki süre zarfında kesilebilir. Şafii mezhebine göre bu süre, bayramın 4. günü akşamına kadardır.

Kurbanın ibadet niyetiyle kesilmesi şarttır. Kurban Allah'a (cc) yaklaşmak maksadıyla ve yalnız O'nun rızasını kazanmak için kesilir. Kur'an'da, kesilen kurbanlık hayvanların et ve kanlarının değil bu kesimi yapan Müslümanın niyet, takva ve bağlılığının Allah'a ulaşacağı bildirilmiştir.[63] Esasen kurbanı diğer hayvan kesimlerinden ayıran da budur. Niyette aslolan kalbin niyetidir, dil ile açıkça söylenmesi gerekmez.

Kurbanla ilgili sünnet veya müstehaplar arasında sayılan yahut riayet edilmemesi mekruh kabul edilen bazı hususlar vardır. En başta hayvana eziyet edilmemesi için kesimden önceki hazırlıkların yapılmasına ve kesimde kullanılacak aletin keskin olmasına özen gösterilmelidir. Hayvan; kesim yerine incitilmeden götürülmeli, kesileceği vakit mümkünse kıbleye karşı ve sol tarafı üzerine yatırılmalı, kesim esnasında besmele çekip dua edilmelidir.

63 bk. Hac suresi, 37. ayet.

İslam âlimlerinin çoğunluğu kurban etinin üç eşit parçaya bölünüp bir parçasının kurban sahibi ve ailesine, ikinci parçanın eş, dost ve akrabaya, üçüncü parçanın ise kurban kesemeyen fakir kimselere dağıtılmasını tavsiye ederler.

Kurban sırf Allah (cc) rızasını kazanmak için kesildiğinden kurbanın etinin ve diğer parçalarının satılması veya benzeri şekilde sahipleri için gelir getirici işlemlere harcanması caiz değildir.

Kurbanın etinin, kesimin yapıldığı bölgede dağıtılması teşvik edilse de daha fazla ihtiyaç sahiplerinin bulunması hâlinde başka yerleşim birimlerine de gönderilebilir.

Kesim işlemi tamamlandıktan sonra çevre temizliğinin iyice yapılması gerekir. Bu husus, kurbanlık hayvana ve kurban ibadetine karşı gösterilecek saygının bir gereği olduğu gibi sağlık kuralları açısından da son derece önemlidir.

KURBAN EDİLEBİLECEK HAYVANLAR	
Koyun	1 kişi kesebilir.
Keçi	1 kişi kesebilir.
Sığır	En fazla 7 kişi kesebilir.
Manda	
Deve	

Daha fazla soru için karekodu okutunuz.

ÜNİTE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Orucun bireysel ve toplumsal faydaları nelerdir? Maddeler hâlinde yazınız.
2. Oruç türleri nelerdir? Açıklayınız.
3. Zekat verilebilecek ve verilemeyecek kimseleri yazınız?
4. "Zekât, İslam'ın köprüsüdür." hadisini zengin-fakir ilişkisi bağlamında açıklayınız.
5. İhram yasakları nelerdir? Açıklayınız.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

"Yaşlılıktan dolayı ve iyileşme ümidi olmayan bir hastalık sebebiyle oruç tutacak gücü olmayanların her günün orucuna karşılık verdikleri bedeldir."

1. Tanımı verilen kavram aşağıdakilerden hangisidir?
A) Fidye
B) Fitre
C) Mukim
D) Kefaret
E) Mukabele

2. Adak orucunu tutmanın ve başlanıp bozulan nafile oruçlarını kaza etmenin hükmü nedir?
A) Vacip
B) Sünnet
C) Farz
D) Mendup
E) Nafile

3. Aşağıdakilerden hangisi oruç tutmamayı mübah kılan mazeretlerden biridir?
A) Yorgunluk
B) Susuzluk
C) Hastalık
D) Halsizlik
E) Açlık

4. Aşağıdakilerden hangisinden zekât verilmez?
A) Altın ve nakit para
B) Binek otomobil
C) Küçükbaş hayvanlar
D) Toprak ürünleri
E) Maden ürünleri

C. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri kutu içinde verilen kelimelerin uygun olanlarıyla doldurunuz.

mikat	fecrikâzip	vücup şartları	nafile	nisap	nezir	tehallül	menâsik

1. Farz, vacip ve mekruh olmayan, hakkında herhangi bir rivayet de bulunmayan günlerde sevap niyetiyle tutulan oruçlara ..... denir.

2. Sabaha karşı doğuda tan yerinde ufuktan göğe doğru dikey olarak yükselen, piramit şeklinde, akçıl ve donuk beyazlığa ..... denir.

3. Zengin olmanın asgari sınırı veya asgari zenginlik ölçüsüne ..... denir.

4. Bir kimsenin zekâtla yükümlü (mükellef) tutulabilmesi için gereken şartlar, ilmihâl dilinde ..... şartları olarak da anılır.

5. Her sene hac mevsiminde dünyanın çeşitli bölgelerinden Mekke'ye giden Müslümanlar, ... denilen belirli sınırlarda ihram elbiselerini giyerler.

D. Aşağıdaki cümlelerin doğru olanlarını (D), yanlış olanlarını (Y) ile işaretleyiniz.

1. (.....) Belirli zamana bağlı olmayarak ihrama girip Kâbe'yi usulüne göre tavaf ve Safa ile Merve arasında sa'y etmekten ibaret olan ibadet hac ibadetidir.

2. (.....) Kurban Bayramı içinde Allah'a (cc) yaklaşmak maksadıyla kesilen ve belli şartları taşıyan kurbanlara Udhiyye denir.

3. (.....) Hac ayları içinde, hacdan önce umre yapmayıp sadece hac niyetiyle ihrama girerek hac menasikinin yapılması şeklinde ifa edilen hac temettü haccıdır.

4. (.....) Yolcu hükmünde olan kimse (seferî), Hanefi mezhebine göre kurban kesmekle yükümlü değildir.

5. (.....) İki veya daha fazla günü, arada iftar etmeksizin birbirine ekleyerek oruç tutmak mübahtır.

6. (.....) Hanefi mezhebine göre altın ve gümüşten yapılmış süs eşyaları zekâta tabidir.

Ünite Özet Sunusu

Ünite Pdf

4. ÜNİTE
İSLAM'DA AİLE

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Aile bireylerinin birbirlerine karşı hak ve sorumlulukları hakkında neler biliyorsunuz?

2. Peygamberimizin aile ilişkilerine dair bildiklerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

3. Nafaka, mehir ve iddet kavramlarının hakkında çevrenizden neler duydunuz?

1. FIKIH AÇISINDAN AİLE

Dinimizin aileye verdiği önem hakkında neler biliyorsunuz?

1.1. İslam'ın Aile Kurumuna Verdiği Önem

Aile; kan bağına dayanan, anne-baba ile çocuklardan oluşan ve toplumun en küçük birimini meydana getiren kurumudur.[1] Aile; insanın içinde doğduğu, büyüdüğü, ilk eğitimini aldığı ve hayata katıldığı en küçük sosyal gruptur. Millî ve manevi değerlerin nesilden nesile aktarılmasını sağlayan, çocuğun terbiyesinde en önemli ve en yakın çevreyi oluşturan kurum ailedir. Aile, geçmişle gelecek arasında köprü kurarak bireyin, toplumun tarihî ve kültürel değerleri ile bütünleşmesinde adeta bir çimento vazifesi görmektedir.

Ailenin temel amacı; insan soyunun devamını sağlamak, topluma faydalı ve sağlıklı nesiller yetiştirmektir. İnsanın doğumu, yetişmesi, olgunlaşması ve sağlıklı nesillerin devamı aile kurumu ile olmaktadır. Bu nedenle "Aile toplumun temelidir." denilmiştir. Bir toplumda aile ne kadar sağlam olursa toplum da o kadar sağlam olur.

Geçmişten günümüze aile kurumunun olmadığı bir toplum yoktur. Bundan dolayı aile kurumunun yerine başka bir kurumu koymak mümkün değildir. Yaratılışı itibarıyla yalnız başına yaşayamayan insan, aile ortamının sıcaklığında terbiye edilmekte; millî, dinî ve insani şahsiyetini bu kurumda kazanmaktadır. "Aile terbiyesi", "aile görgüsü", ''aile şerefi" gibi konuşma dilinde sık kullandığımız kalıplar, ailenin bu önemli işlevini dile getirmektedir.

Görsel 4.1: İslam'da aile huzurlu bir toplumun temel taşıdır.

Ailenin temelleri Âdem (as) ile Havva'nın kurmuş olduğu yuva ile atılmıştır. Kur'an bu gerçeği şöyle ifade etmektedir: **"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip yeryüzüne) yayan Rabb'inize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir."**[2]

İslam; toplumsal hayatın istikrarlı bir şekilde devam etmesi için aile kurumunun ilk adımı olan evliliği teşvik etmiş,[3] "Temiz ve huzurlu bir toplum, sağlıklı ve temiz nesillerden oluşur." ilkesini benimsemiştir. Bundan dolayı ailenin kurulması ve neslin sağlıklı bir şekilde muhafazası, dinîn korunmasını hedeflediği beş temel esastan biri olarak kabul edilmiştir.

1 Parlatır, TDK Türkçe Sözlük, 50.
2 Nisa suresi, 1. ayet.
3 İslam'da evliliğin teşviki ile ilgili ayet ve hadislere örnek olarak bk. Nisa suresi, 3. ayet; Nur suresi, 32. ayet; Buhari, Savm, 10; Nikâh, 2-3; Müslim, Nikâh, 1,3; Ebu Davud, Nikâh, 1; Tirmizi, Nikâh, 1; Nesai, Nikâh, 3, Sıyam, 43; İbni Mace, Nikâh, 1.

Aile, insanı sevgi ve şefkatle hayata hazırlar. Kur'an-ı Kerim bu gerçeğe şöyle işaret etmektedir: **"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de onun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır."**[4]

İslam'da aile, bireyler için sevgi ve huzurun kaynağı olmaktadır. Böyle bir ailede anne-baba birbirleri vasıtası ile huzura kavuştukları gibi çocuklar da bu huzurlu yuvada sevgi ve şefkatle yetişerek şahsiyet kazanırlar.

DEĞERLENDİRELİM

"Kaynaşmanız için size kendi (cinsi)nizden eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet oluşturması da onun varlığının delillerindendir..."

(Rum suresi, 21. ayet.)

Yukarıdaki ayette verilmek istenen mesaj nedir? Değerlendiriniz.

İnsanın hayatında yapmış olduğu en önemli sözleşme, nikâh akdidir. Ancak nikâh akdi, bireysel olduğu kadar toplumsal açıdan da çok önemlidir. Bundan dolayıdır ki Kur'an-ı Kerim'de nikâh akdi *"...misakıgaliz (kuvvetli akit) ..."*[5] olarak nitelenmiş, ailenin kurulması ve korunması tüm topluma bir görev olarak yüklenmiştir. Şu ayetikerime bu gerçeğe işaret etmektedir: **"İçinizdeki evlilik çağına gelmiş olan.. bekârları evlendirin Eğer onlar yoksul iseler, Allah onları lütfu ile zenginleştirir. Allah lütfu bol olandır. Allah her şeye gücü yeten, her şeyi bilendir."**[6]

Peygamber (sav) de evliliği teşvik etmekte ve aile kurmanın önemine vurgu yaparak şöyle demektedir: *"Ey gençler topluluğu! Sizden kimin evlenmeye (bedenî ve mali) gücü yeterse hemen evlensin..."*[7] *"Nikâh benim sünnetimdir. Her kim sünnetim ile amel etmeyi terk ederse benden, benim ümmetimden değildir..."*[8] Ayrıca İslam'da evlilik, ömür boyu sürecek bir birliktelik olarak görülmüştür. Nikâh akdi medeni bir muamele, bir ibadet olarak kabul edilmiştir.

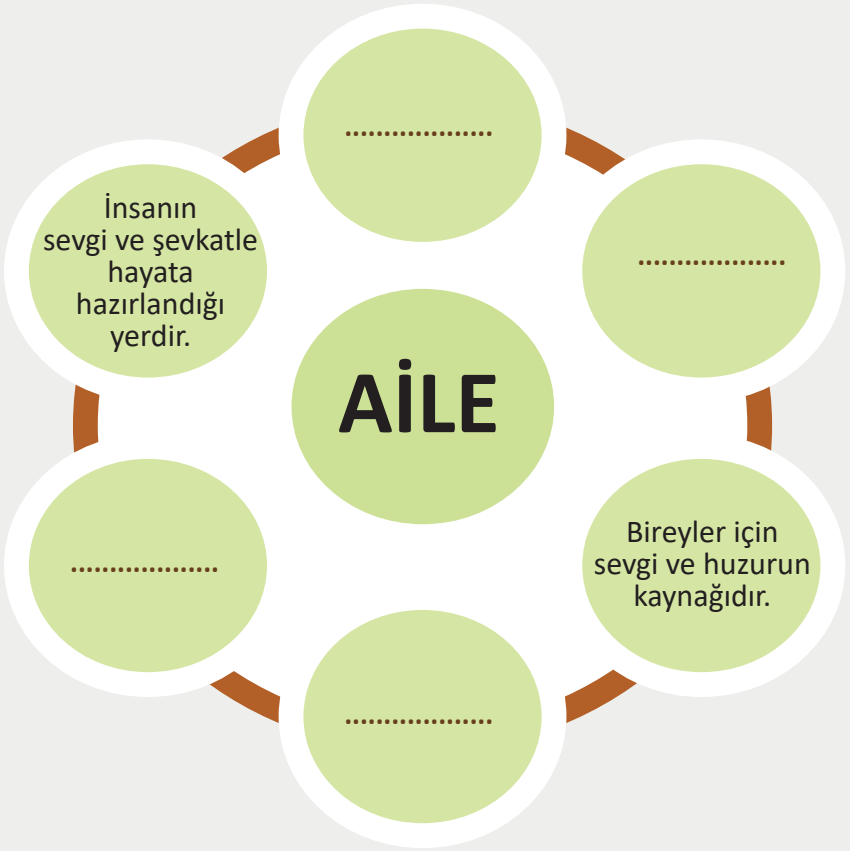
BİLGİ NOTU

İslam âlimleri, ilk zamanlardan itibaren Kur'an ve sünnette yer alan ve büyük bir yekün oluşturan aile hukuku, kurumu ile ilgili hüküm ve kuralları *"nikâh ve talak"*, *"münâkahât ve müfârakât"* başlıklarıyla derleyip bir araya getirmişlerdir. Günümüzde ise aile hukuku ve kurumu ile ilgili konular *"el-ahvâlü'ş-şahsiyye"* ve *"ahkâmü'l-üsra"* genel başlıkları altında işlenmektedir.

4 Rum suresi, 21. ayet.
5 bk. Nisa suresi, 21. ayet.
6 Nur suresi, 32. ayet.
7 Buhari, Savm, 10; Nikâh, 2- 3; Müslim, Nikâh, 1,3.
8 Buhari, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 5.

TAMAMLAYALIM

Aşağıdaki şemada boş bırakılan yerleri, verilen örneklerden hareketle tamamlayınız.

1.2. Aile Kurumunu Tehdit Eden Unsurlar

Bilim, teknoloji ve pek çok gelişmeye bağlı olarak tüm dünyada sosyal ve ekonomik yapı değişmiş, aile kurumu da bu değişimden etkilenmiştir.

Sosyal ve ekonomik yapıdaki bu değişiklikler sebebiyle tüm dünyada evlenme oranları azalırken boşanma oranları da artmaya başlamıştır. Günümüzde aile kurumunu tehdit eden bazı durumları şöyle sıralayabiliriz:

Evlilik Dışı İlişkiler: Aile kurumu için en büyük tehdit şüphesiz evlilik dışı ilişkilerdir. İslam, aile kurumunu tehdit eden evlilik dışı ilişkileri ve bunlara götüren yolları yasaklamıştır. Topumda aile kurumunu tehdit eden evlilik dışı ilişkilerin başında zina gelmektedir. Kur'an-ı Kerim: **"Zinaya yaklaşmayın. Çünkü o, son derece çirkin bir iştir ve çok kötü bir yoldur."**[9] buyurarak uyarıda bulunmaktadır.

9 İsra suresi, 32. ayet.

Dinimizde insan onuruna yakışmayan ve özellikle kadınların zarar gördüğü böylesi eylem ve uygulamalar, aile kurumunu tehdit ettiği için İslam'da yasaklanmıştır.

Sadakatsizlik ve Aldatma: İslam'a göre aldatma gibi her türlü gayriahlaki ilişki zina olarak kabul edilmiş ve yasaklanmıştır. Dinî kaynaklarımız, sadakatsizliğin ve gayriahlaki ilişkilerin birey ve aile kurumu üzerindeki olumsuz etkilerine dikkat çekerek dürüstlüğü teşvik etmiştir.

Evliliğin Gerektirdiği Hak ve Yükümlülüklerin İhlal ve İhmali: İslam'da eşlerin hak ve sorumlulukları belirlenmiş, aile içerisinde karı ve kocanın rolleri insan fıtratına uygun olarak düzenlenmiştir. Dinimizde bireyin, ailenin ve toplumun huzuru için eşlerin fedakârlık, samimiyet, sabır ve anlayış gibi insani değerlerle aile birliğini canlı ve sürekli tutmaları istenmiştir. Aile hukuku ve ilmihâlini bilmemek, çeşitli ihlal ve ihmallerin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir.

İçki, Kumar, Sigara vb. Kötü Alışkanlıklar: Aile kurumunu tehdit eden unsurlardan biri de insan sağlığını ve iradesini olumsuz yönde etkileyen içki, kumar gibi kötü alışkanlıklardır. Bundan dolayı İslam; insan sağlığına zararlı olan, aile ve toplumun maddeten ve manen çöküşüne sebep olan her türlü kötü ve zararlı alışkanlıkları yasaklamıştır.

Kur'an-ı Kerim'de içki ve kumarın birey, aile ve toplum açısından meydana getirdiği tehlikeye şöyle dikkat çekilmektedir: **"Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felah bulasınız. Şarap ve kumarla şeytanın yapmak istediği tek şey; sizin aranıza düşmanlık ve kin salmak, sizi Allah'ı zikretmekten ve namazdan alıkoymaktır. Artık bu habis şeylerden vazgeçtiniz değil mi?"**[10]

Görsel 4.2: Dinimiz tutumlu olmayı öğütler.

Tüketim Tutkusu ve Bunun Doğurduğu Ekonomik Sıkıntılar: Modern hayat tarzının ürettiği "ihtiyaçların sınırsızlaştırılması" gereksiz tüketim isteğini doğurmuş, aileler sosyal kabulün tüketimden geçtiği düşüncesiyle aşırı ekonomik yükler altına girmiştir. Oysa İslam, iktisat etme, israftan kaçınma gibi evrensel ilkelerle hem aileyi korumaya almış hem de doğal kaynakların dengeli tüketilerek bütün insanlar arasında adil bir biçimde paylaşılmasını hedeflemiştir.

Kur'an-ı Kerim'de tutumlu olmaya dikkat çekilerek şöyle denilmektedir: **"Ey Âdemoğulları! Her mescitte ziynetinizi takının (güzel ve temiz giyinin). Yiyin için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez."**[11]

10 Maide suresi, 90- 91. ayetler.
11 Araf suresi, 31. ayet.

Görsel 4.3: Evlilikte huzurlu bir aile yuvası için eşlerin her konuda birbirlerine yardımcı olmaları gerekmektedir.

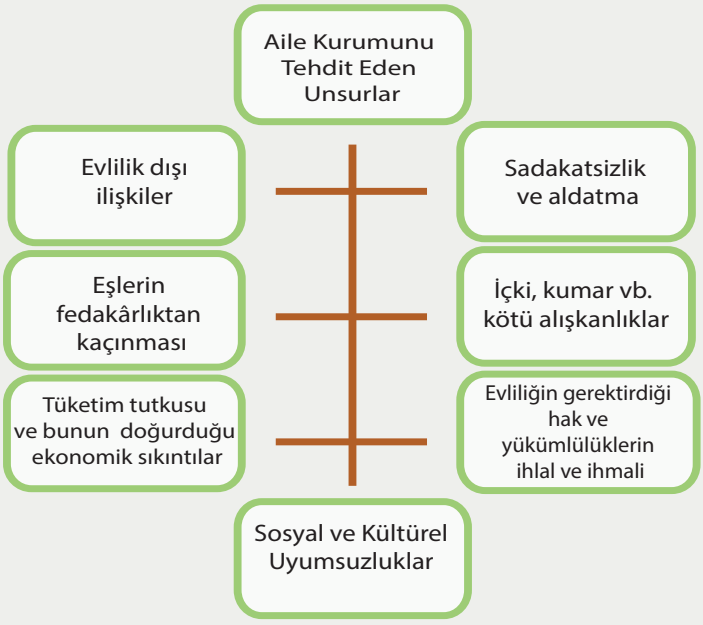
Eşlerin Fedakârlıktan Kaçınması: Evlilikte hayat müşterektir ve eşlerin her konuda birbirlerine yardımcı olmaları, mutlu ve huzurlu bir aile yuvası için fedakârlıkta bulunmaları gerekmektedir.

Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'de şöyle denilmektedir: **"....Onlar (eşleriniz) sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz..."**[12]

Buna göre nasıl ki elbise ve örtü insanı soğuktan ve sıcaktan korur, kusurlarını örterse eşler de birbirlerine karşı koruyucu, kollayıcı ve bağlı olmalıdır.

Sosyal ve Kültürel Uyumsuzluklar: Ailede eşler arasındaki bazı anlaşmazlıkların temelinde sosyo-kültürel ve ekonomik seviye farklılıklarının bulunduğu bir gerçektir. Bu nedenle İslam'da eşlerin *eğitim, din, iktisat ve sosyal* bakımdan birbirine denk olması (*kefaet*) teşvik edilmiştir.[13]

DEĞERLENDİRELİM

Yukarıdaki şemayı inceleyip ailenin toplumdaki yeri açısından değerlendiriniz.

12 Bakara suresi, 187. ayet.
13 Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihâli, 179-83; Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku, 253-355.

2. EVLİLİKLE İLGİLİ HÜKÜMLER

Evliliğe hazırlık süreçleri (söz, nişan, nikâh) hakkında neler biliyorsunuz?

2.1. Evlilik Öncesi Görüşme ve Nişan

Görüşme

Bir ömür boyu ortak bir hayat yaşama amacı ile bir araya gelecek olan kişilerin birbirlerini görmeden, tanımadan evlenmeleri düşünülemez. Bundan dolayı aile kurumunu daha sağlam bir temele oturtmak isteyen İslam, eş adaylarının birbirlerini önceden görmelerini ve bir dereceye kadar görüşmelerini tavsiye etmiştir.

Nitekim sahabeden birisi bir kadınla evleneceğini söylediğinde Hz. Peygamber (sav) ona evleneceği kadını görüp görmediğini sormuş ve *"Görmedim."* cevabını alınca: "*Git onu gör çünkü bu ileride mutlu olmanız için en iyisidir."* buyurmuştur.[14]

Buna göre taraflar, yanlarında üçüncü bir şahsın -tercihen kızın bir yakını- bulunması kaydıyla bir araya gelebilir, birbirlerini görüp konuşabilirler.

Nişanlanma

Nişanlanma dinî olmaktan ziyade kültürel bir uygulamadır. Bu nedenle, örf ve âdet gereği genellikle dünür gitmeden sonra evlenmeye söz verilmesini içeren ve yüzüklerin takılması ile yapılan merasimi ifade etmektedir. Bu merasimden evliliğe kadar geçen süre nişanlılık dönemidir.

Evlilik öncesi böyle bir dönemin geçirilmesi şart olmamakla birlikte tarafların birbirini tanıması, evlilik konusunda sağlıklı bir karar verebilmeleri ve sonradan ortaya çıkabilecek sakıncaların daha işin başında iken giderilmesi amacını taşıyan meşru ve önemli bir merasimdir.

Nişanlanma evlilik değil, esas itibarıyla bir evlilik vaadinden ibarettir. Bu yüzden nişanlılar, her zaman için bu nişanı bozma hakkına sahiptirler ve taraflar birbirlerini evliliğe zorlayamaz. Bundan dolayı nişanlanma, taraflara evliliğin verdiği hak ve yetkileri vermez ve taraflar arasındaki mahremiyet ilişkileri (haramlık) önceden olduğu gibi devam eder. Nişanlıların, meşru şekildeki görüşmelerinde bir sakınca olmamakla birlikte bu görüşmelerinde mahremiyet sınırlarına uymaları gerekir.

Günümüzde nişanlıların rahatça görüşmelerini sağlamak amacıyla yapılan "imam nikâhı" veya "dinî nikâh" uygulamasının, mer'î (pozitif) hukuk açısından bağlayıcılığı yoktur.

Görsel 4.4: Evlenmeden önce tarafların birbirini tanıması için nişanlılık süreci önemlidir.

14 Nesai, Nikâh, 17.

2.2. Nikâhın Tanımı ve Hükmü

Nikâh akdi ile evlenmenin temel gayesi, neslin devamını sahih bir şekilde gerçekleştirmek ve her bakımdan eşler arasında paylaşmayı ve dayanışmayı sağlamaktır.

Fıkhi-hukuki bir terim olarak nikâh akdi şöyle tanımlanabilir: "Evlenmelerinde dinen-hukuken bir engel bulunmayan bir kadın ve bir erkeğin sürekli bir hayat ortaklığı kurmak üzere aralarında cinselliği helal kılan ve eşlerin karşılıklı dayanışmasını esas alarak her birine hak ve vazifeler yükleyen bir akittir."[15]

Görsel 4.5: İslam dinine göre nikâh evlilikte bir akittir.

Buna göre bir evlenme akdinin meydana gelebilmesi için bu akdin "*Bir kadın ve bir erkek arasında olması, hayat beraberliği için ortak bir rızanın bulunması, ilke olarak devamlılık üzerine kurulması ve din-hukuk tarafından kabul edilen bir vasfının bulunması*" gerekmektedir.

Nikâh akdi, aile kurumunun ilk adımı olması ve toplumun varlık ve bekasının sebebi olan neslin devamının meşru zeminini oluşturması yönüyle ayrı bir öneme sahiptir. Bundan dolayı Kur'an[16] ve sünnette[17] akitler içerisinde sadece nikâh akdi teşvik edilmiş, bu akdin kuruluşu ve korunması ile ilgili birçok hüküm ve tedbire yer verilmiştir. Nikâh akdini diğer akitlerden ayıran en önemli özellik ise şahitler huzurunda yapılması ve topluma ilan edilmesidir.

DEĞERLENDİRELİM

"Nikâh, benim sünnetimdir. (Bu) Sünnetimi uygulamayan benden değildir. Evlenin, çocuk sahibi olun; ben kıyâmet gününde ümmetimin çokluğu ile iftihar edeceğim."
(İbni Mace, Nikâh, 8.)

Yukarıdaki hadiste anlatılmak istenen nedir? Arkadaşlarınızla değerlendiriniz.

15 Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku, 233; Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihâli, 149; Akıntürk, Yeni Medeni Kanuna Uyarlanmış Aile Hukuku, 55; Modern hukukta nikâh akdi/evlenme sözleşmesi şöyle tanımlanmıştır: "Tam ve sürekli bir hayat ortaklığı yaratmak üzere, cinsiyetleri ayrı iki kişinin hukuken makbul ve geçerli şekilde birleşmesidir."
16 bk. Nur suresi, 32. ayet.
17 bk. Buhari, Savm, 10; Nikâh, 2,3; Müslim, Nikâh, 1,3.

Görsel 4.6: İslam dini aile kurumuna önem vermiştir.

Evlenmenin Dinî Hükmü

İnsan neslinin devamını sağlamak amacıyla evlenme toplumsal bir görev olarak tüm insanlara farzıkifayedir. Bundan dolayı insan neslinin devamı için toplumda bazı insanların evlenip çocuk sahibi olarak bu farzıkifaye görevini yerine getirmesi gerekmektedir. Bireysel açıdan düşünüldüğünde ise evlenme, genel olarak mübah olarak kabul edilmiştir.

TARTIŞALIM

İslam dini evliliğe niçin önem vermiştir? Tartışınız.

Görsel 4.7: Nikâh akti, eşlerin karşılıklı hak ve yükümlülüklerini gözetir.

2.3. Nikâh Akdinin Unsurları ve Şartları

İslam hukukuna göre nikâh medeni bir akittir ve diğer akitlerin kuruluşu için gerekli olan kurucu unsurlar (rükün) ve şartlar nikâh akdi için de geçerlidir. Mezhepler arasında bazı farklılıklar bulunmakla birlikte nikâh akdinin unsurları; *taraflar (kadın, koca ve veli), irade beyanı (icap ve kabul) ve akdin mahalli/konusu (mevzuu)* olmak üzere üçtür.

Taraflar: Evlenme akdinin en önemli unsurunu evlenecek olan taraflar yani kadın ve erkek oluşturmaktadır. Buna göre evlenebilme ehliyetine sahip olan ve evlenmelerinde dinî açıdan engel bulunmayan kadın ve erkek nikâh akdinde taraf olabilir. İslam hukukunda nikâh akdinin kuruluşunda asıl olan tarafların bizzat kendilerinin akdi yapmalarıdır.

İrade beyanı: Tarafların evlenmeye dönük iradelerini karşılıklı ve birbirine uygun olarak sözlü veya yazılı bir şekilde açıklamalarıdır. İrade beyanı, klasik fıkıh kitaplarımızda "icap" ve "kabul" terimleri ile ifade edilmiştir. Eşlerin hangisinden olursa olsun ilk teklif "icap" buna verilen cevap ise "kabul" olmaktadır. Fıkıh âlimleri icap ve kabul sîgalarının her ikisinin de mazi (geçmiş zaman) sîgasıyla olması halinde nikâh akdinin kurulacağında ittifak etmişlerdir.

Mahal (Mevzuu): Her akdin gerçekleşmesi için tarafların irade beyanlarının yöneldiği ve akdin hükmünün üzerinde gerçekleştiği, o akdin bir konusu (mahalli) vardır. Nikâh akdinin konusu ise evlilik çerçevesinde eşlerin birbirlerinden karşılıklı istifadesi, her alanda dayanışma ve paylaşma içerisinde olmasıdır.

Nikâh Akdinin Şartları

Malikiler, Şafiiler ve Hanbelilerden oluşan cumhur, genel olarak nikâh akdinin rükün ve şartları arasında bir ayrım yapmayarak her ikisini birlikte "akdin unsurları (rükün)" olarak ele almışlardır. Hanefiler ise nikâh akdinin rükün ile şartlarını ayrı değerlendirerek nikâhın şartlarını: "*in'ikad* (kuruluş), *sıhhat* (geçerlilik), *nefaz* (yürürlülük) ve *lüzum* (bağlayıcılık)" olmak üzere dört grupta ele almıştır.[18]

İn'ikad Şartları (Kuruluş Şartları)

Bir akdin kurulabilmesi, meydana gelebilmesi için gereken şartlara "*in'ikad şartları*" denir. Buna göre in'ikad şartları, nikâh akdine hukuken varlık kazandıran şartlardır. Bu şartlardan birinin bulunmaması durumunda akit batıl olur. Mezhepler arasında bazı farklılıklar olmakla birlikte nikâh akdinin kuruluş şartları şunlardır:

Evlenme Ehliyeti: Başkalarının izin ve onayına ihtiyaç olmadan evlenebilme ehliyetine sahip olmak demektir. İmam Muhammed, yetişkin kızın evlenmesinde veli ile kızın birlikte karar vermesi gerektiğini söylemiştir. Buna göre veli, rızasını almadan kızını evlendiremeyeceği gibi kız da velisinin onayını almadan evlenemez.[19]

Netice itibari ile nikâh, sadece bir kadın ile erkeğin, şahitler huzurunda evlilik kararını açıklamalarıyla tamamlanan bir sözleşme olarak değerlendirmemelidir. Onun hem Allah'ın (cc) rızasına hem tarafların yararına uygunluğunun da denetlenmesi gerekir. Veli, bu denetimi yapıp gerekli izni verecek kişi olduğundan nikâh, onu izni dâhilinde kıyılmalıdır. Peygamberimiz bu hususta "Hangi kadın, velisinin izni olmadan nikâhlanırsa onun nikâhı batıldır..."[20] buyurmuştur. Dolayısıyla nikâh yalnızca kız ve erkeğin anlaşmaları ile kıyılmaz. Nikâhta aslolan, halka ilan edilmesidir. Bu yüzden gizli ve denetimsiz olarak yapılan nikâh geçerli değildir.

Görsel 4.8: Evlenme akdinin en önemli unsurunu evlenecek olan taraflar yani kadın ve erkek oluşturmaktadır.

18 bk. Kâsani, Beda'iu's-Sanai Fi Tertibi'ş-Şera'i, 3: 325.
19 Bilmen, Hukukı İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhîyye Kamusu, II: 56-57.
20 Ebu Davud, Nikâh, 18-19.

Her iki tarafın ailesi haberdar edilip onların rızası alınmalı ve velinin onayı alındıktan sonra usulüne uygun bir şekilde nikâh kıyılmalıdır. Böylece veli nikâh akdinin, tarafların yararına olup olmayacağını denetlemiş olacaktır.

Hanefilerin dışındaki diğer üç mezhebe göre ise tam ehliyetli erkek, nikâhta kendi adına taraf olabilirken kızlar, tam ehliyetli de olsalar ancak velileri tarafından evlendirilebilir. Günümüz İslam hukukçuları, İmam Muhammed'in görüşü doğrultusunda kızların evlenecekleri eş adayı ile ilgili aile büyükleri ile istişare ederek birlikte karar vermelerinin daha isabetli olduğunu belirtmektedirler.[21]

Görsel 4.9: Nikâh akdi süreklilik esası üzerine kurulan bir akittir.

Süreklilik: Nikâh akdi süreklilik esası üzerine kurulan bir akittir. Bu yüzden evlilik akdinin unsur ve şartlarını taşıdığı hâlde geçici bir süre için yapılan nikâh akdi İslam hukukçularına göre batıldır (geçersizidir).[22]

Evlenme Engelinin Bulunmaması: Evlenecek erkek ile kadın arasında dinî açıdan evlenmelerine engel bir durumun bulunmaması gerekir.[23] Evlenme engelleri, *sürekli evlenme engelleri* ve *geçici evlenme engelleri* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

Sıhhat Şartları (Geçerlilik Şartları)

Bir akdin hukuken geçerli olabilmesi için gereken şartlara "*sıhhat şartları*" denir. Bu şartlardan birinin bulunmaması hâlinde akit geçersiz olur.

Şahitlerin Bulunması: Evliliğin en önemli özelliklerinden biri, aleni olmasıdır. Evliliğin aleni olması ise akit esnasında şahitlerin hazır bulunması ile sağlanmaktadır. Nikâh akdinde şahitliğin şart koşulmasının amacı ise akdi ilan etmek, inkârı hâlinde bir ispat vasıtası olmak, fitne ve fesadın önüne geçmektir. Bu gerekçelerden hareketle Hz. Peygamber, *"Veli ve iki adaletli şahit olmadan nikâh geçerli olmaz."*[24] ve *"Nikâhı ilan edip duyurun, (onu mescitlerde yapın) ve nikâhta def çalın."*[25] buyurmuşlardır.

Hanefiler, Şafiiler ve Hanbelilerden oluşan cumhura göre şahitlik, nikâh akdinin sıhhat şartıdır ve şahitlerin nikâh akdi esnasında tarafların icap ve kabulünü işitmeleri gerekmektedir. Dolayısıyla cumhura göre velinin dışında- iki şahit olmadan icra edilen nikâh akdi geçerli değildir.

Fitne ve fesadın önlenmesi için dinîn-hukukun koymuş olduğu mevcut şekil şartları yeterli değilse nikâhın dinen-hukuken geçerli olması için toplumsal maslahat adına devletin "*nikâhın ilan edilmesi, evlenmede yaş sınırının konulması, devlet memurlarınca icra edilmesi ve tescil edilmesi*" gibi yeni şekil şartları koymasında İslam hukuku açısından bir engel yoktur.

21 Yaman, Aile Hukuku, 31-32; Saffet Köse, "İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velayet", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı:2, 2003, s.101-116.
22 Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku, I: 233-235; Karaman, İslam'da Kadın ve Aile, 370-74.
23 Nisa suresi, 23. ayet.
24 Buhari, Nikâh, 36; Ebu Davud, Nikâh, 19; Tirmizi, Nikâh, 14.
25 Tirmizi, Nikâh, 6; İbni Mace, Nikâh, 20.

Görsel 4.10: Evlilik tarafların hür iradeleri ile kurulan rızaya dayalı bir akittir.

Evlilikte Rıza ve İhtiyarın Bulunması (İkrahın olmaması): Evlilik, tarafların hür iradeleri ve kendi seçimleri ile kurulan rızai bir akittir. Bundan dolayı İslam hukukçuları rıza ve ihtiyarın(seçmenin) nikâh akdinin sıhhat şartından olup olmaması konusu üzerinde durmuşlardır. Cumhura göre rıza ve ihtiyar (seçme) nikâh akdinin sıhhat şartıdır ve mükrehin (evliliğe zorlanan kişinin) yaptığı evlilik sahih (geçerli) değildir. 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi de (md. 57): "İkrah ile vuku bulan nikâh fasittir." diyerek cumhurun görüşünü kanunlaştırmıştır.

Nefaz Şartları (Yürürlük Şartları)

Bir akdin yürürlük (uygulanabilirlik) kazanabilmesi için taşıması gereken şartlara *"nefaz şartları"* denir. Bazen bir akit in'ikad (kuruluş) ve sıhhat (geçerlilik) şartlarını taşısa bile yürürlüğe girmez ve hukuki sonuçlarını doğurmaz. Bu durum daha çok akitle ilgili olan şahısların rızasının alınması ile ilgili durumlar için söz konusudur. Buna göre tarafların veya velinin rızasının alınmasının gerekli olduğu durumlarda bu rızanın alınmış olması bir nefaz şartıdır. Bu şarta uyulmadığı takdirde tarafların veya velilerin icazetine (onayına) kadar nikâh akdi askıdadır (mevkuf). Yani hukuken var olmakla birlikte henüz yürürlüğe girmeye hazır değildir. İlgili şahsın onayı ile nikâh akdi yürürlük kazanmış olur.

Lüzum Şartları (Bağlayıcılık Şartları)

Akdin, tarafları bağlayıcı hâle gelmesi için taşıması gereken şartlara *"lüzum şartları"* denir. Lüzum *(bağlayıcılık)* şartları taşımadığı zaman ilgili tarafın akdi feshetme hak ve yetkisi vardır. Evlilik akdi, lazım (bağlayıcı) bir akittir ve yapıldıktan sonra tek taraflı olarak bozulamaz. Ancak bazı durumlarda nikâh akdi bağlayıcı olmaz.

Lüzum şartları genellikle tam ehliyete sahip kızın evlenmesinde velinin onayının alınması ile ilgili durumlarda geçerlidir. Hanefilerin dışındakiler, tam ehliyetli de olsa kıza bizzat akit yapma hakkı tanımadıkları için velinin itirazını gerektirecek bir durum da söz konusu değildir. Hanefiler ise tam ehliyetli kıza bizzat evlilik akdi yapma hakkı tanırlar. Bu nedenle denkliğin bulunmaması veya kızın mehrinin emsalinden az olması gibi durumlarda kızın aleyhine oluşabilecek zararları, veliye itiraz hakkı vererek telafi etmişlerdir.

Buna göre Hanefilerde, evlenme ehliyetine sahip olan bir kızın, velisinin rızası olmadan dengi olmayan birisi (kefâet) ile evlenmesi veya mehrinin emsal mehirden az olması hâlinde bu evliliğe velisinin itiraz hakkı vardır. Veli izin vermedikçe kızın yapmış olduğu böyle bir akit bağlayıcı değildir.

Görsel 4.11: Evlilik bireylere önemli hak ve sorumluluklar yükler.

2.4. Evlenme Engelleri

Sürekli Evlenme Engelleri: Taraflar arasında evliliği ebedî olarak engelleyen durumlardır. Bunlar: *kan bağı*, *sıhriyet (evlilik sebebiyle oluşan hısımlık bağı) bağı* ve *süt emme sebebiyle* haram olanlar şeklinde üçe ayrılır.

Nitekim konuyla ilgili: "**Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren süt anneleriniz, süt kız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."**[26] *"Kan hısımlığından (nesep yoluyla) haram olanlar, süt hısımlığından dolayı da haram olurlar."*[27] gibi ayet ve hadisler, süt emzirmenin ve emmenin İslam'da bir evlenme engeli oluşturduğunu ifade etmektedir.

1. Kan bağı sebebiyle haram olanlar:

Usul (Üst soy): Anne, baba, nine, dede.

Füru(Alt soy): Oğul, kız ve bunların çocukları.

Ana-babanın füru'u ve bunların çocukları: Kardeşler ve kardeş çocukları (yeğenler).

Dede-ninenin fürusu: Bunların çocukları ikinci derecede oldukları için evlenme engeline girmezler (Amca, hala, dayı, teyze).

2. Sıhriyet (Evlenme) sebebiyle haram olanlar:

Usulün eşleri: Baba veya dedenin hanımları, yani üvey anne ve nineler.

Fürunun eşleri: Çocuk veya torunların eşleri.

Hanımının usulü: Kayınvalide ve kayınvalidenin annesi.

Hanımının fürusu: Üvey kızlar ve bunların kızları.

26 Nisa suresi, 23. ayet.
27 Buhari, Nikâh, 20; Ayrıca bk. Yaman, Aile Hukuku, 34.

3. Süt emzirme sebebiyle haram olanlar:

Diğer inanç ve hukuk sistemlerinden farklı olarak İslam'da süt emzirme, kadın ile sütünü emzirdiği çocuk arasında bir bağ ve mahremiyet (haramlık) oluşturmaktadır.

Bu konu ile ilgili temel kural şudur: Süt emen çocuk, emziren kadının öz çocuğu gibi kabul edildiğinde kan ve sıhriyet/evlilik sebebiyle öz çocuk o aileden kimlerle evlenemezse süt emen çocuk da aynı kişilerle evlenemez. Hanefi mezhebine göre bu emmenin bir kez olması süt kardeşliği için yeterli kabul edilmektedir.[28]

Geçici evlenme engelleri: Bunlar, belirli hâllerde ortadan kalkması mümkün olan ve daha önce aralarında evlenme engeli bulunan kadın ve erkeğin evlenmesine imkân veren durumlardır. Başlıca geçici evlenme engelleri şunlardır:

Din farkı: Müslüman bir erkek veya kadının müşrik biri ile evlenmesi haram[29] olduğu gibi tamamen inançsız olan ateist birisi ile evlenmesi de haramdır. Bunun dışında Müslüman bir erkek, Ehlikitap (Yahudi ve Hristiyan) bir kadın ile evlenebilirken[30] Müslüman kadının Ehlikitap bir erkek ile evlenmesi de yasaktır. Buna göre Müslüman bir erkek Müslüman ve Ehlikitap bir kadın ile evlenebilirken Müslüman bir kadın sadece Müslüman olan bir erkek ile evlenebilir.

Üç kere boşama: Üç kere boşanılan eş ile hemen tekrar evlenilemez. Eşler başkalarıyla normal şekilde evlenip bu ikinci eşinden normal bir şekilde boşanması veya bu ikinci eşinin ölmesi halinde eski eş ile tekrar evlenilebilir.[31]

İki akraba ile birden evlenme: Bu durum, erkeğin birden fazla kadınla aynı anda evli olması hâlinde geçerli olan bir evlenme engelidir. Örneğin iki kız kardeşin veya hala ve yeğeninin ya da teyze ve yeğeninin aynı anda bir erkeğin nikâh altında olmaları yasaklanmıştır. Ancak bu şekilde olan iki kadından evli olduğu kadın ölür ya da onu boşarsa diğeri ile evlenebilir.[32]

Başkasının karısı olma: Bir kadının aynı anda birden fazla erkekle evli olması yasaktır. Bundan dolayı başka bir erkekle dinî veya resmî nikâh ile evli olan bir kadın ile evlenilmez. Buna göre evli olan bir kadın, boşanıp iddetini tamamlamadan başka bir erkekle evlenemez.

Kadının iddet beklemesi: Boşanma veya kocasının ölümünden dolayı iddet bekleyen kadın, iddet süresi içerisinde başka bir erkek ile evlenemez.[33] Bu durumdaki bir kadın ancak iddeti bitince evlenebilir.

Dinimize göre kadının iddet süresi, evliliğin sona erme sebebine göre farklılık göstermektedir. Buna göre:

1. Evlilik kocanın ölümüyle sona ermişse kadın dört ay on gün iddet bekler.

2. Hamile kadının iddeti doğuma kadardır. Burada evlenme gerek kocanın ölümü ve gerekse boşanma sebebiyle sona ersin, hüküm değişmez.

3. Boşanan kadınların iddeti, eğer hamile değilse üç hayız (kurû) süresidir. Bu da normal hayız gören kadınlarda yaklaşık üç ay kadar bir süredir. Hayız görmeyenlerin iddeti ise üç aydır.

28 Yaman, İslam Aile Hukuku, 34.
29 bk. Bakara suresi, 221. ayet.
30 bk. Maide suresi, 5. ayet.
31 bk. Bakara suresi, 228- 229. ayetler.
32 bk. Nisa suresi, 23. ayet.
33 bk. Bakara suresi, 228-235. ayetler.

2.5. Evlenmenin Hukuki Sonuçları

Rükün ve şartlarına uygun olarak gerçekleşen bir evliliğin mehir ve nafaka olmak üzere iki temel mali sonucu vardır.

Mehir

Erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği mal veya paraya mehir denir.[34] Erkeğin evlendiği kadına mehir vermesi ile ilgili Kur'an'da şöyle buyrulmaktadır: **"Evlendiğiniz kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarlarsa onu da afiyetle yiyin."**[35]

Görsel 4.12: Mehir evlenen kadının hakkıdır.

Mehir, kadına verilen değerin sembolik bir ifadesi olmakla birlikte boşanma hâlinde geçici bir süreliğine de olsa kadın için maddi güvence anlamı taşımaktadır. Mehir, evlenen kadının hakkıdır. Kadın bununla çeyiz yapmaya zorlanamaz ve evlenme akdinden sonra mehri kocasına vermek zorunda da değildir.

Mehir, evlilik akdinin şartı değil sonucudur. Bu yüzden evlilik sırasında belirlenmemiş olsa da kadın mehir almaya hak kazanır. Eğer mehrin miktarı evlilik sırasında belirlenmiş ise buna *mehrimüsemma* denir. Evlilik sırasında miktarı belirlenmemiş ise kadın, baba tarafındaki benzer durumda bulunan kadınların aldıkları mehre hak kazanır ki buna *mehrimisil* denir.

Mehrin hepsi peşin olarak verilebileceği gibi bir kısmı peşin, bir kısmı daha sonra veya tamamı daha sonra verilebilir. Peşin verilen mehre *mehrimuaccel*, sonra verilmek üzere kararlaştırılan mehre *mehrimüeccel* denir.

Sahih bir nikâh mehri gerektirir fakat bazı durumlarda kadın mehrin tamamına, bazı durumlarda yarısına hak kazanır. Bazı durumlarda da ise kadın mehre hak kazanamaz. Bunda mehrin nikâh akdi esnasında belirlenmiş olup olmamasının da etkisi vardır.[36]

Nafaka

Nafaka, başkasının geçimini sağlamak için kişinin yüklendiği masraflar demektir. Kocanın karşılamakla yükümlü olduğu nafakanın kapsamına *yiyecek*, *giyecek*, *mesken*, *tedavi ve ilaç masrafları ile* bazı durumlarda *hizmetçi masrafları* girer. İlke olarak nafakanın belirlenmesinde kocanın gelir seviyesi esas alınır. Bazı İslam hukukçuları ise nafakanın tespitinde kadının sosyal konumunun da dikkate alınması gerektiğini söylemişlerdir.

34 MEB, 238.
35 Nisa suresi, 4-24. ayetler.
36 Kadının mehire hak kazandığı durumlarla ilgili geniş bilgi için bk. Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihâli, 228-31.

3. NİKÂH AKDİNİN (EVLİLİĞİN) SONA ERMESİ: BOŞANMA

Peygamber Efendimizin boşanmayı "helallerin en sevimsizi" olarak nitelemesinin sebebi sizce ne olabilir?

3.1. Boşanmanın Hükmü

Evlilik; sürekli bir hayat ortaklığı kurmak, iyi ve kötü günde hayatı paylaşmak için kurulan kutsal bir müessesedir. Bu yüzden İslam dinînde sebepsiz yere boşama hoş görülmemiş ve Hz. Peygamber tarafından: *"Allah katında helallerin en sevimsizi boşamadır."*[37] şeklinde nitelendirilmiştir. Bununla birlikte eşler arasında iyi geçinmenin yerini kin ve nefretin alması, güven sarsıcı davranışların meydana gelmesi, evlilik hayatının çekilmez bir hâle gelerek evlilikten beklenen yararların (maslahatların) sağlanamaması hâlinde evliliğin sona erdirilmesine de imkân tanınmıştır.

Kur'an-ı Kerim'de: **"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa onlar zalimlerin ta kendileridir."**[38] buyrularak eşlerin evlilik birliğini sona erdirmelerine cevaz verilmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de eşler arasında meydana gelen tartışma ve geçimsizliklerde hemen boşanma yoluna gidilmemesi tavsiye edilerek boşanmadan önce eşlerin kendi aralarında iyi geçinmeye çalışarak anlaşma yollarına başvurmaları istenmiştir.[39] Eşler sorunlarını kendi aralarında çözememişler ise bu aşamadan sonra aile büyüklerinin devreye girmesi ve sulh teşebbüsünde bulunulması önerilerek şöyle denilmektedir: **"Eğer karı-kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur. Şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır."**[40]

Böylece İslam hukukunda, bütün sulh teşebbüslerinin neticesiz kalması ve eşlerin bir arada kalmalarının imkânsız oluşunun anlaşılması hâlinde, boşanmaya izin verilerek eşlerin belki de mutlu olabilecekleri yeni aileler kurmalarına imkân tanınmıştır.

Görsel 4.13: İslam dininde sebepsiz yere boşama hoş görülmemiştir.

37 Ebu Davud, Talak, 3.
38 Bakara suresi, 229. ayet.
39 bk. Nisa suresi, 19-128. ayetler.
40 Nisa suresi, 35. ayet.

3.2. Boşanmada Başvurulan Yöntemler

Toplumda bilinen ve hâkim olan anlayışın aksine Kur'an ve sünnetin "boşanma hukuku" ile ilgili getirmiş olduğu esas ve hükümler incelendiğinde, İslam hukukunun boşanmada *talak*[41], *muhâlea (hul)*[42] ve *tefrik*[43] şeklinde alternatifli bir sistem getirdiği görülmektedir. Buna göre İslam'da boşanma konusunda erkeğe, kadına ve hâkime de yetki verilerek boşanmada nimet-külfet dengesi ile birlikte değişen hayat şartlarına göre farklı düzenlemelerin yapılmasına da imkân tanınmıştır. Nitekim İslam hukukuna göre devletin, zamanın şart ve icaplarına göre maslahat doğrultusunda boşanmada başvurulan yöntemlerle ilgili gerekli hukuki düzenleme yapması mümkündür.[44]

Aşağıda klasik fıkıh kitaplarımızda yer alan taksime göre boşanmada başvurulan yöntemler üzerinde kısaca durulacaktır.

Talak: Tek Taraflı İrade Beyanı ile Boşanma

Talak, belirli sözler kullanılarak tek taraflı irade beyanı ile evliliği sona erdirmektir. Talak, boşanmada en çok başvurulan yöntemdir. Boşama hakkı üçle sınırlı olup birinci ve ikinci boşamadan sonra eşler belirli şartlarla evliliği devam ettirme hakkına sahiptir. Ancak üçüncü boşanmadan sonra [*beynûnetikübrâ (büyük ayrılık*)] taraflar hemen tekrar evlenemezler. Eşler başkalarıyla normal şekilde evlenip bu ikinci eşinden normal bir şekilde boşanma veya bu ikinci eşinin ölmesi halinde eski eş ile tekrar evlenilebilir.[45]

Talakın Çeşitleri

İslam hukukçuları Kur'an ve sünnetteki naslardan hareketle boşanmayı iki yönden taksime tabi tutmuşlardır. Buna göre talak, dönülebilir olup olmamasına göre *ric'î* ve *bâin talak*, sünnete uygun olup olmamasına göre de *sünni* ve *bid'î talak* kısımlarına ayrılmaktadır.

Ric'î talak: Yeniden nikâh ve mehire gerek olmaksızın boşadığı eşine iddet süresince dönme imkânı veren boşamaya, *dönülebilir boşama* anlamında "*ric'î talak"* denilmektedir.

Bir talakın ric'î olabilmesi için nikâh akdinden sonra zifafın gerçekleşmiş olması, bu talakın üçüncü talak olmaması, talakta kullanılan sözlerin sarih (açık) olması gerekir.

Ric'î talakta dönüş imkânı bulunduğu için iddet sonuna kadar evlilik bağı devam eder. Bu yüzden iddet içinde eşlerden biri öldüğü takdirde diğeri ona mirasçı olur. Ölüm veya boşanmaya kadar tehir edilmiş (ertelenmiş) mehrin hemen ödenmesi gerekmez. Ric'î talakta koca, iddet süresinde eşine dönmezse boşanma bâin talaka dönüşür.

Bâin talak: Boşanılan eşi ile tekrar evlilik hayatının devam edebilmesi için yeni bir nikâh akdinîn ve yeni bir mehrin gerekli olduğu boşamaya "*kesin ayırıcı boşama*" anlamında *bâin talak* denilmiştir. Bâin talak, dönüş imkânı olmadığı için evlilik birliğini hemen sona erdirir.

Birinci ve ikinci talak şeklinde gerçekleşen bâin boşamalar "*beynûnetisuğra",* her ne şekilde olursa olsun üçüncü talak şeklindeki boşama "*beynûnetikübrâ*" olarak isimlendirilir.

41 bk. Bakara suresi, 228-229. ayetler; Talak suresi, 1-2. ayetler; Ahzab suresi, 28-29. ayetler.
42 bk. Bakara suresi, 229. ayet.
43 bk. Bakara suresi, 229. ayet; Nisa suresi, 35. ayet.
44 bk. Yılmaz, Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma, 243-425.
45 bk. Bakara suresi, 230. ayet.

Sünni talak: Kur'an ve sünnetin belirtmiş olduğu esas ve kurallara uygun olarak yapılan boşamaya "*sünni talak*" denilmektedir. Bir talakın sünni olarak kabul edilebilmesi için boşamanın, kadının temizlik döneminde olması, bu temizlik döneminde cinsel ilişkide bulunmadan olması ve bir talak verilerek yapılması gerekir.

Bid'î talak: Sünni talaka aykırı olan, yani Kur'an ve sünnette belirtilen esas ve kurallara uygun olmayan boşamaya "*bid'î talak*" denir. Talakın bid'î olması şu durumlarda söz konusudur: Kadını hayız (âdet) döneminde boşamak, temizlik döneminde cinsel ilişkide bulunduktan sonra boşamak, bir temizlik devresinde birden fazla boşamak.

Sünnete aykırı boşama haramdır, bu şekilde boşayan kişi günahkar olur. Fakat haram olmakla birlikte İslam hukukçularının çoğunluğu bid'î talakın geçerli olduğu görüşündedir. Bazılarına göre ise bir temizlik devresinde veya bir mecliste verilen üç talak, bir talak sayılır.

Muhâlea (Hul): Eşlerin Anlaşarak Boşanması

Kadının vereceği bir bedel (fidye) karşılığında eşlerin anlaşarak boşanmalarına muhâlea (hul) denir.[46] Muhâlea yoluyla boşanma öncelikle kadının hakkı olmakla birlikte koca da boşanmak için gerektiğinde bu yola başvurabilir. Muhâlea yoluyla eşlerin boşanması için İslam hukukçularının çoğunluğuna göre hâkim kararına ihtiyaç yoktur. Muhâlea, kocanın talak hakkına karşılık olarak kadına verilmiş bir hak olduğu için bazı İslam hukukçuları kadının muhâlea teklifini kocanın kabul etmemesi hâlinde olayın mahkemeye intikal edeceğini söylemektedirler.[47]

Muhâleada eşlerin üzerinde anlaştıkları bedele *muhâlea (hul) bedeli* denir. İlke olarak muhâlea bedeli evlenirken kocanın karısına verdiği mehir miktarı ile sınırlı olmakla birlikte, bu bedelin evlenirken kocanın hanımına verdiği mehir miktarından az veya çok olması da mümkündür. Ayrıca evlilik akdinde mehir olabilecek her türlü mal, muhâlea bedeli olarak da kararlaştırılabilir.

Görsel 4.14: Kadının vereceği bir bedel karşılığında eşlerin anlaşarak boşanmalarına muhâlea denir.

Muhâlea yoluyla boşanma, Hanefilere bir bâin talaktır. Şafiilerde tercih edilen görüşe göre talak, fesih olduğu şeklindedir.

Tefrik: Eşlerin Mahkeme Kanalıyla Boşanması

Belirli sebeplerin bulunması hâlinde hâkimin eşler arasında boşanmaya hükmetmesine fıkhi (hukuki) bir terim olarak "tefrik" denir. İslam hukukunda "*kazaî boşama*" olarak da bilinen tefrik yoluyla boşanma, günümüzdeki mahkeme aracılığıyla, hâkim kararıyla boşanma sistemine benzemektedir.

Eşlerden her birinin tefrik yoluyla boşanmak için mahkemeye başvurma hakları bulunmaktadır. Tefrik yoluyla boşanmayı gerektiren sebepler oldukça sınırlı tutulurken diğer mezheplerde bu sebepler biraz daha geniş tutulmuştur.

46 Bakara suresi, 229. ayet.
47 Yılmaz, 384-92.

İslam hukukçularının çoğunluğunun kabul ettiği ve 1917 tarihli Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi'nin "*hıyârıtefrik*" başlığı altında birçoğunu kanunlaştırdığı (md. 119-130) başlıca tefrik sebepleri şunlardır:[48]

1) *Hastalık ve kusur (Eşlerin her ikisi için de geçerlidir.)*

2) *Kocanın kaybolması*

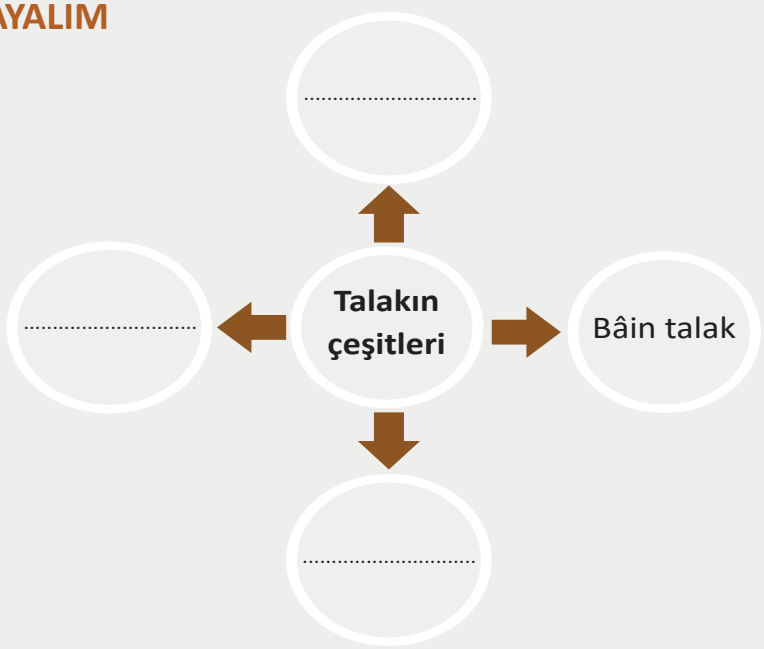
3) *Kocanın nafakayı kesmesi ve temin edememesi*

4) *Fena muamele (kötü davranma) ve şiddetli geçimsizlik (Eşlerin her ikisi için de geçerlidir.)*

5) *Kocanın hanımına yaklaşmamaya yemin etmesi (îlâ)*[49]

6) *Kocanın hanımına zina isnadında bulunması (liân,mülâane)*[50]

TAMAMLAYALIM

Yukarıdaki tabloya dönülebilir olup olmaması ve sünnete uygun olup olmasına göre talak çeşitlerini yazınız.

BİLGİ NOTU

Liân veya mülâane, yeminleşme demektir. Karısına zina isnadında bulunan ve bunu dört şahitle ispat etmeyen karı ile kocanın mahkemede hâkim huzurunda usulüne uygun olarak dörder defa şehadette bulunduktan sonra kendilerine lanet ve gazap okumalarıdır. Mülâaneden sonra eşler (ebediyen) boşanmış olurlar.

(Hayrettin Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku, II, 127.)

48 Cin, Eski Hukukumuzda Boşanma, 87-110; Aydın, İslam-Osmanlı Aile Hukuku, 200-203; Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku, II: 121-127.

49 bk. Bakara suresi, 226- 227. ayetler.

50 bk. Nur suresi, 6-9. ayetler.

3.3. Boşanmanın Hukuki Sonuçları

Boşanmanın iddet ve iddete bağlı hükümler ile hidane olarak isimlendirilen çocuğun bakımı ve terbiye hakkı olmak üzere iki temel sonucu bulunmaktadır.

İddet

Sözlükte "saymak, beklemek" gibi anlamlara gelen iddet kelimesi fıkhi bir terim olarak *talak, fesih ve ölüm* gibi sebeplerle evliliği sona eren kadının, başkası ile evlenebilecek hâle gelmesi için beklemesi gereken süreyi ifade etmektedir.[51]

İddetin emredilmiş olmasının; kadının hamile olup olmadığının tespiti, vefat eden kocanın hatırasına saygı gösterilmesi, ric'î talakta kocanın yeni bir nikâh akdine gerek olmaksızın eşine geri dönme fırsatının tanınması gibi bazı hikmet ve gayeleri bulunmaktadır. İddetin emredilmiş olmasının birden çok gaye ve hikmeti bulunduğu için tıbbi imkânlarla kadının hamile olmadığının anlaşılması hâlinde de bu süreye uyulması gerekir.

İddet Çeşitleri

Kadının durumuna göre beklemesi gereken farklı iddet şekilleri vardır. Buna göre iddetin çeşitleri şunlardır:

1) Talak veya fesih ile evliliği sona eren kadının iddeti: Boşanan veya nikâhı feshedilmiş bir kadının beklemesi gereken iddet süresi üç kur'dur.[52] "Kur'" kelimesi hem hayız (regl) hem de tuhr (temizlik) anlamına gelmektedir. Hanefiler, hayız anlamını tercih etmişlerdir. Buna göre kadın eğer hamile değil ve normal olarak hayız görüyorsa üç hayız görme süresince iddet bekler ki bu yaklaşık olarak üç ayı bulur.

2) Kocası ölen kadının iddeti: Kocaları vefat eden ve hamile de olmayan kadınların iddeti 4 ay 10 gündür.[53]

3) Hamile kadının iddeti: Evliliğin sona ermesi hangi şekilde olursa olsun hamile olan kadının iddeti doğumla birlikte sona erer.[54]

4) Hayız görmeyen kadının iddeti: Hayız görmeyen kadınların iddeti üç aydır.[55]

İddetin hukuki sonuçları ise şöyledir:

• Talak ve genel olarak fesih iddeti bekleyen kadının yiyecek, giyecek ve mesken gibi ihtiyaçları boşandığı kocasına aittir.[56]

• Kocasının ölümü sebebiyle iddet bekleyen kadın ise zaten kocasının mirasından belli bir pay alacağı için ayrıca iddet nafakası almaz.

• İddet bekleyen kadın iddet süresince başka bir erkek ile evlenemez.[57] İddet bekleyen kadın iddetini kocasının evinde tamamlar.[58]

51 MEB, 157.
52 bk. Bakara suresi, 228. ayet.
53 bk. Bakara suresi, 234. ayet.
54 bk. Talak suresi, 4. ayet.
55 bk. Talak suresi, 4. ayet.
56 bk. Talak suresi, 1-6. ayetler.
57 bk. Bakara suresi, 235. ayet.
58 bk. Talak suresi, 1-6. ayet.

• İddet içerisinde hamilelik için öngörülen en az süre olan altı ay ile en uzun süre olan bir yıl arasında doğum olmuşsa doğan çocuğun nesebi kocaya ait olur.

• Kadının iddeti bitmeden, boşanmış eşlerden birinin ölmesi hâlinde aralarında mirasçılık açısından şu hükümler geçerli olur: Ric'î talaktan dolayı kadın iddet bekliyorsa eşler birbirlerine varis (mirasçı) olur. Boşama bâin ise eşler birbirlerine mirasçı olamazlar. Ancak koca ölümcül bir hastalığa yakalanıp da mirastan mahrum etmek için karısını boşamışsa bu durumda kadın, ölen kocasına mirasçı olur.

Hidane: Çocuğun Bakım ve Terbiyesi

İslam hukukunda eşlerin boşanması sonrası çocuğun bakım ve terbiyesi ile ilgili hükümler "hidane" başlığı altında incelenmiştir.[59] Evlilik içerisinde çocuğun bakım ve terbiyesi, eşlerin her ikisinin de hakkı ve görevidir. Ancak evlilik sona erince çocuğun menfaati açısından öncelikle eşlerden hangisinin bu hakka sahip olması gerektiği sorunu gündeme gelmektedir.

İslam hukukuna göre boşanma sonrasında çocuk, belli yaşa kadar bakım ve terbiyesi için öncelikle anneye verilir. Anne yoksa veya buna ehil değilse bu hak, anne tarafındaki yakınlık derecesine göre sırasıyla diğer kadınlara geçer. Çocuğun bakımını üstlenecek bir kadın yoksa bu hak, babaya ve yakınlık derecesine göre sırasıyla diğer erkeklere geçer. Bunlar da yoksa bu hak, Ebu Hanife'ye göre anne vasıtasıyla hısım olan diğer akrabalara (zevi'l-erhâm) geçer. Çoğunluğa göre ise hâkim uygun gördüğü bir kimseyi tayin eder.

Doğumla başlayan hidane süresi kural olarak çocuğun başkalarının hizmet ve himayesine ihtiyaç duymayacağı, yeme içme ve giyinme gibi şahsi ihtiyaçlarını bizzat kendisinin karşılayabileceği çağa kadar devam eder. Fakihlerin konuyla ilgili genel yaklaşımları bu olmakla birlikte bu dönemin tespitindeki izafiliğe ilave olarak çocuğun kız veya erkek, hidaneyi üstlenen kişinin erkek veya kadın olmasına ve çocuğa yakınlık derecesine göre farklı sürelerin belirlendiği görülmektedir.[60]

Çocuğun nafaka dışında, ayrıca bakım ve terbiyesi ile ilgilenen kişiye verilmesi gereken hidane masrafları da vardır. Hidane masrafları, varsa öncelikle çocuğun malından yoksa babası veya nafakası ile yükümlü olan kimse tarafından karşılanır. Çocuğun bakım ve terbiyesi ile ilgilenen kişi annesi değilse bu iş için ücrete hak kazanır. İddeti bitmiş ise çocuğun annesi de bu iş için ücret alabilir.[61]

4. AİLE BİREYLERİNİN HAK VE SORUMLULUKLARI

Sizce aile bireylerinin birbirleri üzerindeki hak ve sorumlulukları nelerdir?

Ailede her bireyin sahip olduğu bazı hakları olduğu gibi yerine getirmesi gereken bazı görevleri de bulunmaktadır.[62] Sorumluluk haktan önce gelir. Bu yüzden önce aile bireyleri kendi sorumluluklarını yerine getirmelidir.

Ailede karı-koca ve çocukların hak ve sorumlulukları ile ilgili şu temel ilke geçerlidir: Kocanın görevleri kadının kocası üzerindeki hakları, kadının görevleri de kocanın karısı üzerindeki hakları olmaktadır. Yine aynı şekilde anne-babanın görevleri çocukların anne baba üzerindeki hakları, çocukların görevleri de anne-babanın çocukları üzerindeki hakları olmaktadır. Buna göre aile bireyleri sorumluluklarını tam olarak yerine getirdiğinde herkesin hakkına da riayet edilmiş olmaktadır.

59 Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku, II: 141-144; Yaman, İslam Aile Hukuku, 92-95; Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihâli, 322-34.
60 Bardakoğlu, "Hidane", 470.
61 Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihâli, 331-32.
62 Döndüren, 251-72; Cin, İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme, 176-92.

Aile yuvasının mutlu ve huzurlu olabilmesi için öncelikle karı-kocanın sorumluklarını yerine getirmesi gerekmektedir. Kur'an ve sünnette karı-kocanın karşılıklı hak ve sorumlulukları ile ilgili genel ilkelere dikkat çekilerek şöyle denilmektedir:

"...Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları olduğu gibi kadınların da erkekler üzerinde hakları vardır. [63]

"Hepiniz sorumlusunuz ve her birinizin sorumlu olduğu alanlar vardır. Yönetici üstlendiği görevden sorumludur. Kişi, ailesinden ve çoluk çocuğundan sorumludur. Kadın, eşinden ve ailesinde bulunanlardan sorumludur. Hizmetçi, hizmetinde bulunduğu kişinin malını korumakla görevlidir. (Bu şekilde) hepiniz yaptıklarınızdan sorumlusunuz."[64]

Buna göre aile bireyleri birbirlerini sevmeli, diğerlerinin haklarına saygı duymalı ve sorumluluklarını yerine getirmelidir.

Kocanın Hak ve Sorumlulukları

Hz. Peygamber'in **"***Kişiye günah olarak sorumluluğunda olan aile fertlerini ihmal etmesi yeter."*[65] buyurması kocanın eşine ve çocuklarına karşı olan sorumluluğuna dikkat çekmektedir.

Evin geçimi ve ailenin nafakası kocaya aittir. Şu ayette buna işaret edilmektedir: **"Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdırlar. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar."**[66]

İslam'da aile reisi kocadır. Ancak aile reisliği bir hak olmaktan ziyade ailenin geçimi, birliği, beraberliği ve korunması anlamında kocaya yüklenmiş bir sorumluluktur.[67]

Kocanın karısına karşı görevleri şu şekilde özetlenebilir:

Mehir vermek,

Birbirlerinin hukukunu gözetmek, aile birliğine sadık kalmak, aile huzur ve barışını bozacak eylemlerden sakınmak,

Aile ile ilgili işlerin yürütülmesinde müşterek hareket ederek eşinin görüşlerini ve düşünceleri önemsemek,

Aileyi maddi-manevi her türlü tehlikeden korumak,

Nafaka, giyim ve lüzumlu ihtiyaçları karşılamak,

Çocukların bakımı, onların yetiştirilmesi vb. konularda sorumluluk almak,

Eşine karşı güler yüzlü ve anlayışlı olmak,

Eşinin akrabalarına karşı ilişkilerde saygılı olmak.

Hanımların Hak ve Sorumlulukları

Ailede kadının kocasına karşı bazı hakları olduğu gibi sorumlulukları da bulunmaktadır. İslam'ın ön gördüğü hukuk anlayışına uygun olan noktalarda kadın, kocasının isteklerini yerine getirmek ve kocasının

63 Bakara suresi, 228. ayet.
64 Buhari, Cuma, 11; Nikâh, 91; Müslim, İmare, 20.
65 Ebu Davud, Zekât, 45.
66 Nisa suresi, 34. ayet.
67 Karaman, Anahatlarıyla İslam Hukuku, II: 67.

yokluğunda evine ve onun haklarına sahip çıkmakla yükümlüdür.[68] Yine kadın, nikâh akdi ile hak etmiş olduğu mehri aldığı andan itibaren kocası ile aynı evi paylaşmakla yükümlüdür.

DEĞERLENDİRELİM

"Kişiye günah olarak sorumluluğunda olan aile fertlerini ihmal etmesi yeter."

(Ebu Davud, Zekât, 45.)

Yukarıdaki hadiste verilmek istenen mesaj nedir? Değerlendiriniz.

Nafaka gibi maddi hakların dışında kadının kocası üzerindeki en önemli hakkı, kendisine karşı kocasının iyi muamelede bulunmasıdır.

Allah Resulü'nün aşağıdaki sözleri de kadının kocası üzerindeki haklarına dikkat çekmektedir: *"Kadınlarınız konusunda Allah'tan korkun, siz onları Allah'ın bir emaneti olarak aldınız ve onlarla beraberlik Allah'ın kelimesi (nikâh) ile size helal oldu...."*[69] *"Sizin en hayırlınız ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı hayırlıyım."*[70]

TARTIŞALIM

"Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlak yönünden en güzel olanlarıdır. En iyileri de eşlerine karşı en iyi şekilde davrananlarıdır."

(Ebu Davut, Sünnet, 16.)

Yukarıdaki hadiste verilmek istenen mesaj nedir? Tartışınız.

Kadının kocasına karşı görevleri şu şekilde özetlenebilir:

Birbirlerinin hukukunu gözetmek; aile birliğine sadık kalmak, aile huzur ve barışını bozacak eylemlerden sakınmak,

Çocukları emzirip bakımını üstlenmek,

Aile içinde üzerine düşen görevleri yapmak,

Eşine karşı güler yüzlü ve anlayışlı olmak,

Eşinin akrabalarına karşı ilişkilerde saygılı olmak,

İstişare etmek, eşiyle birlikte inşa ettikleri aile kültürüne uygun davranmak.[71]

68 bk. Buhari, Ahkam, 1; Müslim, İmare, 20.
69 Müslim, Hac, 147; Ebu Davud, Menasik, 56.
70 Ebu Davud, Sünnet, 14; Tirmizi, İman, 6; Radâ, 11.
71 Döndüren, Delilleriyle Aile İlmihâli, 264-66; Karaman, Aile İlmihali, 97.

Çocukların Hak ve Sorumlulukları

Hadisişeriflerde; *güzel bir isim verme,*[72] *iyi terbiye etme, çocuklar arasında eşit ve adil davranma* gibi çocukların anne-babası üzerindeki haklarının bazılarından bahsedilmiştir.

Anne ve babalar çocuklarının eğitimleri için onlara destek olmalı ve onları geleceğe hazırlamalıdırlar. Çocukların eğitim ve terbiyesi ile ilgili Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *"Hiçbir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha değerli bir miras bırakmamıştır."*[73]

Çocukların anne-baba üzerinde hakları olduğu gibi anne-babalarına karşı bazı görevleri de vardır. Bu görevlerin başında anne babanın meşru isteklerine karşı onlara itaat etmek, onları incitmemek ve onlara gereken saygı ve hürmeti göstermek gelir. Bu o kadar önemli bir hassasiyettir ki Kur'an, Allah'a (cc) kulluk emrinin hemen yanında ana-baba haklarına dikkat çekmiştir: **"Rabb'in, kendisinden başkasına asla ibadet etmemenizi, anaya-babaya iyi davranmanızı kesin olarak emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa sakın onlara "Öf!" bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle."**[74] **"(Ey Muhammed!) De ki: "Gelin, Rabb'inizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız."**[75]

Peygamberimiz de kendisine *"Ey Allah'ın Resulü! İnsanlar içinde iyi davranmama en layık olan kimdir?"* diye soran kişiye üç kez, *"annen"* demiş; *"Sonra kimdir?"* diye sorulunca da *"Babandır."* şeklinde cevapvermiştir.[76]

Görsel 4.15: Bütün yaratıklar için iyiliği seven, onlara iyilik yapan ve gerçekleştirdikleri iyilikleri öven manasında Allah'ın isimlerinden biri el-Vedûd.

72 Buhari, Akika, 1; Edeb, 108; Müslim, Fezâil, 15.
73 Tirmizi, Birr, 33.
74 İsra suresi, 23. ayet.
75 Enam suresi, 151. ayet.
76 Buhari, Edeb, 2.

Daha fazla soru için karekodu okutunuz.

ÜNİTE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Aile kurumunun toplum açısından önemi nedir? Belirtiniz.

2. Aile içinde görev ve sorumluluklarımızı nasıl yerine getirebiliriz?

3. Boşanmanın hukuki sonuçlarını açıklayınız.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Aşağıdakilerden hangisi İslam dinînin evlilikle ulaşmak istediği sonuçlardan biridir?

A) Nesli korumak
B) Eşlerin birbirlerine aşırı bağlılığını sağlamak
C) Sadece eşler arasında sevgi ve merhameti oluşturmak
D) Toplumda tek düzen oluşturmak
E) Toplumda bireyselliği artırmak

2. Erkeğin evlenirken kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği mal veya parayı ifade eden kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Mehir
B) İddet
C) Hidane
D) Nafaka
E) Talak

3. Yeniden nikâh ve mehire gerek olmaksızın kocaya, boşadığı eşine iddet süresince dönme imkânı veren boşamaya ne ad verilir?

A) Bidî talak
B) Sünni talak
C) Bâin talak
D) Ricî talak
E) Huli Talak

4. Aşağıdakilerden hangisi geçici evlenme engellerinden biri değildir?

A) Din farkı
B) Üç kere boşama
C) Kadının iddet beklemesi
D) Süt emme
E) İki akraba ile birden evlenme

C. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri kutu içinde verilen kelimelerin uygun olanlarıyla doldurunuz.

hidane	liân	sıhriyet	iddet	inikad şartları
icap ve kabul	hülle	mehrimüsemma	tefvîzitalak	

1. İrade beyanı, klasik fıkıh kitaplarımızda ..... terimleri ile ifade edilmektedir.

2. Bir akdin kurulabilmesi, meydana gelebilmesi için gereken şartlara ..... denir.

3. Evlilik sırasında belirlenen mehir miktarına ..... denir.

4. Kocanın talak hakkını, evlilik akdi sırasında veya daha sonra eşine vermesine ..... denir.

5. Kocanın boşanma yetkisini sorumsuz yere kullanmasını önlemek için alınmış olan müeyyideye halk arasında ..... denir.

6. Talak, fesih ve ölüm gibi sebeplerle evliliği sona eren kadının başkası ile evlenebilecek hâle gelmesi için beklemesi gereken süreye ..... denilmektedir.

D. Aşağıdaki cümlelerin doğru olanlarına (D), yanlış olanlarını (Y) ile işaretleyiniz.

1. (.....) İnsan neslinin devamını sağlamak amacıyla evlenme toplumsal bir görev olarak tüm insanlara farzıkifayedir.

2. (.....) İnikad şartlarından birinin bulunmaması durumunda akit batıl olur.

3. (.....) Evlilik sırasında mehrin miktarı belirlenmemiş ise kadın mehir hakkını kaybeder.

4. (.....) Kur'an-ı Kerim'de eşler arasında meydana gelen tartışma ve geçimsizliklerde hemen boşanma yoluna gidilmemesi tavsiye edilerek boşanmadan önce eşlerin kendi aralarında iyi geçinmeye çalışarak anlaşma yollarına başvurmaları istenmiştir.

5. (.....) Koca talak hakkını bizzat kendisi kullanabileceği gibi bunu vekil veya elçi vasıtasıyla da kullanabilir.

6. (.....) Aile reisliği bir hak olmaktan ziyade ailenin geçimi, birliği, beraberliği ve korunması anlamında kocaya yüklenmiş bir sorumluluktur.

Ünite Özet Sunusu

Ünite Pdf

5. ÜNİTE

GÜNLÜK HAYAT VE İKTİSAT

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. İslam'da haram olan yiyecek ve içecekler hakkında neler biliyorsunuz?

2. Sigara içmenin bireysel ve toplumsal zararlarının neler olabileceği hakkında arkadaşlarınızla konuşunuz.

3. Giyim ve tesettür hakkında Kur'an'dan bildiğiniz ayetler nelerdir? Sınıfta paylaşınız.

4. Haksız kazanç kapsamına giren davranışlar sizce neler olabilir?

1. YİYECEK VE İÇECEKLER

Günlük yaşamda tükettiğimiz gıdaların helal kazançla alınması yaşamımızı nasıl etkiler?

Yüce Allah bütün varlıklar gibi insanı da belli fıtrat üzerinde yaratmıştır. Beslenme, barınma, giyinme, güvenlik, manevi ve estetik ihtiyaçlar insanın yaratılışından gelen doğal/fıtri özellikleridir. İnsanoğlu bu ihtiyaçları yeterince karşılayamadığında bedenen rahatsız, ruhen de mutsuz olur. Beslenme, barınma, giyinme ve korunma ihtiyacı dünyadaki çeşitli mallarla; manevi ve estetik nitelikli ihtiyaçlar ise ibadet, sanat, spor ve eğlence türü davranış ve etkinliklerle karşılanır.

İslam, insanın yaratılıştan getirdiği fıtratı bozmadan bu dünyada huzurlu ve mutlu bir hayat sürdürüp ahirette de huzura kavuşmasını ister. Bunun için İslam dini sözü edilen ihtiyaçları helal ve yararlılık ölçüsü içerisinde karşılayacak mal ve etkinlikleri belli kurallar çerçevesinde serbest (mübah) kılmış, zararlı olanları ise yasaklamıştır. Mecelle'nin ifadesiyle fıkıhta aslolan; "İnsanlar için zararlı olan şeylerin engellenmesi, yararlı olanların ise teşvik edilmesidir."[1] Bu yaklaşım hem maddi hem de manevi ve estetik nitelikli tüm uygulama ve etkinlikleri kapsar.

Görsel 5.1: Sağlıklı beslenmenin temel ölçüsü gıdaların yeterli ve dengeli alınmasıdır.

BİLGİ KUTUSU

Mecelleiahkâmıadliye veya kısaca Mecelle, 1868-1878 yılları arasında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığındaki bir komisyon tarafından derlenen İslami özel hukuk (medeni hukuk) kuralları bütünüdür. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yarım yüzyılında şeri mahkemelerde hukuki dayanak olarak kullanılmıştır. Bir giriş ve 16 bölümden oluşan Mecelle 1851 madde içerir.

Bu ünitede insanoğlunun hayatını sürdürürken ihtiyaç duyduğu maddi ve manevi nitelikli etkinlikler ve mala ilişkin konulardaki İslami ilkeler üzerinde durulmuştur. Maddi etkinliklerle yeme, içme, giyinme ve mal kazanma yöntemleri kastedilmektedir. Manevi ve estetik nitelikli olanlarla müzik, resim, spor, oyun-eğlence kastedilmektedir.

Vücudun varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan şeylere besin, bunların uygun yolla vücuda alınmasına beslenme denir. Beslenmede kullanılanların tümüne birden gıda maddeleri adı verilir. Sağlıklı beslenmenin temel ölçüsü gıdaların yeterli ve dengeli alınmasıdır. Beslenmede yararlanılan gıda maddeleri uzmanlarınca öncelik sırasına göre gruplandırılmış ve buna beslenme pramidi adı verilmiştir. Beslenme piramidi incelendiğinde insanoğlunun hayatını sürdürebilmesi için gerekli olan besin kaynaklarının hayvansal ve bitkisel kökenli olduğu görülür.

1.1. Beslenmede İslami Ölçüler

Beslenme gerek kaynak gerekse sonuçları itibarıyla insanın beden ve ruh sağlığını, üçüncü şahısların haklarını, hatta bazı yönlerden toplumsal düzeni yakından ilgilendirdiğinden bütün dinler gibi

1 "Defu'l-mefasid celbü'l-menafiden evladır: İnsanlar için zararlı olan şeyleri engelleyip bertaraf etmek, faydalı olanları teşvik ve tahsilden önce gelir." Mecelle, Mad. 30. Berki, Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye).

İslam da bu konuda ayrıntılı kurallar benimsemiştir. İslam'da besinler ve diğer tüm varlıklar konusunda temel ilke -aksine bir hüküm bulunmadığı sürece- mübahlık/serbestliktir. Yüce Allah Kur'an'da göklerde ve yerde ne varsa hepsini insan için yaratıp onun hizmetine sunduğunu bildirmektedir.[2] Kur'an'da iyi ve temiz şeyler (tayyibat) helal; pis (necis) ve kötü (habâis) şeyler haram kılınmıştır.[3] Besinlerin elde ediliş yöntemi de onu helal veya haram kılan diğer bir ölçüdür. Meşru yolla elde edilenler helal, başkasının hakkına tecavüzü barındırır nitelikteki gayrimeşru yolla elde edilenler ise haramdır.

Görsel 5.2: İslam insana sağlıklı beslenmesi için temiz ve helal gıda tüketmesini öğütler.

Besinlerin haram kılınmasının iki temel nedeni vardır. Bunlardan ilki Allah'ın emrine dayanan dinî bir gerekçedir. Bazı besinler, (domuz eti gibi) hikmeti yalnızca Allah'ın bildiği sebeplerle haram kılınmıştır. İkincisi ise insanlara veya topluma zarar verme gerekçesine dayanır. Bu doğrultuda cansız varlıkların yenilmesi fıkıhta fayda ve zarar dengesi açısından ele alınmıştır. Tuz gibi öteden beri bilinen ve kullanılan madenlerin tüketilmesinde bir sakınca görülmemiştir. Yenmesi âdet edinilmemiş, vücuda olumsuz etkileri bulunan toprak, çamur gibi maddelerin besin olarak tüketilmesi ise uygun bulunmamıştır. Bitki kökenli gıda maddelerinde haram ve helallik durumu, akıl ve beden sağlığına zarar vermesi noktasından ele alınmış; sarhoş edici özelliğe sahip alkollü içki ve uyuşturucu maddelerin kullanılması haram kılınmıştır. Gıdaların fıkhi hükmü konusunda en ayrıntılı bilgi hayvansal kökenlilerde görülür. Fıkıhta hayvanın cinsinden beslenme şekline, etinin elde edilme yönteminden boğazlayan kişinin dinî inancına kadar bütün konulara ilişkin ayrıntılı hükümler vardır.

LİSTELEYELİM

Beslenmede İslami ölçüler:

- Yiyeceğin temiz olması
- .....
- .....
- .....

Yukarıdaki noktalı yerlere beslenmedeki İslami ölçüleri listeleyiniz.

1.2. Yiyecek ve İçeceklerde Helaller-Haramlar

İslam'da temel ilke "Eşyada aslolanın mübah olmasıdır."[4] Bu kural yiyecek ve içecekler için de geçerlidir. Bu sebeple fıkıhta helaller değil haramlar sıralanır. Hangi şeyin helal olduğu değil, hangi şeyin haram olduğu sorulur. Bir şey haram kapsamına girmiyorsa ilke olarak o helaldir. Haram ve helal kılma yetkisi ise yalnızca Yüce Allah'a aittir. Bu açıdan bakıldığında Kur'an'da gıda maddelerini yasaklayıcı temel iki ölçüden birinin "pis (necis) ve kötü (habis) olma durumu, diğerinin ise elde edilme yöntemi veya başka sebeple "haram kılınmışlık" olduğu görülür. Bu çerçeveye giren bütün gıdalar zaruret durumu dışında haramdır. Ancak Kur'an genel nitelikli ölçülerle yetinmemiş, yenilip içilmesi haram olan bazı maddeleri özel olarak saymıştır. Bunlar da bitkisel ve hayvansal kökenli olmak üzere ikiye ayrılır.

2 bk. Bakara suresi, 29. ayet; Casiye suresi, 13. ayet.
3 bk. Bakara suresi, 172. ayet; Maide suresi, 4. ayet; Araf suresi, 157. ayet.
4 Kahraman, "İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi", 43.

Bitkisel Kökenli Maddeler: Kur'an-ı Kerim'de özel olarak haram kılındığı bildirilen herhangi bir bitki yoktur. Yasaklananlar, bitkilerin kendileri değil onlardan elde edilen sarhoş edici, uyuşturucu ve zehirleyici özelliğe sahip olup insan sağlığı için zararlı olan ürünler/maddelerdir. Kur'an'da konuyla ilgili dikkat çekici kavram "hamr"dır. Hamr sözlükte bir şeyi örtmek anlamına gelir. İçki aklı örttüğünden "hamr" olarak adlandırılır. Ayetlerde "hamr"ın haram kılındığı bildirilir. Bir hadiste, "her sarhoş edicinin hamr, her hamrın da haram olduğu" vurgulanır.[5] Bu durum yeme, içme, koklama veya vücuda başka yollarla alınan aklı örtücü özelliğe sahip bütün maddelerin haram kılındığını gösterir.

Görsel 5.3: İslam'da büyükbaş hayvanların etinin yenilmesi helaldir.

Kur'an'da zararı ve sarhoş edici yönüne vurgu yapılarak özellikle adı zikredilip yasaklanan bitkisel kökenli maddeler içki ve türevleridir. Yüce Allah şöyle buyurur: **"Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felah bulasınız. Şarap ve kumarla şeytanın yapmak istediği tek şey, sizin aranıza düşmanlık ve kin salmak, sizi Allah'ı zikretmekten ve namazdan alıkoymaktır. Artık bu habis şeylerden vazgeçtiniz değil mi?"**[6] Nisa suresinin 43. ayetinde; **"Ey iman edenler! Sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın."** buyrulmuştur. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in *"Sarhoşluk veren her içki haramdır."*[7], *"Çoğu sarhoşluk veren şeyin azı da haramdır."*[8] gibi hadisleri gereğince kişi sarhoş olmayacak kadar içse de içkinin haram olma hükmünün değişmeyeceği bilinmelidir. Buradan içkinin (hamrın) yasaklanma sebebinin (illeti) iskar, yani sarhoş edicilik olduğu anlaşılmaktadır. Bu hâlde iken namaza yaklaşılmaması emredilmiştir. Maide suresinin 91. ayetinde ise şeytanın hamr ve kumar yoluyla Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoyduğu bildirilmiştir. Ayetlerden içkinin yasaklanmasının gerekçesinin iskar yani sarhoş edicilik vasfı olduğu ortaya çıktığından ayetteki "hamr" kelimesinin içki başta olmak üzere tüm sarhoşluk verici maddeleri kapsayan bir kelime olduğu anlaşılmaktadır. Dolaysıyla sadece içki değil afyon, esrar, eroin, kokain vb. aklı örtücü, sarhoş edici özelliğe sahip bütün bitkisel maddelerin kullanılması dinimizde haramdır.

Hayvansal Kökenli Gıdalar: İnsanlığın tarihten beri tüketmeyi âdet hâline getirdiği deve ve sığır cinsinden büyükbaş hayvanlar, koyun ve keçi cinsinden küçükbaş hayvanlar ve bir kısım kanatlı hayvanlar İslam'da doğrudan veya dolaylı yolla helal kılınmıştır. Kur'an'da eti yenmesi bakımından doğrudan yasaklanan hayvan, domuzdur. Yırtıcı olanlarla insan doğasının kerih gördüğü diğer hayvanlar da fıkıhta yasaklananlardandır. Hayvan, aslen helal olmakla birlikte, duruma göre etinin elde edilme yöntemi sebebiyle de haramlık söz konusu olabilmektedir. Ayrıca bir hayvansal ürün olarak akıtılmış kan da haramdır.

5 bk. Müslim, Eşribe, 73; Buhari, Edeb, 80.
6 Maide suresi, 90-91. ayetler.
7 Buhari, Vudû, 71; Edeb, 80; Müslim, Eşribe, 7.
8 Ebu Davud, Eşribe, 5: Tirmizi, Eşribe, 3.

Kur'an'da hayvansal kökenli gıdalara ilişkin olarak dört ayrı ayette yasaklandığından söz edilir.[9] Konuyu özetleyici nitelikteki Enam suresi 145. ayette şöyle buyrulur: **"De ki; bana gelen vahiyde ölmüş hayvan (meyte), akıtılmış kan, domuz eti -ki o necistir-ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Fakat istismar etmeksizin ve zaruret ölçüsünü aşmaksızın kim bunlardan yeme zorunda kalırsa yiyebilir. Şüphesiz Rabb'in çok bağışlayandır, çok merhametlidir."** Konuyla ilgili olarak sorulan bir soruyu Hz. Peygamber şöyle cevaplandırmıştır: *"Helal, Allah'ın kitabında helal kıldıklarıdır. Haram da Allah'ın kitabında haram kıldıklarıdır. Hakkında herhangi bir açıklama yapmadıkları ise serbest bıraktığı (mübah olan) şeylerdir."*[10]

Kur'an'daki ayetlerde domuz eti, akıtılmış kan, (yırtıcılar tarafından parçalanma yahut başkası tarafından süsülme vb.) normal yolla boğazlanmadan ölen hayvanların etinin haram olduğu belirtilmiştir. Ayrıca İslam'ın tevhit ilkesine aykırı olarak put veya başka varlıkları kutsamak için onlar adına kesilen hayvanların eti de haramdır. Allah'ın (cc) rızık olarak verdiği hayvanın kumara alet edilmesi, hayvan kesilirken fasıklık yapılarak bilinçli şekilde, kasten Allah'ın (cc) adının anılmaması da eti haram kılar. Buradan hareketle helal gıda ve besmele ilişkisi akla gelir.

Şafii mezhebi âlimlerine göre hayvan kesilirken besmele çekmek şart değildir. Hanefilere göre unutarak besmeleyi terk etme durumu hariç, besmele çekilmeden kesilen hayvanın eti yenmez. Zahirilerin de bulunduğu bir başka grup da mutlaka besmele çekilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Özellikle Hac suresinin ilgili ayetleri[11] dikkatle incelendiğinde, besmelenin kurban gibi ibadet maksadıyla kesilen hayvanlar için şart kılındığı görülür. Enâm suresinin 121. ayeti ise hayvan keserken besmelenin gerekli olup olmadığı meselesiyle değil fasıklık yapılarak özellikle Allah'tan (cc) başkası adına kesilen hayvanın etinin yenmesiyle ilgilidir.

TARTIŞALIM

Hayvan kesilirken besmele çekmenin hükmüyle ilgili mezheplerin görüşlerindeki benzerlikler ve farklılıklar nelerdir? Tartışınız.

2. ZARARLI ALIŞKANLIKLAR

Sigara

Zararlı alışkanlıkların en yaygını ve üzerinde en çok konuşulanı sigara kullanma alışkanlığıdır. Özellikle tıp alanındaki son gelişmeler sigara kullanmanın zararını tartışmasız bir şekilde ortaya koymuştur. Ayrıca sigaranın sebep olduğu hastalıklar, zararlar ve kirlenme konusunu ele alan birçok araştırma sonuçları da bunu desteklemektedir. Buna göre sigara, insan vücudunda bağımlılık (tiryakilik) meydana getirmekte, kurtulunması giderek güçleşen bir alışkanlık hâlini almaktadır. Sigaranın sebep olduğu sağlık sorunlarından bazıları şunlardır:

- Ağız, boğaz ve üst solunum yollarında tahribat
- Mide ve kalp hastalıkları
- Damarlarda, sinirlerde fonksiyonel bozukluklar
- Kanser olma ihtimalinin artması

9 bk. Bakara suresi, 173. ayet; Maide suresi, 3. ayet; Enam suresi, 145. ayet; Nahl suresi, 115. ayet.
10 Tirmizi, Libas, 6; İbni Mace, Et'ime, 60.
11 bk. Hac suresi, 28, 33-36. ayetler.

Bunların dışında sigaranın ağız, beden ve çevre kirliliğine sebep olduğu ve de çevresindeki diğer şahısları rahatsız ettiği de bir gerçektir.

Sigara, İslam'ın ilk asırlarının konusu olmadığından sigaranın yasaklılığı hakkında doğrudan bir ayet ve hadis yoktur. Bununla birlikte İslam dinînin bazı genel ilkelerinden hareket eden son dönem İslam bilginleri konu hakkında bazı hükümler vermişlerdir. Bazı âlimlere göre sigara içmek doğru değildir. Ancak ayet ve hadis ile yasaklanmadığından da haram değil mekruhtur. Bazı âlimlere göre ise sigara içmek, özellikle tiryakilik derecesinde sigara alışkanlığı sağlık açısından zarara ve ekonomik yönden israfa yol açtığı, nafaka yükümlülüğünü ihlal ettiği için haramdır. Netice olarak günümüz İslam bilginlerinin genel eğilimi şu şekilde özetlenebilir: Her ne kadar sigara içme hakkında doğrudan bir ayet yoksa da dinî hükümlerin belli ilkelere dayalı olduğu ve birtakım gayelere yönelik olduğu akıldan çıkarılmamalıdır. Çünkü naslar her mesele hakkında ayrıntılı hükümler vermez. Bunun yerine genel kurallar ve ölçüler konulmuştur. Böylece Müslümanlar önlerine çıkan meseleleri nasların koyduğu bu ilke ve ölçülere, gözettiği gayelere göre anlamak ve değerlendirmek zorundadırlar. Bu durumda sigara içmenin fıkhi hükmü; başta zarar, israf ve nafaka yükümlülüğü olmak üzere çeşitli açılardan ele alınabilir. Böyle olunca sigara içmenin hükmü hakkında kesin ve genel bir hüküm vererek "haram" demek yerine, bu konuda bu açılardan bazı ayrımlar yaparak farklı durumlarda farklı hükümler vermek, her bir durumu kendi şartları içerisinde değerlendirmek daha doğru görünmektedir.

Görsel 5.4: Sigara içen kişide çeşitli sağlık sorunları meydana geldiği araştırmalar sonucu ortaya çıkmıştır.

- Bedene verdiği zarar ilmen ve tıbben açıklık ve kesinlik kazanmışsa, açık bir israfa ve kişinin nafaka yükümlülüğünü etkileyip aile fertlerinin ve bakmakla yükümlü bulunduğu kimselerin nafakasını kısmasına yol açıyorsa, zorunlu harcamalardan ve asli ihtiyaçlarından bile fedakârlık yapmaya zorluyorsa, o takdirde sigara içmek dinen **haram**dır.
- Nargile ve enfiye gibi alışkanlıklar da bu çerçevede değerlendirilebilir.[12]

Uyuşturucu Maddeler

Esrar, afyon, eroin, kokain, morfin gibi uyuşturucu maddeler; alkollü içkiler gibi hem insan sağlığına hem de topluma büyük zararlar vermektedir. Bu kötü alışkanlığın sebepleri genel olarak insanın zaafları, sorumluluktan kaçışı, eğitimsizlik, kötü çevre şartları vb. olarak sıralanabilir. İslam dini sarhoşluk veren maddeleri ve uyuşturucu madde kullanımını kesin bir şekilde yasaklamıştır. İslam âlimleri, Kur'an'da içkinin yasak olduğu ile ilgili ayete dayanarak sarhoşluk veren, insanın akli ve ruhi dengesini bozan bütün katı ve sıvı maddelerin yasak olduğu sonucuna varmışlardır.[13] Hadislerde de her sarhoşluk veren şeyin haram olduğu, çoğu sarhoşluk veren şeyin azının da haram olduğu, her sarhoşluk veren şeyin içki (hamr) hükmünde olduğu belirtilmiştir. Sonuç olarak alkollü içecekler ile uyuşturucu maddeler, sarhoş etmesi ve uyuşturma özelliği taşıması nedeni ile haramdır.[14]

12 Bardakoğlu vd., İslam İlmihali I-II, II: 68.
13 bk. Maide suresi, 90. ayet.
14 Bardakoğlu vd., II: 69.

3. GİYİM VE TESETTÜR

Giyinmekle hayâ arasında sizce ne gibi bir ilişki vardır?

Giyinme ve örtünme canlılar içerisinde insanoğluna özgü bir davranıştır. İnsanoğlu, sıcak ve soğuktan korunma, örtünme ve güzel görünme gibi amaçlarla giyinir. Örtünme konusu öteden beri farklı din ve kültürlerin, moda, dış etki vb. değişik sebeplerin sonucu farklı ölçü ve anlayışlara sahip olmuştur. Bu sebeple kılık kıyafet ve örtünme konusunda, bölgeler hatta aynı din ve kültür mensupları arasında farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır.

Görsel 5.5: İslam'da giyim ve kuşamda sadelik, doğallık ve temizlik tavsiye edilmiştir.

Yüce Allah, babamız Hz. Âdem ve annemiz Havva'nın ilk kez yeryüzüne yerleştirilmesinden söz ederken örtünme ile ilgili olarak şöyle buyurur: **"Ey Âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik. Takva (Allah'a karşı gelmekten sakınma) elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır. Bu (giysiler), Allah'ın rahmetinin alametlerindendir. Belki öğüt alırlar (diye onları insanlara verdik). Ey Âdemoğulları! Avret yerlerini kendilerine açmak için, elbiselerini soyarak ana babanızı cennetten çıkardığı gibi şeytan sizi de saptırmasın. Çünkü o ve kabilesi, onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları, iman etmeyenlerin dostları kılmışızdır."**[15] Bu ayetler örtünmenin insanlığın başlangıcından itibaren konulmuş bir kural olduğunu gösterir.

Kur'an'da tüm insanların örtünmesinin gerekliliğine temas edilmekle birlikte gözleri harama bakmaktan sakındırmak ve ırzı korumak dışında namazda veya namaz dışında hangi organları örtmenin gerektiği konusunda ayrıntıya girilmemiştir. Kadınlar için ise ilave olarak: "**Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Zînetlerini kocalarından yahut babalarından yahut kocalarının babalarından yahut oğullarından yahut üvey oğullarından yahut erkek kardeşlerinden yahut erkek kardeşlerinin oğullarından yahut kız kardeşlerinin oğullarından yahut müslüman kadınlardan yahut sahip oldukları kölelerden yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden yahut da henüz kadınların mahrem yerlerine vakıf olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri zînetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey mü'minler, hep birlikte tövbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"**[16] denilerek kadınların örtmeleri gereken yerler konusunda ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ahzab suresi 59. ayette "**Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına söyle, bedenlerini örtecek elbiselerini giysinler. Bu onların tanınıp incitilmemelerine de daha uygundur. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."**[17] kadınların bir ihtiyaç için dışarı çıktıklarında nasıl giyinmeleri gerektiği ifade edilmektedir.

LİSTELEYELİM

İslam'ın tesettür hususundaki ilkelerini listeleyiniz.

1. Sadelik
2. .....
3. .....
4. .....

15 Araf suresi, 26- 27. ayetler.
16 Nur suresi, 30-31. ayetler.
17 Ahzab suresi, 59. ayet.

Hz. Peygamber'in sünnetinde de örtünmenin dinî ve ahlaki yönü sürekli vurgulanmış, giyim ve kuşamda sadelik, doğallık ve temizlik tavsiye edilmiştir. Elbisenin içini göstermemesi ve vücudun hatlarını belli etmemesi üzerinde durulmuş, cinsler arası farklılık ve diğer din mensuplarına benzememek ilke olarak benimsenmiştir. Erkek ve kadının örtünme sınırlarıyla ilgili olarak da birtakım ölçü ve açıklamalar getirilmiştir. Bir rivayete göre Hz. Peygamber baldızı Esma'nın ince bir elbise giymiş olduğunu görünce rahatsız olmuş ve ona: *"Ey Esma! Büluğa erdikten sonra kadının –yüz ve ellerine işaret ederek- şu ve şundan başka yerlerinin (başkaları tarafından) görülmesi doğru olmaz."*[18] buyurmuştur.

KARŞILAŞTIRALIM

Setriavret ile ilgili mezheplerin görüşlerini karşılaştırınız.

İlgili ayet ve hadislerden hareketle fıkıhta kadın ve erkek açısından vücudun örtülmesi gereken yerlerinin tespiti yapılmıştır. Vücutta açılması ve bakılması dinen haram olan yer ve organlara **avret**, bunların örtülmesine ise **setriavret** denmiştir.

Erkeğin ister namazda isterse namaz dışında başkalarına karşı örtmesi gereken avret yeri göbek ile diz kapağı arasında kalan bölgedir. Kadınların, kadınlara ve mahremlerine karşı avret yeri, Hanefi ve Şafiilere göre erkeğin erkeğe karşı avret yeri gibidir. Kadının yabancı erkekler karşısında avret yeri ise yüzü, elleri ve Hanefi mezhebine göre ayakları hariç- bütün vücududur. Şafiiler dâhil diğer mezhep fakihlerine göre kadının ayakları da avrettir.

Giysiyle ilgili diğer bir konu da erkeğin ipekli elbise giymesi ve altın takmasıdır. Fakihler bu hadise dayanarak ipek elbise giymeyi ve altın takmayı erkeklere haram kılmıştır. Bu hadislerden birinde Resulullah'ın (sav) şöyle buyurduğu rivayet edilmiştir*: "İpek elbise giymek ve altın kullanmak ümmetimin erkeklerine haram, kadınlarına helal kılınmıştır."*[19]

4. SANAT, SPOR VE EĞLENCE

Bir Müslüman için sanat, spor ve eğlencenin sınırları ne olmalıdır?

İslam'ın öğretileri tevhit ilkesine dayanır. Genel anlamda sanat ve eğlenceye bakışta da bu ilke hâkimdir. İnsanın fıtri bir ihtiyacı olan sanat, spor, müzik ve eğlence, İslam'da olması gereken yerde ve olması gereken sınırlarıyla kabul edilmiştir. İnsan başıboş yaratılmadığından sanat ve eğlencesi de başıboş olamaz. Bu nedenle İslam âlimleri Müslümanların eğlence, spor ve sanat konularında takınmaları gereken tutum konusunda ayrıntılı görüşler ileri sürmüşlerdir.

4.1. Resim

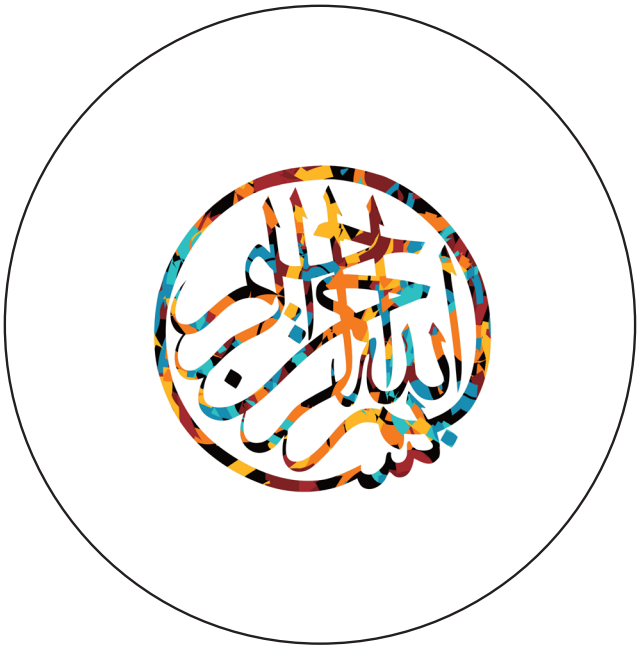
Resmin Arapçadaki karşılığı "*suret*"tir. Suret "şekil, biçim, görünüş ve resim" manasında kullanılır. Aynı anlama yakın bir başka kelime de "*timsal*"dir. Herhangi bir insan, hayvan, ağaç veya manzara resmi gibi gölgesi olmayan resim ve çizgiler için *suret*, gölgeli olanlar için ise timsal (heykel) kelimesi kullanılır.[20] *Suret*'in ruh sahibi veya ruhsuz bütün şeyleri içine aldığı, timsalin ise yalnızca ruh sahibi şeylere özel olduğu da ifade edilmiştir. Dolayısıyla resmin dindeki yeri incelenirken bazen suret bazen de timsal kavramları ön plana çıkmıştır.

DEĞERLENDİRELİM

Resimle ilgili İslam dininin yaklaşımını değerlendiriniz.

18 Ebu Davud, Libas, 31.
19 Tirmizi, Libas, 1.
20 Başoğlu, "Resim", 579.

Bilindiği gibi İslam; Allah'ın (cc) birliği ve ondan başka hiçbir varlığa ilahlık atfedilememesi anlamına gelen tevhit inancına dayanır. Diğer semavi dinler gibi onun önceliği de insanların ve toplumların zihin ve gönüllerindeki putları yıkıp tek Allah (cc) inancını yerleştirmektir. Oysa insanlar tarihin her döneminde melek, insan, hayvan veya birtakım başka varlık ve sembolleri putlaştırmıştır. Allah'a (cc) karşı gösterilmesi gereken saygıyı, Allah'a (cc) ulaştıracakları inancıyla, aracı olarak kabul ettikleri bu putlara göstermişlerdir.

Görsel 5.6:
"Bismillâhirrahmânirrahîm"
(Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.)
adlı hüsnühat örneği.

Kur'an-ı Kerim'de anlatılan peygamber kıssaları incelendiğinde bu kıssaların önemli bir kısmının putperestlikle mücadeleyi anlattığı görülmektedir. Bu bağlamda peygamberlerin Allah'a (cc) inanmaya davet sürecinde karşılaştıkları durumlar Kur'an-ı Kerim'de anlatılmaktadır.[21] Hz. Peygamber Dönemi'nde ise müşrikler, yüce yaratıcı olarak Allah Teala'yı bilmekle ve kabul etmekle beraber, putları Allah'a (cc) aracı yaparak, tapılacak varlıklar olarak kabul etmekteydiler.[22] Bu nedenle Hz. Peygamber'in tebliğinde putperestliğe karşı ciddi tedbirler alınmış, tevhit inancı anlatılmış ve putperestliğe yol açacak heykelcilik ve bu anlamdaki resim yasaklanmıştır. İslam'ın resim ve heykele bakışı da bu arka plan dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Resim İle İlgili Hüküm

Fıkıhta resim ve heykele genelde mesafeli durulmuş, ancak belli şartlarla onay verilmiştir. Âlimlerin bu konudaki görüşlerine dayanak alınan çok sayıda rivayet vardır.

Resim ve heykel konusunda İslam âlimlerinin yaklaşımlarını aşağıdaki şekilde maddeleştirmek mümkündür:

1. Canlıların resimlerinin yapılması konusunda iki farklı görüş vardır: Birincisi, Maliki mezhebinde esas olan görüştür. Buna göre canlıların resimlerini yapmak caizdir. Ancak bu resimler putların, tapınılan ve kutsanan şeylerin resimleri olursa haram olur. Örneğin İsa ve Meryem resimleri gibi. Bu tür şeylerin alım satımı da haramdır. İkinci görüş, Hanefiler ve Şafiilere aittir. Bunlara göre canlı resimlerini yapmak yasaktır. Bu konuda resim ile heykel arasında fark yoktur.
2. Cansız doğal nesnelerin; ağaçların, dağların, yıldızların ve diğer tabiat güzelliklerinin resminin yapılmasında sakınca yoktur. Ancak bunlar arasında insanların tapınmak amacıyla resmini yaptıkları olursa bu durumda caiz olmaz.
3. İnsanların ürettikleri ya da inşa ettikleri şeylerin resimlerinin yapılmasında sakınca yoktur. Ev, ibadethane, araba ve gemi gibi şeylerin resimleri yapılabilir.

21 bk. Nuh suresi, 23. ayet; Enbiya suresi, 52-54. ayetler; Bakara suresi, 54. ayet; Nisa suresi, 153. ayet; Ankebut suresi, 41. ayet.
22 bk. Zümer suresi, 3. ayet.

4. Ebru, tezhip, çinicilik, halı dokumacılığı gibi soyut resimler ittifakla mübahtır.
5. Kutsallık içermeyen canlı tasvirlerinden çocuklara oyuncak edinilmesinde bir sakınca yoktur.
6. Eğitim-öğretim, kimlik, pasaport, suçluların tespit ve takibi gibi gerekli görülen durumlarda resim ve fotoğrafta bir sakınca yoktur.
7. Yere serilmiş halı ve kilimlerdeki veya yatak örtülerindeki resimlerde sakınca görülmemektedir.
8. İbadet etmek veya kutsamak için resim ve heykel yapmak ittifakla haramdır. Bunların üretim ve ticareti de yasaktır.

Görsel 5.7: İslam'da tabiat güzelliklerinin resminin yapılmasında sakınca yoktur.

9. Resmin konusu, ahlak ve adaba aykırı ise, örneğin müstehcenlik içeriyorsa caiz değildir.
10. Resim bulunan yerde namaz kılmak mekruhtur. Resim namaz kılanın kıble tarafında ise Hanefi mezhebine göre bu daha sakıncalıdır. Küçük olduğu ve yüceltme amacı taşımadığı için para gibi üzerinde resim bulunan şeylerle namaz kılmak caiz görülmüştür. Bunlar aynı zamanda cep gibi kapalı yerlerde taşınabilir.

Sonuç olarak İslam âlimleri resim ve heykel yasağında tevhit inancını şirkten arındırma amacı güdüldüğünü belirtmişlerdir. Resim yapmanın ve resimli eşya kullanmanın, tevhit inancına aykırı bir sonuca götürme durumu veya endişesi olmadığı sürece caiz, putlaştırılmaya müsait şahsiyetlerin kutsallık atfetme amaçlı resimlerini yapmanın ise haram olduğu sonucuna varılabilir.[23]

4.2. Spor

Hz. Peygamber, insanı geliştirici, yetiştirici nitelikli bazı oyun ve spor çeşitlerini tavsiye etmiştir. Bunların başında koşu (atletizm), güreş, okçuluk, yüzme gibi etkinlikler gelir. Koşu yarışmaları bu sporu yapanların sağlığı açısından yararlı olduğu gibi bunu izleyenler açısından da heyecan verici, dinlendirici ve hoş vakit geçirici özelliktedir. Hz. Peygamber'in, bu şekildeki yarışları teşvik ettiği ve sahabenin de bu tür yarışmalar yaptığı kaynaklarda zikredilir.[24] Hz. Peygamber'in, kuvveti ile ün salmış Rükâne isimli birisiyle güreştiği ve onu yendiği bildirilir.[25] Okçuluk ve atıcılık sporuna gelince Hz. Peygamber **"Onlara karşı elinizden geldiğince kuvvet hazırlayın."**[26] ayetindeki kuvveti, ok atma (remy) olarak açıklamıştır. Bunun yanında, Hz. Peygamber'in ok atmayı, öğrenmeyi ve uygulamayı teşvik ettiğine dair birçok rivayet vardır.[27] Ancak, Hz. Peygamber, eğitim ve uygulama yaparken hedef tahtası olarak canlı hayvanların kullanılmasını yasaklamıştır.[28]

Görsel 5.8: Peygamberimiz, insanı geliştirici bazı spor çeşitlerini tavsiye etmiştir.

23 Şentürk ve Yazıcı, İslam İlmihali, II: 94-117.
24 bk. Ebu Davud, Cihâd, 68.
25 İbn Hişam, Siyer, I: 390-91.
26 Enfal suresi, 60. ayet.
27 bk. Buhari, Cihâd, 78; Müslim, İmâre, 169.
28 bk. Buhari, Zebâih, 25.

Hz. Peygamber'in devamlı teşvik ettiği, kazananlara zaman zaman maddi ödül verdiği, çoğu kere bizzat katıldığı sportif faaliyetlerden biri de biniciliktir.[29] Çocukluğunda yüzmeyi de öğrenen Hz. Peygamber atıcılık, binicilik ve koşunun yanı sıra yüzmenin de öğrenilmesi ve öğretilmesini teşvik etmiş, hatta bir babanın evladına karşı vazifelerinden söz ederken onları helal rızıkla besleme, yazıyı öğretme yanında atıcılık ve yüzme öğretmeyi de zikretmiştir. Bu teşvikler sonucudur ki sahabe arasında bu tür faaliyetler oldukça yaygındı.

YORUMLAYALIM

"Çocuklarınıza ok atmayı, ata binmeyi ve yüzmeyi öğretiniz."
(Tayalisi, Sünen, 2096.)

Yukarıdaki hadisişerifi peygamberimizin sportif faaliyetlere bakışı açısından yorumlayınız.

Resulullah (sav) tarafından teşvik edilen sportif faaliyetlerin eğlendirme yönünün yanı sıra bedeni geliştirici, hayata ve askerlik sanatına hazırlayıcı yönlerinin de olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Savunma gücüne, maddi ve manevi olarak yetişkin ve sağlıklı insan unsuruna ihtiyaç, hem oyun ve eğlence hem de eğitim ve sosyal fayda yönlerini bünyesinde toplayan sportif faaliyetlere öncelik verilmesini gerekli kılmıştır. Hz. Peygamber, hayvanlara gereksiz eziyet vermeyi ve insani duyguları köreltmesi sebebiyle hayvan dövüştürmek suretiyle eğlenmeyi yasaklamıştır. Bu, günümüzde boğa güreşleri ve horoz dövüşleri vb. vahşi nitelikli sporların caiz olmadığını gösterir. Sonuç olarak İslam'ın spor ve eğlenceyi aslen mübah; kumara, lüks ve israfa, başkalarının haklarının zayi olmasına sebep olan spor ve eğlence türlerini de haram kıldığı anlaşılmaktadır.

4.3. Müzik

Müzik vokal veya enstrümantal ses ve tonların bir araya getirilmesinden oluşan bir sanat olarak tanımlanır.[30] Mûsiki kavramı genel itibari ile güzel sesle yapılan hemen bütün icralar anlamına gelmekte ve sözlükte, sesi yükseltmek; bir sözü mırıldanmak; şarkı, türkü, gazel, kaside vb. heyecan verici bir tarzda söylemek, okumak anlamına gelen gınâ kavramı ile ifade edilmektedir. Müziğin fıkhi hükmü İslam bilginleri tarafından etraflıca tartışılmış ve hakkında lehte ve aleyhte çok sayıda görüş ileri sürülmüştür.[31]

Görsel 5.9: Dinimiz belirli ölçülerde müziği mübah kılmıştır.

Müziğin hükmü konusundaki görüşler incelendiğinde İslam âlimlerinin konu hakkında bir fikir birliğine sahip olmadıkları anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olarak Maliki mezhebinin önde gelen âlimlerinden İbnülarabi şöyle demiştir: "Gınâ, âlimlerin çoğuna göre gönülleri coşturan bir eğlence olup gerek Kur'an'da gerekse sünnette bunun haramlığına dair bir delil yoktur. Hatta sahih bir hadiste, gınânın mübah olduğuna delil vardır. Müziğin haramlığı konusunda rivayet edilen bütün hadisler sened ve yorum bakımından geçersiz olduğu gibi bu konuda getirilen ayet yorumları da geçersizdir."[32]

29 bk. Nesai, Hayl, 16; Tirmizi, Cihâd, 22.
30 Parlatır, TDK Türkçe Sözlük, 1621.
31 Yunus Apaydın, "Mûsikî", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 261.
32 İbnü'l Arabi, Ahkamü'l Kur'an, III: 1053-1054.

Netice itibari ile müziğin mutlak olarak yasaklanmadığı, aksine mübah bırakıldığı sonucuna ulaşılabilir. Çünkü İslam dinî insanın maddi ve manevi/estetik ihtiyaç ve arzularını meşruiyet çerçevesinde karşılamasını mübah görmüştür. Bu nedenle birçok âlim müziği içerik, icra edildiği ortam ve vesile olduğu hususlar gibi açılardan değerlendirmişlerdir. Bu açıdan müziğin meşru olması için dinîn temel inanç, amel ve ahlak ilkelerine aykırı olmaması, haramların işlenmesine yol açmaması -Allah'a, kadere isyan içeren, haramı teşvik eden, günaha sevk eden vb.- başkalarının hakkını ihlal etmemesi, kişiyi yapması gereken görevlerinden alıkoymaması gibi ilkelere riayet edilmesi şart koşulmuştur.[33] Ayrıca sektöre dönüşmemesi ve bir başka milletin hayat tarzını teşvik etmemesi gerekir.

DEĞERLENDİRELİM

İslam âlimlerinin görüşlerinden hareketle İslam'ın müziğe bakışını değerlendiriniz.

4.4. Oyun ve Eğlence

Eğlence, insanın çocukluğundan ölümüne kadar devam eden bir faaliyetidir. Çocukların oyunları, aynı zamanda birer eğlencedir. Sanat, müzik, tiyatro, sinema, festivaller ve spor oyunları gibi birçok etkinlik eğlence kapsamına girer. Günümüzde eğlenceye dinî sebeplerle tümüyle karşı çıkanlar olduğu gibi eğlenmeyi hayatın merkezine yerleştirenler de vardır. Oysa her iki yaklaşım da sorgulanmaya açıktır. İslam'da eğlence amaçsızca harcanan vakit olarak kabul edilmez. Nitekim meşru görülen eğlence türlerinin hepsinin spor yapma, ruhen dinlenme, rahatlama ve sağlıklı yaşam gibi çeşitli meşru amaçları vardır. Dolayısıyla İslam meşru amaçlı eğlence türlerini tasvip etmiş, bizzat Hz. Peygamber bunun örnekliğini söz ve uygulamalarında göstermiştir. Çünkü meşru içerik ve gayeli eğlence, ibadet ve çalışma dışında kalan vakti de faydalı bir şekilde değerlendirmek anlamına gelir.

Hz. Peygamber Dönemi'nde evlilik törenleri ve bayramlarda insanların çeşitli çalgı aletleri eşliğinde eğlendikleri Allah (cc) elçisinin zaman zaman insanları buna teşvik ettiği rivayet edilir. Resulullah (sav) düğünlerin herkesin duyacağı şekilde, tefler eşliğinde şarkılar söylenerek yapılmasını ve düğün ziyafeti verilmesini tavsiye etmiştir. *"Her kim düğün yemeğine davet edilirse davete katılsın."*[34] buyurarak Müslümanların birbirinin sevinçlerini paylaşmalarını istemiştir. Hz. Peygamber zamanında bayramlarda çeşitli eğlenceler düzenlenmiş, bu gelenek günümüze değin sürmüştür.

İslam'a göre oyun ve eğlencenin insanlık onur ve haysiyetine yakışacak nitelikte olması gerekir. Ayrıca eğlenme ve dinlenme ihtiyacı, temel inanç ve ibadet ilkelerine aykırı olmamalıdır. Buna göre insanın dinlenme ve eğlenme ihtiyacı, temel inanç ve ahlak ilkelerine ters düşmeyecek bir biçimde olmalıdır. Bu nedenle örneğin daha çok çalışmaya yardımcı olsun diye meşru bir oyun ve eğlenceyle kendini rahatlatmak yanlış değildir. O hâlde eğlenerek dinlenmenin ve bu kapsamda ele alınacak olan oyunun mübah olduğu söylenebilir. Burada önemli olan bu eğlenmenin ölçülerinin doğru tespit edilmesi ve bu ölçüler içinde kalınmasıdır. Eğlenmede temel ölçü İslam'ın inanç ve ibadet ilkelerine aykırı olmamasıdır. Ayrıca İslam'ın bir yasağının çiğnenmesine, bir emrinin terk edilmesine yol açan bütün oyun ve eğlenceler de yasaktır. Bu nedenle içerisinde kumar bulunan her türlü oyun haramdır. Bu hususta Hz. Peygamber'in *"Sizi Allah'ı anmaktan alıkoyan her şey meysirdir (kumardır)."*[35] hadisi ölçü alınmalıdır.

İslam dinînin oyun hakkında bu genel yaklaşımından sonra hangi tür oyunların mübah olduğu sorusu akla gelebilir. Hadislerde, tercih edilecek oyun ve eğlence türünün gerektiğinde toplum yararına

33 Apaydın, "Mûsikî", 263.
34 Müslim, Nikah, 98.
35 Zeylai, Nasbü'r Raye (Hadislerle Fıkıh), IV: 275.

kullanılabilecek, mesela bedeni veya zihni güçlendirecek mahiyette olmasının tavsiye edildiği görülecektir. Bunun yanı sıra içerisinde kumar ve benzeri yasak hususlar bulunmayan oyunlar genelde mübah kabul edilir.

Çeşitli düşüncelerle hadiste izin verilen oyun çeşitleri (binicilik, ok atıcılık gibi) hariç diğer oyunları hoş karşılamayan âlimler de vardır. Bütün bunlardan yola çıkarak İslam âlimleri mübah nitelikli bir eğlencede aşağıdaki şartları aramışlardır:

1. Eğlence İslam dinînin inanç, ibadet ve ahlak esaslarını, düşünce ve hayat tarzını ve kurumlarını tahrif edecek ya da küçük düşürecek içeriğe sahip olmamalıdır.
2. İnsanların manevi kişiliklerini, namus, şeref ve diğer haklarını hedef almamalıdır.
3. İnsanların din ve dünya hayatıyla ilgili görevlerini aksatmaya sebep olmamalıdır.
4. İçki ve uyuşturucu gibi zararlı ve yasaklanmış şeyler eğlence ile birleştirilmemelidir.
5. Eğlence kumara alet edilmemelidir.
6. İslam'ın, kadın erkek ilişkilerinde getirdiği mahremiyet kuralları ihlal edilmemelidir.[36]

5. İSLAM'DA MÜLKİYET VE İKTİSADIN TEMEL ESASLARI

"De ki: "Ey mülkün sahibi olan Allah'ım! Sen mülkü dilediğine verirsin. Dilediğinden de mülkü çeker alırsın..." (Al-i İmran suresi, 26. ayet.) ayetinden ne anlıyorsunuz?

Malın Tarifi ve Çeşitleri

Mal, Arapça bir kelime olup çoğulu "emval"dir. Sözlükte "servet, sahip olunan şey, menkul ve gayr-i menkul varlık" gibi anlamlara gelir. Önceleri sadece altın ve gümüş gibi varlıkları ifadede kullanılırken giderek kapsamı genişlemiş, menkul ve gayrimenkullerden maddi değeri olan her şeyi kapsamına almıştır. Mal, terim olarak fıkıhta şöyle tanımlanmıştır: Elde edilip ihtiyaç zamanı için biriktirilmesi ve normal olarak yararlanılması mümkün ve caiz olan şeylerdir. Bunun günümüz diliyle ifadesi şöyledir: Mal, insan ihtiyaçlarını karşılayan ve iktisadi değeri olan meşru nitelikli şeylere denir.

Malın tanımında iki nokta ön plana çıkmaktadır: Birincisi malın elde edilip biriktirilmeye elverişli olması, ikincisi ise kendisinden yararlanmanın mümkün ve caiz olmasıdır. Bu sebeple hava, Güneş gibi şeyler biriktirilmesi mümkün olmadığından fıkıhta mal sayılmazlar. Ancak yeni teknolojilerle depolanabilirlerse bu durumda mal kapsamına girerler. Murdar olarak ölmüş hayvanın eti, domuz eti, alkollü içki, zehirli veya bozuk gıda maddelerinden yararlanmak caiz olmadığından bunlar da mal sayılmaz. Aynı şekilde bir buğday tanesi, bir damla su, işe yaramayacak durumdaki atık kağıtlar gibi iktisadi değeri olmayan şeyler mal kabul edilmezler. Kısacası bir şeyin mal kabul edilebilmesi için insan doğasının o şeyi elde etme konusunda istekli olması ve Kur'an'da yasaklanmış şeyler grubuna girmemesi gerekir.

Mala ilişkin diğer bir ayrım da malın mütekavvim ve gayrimütekavvim olmasıdır. Fıkha göre buğday, arpa, koyun, at, taşıtlar gibi yenilmesi, içilmesi veya kullanılması dinen meşru olup iktisadi değeri olanlara "mütekavvim mal" denir. Bu özelliklere sahip olmayanlara ise "gayrimütekavvim mal" denir.

Sonuç olarak insanların yeme, içme, giyinme, barınma, seyahat ve benzeri günlük ihtiyaçları için yararlandıkları meşru nitelikli her şey fıkıhta mal kapsamında değerlendirilmiştir.

36 Günay, Günümüz Fıkıh Problemleri, 132-34; 144-47.

BİLGİ KUTUSU

Osmanlı Devleti'nin "Mal, tab'-ı insani mail olup da vaktihacet için iddihar olunabilen şeydir ki menkule ve gayr-i menkule şamil olur." (Mecelle, md. 126.) Yani mal, insan tabiatının meylettiği, ihtiyaç için elde biriktirilebilen şeyler olup menkul ve gayrimenkulü kapsamına alır.

İslam'da Mülkiyet ve Malın Konumu: Kişi ile eşya/mal arasındaki hukuki bağa mülkiyet denir. Bu ilişki kişiye malı üzerinde meşru nitelikli tüm tasarruflarda bulunma ve başkasının o mal üzerinde tasarrufta bulunmasını engelleme yetkisini verir. Mülkiyet konusu tarihte çok büyük tartışmalara neden olmuştur. Geçen yüzyılda ortaya çıkan kapitalizm, komünizm ve sosyalizm gibi ideolojilerin temelini mülkiyet tartışmaları oluşturmuştur.

İslam'a göre kâinatın ve dolayısıyla kâinattaki bütün varlıkların tek sahibi Allah'tır (cc). Yüce Allah varlıkları insan için yaratmış ve onun hizmetine sunmuştur.[37] İnsan bu varlıklar üzerinde sınırsız malik değildir. Aksine o, Allah'ın (cc) belirlediği sınırlar çerçevesinde malda tasarrufta bulunma yetkisine sahip bir emanetçidir. Buna göre mal insanoğlunun elinde emanettir. Emanetçi nasıl ki malı sahibinin arzu ve istekleri doğrultusunda korur ve yönetir ise insan da sahip olduğu malı onun asıl sahibi olan Yüce Allah'ın koyduğu ilkeler doğrultusunda değerlendirir. Bu konudaki temel ölçü varlıkların, asıl sahibinin Allah (cc) olduğunu kabul edip varlıkla olan ilişkiyi bu anlayış temelinde kurmaktır.

Kur'an-ı Kerim'de mala çok önem verilmiştir. İnsan için evlat ne kadar önemli ise mal da o kadar önemlidir.[38] Müminlerin özelliklerinden biri zekât verme arzu ve bilinciyle çalışmaktır.[39] Kur'anda ihtiyaçlarını karşılayacak kadar mal kazandıktan sonra gizli açık infakta bulunan kişi ile başkasına yük olan kişi karşılaştırılmış ve Müslümanlara birinci tür insanın örnek alınması tavsiye edilmiştir.[40] Kur'an'a göre mal, birey ve toplumların ayakta dik durabilmelerinin temel unsurudur. Bu sebeple malın onu gereği gibi koruyup değerlendirme yeteneğine sahip olmayan çocuklara ve akli melekeden yoksun kişilere teslim edilmemesi istenmiştir.[41] Bundan malın düşmana asla bırakılmaması gerektiği sonucu çıkar. Çünkü bireyler ve toplumlar dinlerini, kültürlerini, onur ve vatanlarını düşmana karşı ancak varlıklı olurlarsa koruyabilirler.

Görsel 5.10: İslam'da kişinin mülkiyet hakkı korunmuştur.

37 bk. Bakara suresi, 29. ayet; Casiye suresi, 13. ayet.
38 bk. Enfal suresi, 28. ayet.
39 bk. Müminun suresi, 4. ayet.
40 bk. Nahl suresi, 75. ayet.
41 bk. Nisa suresi, 5-6. ayetler.

Kur'an'a göre mal, birey ve toplumların ayakta durabilmelerinin temel unsurudur.[42] İnsan bu dünyadaki mala karşı tutumuyla ahiretini kazanır ya da kaybeder. Ayet ve hadislerde cimrilik, mal biriktirme hastalığı, zekât vermemek yasaklandığı gibi malı saçıp savurmak da hoş karşılanmamıştır. İslam'da aslolan insanın mala hükmetmesi, onu Allah'ın (cc) koyduğu ölçülere göre hizmetinde değerlendirmesidir. Şayet mal insana hükmeder, onu esir alırsa bu durumda mal nimet olmaktan çıkıp dünya ve ahiret kaybına yol açan bir araca dönüşür. Kur'an-ı Kerim'in Hz. Musa'nın toplumundan olan Kârun hakkındaki kıssası bunun açık örneğidir.[43]

DEĞERLENDİRELİM

"Bilin ki mallarınız ve çoluk çocuğunuz birer deneme aracıdır. Allah katında ise büyük bir mükâfat vardır."

(Enfal suresi, 28. ayet.)

İslam'ın mülk edinme yaklaşımını yukarıdaki ayet çerçevesinde değerlendiriniz.

İslam'ın mal edinme ve malın nasıl değerlendirileceğine dair görüşleri ile ilgili bazı ayetler:

"(Ey Muhammed!) Sana neyi infak edeceklerini soruyorlar. De ki: Hayır olarak verdiğiniz nafaka, ana, baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Hayır olarak daha ne yaparsanız herhalde Allah onu bilir." (Bakara suresi, 215. ayet.)

"Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, bir tanenin durumu gibidir ki, yedi başak bitirmiş ve her başakta yüz tane var. Allah dilediğine daha da katlar. Allah'ın rahmeti geniştir. O her şeyi bilir. Allah yolunda mallarını infak eden, sonra verdiklerinin arkasından başa kakmayı, gönül incitmeyi uygun görmeyen kimselerin Rabb'leri yanında mükâfatları vardır. Onlara hiçbir korku yoktur ve onlar, üzülmeyeceklerdir." (Bakara suresi, 261-262. ayetler.)

"Allah faizi tüketir (Faiz karışan malın bereketini giderir.), oysa sadakaları bereketlendirir. Allah günahta ve inkârda direnen hiç kimseyi sevmez." (Bakara suresi, 276. ayet.)

"Onların mallarından sadaka al ki, onunla kendilerini temizlersin, tertemiz edersin" (Tevbe suresi, 103-104. ayetler.)

"Dünya hayatı ancak bir oyun ve eğlenceden ibarettir. Eğer iman eder ve kötülükten sakınırsanız, Allah size mükâfatınızı verir. Ve sizden bütün mallarınızı harcamanızı da istemez. Eğer sizden onların tamamını isteyip de sizi zorlasaydı cimrilik ederdiniz. Bu da sizin bütün kinlerinizi ortaya çıkarırdı. İşte sizler Allah yolunda harcamaya çağrılan kimselersiniz. İçinizden kiminiz cimrilik ediyor. Ama cimrilik eden ancak kendi zararına cimrilik eder. Allah zengindir, siz ise fakirsiniz. Eğer siz haktan yüz çevirirseniz Allah yerinize başka bir kavim getirir. Sonra onlar sizin gibi olmazlar." (Muhammed suresi, 36-38. ayetler.)

42 bk. Enfal suresi, 28. ayet.
43 bk. Kasas suresi, 76-82. ayetler.

Görsel 5.11: İslam dini helal yoldan elde edilen kazancı teşvik eder.

"Doğrusu mallarınız ve çocuklarınız sizin için bir imtihandır. Büyük mükâfat ise Allah'ın yanındadır. O hâlde gücünüzün yettiği kadar Allah'tan korkun, dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğinize olarak harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Eğer Allah'a güzel bir borç verirseniz, Allah onu sizin için kat kat yapar ve sizi bağışlar. Allah çok mükâfat verendir, halimdir."(Tegabün suresi, 15-17. ayetler.)

YORUMLAYALIM

"Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yemiş değildir."

(Buhari, "Büyü", 15.)

Yukarıdaki hadisi helal kazanç edinme açısından yorumlayınız.

6. MEŞRU MAL EDİNME YOLLARI

Sizce hırsızlık niçin haramdır?

İslam'da kazanma, mal mülk edinme tıpkı ilim gibi farz telakki edilmiştir. Kişinin kimseye muhtaç olmadan hayatını sürdürebilmesi, çoluk çocuğunun nafakasını temin etmek maksadıyla meşru yoldan çalışıp kazanması kutsal ve değerli bir davranış olarak görülmüştür. İslam dinî hırsızlık, gasp, faiz, kumar, rüşvet gibi kazanç yollarını yasaklamıştır. İslam'da asli ve tabii kazanç yolu emektir. Bunun yanı sıra miras, vasiyet, nafaka, zekât, hibe gibi yollarla kazanılan mallar da başlangıcı itibarıyla emeğe dayalı olduğundan meşru kabul edilmiştir. Kur'an'da; **"Erkekler için de çalışıp elde ettiklerinden bir pay vardır, kadınlar için de çalışıp elde ettiklerinden bir pay vardır."**[44] buyrularak emeğin önemine dikkat çekilmiştir. Hz. Peygamber de *"Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yemiş değildir."*[45] buyurmuştur.

Görsel 5.12: Peygamberimiz kişinin el emeğiyle kazanmasını teşvik etmiştir.

44 Nisa suresi, 32. ayet.
45 Buhari, Büyû', 15; Enbiya, 37.

Ziraat, ticaret, zenaat ve bir mesleğin icrası doğrudan emeğe dayalı kazanç yollarıdır. İnsan denizdeki balığı tutmak, dağdaki otu toplamak gibi tabiattaki serbest mala ya el koyarak ona ilkten sahip olur ya da başkasının mülkiyetindeki bir malı ondan devralarak sahip olur. Aynı zamanda başkasına ait eserler telif, patent, ihtira vb. haklara dikkat edilerek kişilerin açık rızası gözetilmek suretiyle kullanılabilir. Hibe, miras, haklı savaş sonucu kazanılan ganimet meşru mal edinme yöntemlerindendir. Ancak bu yollar istisnaidir; toplumların ekonomik yapısı sadece bunlar üzerine bina edilemez. Bu sebeple İslam malların asıl el değiştirme yöntemini alışveriş olarak gösterir.[46] Bunun yolu da karşılıklı rızaya dayalı ticarettir.[47]

İslam' da ticaret teşvik edilmiştir. Bir ayetikerimede **"Namazı kılınca yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lütfundan isteyin."**[48] buyrulur. Hz. Peygamber; *"Emin ve dürüst Müslüman tacir kıyamet günü şehitlerle birlikte olacaktır."*[49] buyurmuştur. Başka bir hadiste; *"En temiz kazanç hangisidir?"* şeklindeki bir soruyu, *"El emeği ve helâl olan bütün alışveriş yöntemlerinden elde edilen kazançtır."*[50] diye cevaplamıştır. Müslümanlar bir yandan ticaret yapmaya teşvik edilmiş diğer yandan da İslam'ın yasakladığı mal edinme yöntemlerinden uzak durmaları konusunda uyarılmıştır.

7. HAKSIZ KAZANÇ

Sizce dinimizde helal kazanç niçin önemlidir?

7.1. Hırsızlık

Bir malı korunmuş olduğu yerden gizlice almaya "hırsızlık" denir. Kul hakkı açısından gasp da aynen hırsızlık gibidir. İkisi arasındaki en önemli fark, gaspta başkasına ait malın açıktan ve çoğunlukla cebir ve şiddet kullanılarak alınmasıdır. Hırsızlık da Kur'an'da yasaklanmış[51], insanların mallarına haksızca tecavüz edip mal güvenliğini tehlikeye atanlara son derece ağır ceza takdir edilmiştir. Hırsızın çaldığı mal ve malın sahibine verdiği zarar ödetilir ve ayrıca hırsız cezalandırılır.

7.2. Gasp

İslam'ın koruduğu ve dokunulmaz saydığı mülkiyet hakkına karşı işlenen haksız fiillerden biri de gasptır. Gasp, başkasına ait bir malı zor kullanarak alma demektir. Bu yönüyle hırsızlıktan ayrılır. Hanefi fıkıhçıları gaspı; "Taşınabilir, hukuki ve ekonomik değeri bulunan bir mal üzerinde, sahibinden izinsiz olarak alenen ve kuvvete dayanarak haksız zilyedlik kurmak." şeklinde tarif etmişlerdir.[52]

Hangi şekillerde olursa olsun mülkiyet hakkına yapılan her türlü haksız fiil yasaklanmış, hem uhrevi hem de dünyevi ceza verilmesi takdir edilmiştir.

Gasp bilerek yapılan günah bir fiildir ve cezalandırılma sebebidir. Gaspın dünyevi hükmü ise şudur: Haksız şekilde ele geçirilen bir şey, eğer mümkünse aynen iade edilmelidir. Ancak gasbedilen malın aynen iadesi mümkün değilse yani malın şekli değişmişse tazmin (ödeme, ödetme) edilmesine hükmedilir. Bu durumda da mal ya aynısı temin edilerek ya da değeri ile tazmin edilir. Bununla birlikte gaspeden kişi gaspettiği malı aynen iade etse veya o malı tazmin etse bile yine de uhrevi sorumluluktan kurtulamaz.

46 Bakara suresi, 275. ayet.
47 Nisa suresi, 29. ayet.
48 Cuma suresi, 10. ayet.
49 Tirmizi, Büyû', 4.
50 Taberanî, Hadislerle İslam Mu'cemü'l Evsat, VIII: 47.
51 bk. Maide suresi, 38-39. ayetler.
52 Bardakoğlu vd., İslam İlmihali II: 190.

7.3. Faiz

Faizin Arapça karşılığı ribadır. *Riba,* sözlükte "artmak, çoğalmak, şişmek, yükselmek, fazlalaşmak" gibi manalara gelir. Terim olarak ise "Hizmet ve emek karşılığı olmaksızın paranın kullanılmasına karşılık olarak elde edilen ve dinen yasal olmayan her çeşit kazanç." şeklinde tanımlanmıştır.[53] Günümüzde faizi şu şekilde tanımlayabiliriz: Faiz, borçtan elde edilen gelire denir.

ARAŞTIRALIM

Faizle ilgili güncel hükümleri araştırınız.

Faiz Kur'an-ı Kerim'de ayrıntılı şekilde işlenmiş ve kesin olarak yasaklanmıştır: **"Ey iman edenler! Allah'tan korkun, faizden kalan alacaklarınızı terk edin. Eğer inanmış kişilerseniz (böyle yaparsınız)."**[54] **"Böyle yapmazsanız bilin ki; Allah ve Elçisi tarafından bir savaşla yüz yüze gelirsiniz. Eğer tevbe ederseniz ana mallarınız sizindir. Böylece ne haksızlık edersiniz ne de haksızlığa uğrarsınız."**[55] Hz. Peygamber'den de faizle ilgili çok sayıda hadis nakledilir: *"Faiz, şirk, sihir, haksız yere adam öldürme, yetim malı yeme, savaştan kaçma ve namuslu kadına iftira etme gibi mahvedici yedi büyük günahtan biridir."*[56] *"Faizi yiyen, yediren, şahitlik ve kâtiplik eden Allah'ın rahmetinden mahrum kalır."*[57] *"Faizcilikle zenginleşen kişinin sonu mutlaka fakirliktir."*[58] anlamındaki hadisler bunlardan birkaçıdır.

Fıkıh kitaplarında faiz *Ribe'n-nesie* ve *Ribe'l-fadl* olmak üzere ikiye ayrılır. *Ribe'n-nesie* bir malı, kendi cinsinden bir mal ile fazlasıyla geri almak üzere vadeli olarak borç vermektir. Cahiliye Arapları tarafından yaygın olarak uygulanan bir yöntem olduğundan buna Cahiliye ribası adı verilir. *Ribe'l-fadl* ise aynı riba gerekçesini (illetini) taşıyan iki malın birbirleri ile değişiminde bedellerden birinde fazlalık olan işleme denir. Bunun fıkıhtaki diğer bir adı da *Ribe'l-bey'dir*. Kaynaklarda Ribe'l-bey'le ilgili hadiste hedeflenenin faizciliğe alet edilen hileli yolların önünün kapatılması olduğu ifade edilmiştir.[59]

Görsel 5.13: Dinimiz İslam, haksız kazancın her türlüsünü yasaklar.

53 MEB, 84.
54 Bakara suresi, 278. ayet.
55 Bakara suresi, 279. ayet.
56 Buhari, Vasâya, 2.
57 Müslim, Müsâkât, 105-106.
58 İbni Mace, Ticâret, 58.
59 İbni Kayyımi'l-Cezviyye, İlamu'l-muvakkiin an Rabbi'l-Alemin, II: 135.

7.4. Kumar

Şans ve becerinin birlikte veya tek başına söz konusu olduğu bir olay veya yarışmanın ya da belirsiz bir olayın sonucu üzerinde bahisleşme, iddiaya girme ve bu yolla para kazanma, menfaat elde etme şeklinde tanımlanmıştır.[60] Kur'an'da kumar kesin olarak yasaklanmıştır.[61] Yüce Allah Maide suresinde şöyle buyurmuştur: **"Ey İman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları şeytan işi birer pisliktir. Bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz."**[62]

İslam'da meşru mal kazanma yöntemi karşılıklı rızaya dayalı ticarettir. Kumarda ise asıl olan malda ticaret değil şanstır; mal bahse alet edilmekte, şansa bel bağlanmaktadır. Günümüzde yaygın olarak başvurulan piyango, loto, toto, iddia, at yarışı vb. şans oyunları dinî açıdan değerlendirildiğinde kumar kapsamına girer.

Kumarın oynandığı alet ve metot önemli değildir. Oyun, taraflardan birine veya birkaçına kâr sağlıyor ya da zarar veriyorsa bu oyun kumardır ve yasaktır. Kumarın kişiye ve topluma vereceği zararlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- Çeşitli meşru kazanç yolları vardır. Kişi bu yollardan biriyle geçimin sağlanması yönüne gitmeli, bunu şansa ve tesadüfe bırakmamalıdır.
- Kumar; kişinin çalışmasına, ailesine ve topluma, hatta insanlık yararına hizmetler yapmasına ve Allah'a (cc) karşı olan ibadet görevlerini yerine getirmesine engel olur.
- Kumarın zararları sadece oynayanda kalmaz, aile bireylerini ve toplumu da etkiler. Ayrıca işsiz güçsüz kimselerin çoğalmasına ve böylece birtakım sosyal bunalımlara sebep olur.
- Kumar yüzünden işlenen cinayetler ve cana kıymaların küçümsenmeyecek boyutlarda olduğu ve bu yüzden nice mutlu aile yuvalarının söndüğü bir gerçektir.

Daha pek çok zararları olan kumar, haramdır ve bu yolla elde edilen kazanç da meşru olmayan bir kazançtır. Meşru olmayan bir yol ile elde edilen kazançla ibadet niyetiyle bir şey yapılmaz.

TARTIŞALIM

Günümüzde yaygın olan şans oyunlarının kumar ile ilişkisini tartışınız.

60 MEB, 209.
61 bk. Bakara suresi, 219. ayet; Maide suresi, 90-91. ayetler.
62 Maide suresi, 90. ayet.

7.5. Rüşvet

Haram mal edinme yollarından biri de rüşvettir. Rüşvet; başkasına ait bir hakkın iptali veya bir haksızlığın elde edilmesi için yetkililere verilen mala denir.[63] Allah Teala şu ayette rüşveti haram kılmıştır: **"Mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile haram yollarla yemek için o mallardan (idarecilere veya hâkimlere rüşvet) vermeyin."**[64] Bir hadiste *"Allah'ın rüşvet verene de alana da lanet ettiği"*[65] başka bir hadiste de*; "faizciliğin sonunun kıtlıkla, rüşvetçiliğin sonunun ise korku ile cezalandırılmak"*[66] olduğu bildirilir.

Görsel 5.14: Dinimize göre rüşvet almak da vermek de haramdır.

Dinimize göre rüşvet vermek de almak da rüşvete aracı olmak da yasaktır. Çünkü rüşvet, haklıyı haksız, haksızı da haklı yaparak adaletin ortaya çıkmasına engel olur.

Rüşvet, kişiler için olduğu kadar toplumlar için de çok kötü sonuçlar doğurur. Rüşvetin yaygın olduğu yerde, haksızlık çoğalır. Emniyet ve güven kalkar. Sosyal düzen bozulur. Bunun için Peygamberimiz *"Rüşvet alan da veren de cehennemdedir."*[67] buyurmuştur.

7.6. Hile

Ticaretten söz eden ayetikerimede "malları aranızda batıl yollarla yemeyin'' buyrulmuştur.[68] Batılın iktisadi karşılığı "insanlık için artı iktisadi değer ifade etmeyen boş eylem" demektir. Burada vurgulanmak istenen şey şudur: Eğer bir kişinin mülkiyetindeki mal başka bir kişiye nakledilecekse bu yasaklanmış olan yahut boş, faydasız eylemler aracı kılınarak değil insanlığın faydasına sonuçlar doğurucu nitelikli faaliyetlerle olsun. Kur'an'da batıl yolla mal transfer yöntemlerinin başında ölçü ve tartıda hile yapmak, hırsızlık, rüşvet, gasp, kumar, din istismarı ve faizcilik sayılır.

63 MEB, 313.
64 Bakara suresi, 188. ayet.
65 bk. İbni Mace, Ahkâm, 2.
66 bk. Ahmed bin Hanbel, Müsned, 4:205.
67 Ebu Davud, Akdiye, 4.
68 Nisa suresi, 29. ayet.

Ölçü ve tartıya dikkat edilmesinin gerekliliği konusunda çok sayıda ayet vardır. Bu ayetlerden birkaçı şöyledir:

"Ölçtüğünüz zaman ölçüyü tam tutun ve dosdoğru bir tartıyla tartın; bunu yapmanız, daha hayırlıdır ve sonuç bakımından daha güzeldir."[69]

"Ölçüyü ve tartıyı doğru olarak yapın."[70]

Ölçü ve tartı aletleriyle oynayarak insanlara haksızlık yapanların durumuyla ilgili olarak ise Yüce Allah şöyle buyurmuştur: **"Eksik ölçüp tartanların vay hâline ki onlar, insanlardan ölçerek aldıklarında noksansız alırlar. Kendileri onlara (satarken) ölçtüklerinde veya tarttıklarında eksiltirler. Oysaki onlar, o büyük günde, diriltileceklerini sanmıyorlar mı?"**[71] Hz. Peygamber eksik ölçüp tartmanın toplumların başlarına belaların gelmesine neden olacağını bildirerek şöyle buyurur: *"Ölçü ve tartıyı eksik yapan topluma kıtlık isabet eder ve başlarına zalim yönetici musallat olur."*[72] Bütün bunlar Müslümanların ekonomik hayatlarının bütünüyle hak, adalet, dürüstlük ve kalite üzerine kurulu olması gerektiğini belirtmekte, malların üretim ve değişiminde kalite başta olmak üzere her türlü ölçüye riayet edilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Görsel 5.15: Kur'an-ı Kerim ölçü ve tartı ile yapılan işlerde doğruluğu emretmektedir.

7.7. Karaborsacılık

Karaborsacılık fıkıh ilminde ihtikar kavramı ile ifade edilir. İhtikar; yiyecek maddeleri satın alıp fiyatları yükselsin diye saklamak demektir. İmam Ebu Yusuf'a göre sadece yiyecekler değil, bütün ihtiyaç maddeleri bu amaçla saklanırsa karaborsacılık hükümleri geçerlidir. Karaborsacılık, tahrimen mekruh olup bunu yapan kimse Allah (cc) katında sorumludur. Karaborsacılık, haksız bir kazanç yoludur. Halkın ihtiyacı olan malı az bir müddet olsa bile, saklayıp halka zarar veren kimse günah işlemiş ve ahirette azabı hak etmiş olur. Karaborsacılık yapan kendi menfaati için başkalarını zarara ve sıkıntıya sokan, içinde yaşadığı topluma zulüm ve haksızlık eden kimsedir. Dürüstlükle ve ahlaki değerlerle bağdaşmayan, din kardeşliği anlayışına ters düşen karaborsacılık ve vurgunculuk, Müslüman'a asla yakışmayan çirkin bir iş, kötü bir davranıştır. Peygamber Efendimiz karaborsacılık hususunda şu uyarıyı yapmıştır: *"Mal getirip de bunu piyasaya süren kişi (Allah tarafından) rızıklandırılır. İhtiyaç duyulan malı saklayıp yüksek fiyat arayan karaborsacı ise Allah'ın lanetine uğramıştır."*[73]

69 İsra suresi, 35. ayet.
70 Enam suresi, 152. ayet.
71 Mutaffifin suresi, 1-5. ayetler.
72 İbni Mace, Ticaret, 6.
73 İbni Mace, Ticaret, 6.

Daha fazla soru için karekodu okutunuz.

ÜNİTE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Yiyecek ve içeceklerdeki temel İslami ilkeler nelerdir? Açıklayınız.

2. Hayvansal gıdalardan haram olanlar nelerdir?

3. İslam'ın müzik konusundaki yaklaşımı genel olarak nedir? Açıklayınız.

4. Mütekavvim ve gayrimütekavvim mal nedir? Örneklerle açıklayınız.

5. Karaborsacılığın yasaklanmasının sebebi nedir? Açıklayınız.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru cevaplarını işaretleyiniz.

1. "İhtikar" kavramı ile aşağıdakilerden hangisi kastedilir?

A) Karaborsacılık
B) Hırsızlık
C) Gasp
D) Hile
E) Faiz

2. "Mallarınızı aranızda haksız yollarla yemeyin. İnsanların mallarından bir kısmını bile bile haram yollarla yemek için o mallardan (idarecilere veya hâkimlere rüşvet) vermeyin." (Bakara suresi, 188. ayet.) Aşağıdakilerden hangisi bu ayet kapsamında değerlendirilemez?

A) Rüşvet
B) Faiz
C) Gasp
D) Hırsızlık
E) Ticaret

3. "Kendi cinsinden bir mal ile fazlasıyla geri almak üzere vadeli olarak borç vermek" şeklinde tanımlanan kavram aşağıdakilerden hangisidir?

A) Hamr
B) Meysir
C) Ribe'n-nesie
D) Baynunetikübra
E) Gayrimütekavvim

4. Aşağıdakilerden hangisinin Kur'an'da haram olduğu belirtilmemiştir?

A) Leş
B) Kan
C) Domuz eti
D) Yırtıcı deniz hayvanları
E) Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvan

5. Aşağıdakilerden hangisi İslam âlimlerine göre mübah bir eğlencede bulunması gereken şartlardan biri değildir?

A) Kumara alet edilmemeli.

B) Modern çalgı türleri ile yapılmamalı.

C) Kadın erkek ilişkilerine getirilen mahremiyet kuralları ihlal edilmemeli.

D) İnsanların din ve dünya hayatıyla ilgili görevlerini aksatmaya sebep olmamalı.

E) İçki ve uyuşturucu gibi zararlı ve yasaklanmış maddeler eğlence ile birleştirilmemeli.

C. Aşağıdaki boşlukları doldurunuz.

Mecelle	feyizeval	timsal	mübah	setriavret
tayyibat	mal	hamr	avret	habâis

1. İslam fıkhında iyi ve temiz hâller için ..... kavramı kullanılıyorken pis (necis) ve kötü hâller için ..... kavramı kullanılmaktadır.

2. Eşyada aslolan ..... olmasıdır.

3. İçki aklı örttüğünden ..... olarak adlandırılır.

4. Vücutta açılması ve bakılması dinen haram olan yer ve organlara ....., bunların örtülmesine ise ..... denmiştir.

5. İnsan ihtiyaçlarını karşılayan ve iktisadi değeri olan meşru nitelikli nesnelere ..... denir.

D. Aşağıdaki bilgilerden doğru olanı "D" yanlış olanı "Y" ile işaretleyiniz.

1. (.....) İhtikar, yiyecek maddeleri satın alıp fiyatları yükselsin diye saklamak demektir.

2. (.....) Şafii mezhebi âlimlerine göre hayvan kesilirken besmele çekmek şarttır.

3. (.....) Herhangi bir insan, hayvan, ağaç veya manzara resmi gibi gölgesi olmayan resim ve çizgiler için suret, gölgeli olanlar için ise timsal (heykel) kelimeleri kullanılır.

4. (.....) Ribe'l-nesîe aynı riba gerekçesini (illetini) taşıyan iki malın birbirleri ile değişiminde bedellerden birinde fazlalık olan işleme denir.

5. (.....) Fıkha göre buğday, arpa, koyun, at, taşıtlar gibi yenilmesi, içilmesi veya kullanılması dinen meşru olup iktisadi değeri olanlara "mütekavvim mal" denir.

Ünite Özet Sunusu

Ünite Pdf

6. ÜNİTE
TEKNOLOJİ VE TIP

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. İslam dininin çevreye verdiği değer hakkında neler biliyorsunuz?

2. İslam fıkhında hükümlerin değişebilirliği konusunda bildiklerinizi sınıfta paylaşınız.

3. Teknolojinin gelişmesiyle tıp alanında ortaya çıkan güncel dinî sorunlar neler olabilir?

1. ÇEVRE

Çevre temizliği veya çevre sorunları dendiğinde aklınıza neler geliyor?

İçinde yaşadığımız hava, su, toprak, bitki, hayvan, sıcaklık, soğukluk gibi canlı ve cansız varlıkların oluşturduğu ortama çevre denir.

Çevre canlı ve cansız varlıklarıyla insanı kuşatan tabii ortamdır. İçerisinde yaşadığımız evimiz, evimizi çevreleyen avlu, bahçe, cadde ve sokaklar, etrafımızda bulunan dağlar, denizler, ovalar, buralarda bulunan tüm varlıklar, dünyamızı kuşatan atmosfer çevrenin birer parçasıdır.

Çevre Bilinci

Yüce Rabbimiz çevremizde bulunan bütün bu varlıkları bizim istifademize sunmuştur. Bu, Allah'ın (cc) insana verdiği değerin bir göstergesidir.

Bizler çevremizdeki varlıkların sahibi değil, emanetçisiyiz. Bu varlıklar bize emanet olarak verilmiştir. Rabbimiz, hangimizin iyi işler ve hangimizin kötü işler yapacağını sınamak için çevremizdeki varlıkları bizim kullanımımıza vermiştir.

YORUMLAYALIM

"O, göklerde ve yerde ne varsa hepsini, kendi katından (bir lütfu olmak üzere) size boyun eğdirmiştir. Elbette bunda düşünen bir toplum için ibretler vardır."

(Casiye suresi, 13. ayet.)

Yukarıdaki ayet mealini çevremizdeki varlıklara saygı açısından yorumlayınız.

Canlı cansız bütün varlıklar Rabbimizi zikir ve tesbih etmektedir. Bu yüzden bizler çevremizdeki varlıklara değer vermeli, onlardan istifade ederken bu hakikati göz önünde bulundurmalıyız.

Çevremizdeki varlıkları kendimize dost ve yardımcı görüp onlardan faydalanırken (ekolojik) dengeyi bozmamaya dikkat etmeliyiz. Bu yüzden israfı haram sayıp Allah'ın (cc) nimetlerinden hesaba çekileceğimiz şuuruyla hareket etmeliyiz.

İLGİLİ AYETLER

"Yedi kat gök, yeryüzü ve bunlarda bulunan varlıklar Allah'ı tesbih ederler. Onu övgüyle tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."

(İsra suresi, 44. ayet.)

"Sonra o gün (kıyamet günü) size verilmiş olan her nimetten sorguya çekileceksiniz."

(Tekasür suresi, 8. ayet.)

Çevre, Allah'ın bize teslim ettiği ve titizlikle koruyup imar etmemizi istediği değerli bir emanettir. Bu yüzden meskenlerin yapılması, su kanallarının açılması, ağaçlandırma çalışmaları gibi imar işleri topluma farzıkifayedir. Bizler tabii veya dinî bir görev olarak yeryüzünü imar edeceğiz, bunu yaparken tabiatı tahrip etmeyeceğiz.

İLGİLİ AYET

"Sizi yeryüzünde yaratıp, orayı imar etmenizi dileyen Allah'tır."

(Hud suresi, 61. ayet.)

Rabbimiz bizim tabiattan istifademiz esnasında ekolojik düzeni, çevremizdeki ölçü ve dengeyi bozmamamız gerektiğine dikkat çekmektedir.

DEĞERLENDİRELİM

"Göğü Allah yükseltti ve mizanı (dengeyi) O koydu. Sakın dengeyi bozmayın."

(Rahman suresi, 7-8. ayetler.)

Yukarıdaki ayet mealini ekolojik dengeyi korumak açısından değerlendiriniz.

Çevre Kirliliği

İnsanoğlu çoğu zaman ihtiyaçlarını karşılarken bu ihtiyaçların kaynağı olan doğal çevreye geri dönülmez zararlar vermekte, akıl almaz tahribatlar yapmaktadır. Toprağa, dağlara, ormanlara, su kaynaklarına, nehir, göl ve denizlere ve bizi bir fanus gibi kuşatan atmosfere tamiri çok zor zararlar vermektedir.

Bizler çevreye zarar vermekle aslında bindiğimiz dalı kesmekteyiz. Tabiatın sorumsuzca tahrip edilmesi, çevrenin umursamaz bir tavırla kirletilmesi, tabiattaki sınırlı kaynakların hor kullanılıp israf edilmesi, insanı telafisi çok zor tehlikelerin eşiğine getirmiştir.

Görsel 6.1: Allah'ın yarattığı tabiatı temiz tutmak insanın sorumlulukları arasında yer alır.

KONUŞALIM

"İnsanların kendi işledikleri kötülükler sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Yanlıştan dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı kötü sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır."

(Rum suresi, 41. ayet.)

Yukarıdaki ayeti göz önünde bulundurarak çevre sorunlarının ortaya çıkış nedenleri üzerinde konuşalım.

Hava ve suyun kirlenmesi, yeşil bitki örtüsünün tahrip edilip çölleştirilmesi, ozon tabakasının incelip delinme tehlikesiyle karşı karşıya kalması gibi tahribatlar kendi yaptıklarımızın bir sonucudur.

Günümüzde sanayi atıkları toprağı çoraklaştırdı; nehirlerin, göllerin kurumasına yol açtı. Denizler balıkların bile yaşayamayacağı kadar kirlendi. Çevreye zarar veren unsurlara karşı tedbir alınmazsa şehirler kurma adına ormanlar talan edilirse dünya yaşanmaz bir hâl alacaktır. İnsanların bu tavırları devam ettiği sürece gelecek nesillere bırakılacak bir dünya da olmayacaktır.

Bizler içinde yaşadığımız dünyayı değiştiren, düzenleyen ve ona yeni şekiller verip kendi istifademize uygun hâle getiren yegâne canlıyız. Çevremizden istifade ederken başıboş bir şekilde hareket etmemeliyiz. Bu kainatı yaratan Rabbimiz kâinatı niçin ve nasıl yarattığını ve hangi kurallara uymamız gerektiğini bize buyruklarıyla bildirmiştir. Buna göre çevremizde birtakım değişiklikler yaparken bazı hususları göz önünde bulundurmalıyız.

Yüce Allah, insanın da içinde bulunduğu çevreyi canlı ve cansız varlıklarıyla birlikte bir düzen ve denge içinde yaratmıştır.

İlmî gelişmeler bize dünyamız ile diğer gezegenler ve galaksiler arasında, denizler ile karalar, canlı cansız bütün mahlukat arasında muhteşem bir düzen ve ahengin bulunduğunu göstermektedir. Bu dengeye biz ekolojik düzen diyoruz. Bizler bu düzeni öğrenmeli, hayatımızı sürdürürken bu düzeni devam ettirecek ve bu düzeni bozmayacak şekilde hareket etmeliyiz.

İLGİLİ AYET

"Ve biz her şeyi size belirli bir ölçüye göre indiririz."

(Hicr suresi, 21. ayet.)

İslam dininin sadece inanç ve ibadet konularında bizlere birtakım görevler yükleyip de hayatın diğer alanlarını boş bıraktığı düşünülemez. İslam insan hayatının her yönüyle ilgili emirler, tavsiyeler ve uyarılar yapmaktadır. Dolayısıyla üzerinde durduğumuz bu konuyla ilgili bazı emir, tavsiye ve uyarılarda da bulunmaktadır.

İslam; canlı türlerinin muhafazasını, çevrenin temiz tutulmasını emreder. Allah'ın yarattığı ekosistem; O'nun emir, yasak ve tavsiyeleri ile varlığını sonsuza dek sürdürebilir.

Çevreyi kirletmeme hususunda da İslam'ın emirleri çok açıktır. İslamiyet temizlik dinidir. Temizlik, imanın yarısı kabul edilmiştir.[1] Bu temizlik, hem çevre hem vücut hem gönül temizliğini ifade etmektedir. Kirli çevre ve ortamlar, hem sağlığımıza zararlıdır hem de ibadet yapmamıza engeldir. Temiz olmayan yerde ibadet yapmak, namaz kılmak mümkün değildir. Çünkü sağlığını kaybeden kimse pek çok ibadeti yerine getiremeyecektir.

OKUMA PARÇASI

Peygamberimizin Çevre ile İlgili Uygulama ve Tavsiyeleri

Peygamber Efendimiz (sav) Medine'ye geldikten sonra bu şehrin düzenlenmesi ve imar faaliyetleri için birtakım düzenlemeler yapmış, halkı bu konuda yönlendirmiştir. Peygamber Efendimiz, Mekke'de Hz. İbrahim zamanından beri Harem (Cennet parçası) denilen topraklara ilave olarak Medine'de de bazı bölgeleri Harem alanı ilan etmiştir. Harem bölgelerinde rastgele ağaç kesmeyi ve avlanmayı yasaklamıştır.

(bk. Müslim, hac, 454, 457.)

Adiy bin Zeyd (ra) Hz. Peygamber'in (sav) Medine çevresinde yaklaşık 30 km'lik bir alanı (yaklaşık 1000 km^2) koruluk (Hıma/Harem) bölgesi ilan ettiğini ve ağaçların rastgele kesilmesini, dallarının kırılmasını yasakladığını rivayet etmektedir.

(bk. Ebu Davud, Menasik, 96.)

Ağaç dikmek, çevremizi yeşillendirmek, dünyanın çölleşmesinin önüne geçmek o kadar önemlidir ki insanların canlarının derdine düştüğü, imanlarını kurtarmak için canhıraş bir şekilde çırpınacakları durumda bile Peygamberimiz ağaç dikme imkânı olan kişinin ağaç dikmesini tavsiye etmiştir. Zira ağaç dikmek kişi için sadakayıcariyedir. Yani o ağaç yeşil kaldığı müddetçe o kişiye bu ağaçtan dolayı sevap verilecektir. Ağaç dikmek çevremizi güzelleştirmek sosyal ibadetlerdendir. Yani öncelikli insanlığa sonra da tüm canlılara fayda veren bir ibadettir. Bu güzel davranışımız ile ortaya çıkan ağaçtan istifade eden insan ve hayvanların her istifadesi bize sevap olarak yazılacaktır. Buna mukabil birisinin diktiği bir ağacı sebepsiz yere kesen, yeşillikleri tahrip edenler de bu kötü davranışları sebebiyle günahkâr olacaklardır.

(bk. İbn Hanbel, VI, 443; Müslim, müsâkât, 7.)

Peygamber Efendimiz (sav) buyurdular ki: *"Birinizin elinde bir hurma fidanı varken kıyamet kopuyor olsa bile derhâl onu diksin."*

(Buhari, el-Edebü'l-müfred, 168.)

Peygamber Efendimiz (sav) buyurdular ki: *"Müslümanlardan bir kimse bir ağaç dikerse o ağaçtan yenen mahsul mutlaka onun için sadakadır. Yine o ağaçtan çalınan meyve de onun için sadakadır. Vahşi hayvanların yediği de sadakadır. Kuşların yediği de sadakadır. Herkesin ondan yiyip eksilttiği mahsul de onu dikene ait bir sadakadır.''*

(Buhari, Hars, 1.)

Peygamber Efendimiz (sav) buyurdular ki: *"Kim yolcuların ve hayvanların gölgelendiği bir ağacı boşuna ve lüzumsuz olarak keserse Allah onu baş aşağı cehenneme atar."*

(Ebu Davud, Edeb, 158-159.)

1 bk. Tirmizi, Deavat, 86.

OKUMA PARÇASI

Peygamberimiz ashabından yaşadıkları yerleri temiz tutmalarını istemiş, çevrelerini güzel ve bakımlı hâle getirmelerini tavsiye etmiş bu hizmetler için çalışanları övmüş ve onlar için dua etmiştir.

(bk.Tirmizi, Edeb, 41.)

Peygamber Efendimiz (sav) mescidin temizlenip güzel kokmasından memnun olmuş, bu görevi yapanlara dua etmiştir.

(bk. Tirmizi, Cum'a, 64.)

Peygamber Efendimiz tabiattaki ekolojik dengeye dikkat etmiş, çevrenin kirletilmemesi için gerekli tedbirleri almış tüm Müslümanları çevre temizliği, ekolojik dengenin korunması konusunda bilinçlendirmiştir. "Peygamber Efendimiz'in (sav) durgun sulara bevledilmesini (işenmesini) yasaklamasına dair hadisini bu bağlama örnek olarak verebiliriz''

(bk. Buhari, Vudû, 68.)

Peygamber Efendimiz (sav) kırlarda, yollarda, rastlanan yabani hayvan ve haşerelerin deliklerine bevletmeyi (işeme) yasaklamıştır.

(bk. İbni Mace, Tahâret, 21.)

Peygamber Efendimiz (sav) susuzluktan ağzı kurumuş, dili sarkmış bir köpeğe kuyudan ayakkabısıyla su çıkarıp susuzluğunu gideren kadının cennetlik olduğunu bildirmiştir.

(bk. Buhari, Bed'ü'l-halk, 17; Edeb, 27.)

Peygamber Efendimiz (sav) kedisini eve hapsedip açlıktan öldüren yaşlı kadının bu merhametsiz davranışı sebebiyle cehennemlik olduğunu bildirmiştir.

(bk. Buhari, Ezan, 90.)

Peygamber Efendimiz (sav) *"Lânet edilen iki şeyden sakının!"* buyurdular. Ashab, "Lanet edilen iki şey nedir?" diye sordular. Hz. Peygamber de, *"İnsanların (gelip geçtikleri) yolları ve (altında) gölgelendikleri (ağaç diplerini) kirletmektir."* buyurdu.

(Müslim, Taharet, 68.)

Peygamber Efendimiz (sav) gelip geçenleri rahatsız eden bir ağaç dalını kesip atması sebebiyle bir kişinin cenneti hak ettiğini bildirmiştir.

(bk. Müslim, Birr, 128-130.)

Peygamber Efendimiz (sav) buyurdular ki: *"Ümmetimin iyi ve kötü bütün amelleri bana gösterildi. İyi amelleri arasında yoldan (gelip geçenleri rahatsız eden) bir şeyi (alıp) atmak da vardı. Kötü amelleri arasında ise (yoldan gelip geçenin gözüne çarpan ve onları iğrendiren) tükürük de vardı."*

(İbni Mace,Edeb, 7.)

2. TEKNOLOJİ

Sizce teknolojinin hayatımıza olumlu ve olumsuz etkileri nelerdir?

Dinimizin temel hedefi insana sağlıklı bir bakış açısı kazandırmak, onu sağlıklı bir inanç ve düşünce sahibi yapmaktır. İnsanın dünya ve ahiret mutluluğunu kazanmasına yardımcı olmaktır.

Rabbimiz kainattaki şeyleri bizim istifademize sunduğunu belirtmektedir. Fakat bu, her şeyin bizim olduğu anlamına gelmez. Bizler diğer canlılardan farklı olarak aklımızla hem tabiatı hem de diğer canlıları kendi menfaatimize uygun şekilde kullanırız.

İnsan çevresine şekil vermiş, icat ettiği aletlerle tabiata hâkim olmaya, onda birtakım değişiklikler ve düzenlemeler yapmaya başlamıştır. Teknoloji sayesinde çevresindeki varlıklardan azami şekilde istifade etmenin yollarını bulmuştur. Her buluş ile çevresine olan hâkimiyeti de artmıştır.

Görsel 6.2: İnsanoğlu geliştirdiği teknoloji ve aletlerle kendi hayatına birtakım kolaylıklar sağlamıştır.

LİSTELEYELİM

Teknolojik gelişmeler sonucu ortaya çıkan güncel dinî sorunları sıralayınız.

Allah'ın (cc) bunca nimeti emrine verdiği insan elde ettikleri karşısında şükretmeli, Rabbimizin bizden istediği şekilde çevresini yönetmeli, orada hâkimiyetini dinimizin emir ve tavsiyelerine göre oluşturmalıdır. Bizler elde ettiğimiz gücü insanlara ve çevremize zarar vermeyecek şekilde kullanmak mecburiyetindeyiz.

Dinimiz teknolojik gelişmeleri ve fırsatları insanlığın saadeti için bir araç olarak görür. Örneğin insanlar son teknolojik gelişmeleri kullanarak ibadetlerini daha kolay, huzurlu şekilde yerine getirmektedirler. Camilere yerleştirilen merkezi ısıtma veya merkezi soğutma sistemi sayesinde namazlar yaz-kış huzur içinde kılınabilmektedir. Hoparlörlerden okunan ezanlarla namaz vakitleri tüm Müslümanlarca rahatlıkla

işitilmektedir. Kilometrelerce uzaklıktaki Mekke-Medine'ye hac ve umre için uçakla birkaç saat içinde ulaşılmaktadır. Mekke-Medine gibi kutsal yerler hakkında fotoğraflardan veya videolardan gitmeden de genişçe bilgi sahibi olunmaktadır. Bütün bunlar teknolojinin bize sağladığı sayısız imkânlardan sadece bir kaçıdır.

Bizler dünyada adaleti tesis etme, dünyayı imar edip mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşanacak hâle getirme, bizden sonra gelecek olanlara daha iyi ve güzel bir dünya bırakmakla yükümlüyüz.

Teknolojinin hayatımızı kolaylaştıran, işleri güzelleştiren ve daha verimli hâle getiren özelliği yanında yıkıcı, zarar verici ve tahrip edici yönü, onun daha dikkatli ve şuurlu bir şekilde kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

İLGİLİ AYET

Rahman ve Rahim olan Allah´ın adıyla.
"Çoklukla övünmek sizi, kabirlere varıncaya (ölünceye) kadar oyaladı. Hayır; ileride bileceksiniz! Hayır, Hayır! İleride bileceksiniz! Hayır, kesin olarak bir bilseniz... Ant olsun, o cehennemi muhakkak göreceksiniz. Yine ant olsun, onu gözünüzle kesin olarak göreceksiniz. Sonra o gün, nimetlerden mutlaka hesaba çekileceksiniz"

(Tekasür suresi, 1-8. ayetler.)

3. TIP

Sizce tedavi olmak için yapılan her şey mübah sayılabilir mi? Niçin?

Sağlık Rabbimizin bize verdiği en önemli nimetlerden birisidir. Bu nedenle dinimiz beden, ruh ve akıl sağlığına önem vermiştir. Sağlık mutlu yaşamanın ve sorumluluklarımızı yerine getirmenin temel şartıdır. Bu yüzden dinimiz sağlığımızı bozan ve tehdit eden şeyleri yasaklamış sağlığımızı korumamız için gerekli tedbirleri almamızı emretmiştir.

Hastalık, sakatlık ve ölüm, diğer canlılarda olduğu gibi insanda da belli dünyevi ve tabii sebeplere bağlanmıştır. Bununla birlikte İslam; hastalık, sakatlık, fakirlik, deprem, yangın, sel gibi olumsuz ve üzücü sayılabilecek durumları metanetle karşılamayı, bunlarla mücadele etmeyi, gerekli bütün önlemleri almayı, sonuçta ise bunu Allah'ın (cc) bir imtihanı bilip sabretmeyi telkin eder.

Hastalık, insanın beden ve ruh sağlığını bozan bir hâldir, tedavi ise bu hâlin giderilmesi, yani hastanın yeniden sıhhate kavuşması için maddi-mânevi her türlü çareye başvurulmasıdır. Hastalık ve sakatlıkla mücadele ve gerekli tedavi yollarına başvurmak hem insanın tabii yapısının gereği hem de dinin emir ve tavsiyesidir. Hz. Peygamber: *"Allah hem derdi hem de devayı göndermiş, her hastalığa bir çare yaratmıştır. Tedavi olun ancak tedavide haramı kullanmayın."*[2] buyurmuştur. Bu itibarla bir dert ve hastalıktan kurtulmaya çalışmak, hem tevekküle hem de hakiki şifa verenin Allah olduğu hakikatine aykırı düşmez. Hastalığın maddi ve manevi birçok sebebi bulunabildiği gibi buna paralel olarak maddi, ruhi ve manevi birçok tedavi yöntemi vardır. Modern bilimin ilerlemesiyle yeni yeni tedavi imkân ve usulleri de ortaya çıkmaktadır.

2 Ebu Davud, Tıb, 11.

Hastalıkların ortaya çıkmadan önce koruyucu hekimlik yöntemleriyle önlenmesi temel bir kuraldır. Dinimizin emrettiği temizlik/hijyen, sağlıklı ve dengeli beslenme gibi pek çok hüküm bu koruyucu hekimlik içinde yer almaktadır. Bununla birlikte bir hastalığa yakalanan kişinin tedavi için gerekli yöntemleri ve ilaçları araştırması bu şekilde sağlığına yeniden kavuşmaya gayret etmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber her hastalık için meşru ve helal olan bir ilacın bulunduğunu belirtmiştir.

LİSTELEYELİM

Hz. Peygamber (sav) buyuruyor ki: *"Allah Teala hastalığı (derdi) de şifasını (dermanını) da yarattı ve her dert için mutlaka bir derman (ilaç) yarattı. Öyleyse (araştırın dermanını bulun ve) tedavi olun. Ancak haram olan şeyle tedavi olmayın."*

(Ebu Davud, Tıbb 11.)

Yukarıdaki hadisten çıkartılabilecek sonuçları maddeler hâlinde listeleyiniz.

İnsanlık her geçen gün gelişen teknolojik gelişmelere paralel olarak hastalıklar için tedavi yöntemleri bulmakta, daha önce bilinen tedavi yöntemlerini geliştirmekte, daha kolay, daha başarılı yöntemler ortaya koymaktadır. Modern tıbbın geliştirdiği tedavi imkânları günümüzde birçok hastalığı ölümcül olmaktan çıkarmıştır. Koruyucu ve tedavi edici yeni yöntemler sayesinde yaşam kalitesi artmakta ve ortalama yaşam süresi uzamaktadır.

Modern bilim ve teknolojinin pek çok faydası yanında sınırsız ve sorumsuzca kullanılması kimi zaman insan onur ve haysiyetine, doğal dengeye, dinî ve ahlaki değerlere zarar verecek boyutlara ulaşmaktadır. Günümüzde tıp ve sağlık büyük yatırımlar yapılan, ticari bir sektör hâline gelmiştir. Aynı durum genetik çalışma ve uygulamalar için de geçerlidir. Bu alanlarda ticari rant ve yüksek kâr beklentisi kimi zaman insani ve ahlakî boyutların üzerine çıkabilmektedir. İnsanlık artık bu gelişmelerin dünyayı nereye götürdüğü ve bu alanlarda neye nereye kadar izin verilebileceği sorularını gündeme getirmeye başlamıştır. Kısaca tıp ve teknoloji alanında meydana gelen hızlı gelişmeler aynı zamanda birçok dini, felsefi, ahlaki ve hukuki problemi de beraberinde getirmektedir.

Tıp ve sağlık alanındaki bilimsel ve pratik çalışmaların iyi-kötü, doğru-yanlış biçiminde ahlaki açıdan değerlendirilmesini ve bu değerlendirmelerin belirli ilkelere oturtulmasını hedefleyen **"tıp etiği"** veya **"biyoetik"** isimli bir bilim dalı kurulmuştur.

Biyoetik bilim dalı, insan hayatının başlaması ve sonlandırılması, doğum kontrol yöntemleri, yaşam kalitesi, yardımcı üreme teknikleri, genetik çalışmalar, insan kopyalanması, insanlar üzerindeki tıbbi deneyler, organ nakilleri, yapay organlar, ötanazi, yaşam, ölüm ve sağlık politikaları gibi konuları farklı yönleriyle ele alıp bunlar hakkında birtakım kural ve ilkeler koymaya çalışmaktadır.

Biyoetik sorunlar İslam dünyasının da uzun süreden beri gündemindedir. Çünkü bu kapsamda ele alınan konulardan önemli bir kısmı İslam'ın ortaya koyduğu dini, ahlaki ve insani değerler bakımından sakıncalı yönler taşımaktadır. İslam dünyasında bu sorunlara ilişkin gerek âlimlerimiz ve gerekse ilmî kurumlarımız tarafından birçok çalışma yapılmış ve bu konuda önemli bir bilgi birikimi oluşmuştur. Bu çalışmalar sonucunda İslam bilginleri bu tür sorunlar hakkında olumlu veya olumsuz belirli bir kanaate ulaşmıştır.

Görsel 6.3. Gelişen teknolojik ilerlemelerle birlikte hastalıklar için tedavi yöntemleri de gelişmektedir.

Günümüzde Müslüman bilim insanları dinimizin insan sağlığının korunması ile ilgili kurallarını gelişen ve değişen şartlara göre ortaya koymuşlardır. Müslüman bilim insanları dünyanın sağlıkla ilgili düşünce birikimine yol gösterici ilkeler koymaya çalışmaktadırlar. Bu çalışmalar neticesinde bilim dünyasına sağlıkla ilgili İslami bir bakış açısı sunulmaktadır.

3.1. Organ Nakli

Organ nakli, kaybedilen ya da görevini yapamayan bir organın yerine canlı veya ölü bir kişiden alınan sağlam ve aynı görevi üstlenecek bir organın nakledilmesi ile yapılan bir tedavi yöntemidir.

Organ nakli, alternatifsiz bir tedavi yöntemi olması nedeniyle tıp ilminin önemli bir uğraşı alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Organı veren ve alan iki tarafın da insan olması, insan organları üzerinde tasarruf yapılmasını gerektirmesi sebebiyle dinin yanında, hukuk ve ahlakın da ilgi ve düzenleme alanına girmektedir.

Organ nakli organını bağışlayan kişi açısından bakıldığında onurlu ve özverili bir davranıştır. Bununla birlikte bu tedavi yöntemi kolaylıkla yapılabilen bir yöntem değildir. Uygun organ ve dokuyu bulabilmek, bunu temin için gerekli maddi imkâna sahip olabilmek zordur. Sosyal güvenlik ve sağlık güvencesinin yaygın olmadığı ülkelerde bu zorluk fakir insanlar için meseleyi içinden çıkılmaz bir hâle sokmaktadır. Çünkü bu tedavi yöntemi çok pahalıdır. Bu durum yoksullar aleyhine bir eşitsizliğin ortaya çıkmasına sebep olabilmektir.

Bazı fakir ülke halkları geçim sıkıntısı sebebiyle, ilgili ülkelerin kanunlarındaki boşluklar veya yöneticilerin gerekli titizliği göstermemeleri sebebiyle organlarını satma yoluna gitmektedirler. Organların satılması insan onur ve haysiyetini zedeleyen bir durumdur. Maddi durumu iyi olan bazı insanlar, fakir insanların içinde bulunduğu zor durumdan istifade ederek onların organlarını satın almaktadır. Bu hiçbir şekilde insanlığın kabul edemeyeceği bir şeydir. Devletler, organ naklinde yaşanabilecek istismarları önlemek için kanuni düzenlemelerle her türlü tedbiri almak zorundadır. Hiçbir insanın canı ve hayatı diğer bir insanınkinden daha değerli olamaz.

DEĞERLENDİRELİM

Organ nakline karşı çıkanların delillerini arkadaşlarınız ile değerlendiriniz.

Organ nakli organı alınacak kişinin ölümünden sonra olabilmektedir. Burada belirtilen ölüm tabipler tarafından beyin ölümü olarak ifade edilmektedir. Zira beyin ölümü gerçekleştikten çok kısa bir süre sonra vücudun bütün organları ölmektedir. Çünkü beyin ölümü gerçekleşen kişinin bundan sonra tekrar hayata dönmesi mümkün değildir. Birtakım makinelere bağlı bulunan vücut bu makinaların yardımıyla bir süre daha suni olarak hayatiyetini devam ettirmektedir. Bu esnada vücudun organları alınmakta ve ihtiyaç sahibi olanlara nakledilmektedir.

Ancak bu şekilde bir kişinin ölümüne karar verilebilmesi için farklı bilim dallarından doktorların heyet hâlinde rapor vermeleri gerekmektedir. Bu doktorlardan birisi bu raporu imzalamazsa hastanın öldüğüne karar verilmez ve organ nakli yapılamaz.

Görsel 6.4: Organ nakli bir başkasına hayat verir.

Organ naklinin itikadi ve uhrevi bir yönünün olup olmadığı araştırılmıştır. Kıyamet gününde insanların yeniden dirilmesi (haşir) cismani olacaktır. Cenab-ı Hak çürümüş, toprak olmuş bedenleri, organları yeniden diriltecek ve dünyada yapılan eylemlerden dolayı bu bedenler sorumlu tutulacaktır.

Vücudumuz yaptığımız işler için birer alet mesabesindedir. Esas sorumluluk bu organlarımızı yöneten ve yönlendiren ruhumuzdadır. Bizler hür irademizle iyi veya kötü işler yaparız. Bu işleri yerine getiren el ve ayak ve diğer organlarımız ruhumuza bağlı olarak irademiz istikametinde bunları yapar.

Hayat hakkı tüm dünyada ortak olarak temel insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Kişinin hayatını devam ettirmesi, bu amaçla tedavi görmesi en temel insan hakkıdır. Bu konuda onun mensup olduğu din, ırk, milliyet, renk, kabile gibi unsurlar bu hakkı kullanmasına engel değildir. Bu temel insan hakkını insanlığa öğreten bizim yüce dinimizdir. İnsan, insan olduğu için saygın ve mükerremdir ve bu saygınlığı sebebiyle varlığını devam ettirme konusunda hukuki güvenceye sahiptir. Yasal bir gerekçe olmadan kimse başka birinin varlığını ihlal edemez. Tedavi amacıyla organ veren veya organ verilen şahsın fasık veya gayrimüslim olması durumunda ne bu tedaviyi uygulayan doktor ve ne de organı bağışlayan kişi veya yakınları sorumlu olmaz. Sorumlulukta herkesin kendi hür iradesi esastır. İslam tedaviye önem vermiş, her insana tedavide eşit haklar tanımış, bir insanın sağlığının korunmasını bütün insanlığın korunması kadar değerli görmüştür.

İLGİLİ AYET

Allah Teala buyuruyor ki: **"İnsan, (öldükten sonra çürüyüp yok oldu diye) kemiklerini (yeniden yaratıp) bir araya toplayamayız mı sanıyor? Evet, Biz onu, parmak uçlarına varıncaya kadar bütün incelikleriyle yeniden yapmaya (yaratıp diriltmeye) kadiriz."**

(Kıyamet suresi, 3-4. ayet.)

Organ naklinin fıkhi yönü: İnsan mükerrem (saygın), hürmete layıktır. İnsan olması yönüyle saygı gösterilmesi gerekir. Hayat hakkı bulunmakta olup meşru bir sebep olmadan canı, vücut bütünlüğü, malı, ve diğer hakları ihlal edilemez. Hangi suçu işlerse işlesin kesinlikle işkenceye maruz bırakılamaz. Herhangi bir organına zarar verilemez. İnsan vefat ettikten sonra cesedi de aynı şekilde dokunulmazdır. Ölmek insanın mükerrem oluşunu ortadan kaldırmaz. Vefat eden kimsenin vücuduna karşı yapılacak herhangi bir şeyi ne duyması ne de hissetmesi söz konusu değildir. Bununla birlikte onun mükerrem oluşu sebebiyle cesedine zarar verilemez, zaten ölmüş diyerek organları kesilip parçalanamaz. Ölenin cesedi hürmet ve saygı içinde yıkanır, kefenlenir, güzel kokular sürülür ve ebedî istirahatgâhı olan mezarına yine aynı saygı ve hürmet içinde dinimizin belirlediği kural ve kaideler çerçevesinde defnedilir.

Temel kural bu şekilde olmakla birlikte hasta olan birinin tedavisi amacıyla vefat eden bir kişinin bazı organlarının alınıp vücut bütünlüğünün ihlal edilmesinin ölen kişiye karşı bir saygısızlık ve onurunu çiğneme olup olmayacağı, bu davranışın onun saygınlığını ve hürmetini çiğnemek olarak kabul edilip edilmeyeceği sorusu aklımızı meşgul etmektedir.

İLGİLİ AYET

Allah Teala buyuruyor ki: ''**O gün dilleri, elleri ve ayakları, yapmış oldukları (günahlardan) dolayı aleyhlerinde şahitlik edecektir.**''

(Nur suresi, 24. ayet.)

Bizler vefat eden kişinin organını başka birisine zaruret sebebiyle naklediyoruz. Bu başka bir alternatifi olmayan tedavi şeklidir. Kaldı ki ilke olarak organ naklinin olabilmesi için ya vefat eden kişinin ölmeden önce bizzat kendisinin veya öldükten sonra akrabalarının rızalarının alınması gerekmektedir. Bu durumda organı nakledilecek kişi önceden bu işleme rıza göstermekte ve vefatıyla çürümeye terk edilecek olan organlarının başka insanların yaşamasını veya sağlığına kavuşmasını sağlayacağı için organ nakline memnuniyetle razı olmaktadır. Bunu yaparken bir kişinin sağlığına kavuşmasına vesile olduğu için ona adeta hayat vermekte ve böylece bütün insanlara hayat vermiş gibi sevap kazanmaktadır. Diğer taraftan geride bıraktığı yakınları ve akrabaları da o kişinin organıyla başka insanların sağlığına kavuştuğunu görünce büyük bir sevinç yaşamaktadırlar. Dolayısıyla bu işlem ölen kişiye bir saygısızlık olarak değil yaşayan ve hasta olan bir kişiyi sağlığına kavuşturma amacıyla yapılmaktadır. Gerek kendisine organ nakledilen kişi ve gerekse onun yakınları, vefat eden kişiye ve yakınlarına karşı tarifi imkânsız bir minnettarlık duygusu içinde olmaktadır. Kısaca organ naklinde organı alınan kişiye karşı bir saygısızlık söz konusu olmadığı için onun ve yakınlarının incitilmesi gibi bir şey söz konusu değildir.

BİLGİ KUTUSU

Kur'an-ı Kerim ve hadisişeriflerde, organ ve doku nakli konusunda sarih bir hüküm bulunmamaktadır. İlk müçtehit ve fakihler de kendi devirlerinde böyle bir mesele söz konusu olmadığı için, bu bağışın hükmüne temas etmemişlerdir. Ancak dinimizde, Kitap ve Sünnet'in delaletlerinden çıkarılmış genel hükümler ve kaideler de vardır. Kitap ve Sünnet'te açık hükmü bulunmayan ve her devirde karşılaşılan yeni meselelerin hükümleri, fakihler tarafından bu genel kaideler ile hükmü bilinen benzer meselelere kıyas edilerek (tahriç yoluyla) çıkarılmıştır.

(Diyanet İşleri Başkanlığı, Fetvalar, s. 524.)

Organ ve doku nakli bunları verenin canlı ve ölü olmasına göre iki kısma ayrılır:

a- Canlıdan organ ve doku nakli: Âlimler canlıdan organ ve doku nakli konusunda ihtiyatlı davranmaktadırlar. Zaruret prensibine dayanarak kan, deri gibi bedende yenilenen doku ve organların nakline izin verilmiştir. Bu tür organ ve doku nakli veren kişiye çok az zarar vermekte olup bunları veren kişinin vücudu kısa bir süre içinde bunu telafi etmektedir. Organ ve doku verilecek kişinin hayati tehlikesinin bulunmasına karşın organ veren kişi için de böyle bir tehlike bulunmadığından bu tür organ ve doku nakli caiz kabul edilmektedir.

İslam hukukçularının büyük çoğunluğu bunlara ilave olarak damar gibi insan bedeninde yedeği bulunan, böbrek gibi vericinin yaşamını riske sokmayan ve beden bütünlüğünü bozmayan organların verilmesini de caiz sayarlar.

İslam hukukçuları, canlılar arasında organ naklinin caiz olabilmesi için belirledikleri şartlar şunlardır:

1. Bir zaruretin bulunması
2. Vericinin izin ve rızasının bulunması
3. Organın alınmasının vericinin hayatını riske sokmayacak, sağlığını ve beden bütünlüğünü bozmayacak olması ve bu durumun tıbbi raporla belgelendirilmesi
4. Konunun uzmanlarında operasyon ve tedavinin başarılı olacağına ilişkin güçlü bir kanaatin oluşması
5. Yeterli tıbbi ve teknik şartların bulunması
6. Organ vermenin ücret veya belli bir çıkar karşılığında olmaması.

YORUMLAYALIM

Allah Teala buyuruyor ki: **"...Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmıştır..."**

(Maide suresi, 32. ayet.)

Yukarıdaki ayeti organ bağışı bağlamında yorumlayınız.

b- Ölüden organ ve doku nakli: Dinimiz insan hayatına ve sağlığına özel bir önem vermektedir. Bunu sağlamak üzere meşru her türlü tedavi yönteminin kullanılmasına izin vermiştir.

Önceki İslam âlimleri, açlıktan ölme tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir kişinin yiyecek bir şey bulamadığı takdirde zaruret sebebiyle ölmeyecek kadar bir miktar ölü insan etinden yiyebileceğini, tedavi maksadıyla haram ve necis şeylerin kullanılabileceğini, başka bir yol kalmadığı takdirde insan vücuduna, ölmüş birisinin kemiğinin veya dişinin takılabileceğini belirtmişlerdir. Eski âlimlerimiz tarafından kaleme alınan fıkıh kitaplarımızda bulunan bu tür bilgiler bize günümüzde zaruret sebebiyle organ naklinin caiz olduğu konusundaki fetvaların fıkıh mantığı açısından da tutarlı ve doğru olduğunu göstermektedir.

Ölüden diriye organ naklinin caiz olabilmesi için şu şartların bulunması gerekir:

1. Organ naklinde zaruretin bulunması
2. Konunun uzmanlarında hastanın bu tedavi ile iyileşeceğine dair güçlü bir kanaatin oluşması
3. Ölümünden önce kendisinin veya ölümünden sonra mirasçılarının onayının alınmış olması
4. Tıbbi ve hukuki ölümün kesinleşmiş olması
5. Organın bir ücret ve menfaat karşılığında verilmemiş olması
6. Alıcının da buna razı olması.[3]

LİSTELEYELİM

Organ naklinin dinen caiz olmasının gerekçelerini listeleyiniz.

Organ Bağışı

Organ nakli meşru bir tedavi yöntemidir. Bu yöntemin insanları sağlıklarına kavuşturabilmesi için hastalara organ bulunması gerekmektedir. Bu da insanların organ bağışı yapmasıyla mümkündür.

Organ bağışıyla ilgili bir kısım âlimler şu kanaattedir: Kişinin organları üzerindeki tasarruf yetkisi sınırlı bir intifa (kullanım) hakkı olup bu hak ancak bağış yoluyla ve zaruret hâlindeki bir insanın ihtiyacını karşılamak amacıyla devredilebilir.

Kişi kendisine bahşedilen vücudun sahibi değil emanetçisidir. Bu yüzden kendi bedeni de olsa ondan sadece istifade edebilir ve meşru sınırlar içinde kullanabilir. Vefatıyla birlikte kendi bedeni üzerinde tasarruf imkânı kalmaz. Bununla birlikte mükerrem oluşu nedeniyle beden üzerinde zarar verici bir şey de yapılamaz. Fakat daha üstün bir gaye olan başka birisinin sağlığına kavuşmasına vesile olma durumunda zaruret ve ihtiyaç sebebiyle organlarının başka birisine nakledilmesine muvafakat verebilir. Eğer o kişi sağlığında bu konuda herhangi bir şey söylemeden vefat etmişse yakınları böyle bir şeye izin verebilirler.

3 İnce, "Organ Nakli", 375.

Görsel 6.5: Organ bağışının önemini anlatan bir afiş.

İnsan bedeninin herhangi bir alışverişe konu edilmeyecek kadar mükerrrem olması nedeniyle herhangi bir kişinin organ nakline rıza göstermesi durumunda ücret talep etmesi mümkün değildir. Kaldı ki bu tür bir şeye izin verilmesi durumunda ekonomik durumu iyi olan insanlar fakir ve ihtiyaç sahibi olanların içinde bulundukları zor şartları suistimal ederler ve bu ahlaki olarak fakirler aleyhine bir durumun oluşmasına sebep olur.

Bazı âlimlere göre kişinin organları üzerindeki intifa hakkı ölümle sona ermekte, organ alımı için ölünün bedenine yapılan müdahale kul hakkını değil, Allah (cc) hakkını ihlal etmektedir. Dolayısıyla bu konuda vasiyet geçerli değildir. Ancak bu gruptaki fakihlerin bir kısmı, canlı bir insanın içinde bulunduğu zaruret hâlinin bu yasağı ortadan kaldıracağı kanaatindedir.

İslam dini cinsi, milliyeti, rengi, dini, konumu ne olursa olsun her insana insan olarak bakmış ve eşit bir yaşama hakkı tanımıştır. İslam tedaviye önem vermiş, her insana tedavi olmada eşit haklar tanımış, bir insana hayat vermeyi bütün insanlığa hayat verme mesabesinde görmüştür.

BUNU BİLİYOR MUYDUNUZ?

Dinî, ilmî, tıbbi, hukuki şartlar yerine geldikten sonra bizim organlarımızı bağışlamamız candan cana giden en büyük sadakadır.

3.2. Ötanazi

Yaşama hakkı temel insan haklarından birisidir. Bu hakkın elde edilmesinde kişinin bir katkısı yoktur. Canı veren de alacak olan da Allah'tır (cc).

İLGİLİ AYET

Allah Teala buyuruyor ki: **"Şüphesiz hayat veren de öldüren de biziz."**

(Hicr suresi, 23. ayet; Kâf suresi, 43. ayet.)

Yüce dinimiz insan hayatına büyük bir değer vermiş ona son verilmesini yasaklamış, gerek başkasını öldürmeyi, gerekse kişinin kendi canına kıyması demek olan intiharı büyük günahlardan saymıştır.

"Kendi kendinizi öldürmeyin."[4] ayeti intihar etmenin yasak olduğunu açıkça ifade ettiği gibi; **"Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın."**[5] ayeti de kişinin kendi ölümüne sebep olacak davranışlar içinde bulunmasını yasaklamaktadır. Kişinin, Allah'ın (cc) bir emaneti olan kendi canı üzerinde tasarrufta bulunma, bu hakkını ortadan kaldırma ve canına kıyma yetkisi yoktur. Üstelik insanın kendi canına kıyması affedilemeyecek ölçüde büyük bir suç ve günah olarak kabul edilmiştir. Büyük acı ve ıstıraplar içerisinde kıvranan insanlar için bile intihar meşru bir yol kabul edilmemiştir.

Ötanazi; "güzel ölüm, kolay ölüm, rahat ölüm" anlamlarına gelmekte olup ölümcül bir hastalığa yakalanan ve iyileşme imkânı kalmayan bir kimsenin hayatını, kendisinin veya kanuni temsilcilerinin isteği üzerine, acı vermeyen bir metotla sona erdirmektir. Ötanazi iki kısma ayrılır:

Aktif ötanazi: İyileşmesi tıbben imkânsız görülen hastanın acı ve ıstırabını dindirmek maksadıyla hayatına son verecek ilaçların, kendisinin veya kanuni temsilcisinin isteği üzerine bir hekim aracılığıyla bilerek kullanılmasına denir.

Kişinin kendi canına kıyma hakkı yoktur. Bir insanın canına kıyması şöyle dursun, Allah'tan ölüm istemesi bile hoş karşılanmamıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur. *"Hiçbiriniz ölümü temenni etmesin. Eğer o iyi bir kimse ise iyilik ve sevaplarını artırması ümit edilir. Eğer kötü bir kimse ise tevbe edip dönmesi umulur."*[6]

Ötanazi, bir çeşit intihar olarak kabul edilmektedir. Tedavisi tıbben mümkün görülmeyen bir hastanın acı ve ıstırapları ne kadar dayanılmaz olursa olsun, hayatına son vermek üzere hekimin ötanazi yapmasına izni vermesi büyük bir günah olup böyle bir işi onaylayan ve hastanın yaşaması için gerekli tedaviyi uygulamayan kimseler de günahkâr ve sorumlu olurlar. Bu yüzden kişinin kendisine ötanazi yapılmasına izin vermesi, hekimin bunu yerine getirerek o kişin hayatına son vermesini asla caiz kılmaz. Böyle bir fiilin suç ve günah olduğu hususunda âlimler arasında görüş birliği vardır. Hayat, Allah'ın (cc) insana bir emanetidir. Dolayısıyla şartlar ne olursa olsun insanın hayatına son vermesi için başkasına yetki vermeye hakkı yoktur. Yaşama ümidi kalmamış da olsa gerçek manada tıbben ölmemiş bir insanın sağlığına kavuşup tekrar hayata dönmesi, az rastlanan bir olay olmakla birlikte imkânsız değildir.

YORUMLAYALIM

Resulullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biriniz dünyevi sıkıntılar altında kalıp da ölümü temenni etmesin. Fakat şöyle desin: Allah'ım! Yaşamak benim için hayırlı ise beni yaşat, ölmek benim için hayırlı olacaksa benim ruhumu al."*

(Buhari, Merda ve Tıb 19; Darimi, Rikak: 45.)

Yukarıdaki hadisi ötanazi bağlamında yorumlayınız.

4 Nisa suresi, 29. ayet.
5 Bakara suresi, 195. ayet.
6 Buhari, Merda ve Tıb, 19; Darimi, Rikak, 45.

Pasif ötanazi: Hastanın hayatının devamı için gerekli olan tedavinin durdurulmasına pasif ötanazi denir ki burada bilinci yerinde olmayan yahut kendisine danışılmayan hastanın hayatına hekim son verir. Bu yüzden pasif ötanazi adeta bir cinayet olarak kabul edilmiştir.

Görsel 6.6: Organ nakli beyin ölümü sonrasında gerçekleştirilen bir süreçtir.

3.3. Beyin Ölümü

Beyin, başta kan dolaşımı ve solunum olmak üzere vücuttaki sistemleri idare eden ve bunların bir bütün hâlinde çalışmasını sağlayan merkezî organdır. Beyinin gönderdiği komutlarla vücudun organları ve hücreleri çalışmaktadır. Beyin ölümü ile birlikte artık beyin vücudun hücrelerine komut gönderemez. Böyle olunca da organlar çalışmaz ve organlar canlılığını kaybederler ve tam olarak ölüm gerçekleşir.

Beynin fonksiyonlarını geri dönülmez biçimde yitirmesiyle birlikte eğer vücut yaşam destek ünitesine bağlı değilse diğer organlar da çalışmaz ve ölüm tam olarak gerçekleşir. Beyin ölümü gerçekleştikten sonra vücudun alt sistemleri bir süre daha beyinden bağımsız biçimde yaşam destek ünitesinin yardımıyla bazı işlevlerini sürdürür. Kalbe verilen elektrik dalgaları, birtakım kimyevi maddelerin etkisi ve solunum aygıtı sayesinde vücutta kan dolaşımı devam edebilir. Bünyeye göre farklılık göstermekle birlikte bir süre sonra kalp atışı da durur. Beyin ölümünün gerçekleşmesinin ardından kan dolaşımının ve solunumun bir

müddet daha devam edebilmesi, yine bazı irade dışı hareketlerin görülebilmesi vücutta canlılığı devam ettirir. Klasik kaynaklarımızda ölümün tam olarak gerçekleşmesi nefes almanın ve kalp atışının durmasına bağlanmıştır. Böyle olunca modern ölüm anlayışıyla klasik ölüm anlayışı arasında bir farklılık ortaya çıkmaktadır.

Organ nakli konusunda verici kişinin ölüm anının tespiti büyük önem taşımaktadır. Doktorlar arasında tam bir fikir birliği olmamakla birlikte büyük çoğunluk beyin ölümünün gerçekleşmesi durumunda artık o kişiyi hayata döndürmenin mümkün olmadığı kanaatindedirler. Bu yüzden canlılığın göstergesi olan kalbin çalışması ve nefes alıp vermenin birtakım aletlerin yardımıyla bir süre daha devam ettirilmesi ölüm kararının verilmesine engel olup olmayacağı ihtilaflı olup günümüzde beyin ölümü ile ilgili ciddi tartışmalar vardır ve bu konu organ naklini doğrudan ilgilendirmektedir. Çünkü beyin ölümü gerçekleştikten sonra vücudun alt sistemleri bir süre daha yaşam destek ünitesinin yardımıyla bazı işlevlerini devam ettirir.

Beyin ölümü kriterine göre hasta beyin ölümünün gerçekleştiği anda ölmüş sayılır. Bu kişinin daha önce organ bağışında bulunması veya yakınlarının organ alımı için onay vermesi durumunda organların bozulmasını önlemek amacıyla ölü bir süre daha yaşam destek ünitesine bağlanarak kan dolaşımının devam etmesi sağlanır. Ardından kalp sona bırakılarak uygun görülen organlar alınır. Bu uygulama hem Batı'da hem İslam ülkelerinde ölüm anının tespiti üzerine ciddi tartışmalara sebep olmuştur. İslam dünyasında beyin ölümü kriterinin lehinde ve aleyhinde görüş belirten fıkıh bilginleri bulunmaktadır. Netice itibari ile uzman hekimlerin öldü dediği insan dinen de ölmüş, ruh onu terk etmiştir. Bu vücut ölünün vücududur ve alet bağlı olduğu için kan deveranı devam ederken ondan organ almak caizdir. Ayrıca beyin ölümü gerçekleşen birinde organ nakli yapılması ona saygısızlık veya manevi eziyet değildir ve caizdir.

3.4. Plastik Cerrahi

İnsan beden ve ruhtan oluşmaktadır. Beden; insanın saç, kaş, el, kol, ayak, göz gibi bölümlerinden oluşan maddi yapısıdır. Ruh ise iç âlemini oluşturur ki inancı, ahlakı ve karakteri gönül dünyasının özellikleridir. Bu iki özellik insanın şahsiyetini oluşturur. Bu yüzden kişinin güzelliği denilince hem fiziki güzelliği (sûret) ve hem de gönül güzelliği (siret) anlaşılır. Kişinin hem beden hem de ruhunun güzel olması arzulanır. Cenab-ı Hak her insanı bir diğerinden farklı yaratmıştır. Bu, hem fiziki hem de ruh özelliği yönüyledir.

Kişinin fiziki güzelliği gençlikle birlikte zaman içinde yok olup gitmeye mahkûmdur. Şayet görüntü güzelliğine aşırı önem verilir ve insan bununla kendi değerini bulacağını sanırsa yanılır. Çünkü yaşlandıkça insanın fiziki güzelliği gider. Böyle düşünenler de kendilerini değersiz hissederler. Hâlbuki iman, amel, ahlak güzelliği esas alınır da bilgi, beceri ve dindarlıkta ilerleme gibi iç güzelliğe yönelme söz konusu olursa, bu güzellik yaşlandıkça azalmaz, aksine daha da artar.

Allah Teala yeryüzünde insanları hem fiziki olarak ve hem de karakter olarak farklı farklı yaratmış, organlarımızı vücudumuza uygun şekilde yerli yerince mütenasip bir şekilde yerleştirmiştir. İnsanların kendisini beğenmemesi vücudunu ve bazı organlarını çirkin kabul etmesi ve dikkat çekmek, daha güzel görünmek amacıyla, yaratılıştan verilmiş olan özellik ve şekillerini değiştirmek istemesi dinimizce fıtratı bozma olarak kabul edilmiş ve yasaklanmıştır. Bir başka ifade ile İslam'da, insanın doğuştan getirdiği özellik ve şeklinin değiştirilmesi ve bu amaçla yapılacak her türlü estetik ve tıbbi müdahale fıtratı bozma olarak kabul edilmiş ve yasaklanmıştır.

İLGİLİ HADİS

Hz. Peygamber (sav) buyuruyor ki: *"Allah sizin suretlerinize (dış görünüşünüze) ve cesetlerinize (beden yapınıza) bakmaz; ancak kalbinize bakar."*

(Buhari, Edeb, 57; Müslim, Birr, 28.)

Buna karşılık vücudun herhangi bir organında diğer insanlar tarafından yadırganan, insanın psikolojik olarak etkilenmesine sebep olabilecek, bir anormallik veya fazlalık bulunursa bunun ameliyatla düzeltilmesi, fıtratı bozmak değil, bir tedavi işlemidir. Tedavi amaçlı olarak yapılan estetik müdahalelere ise dinimizde izin verilmiştir. Nitekim; Arfece adlı sahabe, bir savaşta burnu kopunca, gümüşten bir burun yaptırmış, bunun koku yapması üzerine, altından bir burun yaptırılmasına Hz. Peygamber müsaade etmiştir.[7] Buna göre hastalık sebebiyle saçları dökülenler, kaza sonucu burun, kulak, göz gibi organlarını kaybedenler veya vücudunda doğuştan veya sonradan meydana gelen şekil bozuklukları bulunanların estetik ameliyat yaptırmaları bir tür tedavi olup fıtratı bozmak kapsamında değerlendirilemez.

NOT ALALIM

Estetik cerrahi genel olarak iki amaçla yapılır:

1. Tedavi olmak (Bu helaldir.)
2. Güzel görünmek (Bu haramdır.)

3.5. Bebeğin Oluşumunda Yeni Tıp Teknolojileri

İslam inancına göre diğer bütün nimetler gibi çocuk da Allah (cc) tarafından bahşedilen bir nimettir. Anne ve babanın çocuk sahibi olmayı istemeleri en tabii hakları olduğu gibi bu istek dinimizce de teşvik edilmiştir. Çünkü ailenin kuruluş amaçlarından birisi de çocuk sahibi olmak, onların geleceklerini hazırlamak, dolayısıyla sahip oldukları kültürel ve sosyal değerlerin devamını temin etmektir. Ancak İslam dini, meşru evlilik dışında çocuk sahibi olma yollarını yasak saymış ve bunu toplumsal bozulmanın nedeni olarak görmüştür. İslam'ın evliliği teşvik edip zinayı yasaklaması, nesil, nesep ve aileyi zayıflatabilecek her türlü tehlikeye şiddetle karşı çıkması netice itibariyle yine insanın saygınlığını, toplumu ve aile yapısını sağlamlaştırmayı hedef almakta, bu yönde akla ve selim fıtrata yardımcı olmaktadır.

Allah Teala yarattığı her şeyi bir sebebe bağlamıştır. Tabiat kanunu da denilen bu sebepleri araştırıp keşfetmek ve meşru bir isteğe kavuşmak için uygun sebeplere sarılmak, kader inancı ile çatışmaz. Bu yüzden, çeşitli bedenî-tıbbi rahatsızlıkları sebebiyle çocuk sahibi olamayan eşlerin tedavi yoluna gitmelerinde ve bu tedavi sonucu çocuk sahibi olmalarında bir sakınca yoktur.

7 bk. Ebu Davud, Hatem, 7; Tirmizi, Libas, 31.

Normal yoldan çocuk sahibi olamayan eşlerin çocuk sahibi olabilmesi için birtakım yöntemler vardır.

1. Kadının döl yatağı ya da rahminde uygun bir bölgeye eşinin sperminin alınıp mikroenjeksiyon yöntemiyle bırakılması iç döllenme yöntemidir**.**

2. Erkekten alınan meni (sperm) ile kadının yumurtası, laboratuvar ortamında döllendirilir. Meydana gelen embriyo kadının rahmine yerleştirilerek hamileliğe ve doğuma imkân hazırlanır. Bu durum suni ilkah (döllenme) diğer adıyla da "tüp bebek" yöntemidir.

İLGİLİ AYET

Allah Teala buyuruyor ki: **"Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. Dilediğini yaratır. Dilediğine kız çocukları, dilediğine de erkek çocukları bahşeder. Yahut onları hem erkek hem kız çocukları olmak üzere çift verir. Dilediğini de kısır bırakır. O her şeyi bütünüyle bilendir. Her şeye gücü yetendir."**

(Şûra suresi, 49-50. ayetler.)

Tüp bebek yönteminin caiz olabilmesi için çiftlerin nikâhlı olması şarttır. Bu yolla çocuk sahibi olabilmek için üç unsurun bir araya gelmesi gerekir. Bunlar sperm, yumurta ve rahimdir. Bunların her üçünün de aralarında evlilik bağı bulunan çifte ait olması gerekir. Kocanın menisi ile eşinin yumurtasının döllendirilmesi sonucunda elde edilen embriyonun eşin rahmine yerleştirilmesiyle hamileliğin de yine aynı eş tarafından yapılması şarttır. Tüpte aşılama yoluyla çocuk sahibi olmakta dinen bir sakınca yoktur. Bu, tabii yoldan çocuk sahibi olma imkânının olmaması hâlinde uygulanabilecek istisna bir çözüm ve tedavi şeklidir.

Görsel 6.7: Çocuk Allah (cc) tarafından bahşedilen bir nimettir.

Başka kadının yumurtası veya kocası dışında yabancı bir erkekten alınan sperm ile bir kadının gebeliğinin sağlanması ise insanlık duygularını rencide etmesi ve zina unsurlarını taşıması sebebiyle caiz değildir.

Bu tekniğin caiz görülmeyen şekilleri kullanıldığında, doğacak çocuğun sperm babası, aile babası, yumurta annesi, taşıyan doğuran annesi veya bunlardan en az üçü söz konusu olmakta, bu da gerek her iki tür baba gerekse her iki tür anne için farklı boyutta psikolojik (fitri) bunalımlara, sosyal ve ahlaki problemlere yol açmakta, çocuk için de olumsuz, gayyritabii bir aile ve sosyal ortam hazırlamakta, çocuğun temel insani ve ailevi haklardan mahrum olarak dünyaya gelmesine sebep teşkil etmektedir. Bu tür uygulamaların nesep karışıklığına yol açtığı, aile ve toplumu kökünden sarsacağı da açıktır.

3.6. Kürtaj

Kürtaj, annenin veya bir başkasının maddi veya manevi müdahalesi ile ceninin henüz rahimdeyken veya rahimden dışarı çıkarılarak öldürülmesidir.

Kürtaj, bazı insanlar tarafından tıbbi müdahale yoluyla yapılan bir doğum kontrol yöntemi olarak kabul edilmektedir. Gayrimeşru ilişki sonucu hamile kalan, hayat standardını düşürmemek için ikinci ya da üçüncü bebeği istemeyen, anomali (zihinsel ve bedensel engelli) bir çocuğa hamile olduğu söylenen kadınlar için de bir kurtuluş yolu olarak gösterilmektedir. Bununla birlikte bu yola başvuran pek çok kişi için yıllar geçse de dinmeyen bir sızı, bir travma sebebi olmaktadır. Çünkü vücut hamile kaldığı andan itibaren annelik hormonu salgılar ve döllenmeden itibaren bebekle anne arasında bir bağ kurulur. İşte kürtaj bu sevgi bağını yok etmekle kalmaz hormonal dengeleri altüst ederek kadının ruh sağlığını da bozar. Kürtaj sonrası pek çok kadın depresyona girmektedir.

Görsel 6.8: İnsanın yaşama hakkı, Allah (cc) tarafından verilmiş temel bir haktır.

İnsan hayatının korunması, İslam dininin beş temel ilke ve amacından biri olduğu gibi insanın en şerefli varlık olduğu, insanın saygınlığı ve dokunulmazlığı da İslam'ın ısrarla üzerinde durduğu ana fikirlerden biridir. Çocuk sahibi olmak istemeyenlerin meşru doğum kontrol yöntemlerinden birini uygulayarak önceden tedbir almaları caizdir. Erkek spermi ile kadın yumurtasının birleştiği ve döllenmenin başladığı andan itibaren ise insan teşekkül etmeye başlar. Bu andan itibaren insanın yaşama hakkı, Allah tarafından verilmiş temel bir hak olarak ortaya çıkar. Artık bu safhadan itibaren anne baba da dâhil hiçbir kimsenin annenin hayati tehlikesi gibi haklı ve kesin bir zaruret durumu olmadıkça bu hakka müdahale etmesine izin verilmemiştir. Ayet ve hadislerde yer alan genel ilkeler ve özel hükümler, anne karnındaki ceninin dinen meşru sayılan haklı bir gerekçe olmadan düşürülmesine, aldırılmasına ve gebeliğe son verilmesine müsaade etmez.

TARTIŞALIM

Anne karnında özürlü olduğu tespit edilen ceninin durumu hakkında arkadaşlarınız ile tartışınız.

"Çocuklarınızı yoksulluk korkusuyla öldürmeyin."[8] ayeti, *"Hz. Peygamber' in kasten çocuk düşüren veya buna sebep olanın maddi tazminat ödemesine hükmetmesi"*[9], anne karnındaki çocuğun hayat hakkını da güvence altına almaktadır. Diğer taraftan Hz. Peygamber'in bu tavrı, söz konusu fiili, cinayet olarak değerlendirdiğini göstermektedir. Bu itibarla İslam, annenin hayatını doğrudan etkileyecek tıbbi bir zaruret bulunmadıkça anne karnındaki çocuğun düşürülmesini veya aldırılmasını kabul etmemektedir.

Hz. Peygamber'in, *"ruhun cenine dört aylık iken üflendiğini bildiren hadisinden"*[10] hareketle bu süreden önce kürtaj edilebileceği yönünde bir görüş varsa da tıp ilminde ortaya çıkan gelişmeler bunun isabetli olmadığını açıkça ortaya koymuştur. Çünkü bu yoruma göre ruhun üflenmiş olması ceninin müstakil bir kişilik kazanması konusunda ölçü alınmakta, ruh üflenmeden önce cenin bir et parçası sayılmış olmaktadır. Oysa cenin daha döllenmenin gerçekleşmesi ile potansiyel bir insan hâline gelmektedir ve dokunulmazdır. Dokunulmazlığı ruhun üflenmesi ile değil, potansiyel insan konumundaki canlı bir varlık oluşundan gelmektedir.

Dinimizin kürtajı yasaklamasının temelinde döllenmeden sonra embriyonun oluşmasıyla birlikte insanın varlık serüvenine başlaması yatmaktadır. Doktorlar ceninin canlı bir varlık olduğunu üç haftalıkken kalp atışlarının tespit edildiğini, dört haftalıkken boyunun bir santim olup organlarının oluşmaya başladığını, altı haftalıkken kol, bacak, baş gibi organlarının belirginleştiğini ve anne hissetmese de hareket etmeye başladığını belirtirler.

İslam'a göre ana rahmindeki çocuğu (cenini) herhangi bir döneminde öldürmek, düşürmek, aldırmak cinayettir. Bu cinayeti kasten işleyenlerin cezası üzerinde eski fakihlerin farklı görüşleri olsa da "Cezası yoktur." diyen bir fakih yoktur. Çocuğun ana rahminde sağ olduğu, müdahale ile öldüğü sabit olursa cezası cinayet işlemiş birine verilen ceza gibidir. Bazı fakihlere göre bu ceza, tam diyettir. Ama, ana rahminde sağ olduğu bilinen çocuğun (ceninin) bir müdahale ile öldürülmesi ve çıkarılması, bazı fakihlere göre, yalnızca annenin hayatını kurtarmak için uygun görülmüştür. Diğer fakihler, bu iki hayatı birbirine eşit gördüklerinden bu durumda bile çocuğun öldürülerek parçalanarak çıkarılmasını doğru bulmamıştır.

8 Enam suresi, 151. ayet; İsra suresi 31. ayet.
9 bk. Buhari, Diyat, 25-26.
10 Buhari, Bedü'l-Halk, 6.

Daha fazla soru için karekodu okutunuz.

ÜNİTE DEĞERLENDİRME SORULARI

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

1. Çevre bilinci ne demektir? Açıklayınız.

2. Teknolojik gelişmelerin ibadetlerimizi yerine getirmede nasıl katkısı olduğunu açıklayınız.

3. Koruyucu hekimlik neden önemlidir? Açıklayınız.

4. İnsan bedeninin mükerrem oluşuyla organ naklinin caiz olması nasıl bağdaştırılır? Açıklayınız.

5. Canlılar arasında organ nakli hangi şartlarla caizdir? Açıklayınız.

6. Organ bağışlamak neden "candan cana giden en büyük sadaka" olarak kabul edilmiştir? Açıklayınız.

B. Aşağıdaki boşlukları verilen ifadelerin uygun olanı ile doldurunuz.

ekolojik düzen tıp etiği etik davranmalıdır biyoetik organ nakli
düzen-denge çevre imar sağlık gururlanmalıdır şükretmelidir

1. İçinde yaşadığımız hava, su, toprak, bitki, hayvan, sıcaklık, soğukluk gibi canlı ve cansız varlıkların oluşturduğu ortama ..... denir.

2. Yüce Allah, insanın da içinde bulunduğu çevreyi canlı ve cansız varlıklarıyla birlikte bir ..... ve ..... içinde yaratmıştır.

3. İlmî gelişmeler bize dünyamız ile diğer gezegenler ve galaksiler arasında, denizler ile karalar, canlı cansız bütün mahlukat arasında muhteşem bir düzen ve ahengin bulunduğunu göstermektedir. Bu dengeye biz ..... diyoruz.

4. Hz. Peygamber (sav) buyuruyor ki: "İki nimet vardır ki insanların çoğu (bunların kıymetini bilme konusunda) aldanmıştır: ..... ve boş vakit."

5. Allah'ın (cc) bunca nimeti emrine verdiği insan elde ettikleri karşısında .....

6. Kaybedilen ya da görevini yapamayan bir organın yerine canlı veya ölü bir kişiden alınan sağlam ve aynı görevi üstlenecek bir organın nakledilmesi ile yapılan tedavi yöntemine ..... denir.

C. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

1. Ölümcül bir hastalığa yakalanan ve iyileşme imkânı kalmayan bir kimsenin hayatını kendisinin veya kanuni temsilcilerinin isteği üzerine, acı vermeyen bir metotla sona erdirmesine ne denir?

A) Kürtaj

B) Ötanazi

C) Ekobiyoloji

D) Ekosistem

E) Ekoloji

2. İnsan için yapılan estetik müdahale fıtratı bozma amaçlı değilse bir tür tedavidir. **Aşağıdaki durumlardan hangisi bu kapsamda değerlendirilemez?**

A) Hastalık sebebiyle saç dökülmesi

B) Kaza sonucu burun, kulak, göz gibi organların kaybedilmesi

C) Vücutta doğuştan bir şekil bozukluğunun olması

D) Burnun aşırı eğri olması sebebiyle rahat nefes alınamaması

E) Yaşlılık sebebiyle yüzde kırışıklıkların oluşması

3. Tıp ve sağlık alanındaki bilimsel ve pratik çalışmaların iyi-kötü, doğru-yanlış biçiminde ahlaki açıdan değerlendirilmesini ve bu değerlendirmelerin belirli ilkelere oturtulmasını hedefleyen bilim dalının adı nedir?

A) Ekobiyoloji

B) Biyoloji

C) Biyoetik

D) Ekosistem

E) Ekoloji

4. "İnsanların kendi işledikleri kötülükler sebebiyle karada ve denizde bozulma ortaya çıkmıştır. Yanlıştan dönmeleri için Allah, yaptıklarının bazı kötü sonuçlarını (dünyada) onlara tattıracaktır.''

(Rum suresi, 41. ayet.)

Yukarıdaki ayette çevremizle ilgili hangi gerçeğe dikkat çekilmektedir?

A) Sosyal dengeye

B) Biyolojik dengenin önemine

C) Ekolojik dengenin bozulmasına

D) Eğitimin önemine

E) Sosyal güvenlik gerçeğine

D. Aşağıdaki cümlelerden doğru olanların başına "D'' yanlış olanların başına "Y" koyunuz.

1. (.....) Bizler çevremizdeki varlıkların sahibi değil emanetçisiyiz. Bu varlıklar bize emanet olarak verilmiştir.

2. (.....) Tabiatın sorumsuzca tahrip edilmesi, çevrenin umursamaz bir tavırla kirletilmesi, tabiattaki sınırlı kaynakların hor kullanılıp israf edilmesi, insanlar için telafisi mümkün sorunlardır.

3. (.....) İslam, hastalık, sakatlık, fakirlik, deprem, yangın, sel gibi bir açıdan olumsuz ve üzücü sayılabilecek bu durumları metanetle karşılamayı, bunlarla mücadele etmemeyi, kadere teslim olup işleri oluruna bırakmayı telkin eder.

4. (.....) Hastalıkların ortaya çıkmadan önce koruyucu hekimlik yöntemleriyle önlenmesi önemli değildir. Önemli olan hastalık ortaya çıkınca onu tedavi ettirmektir.

5. (.....) Organ nakli organını bağışlayan kişi açısından bakıldığında onurlu ve özverili bir davranıştır.

6. (.....) Dinimiz iyileşmesi tıbben imkânsız görülen hastanın acı ve ıstırabını dindirmek maksadıyla hayatına son verecek ilaçların kullanılmasını caiz kabul etmiştir.

7. (.....) İnsanların bazı organlarını çirkin kabul etmesi ve daha güzel görünmek amacıyla bunları estetik ameliyatla değiştirmesi dinimizce fıtratı bozma olarak kabul edilip yasaklanmıştır.

SÖZLÜK

A

adak: 1. Adama işi veya adanılan şey, nezir. 2. Allah'ın sevgisini ve hoşnutluğunu kazanmak, dileğinin gerçekleşmesini sağlamak amacıyla dine göre sakıncası bulunmayan bir işi yapacağına dair Allah'a söz verme.

akçıl: İçinde ak renk bulunan.

avret: Vücutta açılması ve bakılması dinen haram olan yer ve organlar.

B-C-Ç-D-E

biyoetik: Tıp ve sağlık alanındaki bilimsel ve pratik çalışmaların iyi-kötü, doğru-yanlış biçiminde ahlaki açıdan değerlendirilmesini ve bu değerlendirmelerin belirli ilkelere oturtulmasını hedefleyen bilim dalıdır.

büyük hades: Cünüblük, hayız ve nifas hâlleri ile meydana gelen manevî kirlilik.

caiz: Din, yasa, töre, örf, âdet ve törelere göre yapılmasında sakınca olmayan, yapılıp işlenmesine izin verilen. Uygun, yerinde sayılan, yakışık alan.

cenin: Embriyonun, bütün organları belirdikten sonra aldığı ad.

doku: Bitki, hayvan ve insan organlarını meydana getiren, şekil ve yapı bakımından benzer olup aynı vazifeyi gören, birbirleriyle sıkı alakaları olan aynı kökten gelen hücrelerin topluluğu.

eda: İslam dininin yapılmasını emrettiği bütün ibadetlerin ve yüklediği sorumlulukların şartlarına uygun olarak vaktinde yerine getirilmesi.

ekol: Bir bilim ve sanat kolunda ayrı nitelik ve özellikleri bulunan yöntem veya akım, okul.

ekoloji: Canlıların birbirleri ve çevreleriyle ilişkilerini inceleyen bilimdir, çevrebilim.

ergenlik çağı: Fizyolojik gelişmeyle başlayan, büluğa ermişlikle yetişkinlik arasındaki dönem.

F

fakih: Dinî hükümler konusunda derin anlayış ve kavrayışı olan, insanın lehindeki veya aleyhindeki hükümleri delilleriyle ortaya koyabilecek ölçüde fıkıh ilminde uzmanlaşan kimse

farz: Müslümanlıkta, özür olmadıkça yapılması zorunlu, yapılmaması günah sayılan ibadet.

fecir: Güneşin doğmasından önceki vakit, tan yerinin ağarması. Gece ile gündüzü birbirinden ayıran ve sabah namazının vaktinin girdiğini gösteren aydınlık.

fetva: İslam hukuku ile ilgili bir sorunun dinî hukuk kurallarına göre çözümünü açıklayan, şeyhülislam veya müftü tarafından verilebilen belge.

fıtrat 1. Yokken var etme, yaratma. 2. İnsanın yaratılıştan sahip olduğu fiziki özellikler. 3. İnsanın doğuştan sahip olduğu ahlak, huy, karakter, tabiat. 4. Allah'ın, tüm varlıkları kendi varlığını ve birliğini tanıyabilme gücü ve yeteneği ile yaratması..

füru: Dallar, kollar, ayrıntılar.

G-Ğ

ğarim: Borçlu, zimmetinde borç olan kimse.

H

haram: Din kurallarına aykırı olan, dini bakımdan yasak olan, helal karşıtı.

hayız: Kadınların ay hâli, âdet görmesi, aybaşı.

helal: Dinin kurallarına aykırı olmayan, dini bakımdan yasaklanmamış olan, haram karşıtı. Kurallara, geleneklere uygun.

hırsızlık: Başkasına ait bir malı korunmuş olduğu yerden gizlice almak.

hikmetütteşri: 1. Hükümlerin konulmasında gözetilen şerî maksatları ortaya koyma ve nasların yorumunda bu maksatların gerçekleşip gerçekleşmediğine dikkat etme. 2. Bütüncül bir yaklaşımla meseleleri değerlendirme.

I-İ

icma: Hz. Peygamber'in vefatından sonra aynı dönemde yaşayan müçtehitlerin dinî bir konunun hükmü hakkında görüş birliği içinde olmalarıdır.

içtihat: Ayet ve hadislerden hareketle fıkhi konularda fıkıh usulü ilkeleri doğrultusunda, bütün ilmî ve zihnî gücü kullanarak yeni hükümler ortaya çıkarmak.

iftâ: Fetva vermek, fıkhi bir meselenin hükmünü açıklamak.

ihram: Hacıların örtündükleri dikişsiz bürgü.

ihtilaf: Ayrılık, anlaşmazlık, aykırılık, uyuşmazlık.

ihtilam: Cünüp olma, büluğa erme, erginlik çağına ulaşma.

ihtiva etmek: İçine almak, içinde bulundurmak, içermek, kapsamak.

ilmihâl: İslam dininin kurallarını öğretmek için yazılmış kitap.

ima: Dolaylı olarak anlatma, üstü kapalı olarak belirtme. Açıkça belirtilmeyen, dolaylı olarak anlatılan şey.

irade: Bir şeyi yapıp yapmamaya karar verme gücü, istenç.

istiftâ: Fıkhi bir meselenin hükmünü, fetva vermeye yetkili kişilerden sormak.

istifade: Yarar sağlamak, faydalanmak.

istihale: Hayvansal veya bitkisel bir ürünün bir hâlden başka bir hâle geçmesi demektir. Bunun somut göstergesi ise şekil ve isim değişikliğidir. Yiyecek ve içecekler söz konusu olduğunda istihale, haram olan gıdanın şekil ve mahiyet değişikliğine uğramasını ifade eder.

istihsan: Kişinin bir şeyi iyi ve güzel bulması, özel bir gerekçe nedeniyle açık kıyas ya da genel kuralın aksine bir çözümü tercih etmektir.

istishab: Daha önce varlığı bilinen bir durumun aksine delil bulunmadıkça varlığını koruduğuna hükmetmek demektir.

istiska: Birinden su isteme, bedenin herhangi bir yerinde su birikmesi şeklindeki hastalık ve bu hastalığa yakalanma" gibi anlamlara gelir. Dinî bir kavram olarak yağmur yağması için istiğfarda bulunup dua etmek demektir.

istiska namazı: Yağmur duasına çıkıldığı zaman cemaatle kılınan iki rekâtlık nafile namaz. İstiska namazından sonra günün önemiyle ilgili hutbe okunur. Günahlardan tövbe edilir. Fakirlere yardım edilir.

istisna: Bir kimse veya bir şeyi benzerlerinden ayrı tutma.

istişare: Danışma. Danışmak işi, müşavere, istişare, müzakere, meşveret.

itikâf: Ramazan ayının son on gününde Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak üzere dünya işlerinden ilgiyi kesip camiye kapanarak ibadet etme.

ittiba: Müçtehidin hüküm verirken dayandığı delili bilerek o içtihada göre hareket etmek.

izale: Yok etme, giderme.

J-K-L

kadı: 1. Hâkim, yargıç. 2. Hukuki anlaşmazlıkları ve davaları karara bağlamak için devletçe tayin edilen görevli.

kamu yararı: Devletin gereksinimlerine cevap veren ve bu ihtiyaçları karşılayan, topluma yarar sağlayan değerler bütünü, menafiiumumiye.

kaza: Zamanında yerine getirilememiş olan dinî görevlerin sonradan yerine getirilmesi.

kefaret: Bir günahı Allah'a bağışlatmak umuduyla verilen sadaka veya tutulan oruç.

kıyas: Hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özellik ve benzerliğe dayanarak Kur'an-ı Kerim veya sünnette hükmü belirtilen bir meseleye göre belirleme.

kumar: Taraflardan birinin mutlak kazancı diğerinin mutlak kaybı ile sonuçlanan tam bilinmezlik (pür risk) üzerine yapılan sözleşme, bahisleşme.

küçük hades: 1. Abdestle giderilen kirlilik. 2. Bevl etmek, herhangi bir yerden kan çıkması ve abdesti bozan diğer durumlarla meydana gelen manevî kirlilik.

kürtaj: Anne karnındaki ceninin (bebeğin) annenin veya bir başkasının maddi veya manevi müdahalesi ile rahimde veya dışarı çıkarılarak öldürülmesidir.

lohusa: Yeni doğum yapmış kadın.

M-N

mafsal: 1. Eklem. 2. Birbirine bağlanmış parçaların her yönden dönmesini sağlayan bağlantı ögesi.

makâsidüşşeria: 1. Naslarda yer alan amelî hükümlerin gayeleri. 2. İslâm'ın getirdiği hükümlerin gayeleri.

mal: İnsan ihtiyaçlarını karşılayan ve iktisadi değeri olan meşru nitelikli şeyler.

maslahat: İnsanlığın yararına olan şeyler. Önemli iş, mesele.

mekruh: İslam dininde, dinî bakımdan yasaklanmadığı hâlde yapılmaması istenen.

mesalih-i mürsele: Menfaat, yarar ve elverişlilik, yararın sağlanması ve zararın ortadan kaldırılmasıdır.

mest: Üzerine mesh edilebilen, kısa konçlu, hafif ve yumuşak bir tür ayakkabı.

mezhep: Bir dinin görüş, yorum ve anlayış ayrılıkları sebebiyle ortaya çıkan kollarından her biri.

miras: Birine, ölen bir yakınından kalan mal mülk, para veya servet, kalıt, bırakıt.

muafiyet: Ayrı tutulma, kendisine uygulanmama.

mukabele: Hafızların cami ve mescitlerde cemaate dönerek Kur'an-ı Kerim okurken cemaatin de mushafları açarak takip etmeleri şeklinde gerçekleşen bir okuma biçimi.

murdar: Leş, kendiliğinden ölmüş hayvan. İslami usule uygun olarak kesilmemiş ölü hayvan.

muteber: Saygın, itibarı olan, hatırı sayılır, sözü geçer.

mükatebe: 1. İki veya daha fazla kişinin herhangi bir konuda karşılıklı olarak yazışmaları. 2. Bir köle veya cariyeyi kazancı hususunda derhâl, kölelik ve esaretten kurtulması hususunda daha sonra ödenmek üzere belli bir meblağ karşılığında hürriyetine kavuşturmak için yapılan anlaşma ve yazışma.

mükellef: 1. Sorumluluk ve yükümlülük taşıyan kişi. 2. Akli dengesi yerinde, ergenlik çağına ulaşmış, dinin emir ve yasakları karşısında sorumlu bulunan erkek ve kadın.

mümeyyiz: İyiyi, kötüyü, doğru ve yanlışı ayıran, seçen.

münakehat: Fıkhın aile hukukunu konu edinen bölümü.

müstehap: Dinen emredilmediği hâlde yapıldığında sevap kazandıran davranış.

nass: Anlaşılması konusunda yoruma ihtiyacı olmayan, anlamı açık, ihtimalden uzak, tek bir anlama işaret eden söz. Kur'an-ı Kerim ayetleri ve hadisler.

nüzul sebebi: 1. İniş sebebi. 2. Sûre ve âyetlerin inmesine sebep olan hadise ve sorulara sebeb-i nüzul yani iniş sebebi.

O-Ö

organ nakli: Kaybedilen ya da görevini yapamayan bir organın yerine canlı veya ölü bir kişiden alınan sağlam ve aynı görevi üstlenecek bir organın nakledilmesi ile yapılan bir tedavi yöntemidir.

örf: Yasalarla belirlenmemiş olan, halkın kendiliğinden uyduğu gelenek, âdet.

ötanazi: Ölümcül bir hastalığa yakalanan ve iyileşme imkânı kalmayan bir kimsenin hayatını, kendisinin veya kanuni temsilcilerinin isteği üzerine, acı vermeyen bir metotla sona erdirmektir.

P-R-S-Ş

peyderpey: Azar azar, bölüm bölüm, yavaş yavaş.

riba (faiz): Faiz. Hizmet ve emek karşılığı olmaksızın paranın kullanılmasına karşılık olarak elde edilen dinen uygun görülmeyen kazanç.

ribelfadl: Aynı riba gerekçesini (illetini) taşıyan iki malın birbirleri ile değişiminde bedellerden birinde fazlalık olan işlem.

ribennesie: Bir malı, belli bir zaman sonra kendi cinsinden bir mal ile fazlasıyla geri almak üzere borç vermek. Buna "Cahiliye ribası" adı da verilir.

rivayet: Bir olay, bir haber veya sözü nakletme.

ruhsat: 1. Kolaylık, izin, müsaade, müsamaha, serbestlik. 2. Dinen yükümlü sayılan kişilerden özel durum ve zorunluluk zamanlarında dinî görevlerini hafifletmek, güçlüğü ortadan kaldırmak amacıyla Allah ve Resulü'nün koyduğu geçici hükümler, mübah kılıp izin verdikleri şeyler.

rükün: 1. Bir şeyi oluşturan asıl parçalardan her biri, dayanak. 2. Bir ibadet veya muamelenin varlığı kendisine bağlı olan esas(lar).

rüşvet: Başkasına ait bir hakkın iptali veya bir haksızlığın elde edilmesi için yetkililere verilen mal.

seddizerai: Kötülüğe götüren yolun kapatılması.

setriavret: Vücutta açılması ve bakılması dinen haram olan yer ve organların örtülmesi.

şari: Kanun koyucu, din gönderen, haram ve helali belirleyen. "Din ve ilahi yasalar gönderen; ibadetlerin şeklini, niteliklerini ve vaktini belirleyen." anlamında Allah. "Kur'an-ı Kerim'in hükümlerini açıklayan, tebliğ eden ve hüküm olmayan konularda Allah'ın izni ve denetimi ile hüküm koyan." anlamında Hz. Muhammed.

T

taabbudi: İbadetleri hikmet ve faydalarını düşünmeksizin sadece Allah'a kulluk etme niyetiyle ve emredildiği tarzda yapmak.

taklit: Belli bir örneğe benzemeye veya benzetmeye çalışma. Birinin davranışlarını, konuşmasını tekrarlayarak eğlenme. Benzetilerek yapılmış şey.

tebliğ: Ulaştırma, bildirme, açıklama. Peygamberlerin Allah'ın kendilerine indirmiş olduğu vahiyleri insanlara eksiksiz olarak bildirmesidir.

teknoloji: Bir sanayi dalı ile ilgili yapım yöntemlerini, kullanılan araç, gereç ve aletleri kapsayan bilgi.

temyiz: Yetişkin bir kişinin veya henüz büluğ çağına ulaşmamış bir çocuğun iyi ile kötüyü, faydalı ile zararlıyı kendi lehinde ve aleyhinde olan durumları ayırt edebilmesi.

teravih: Ramazan ayı boyunca, yatsı namazından sonra kılınan namaz, teravih namazı.

U-Ü-V-Z

ukubat: Cezalar. Günahkârlara ahirette verilecek olan ilahi cezalar.

vasiyet: Bir kimsenin ölümünden sonra yapılmasını istediği şey.

vekil: Birinin, işini görmesi için kendi yerine bıraktığı veya yetki verdiği kimse.

vesvese: Yanlış ve yersiz düşünce, evham. Bir konuyla ilgili kötü ihtimalleri akla getirip tasalanma. Olmayacak bir şeyin olacağını sanma.

vücup: Kesin gereklilik. Vacip olma. Yapılamadığı zaman cezayı gerektiren kesin görev. Sorumluluk

vürud sebebi: Hadisişeriflerin buyrulma, söylenme sebebi.

zekât: Müslümanlıkta, zenginlerin sahip olduğu mal ve paranın kırkta birinin dağıtılmasını öngören İslam'ın beş şartından biri.

KAYNAKÇA

Akıntürk, Turgut. Yeni Medeni Kanuna Uyarlanmış Aile Hukuku. İstanbul: Beta Yayınları, 2004.

Apaydın, H. Yunus. "Mûsiki". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 31. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Atar, Fahrettin. "Fetva". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 12. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

..... "İttibâ". Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi. C. C Ek-1. İstanbul: TDV Yayınları, 2016.

..... "Kaza". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 25. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Aybakan, Bilal. "Şafii". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 38. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

..... "Şafii Mezhebi". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 38. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Aydın, M. Akif. "Hukuk-ı Aile Kararnamesi 1917 Tarihli Osmanlı Aile Kanunu". TDV İslam Ansiklopedisi, 18:314-18, ts.

..... İslam-Osmanlı Aile Hukuku. İstanbul: Ankara Ofset, 1985.

Bardakoğlu, Ali. "Hanefi Mezhebi". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 16. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

..... "Hidane". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 17. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Bardakoğlu, Ali, H. Yunus Apaydın, Mehmet Akif Aydın, ve Mustafa Çağırıcı. İslam İlmihali I-II. İstanbul: TDV, 1999.

Başoğlu, Turgay. "Resim". Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi. C. 34. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Berki, Ali Himmet. Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye). İstanbul: Hikmet Yayınevi, 1982.

Beyhakî. Şuabü'l-iman. C. III, ts.

Bilmen, Ömer Nasuhi. Hukukı İslâmiyye ve Istılâhâtı Fıkhîyye Kamusu. C. I. 3 c. İstanbul: Bilmen Yayınları, 1985.

Birışık, Abdülhamit. "Tefsir". TDV İslam Ansiklopedisi. 40/281-290. TDV Yayınları, 2011.

Boynukalın, Mehmet. "Umre". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 42. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Cin, Halil. Eski Hukukumuzda Boşanma. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi, 1988.

..... İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme. Ankara: Ankara Ünv. Basımevi, 1974.

Diyanet İşleri Başkanlığı. İlmihâl. C. I. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998.

Döndüren, Hamdi. Delilleriyle Aile İlmihâli. İstanbul: Altınoluk, 1995.

Erkal, Mehmet. "Maliki mezhebi". İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi. C. III. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1997.

Günay, H. Mehmet, ed. Günümüz Fıkıh Problemleri. Eskişehir: AÖF Yayınları, 2010.

Hudari, Muhammed. İslam Hukuku Tarihi. çev. Haydar Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1987.

İbni Kayyımi'l-Cezviyye, Şemsüddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi bekr. İlamu'l-muvakkiin an Rabbi'l-Alemin. Beyrut, 1977.

İbnü'l Arabi, Ebu Bekir. Ahkamü'l Kur'an. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003.

KAYNAKÇA

İnce, İrfan. "Organ Nakli". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 33. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Kahraman, Abdullah. "İslam'da Helal ve Haram'ın Yeri ve Fıkıh Usulü Açısından Temellendirilmesi". İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, s. 20 (2012): 43-69.

Karaman, Hayreddin. "Ahmed bin Hanbel". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 2. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

..... Aile İlmihali. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.

..... Anahatlarıyla İslam Hukuku. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

..... İslam'da Kadın ve Aile. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1994.

Kâsani, Ebu Bekir. Beda'iu's-Sanai Fi Tertibi'ş-Şera'i. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2010.

Koca, Ferhat. "Hanbeli Mezhebi". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 15. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Köse, Saffet. "İslam Hukukuna Göre Evlenmede Velayet". İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, s. 2 (2003).

Mekkî, el-Muvaffak b. Ahmed. Menâkibu'l-İmami'l-Azam Ebî Hanîfe. Haydarabab, 1321.

Öğüt, Salim. "Hac". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 14. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Parlatır, İsmail ve diğerleri. TDK Türkçe Sözlük. Ankara: TDK Yayınları, 1988.

Sürmeli, Mehmet, Arif Alkan, Ömer Akyürek, Bilal Deliser, Ayhan Baştürk, Ali Çınar ve Yusuf Mavili. Dinî Terimler Sözlüğü. ed. Ahmet Nedim Serinsu. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. er-Risale. Kahire, 1979.

Şentürk, Lütfi, ve Seyfettin Yazıcı. İslam İlmihali. Ankara: Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

Taberanî, Ahmed bin Eyyûb. Hadislerle İslam Mu'cemü'l Evsat. çev. İsmail Mutlu ve Ayşenur Kale. İstanbul: Mutlu Yayınevi, 2003.

Uzunpostalcı, Mustafa. "Ebû Hanîfe". TDV İslâm Ansiklopedisi. C. 10. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Yaman, Ahmet. İslam Aile Hukuku. Konya: Yediveren, 2002.

Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Küsûf". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C. 26. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.

Yılmaz, İbrahim. Yetki ve Sistem Açısından İslam Hukukunda Boşanma. Kayseri: Laçin, 2007.

Yüce, İrfan. Hac Rehberi. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Ankara, 1997.

Zeylai, Abdullah bin Yusuf. Nasbü'r Raye (Hadislerle Fıkıh). çev. Şükrü Aslan. İstanbul: Anatolia Kitap, 2014.

CEVAP ANAHTARI

GÖRSEL KAYNAKÇA

25°D
30°D
35°D
40°D
45°D
50°D
40°K
35°K
ROMANYA
Bükreş
UKRAYNA
RUSYA FEDERASYONU
HAZAR DENİZİ
Sofya
BULGARİSTAN
K A R A D E N İ Z
GÜRCİSTAN
Tiflis
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
Erivan
YUNANİSTAN
Edirne
Kırklareli
Tekirdağ
İstanbul
Sinop
Bartın
Zonguldak
Kastamonu
Samsun
Ordu
Giresun
Trabzon
Rize
Artvin
Ardahan
ACARA Ö.C.
Kars
Iğdır
NAHÇIVAN Ö.C. (AZERBAYCAN)
Ağrı
Erzurum
Erzincan
Gümüşhane
Bayburt
Tokat
Çorum
Amasya
Çankırı
Karabük
Düzce
Bolu
Sakarya
Kocaeli
Yalova
MARMARA DENİZİ
Gökçeada
Bozcaada
Çanakkale
Bursa
Bilecik
Ankara
Eskişehir
Balıkesir
Kütahya
Yozgat
Kırıkkale
Sivas
Kırşehir
Tunceli
Bingöl
Muş
Van
Bitlis
Elâzığ
Malatya
Kayseri
Nevşehir
Aksaray
Konya
Afyonkarahisar
Uşak
Manisa
İzmir
Atina
EGE DENİZİ
Aydın
Denizli
Isparta
Burdur
Muğla
Antalya
Niğde
Karaman
Kahramanmaraş
Adıyaman
Diyarbakır
Batman
Siirt
Şırnak
Hakkâri
Mardin
Osmaniye
Adana
Gaziantep
Şanlıurfa
Kilis
Mersin
Hatay
İ R A N
S U R İ Y E
I R A K
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
Erenköy
Lefkoşa
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
LÜBNAN
Beyrut
Şam
Bağdat
A K D E N İ Z
L İ B Y A
M I S I R
FİLİSTİN
Batı Şeria
Tel Aviv
Doğu Kudüs
FİLİSTİN
Gazze Şeridi
İSRAİL
Süveyş K.
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI
BAŞKENT
Ankara
İL MERKEZİ
Elâzığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU
0 50 100 200 300 400 km
Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.

TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1.000 1.500 2.000 km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞISTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İSV
KARADAĞ KRD
KOSOVA KSV
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SRB
RUSYA FEDERASYONU
TÜRKİYE
KAZAKİSTAN
TÜRKMENİSTAN
ÖZBEKİSTAN
KIRGIZISTAN
TACİKİSTAN
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
TUVA C.
SAHA (YAKUT) C.
İRAN
IRAK
AFGANİSTAN
PAKİSTAN
HİNDİSTAN
SUUDİ ARABİSTAN
SURİYE
UKRAYNA
BELARUS
POLONYA
ALMANYA
FRANSA
İSPANYA
İTALYA
YUNANİSTAN
ROMANYA
BULGARİSTAN
GÜRCİSTAN
AZERBAYCAN
ERMENİSTAN
MISIR
LİBYA
CEZAYİR
TUNUS
FAS
SUDAN
YEMEN
UMMAN
KATAR
BİRLEŞİK ARAP EMİRLİKLERİ
KUVEYT
BANGLADEŞ
Karadeniz
Akdeniz
Kızıldeniz
Hazar Denizi
Kara Denizi
Barents Denizi
Norveç Denizi
Ohotsk Denizi
Bering Denizi
Umman Denizi
Yemen Denizi
Moskova
Astana
Bişkek
Taşkent
Aşkabat
Duşanbe
Kabil
Tahran
Bağdat
Ankara
Kahire
Trablus
Pekin
Ulanbator
Yeni Delhi
İslamabad
Riyad
Doha
Muskat
Sana
Minsk
Kiev
Varşova
Berlin
Paris
Madrid
Lizbon
Oslo
Helsinki
Stockholm
Dublin
Amsterdam
Brüksel
Viyana
Prag
Budapeşte
Belgrad
Sofya
Atina
Lefkoşa
Şam
Ammari
Kudüs
Beyrut
Bakü
Erivan
Tiflis
Astrahan
Volgograd
Samara
Perm
Yekaterinburg
Omsk
Novosibirsk
Krasnoyarsk
Irkutsk
Yakutsk
Vladivostok
Khabarovsk
Magadan
Petropavlovsk
Anadyr
Murmansk
Arkhangelsk
Petrozavodsk
Yaroslavl
Nizhniy Novgorod
Kazan
Ufa
Chelyabinsk
Tyumen
Surgut
Tomsk
Barnaul
Kemerovo
Chita
Blagoveshchensk
Nerchinsk
Ulan Ude
Tiksi
Verkhoyansk
Ust Nera
Okhotsk
Petropavlovsk Kamchatskiy
Ust Kamchatsk
Nikolayevsk na Amure
Komsomolsk na Amure
Sovetskaya Gavan
Yuzhno Sakhalinsk
Kuril Adaları
Ural N.
Ob N.
Yenisey N.
Lena N.
Indigirka N.
Kolyma N.
Pechora N.
Severnaya Dvina N.
Onega G.
Ladoga G.
Ribinsk Brj. G.
Baykal G.
Hulun G.
Balkaş G.
Aral G.
Sarıkamış G.
Issık G.
Hotan N.
Sarı N.
Tarafsız Bölge
Cammu ve Keşmir
Ganj N.
Brahmaputra N.
Nil N.
Fırat N.
Dicle N.
Ürdün
Kuveyt
Katar
Abu Dabi
Dubai
Doha
Dakka
Colombo
Male
Kolombo
Male
Kuzey Denizi
Manş Denizi
Cebeliitarık B.
Tiren Denizi
Adriyatik Denizi
Ege Denizi
Marmara Denizi
Karadeniz Boğazı
Çanakkale Boğazı
Süveyş K.
Hürmüz B.
Aden Körfezi
Bengal Körfezi
Arap Denizi
Umman Denizi
Yemen Denizi
Kızıldeniz
Hindistan Okyanusu
Pasifik Okyanusu
Atlantik Okyanusu
30°B 20°B 10°B 0° 10°D 20°D 30°D 40°D 50°D 60°D 80°D 100°D 120°D 130°D 140°D 150°D 160°D 170°D 180°
40°K 30°K 20°K 10°K
30°D 40°D 50°D 60°D 70°D 80°D 90°D 100°D 110°D 120°D